STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04321

NOAH PANDRE

Zalman Shneour

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ז. שניאור

נח פאַנדרע

ערשטער טייל „עמי-הארצים"

אַרויסגעגעבן דורכן פאַרלאַג „ניי-לעבן"
תל-אביב 1956

זלמן שניאור

נח פאנדרי

[redacted]

דרוקעריי „הכרמל", תל־אביב, רח' לוינסקי 54
PRINTED in ISRAEL

נח פּאַנדרע

ווו זענט איר?

(אַנשטאָט א הקדמה)

ווו זענט איר אצינד, איר דעמבבענע יידן, מיט די ברייט־נאַזיקע שטיוואלעס און מיט די צעשוומענע, פארברענטע נעזער, ווי ביי לייבן ז איר, באלעגאַלעס, קצבים, נאַסקע־טרעגער, ליימער, זעגער...

אייער קול איז געגאנגען ווי פון אַ פוסטן פאס ארויס, און אין אייערע קינדערשע אויגן האָט געשפּילט דער כוח פון לעבן.

עס האָט פון אייך שטענדיק געשמעקט מיט וואלד, מיט דיעך־געכץ, מיט קאָרענע מעל, מיט פרישע פעלן. און אפילו ערב־שבת נאָכן באָד, בשעת איר זענט שוין מיט מזל אריינגעקראָכן אין די געווענטענע, שמאָל־געוואָרענע קאפּאָטעס און סורדוקן פון אייערע חתונה־צייטן, האָט פון אייך געדאמפּט מיט געפּארעטע, בערעזאָווע בעזעמער, מיט קאָרע און מיט דער שפּע פון א פולער וואָך.

די סידורימלעך האָט איר געהאלטן אין די הענט ווי מען האלט גרינקע פיסקליאטעס. מיט אַ צערטלעכקייט און מיט א רחמנות פון גבורים האָט איר זיי געהאלטן און פרום געשאָקלט זיך איבער זיי. און מיט די זעלבע פארמאזאָליעטע, צעשונדענע לאַפּעס האָט איר אומגעוואָרפן צענ־פודיקע משאות, פון שפּייכלער צום וואָגן און פון וואָגן צום שפּייכלער, ווי מען וואַרפט אום קנייכלעך פאָדים. מיט איין פאטש איבער דער ליטקע האָט איר איינגעשטילט צעווילדעוועטע פערד, וואָס ווילן אין שפאן נישט גיין.

„עם־הארצים" האָט מען אייך גערופן. אין מערב־זייט, ביים טיר פון בית־מדרש זענט איר געזעסן באשיידן און אונטערטעניק. יאָרן־לאנג געוואַרט אויף אן „עליה", וואָס פאלט אראָפּ פון בעלמער, ווי אן אָפּגעגריזשעטער ביין, בשעת קריאַת־התורה. גבאימלעך

מיט א „מיחוש", איידעמלעך אויף קעסט האָבן אויף אייך געקוקט פֿון אויבן אראָפּ. און יונגע באַלעבאַטימלעך האָבן געדוצט אפילו אייער עלטערע אכציק־יעריקע אַלטע לייט.

זיי האָבן נישט פֿאַרשטאַנען, אַז מען טאָר נישט עסן די גוטע, שמעקנדיקע עפּל און פֿאַראַכטן די שוואַרצע וואָרצלען פֿון עפּלבוים; אַז מען טאָר נישט טרינקען קיין קלאָרע וואַסער און מבזה־זיין די מאָכיקע וועגס פֿונעם ברונעם.

איז אויסגעבראָכן אין שטעטל א שריפֿה, זענט איר האַלב־נאַקעטע די ערשטע געשפּרונגען לעשן. א מגיפֿה — זענט איר, טופּענדיק מיט די שווערע שטיוול, געלאָפֿן מינטערן די פֿאַרחלשטע. ציטערדיק און שטיל ווי יידענעס אַרומגעגאַנגען אַרום די „פֿאַרבייאיקע", און וועגן זיך נישט געקלערט.

האָט זיך אין א מאַרק־טאָג פֿאַרקאָכט א געשלעג מיט שכורע גויים — האָט איר זיך אָנגענומען פֿאַר שוואַכע קרעמערלעך, פֿאַר אַלמנות, וואָס פֿאַרקויפֿן לעקעך און גריַנס אויף די טישלעך, און דערנאָך געגאַנגען זיצן אין אָסטראָג פֿאַר די, וועלכע איר האָט באַשיצט.

דער באַהעלטער פֿון געזונט בלוט און פֿון ערדישע ליידנשאַפֿטן זענט איר געווען אין פֿאָלק ישראל. ווען נישט דער רויטער זאַפֿט אין אייערע שטאַרקע אברים, ווען נישט דער אור־אַלטער פֿייער אין אייערע אָדערן — וואָלטן אויף דער יידישער גאַס געבליבן בלויז מערידאַלניקעס, פֿאַרשפּיצטע בטלנישע נעז, קרומע קעפּ, ווינט־מענטשן, אויסגעצוואָגענע לייבער פֿון פֿרומאַקעס, נעוראַסטעניקער...

די פֿונקען פֿון ליבע און פֿון לידער האָט איר באַהאַלטן. דאָס גליק פֿון אַרבעט האָט געטליעט אין אייער לייב, די בענקשאַפֿט נאָך פֿעלד און וואַלד קומט פֿון אייער ערדישער פּראָסטקייט, פֿון אייערע מעשות. דער ווילן דורכצוברעכן די לעצטע מויערן פֿון דער געטאָ שטאַמט אויך פֿון אייך. פֿון אייער מיטן האָט דער נייער קוואַל פֿון וועלט־באַפֿרייאונג אויפֿגעשלאָגן און צעגאָסן זיך איבער יונגע דורות. פּונקט ווי אייערע עלטערן זענען אַרויפֿגעשטיגן אויפֿן באַלעמער צו דער תורה, אַזוי אייערע קינדער — אויף עשאַפֿאָטן. און פֿון הויכע תליות האָט איר אונז אָנגעזאָגט דאָס אָנקומען פֿון נ י י ע צ י י ט ן.

פון אייערע גראָב־געפּאַרבטע העמדער און האַלז־טיכער, פון די זוניקע באַאיוועע קוויטן און שפּרענקלעך אויף די ציצענע קליידלעך ביי אייערע הויך־ברוסטיקע ווייבער און שוועסטער, זענען נאָך עד־היום פאַרבליבן די פריילעכסטע פאַרבן אויף די פּאַליטרעס און פּענזלעס פון א נייעם דור יידישע מאָלער.

דורך גאַנצע געשלעכטער פון דערשלאָגענע קרעמער און פּאַראַומערטע שענקער האָט אייער גבורה, ווי זאַלץ, מאַריניִרט די קראַנק־געוואָרענע יידישקייט. און אייער הומאָר האָט, ווי צוקער, קאָנסערווירט די פּירות פון יידישן לעבן. אָן אייער האַמעטנער איבערגעגעבנקייט, אָן אייער פּויערשער איינגעשפּאַרטקייט, וואָלטן זיי אינגאַנצן פאַרפוילט געוואָרן.

די קלענסטע צאָל פון „איבערלויפער", די אומשעדלעכסטע משומדים זענען פון אייך אָפּגעפאַלן, ווי זשאַווער פון הייס־געקאָוועטן אייזן... נישט אזוי ווי פון די איידעלע קלאַסן, פון די לומדים, פון גבירים, פון די אויסדערוויילטע. דאָרטן, אז עס האָט אָנגעהויבן צו פוילן, איז עס געגאַנגען ביזן טיפסטן וואָרצל.

נאָר גענוג צו זינגען פון אייך! לאָמיך בעסער פון אייך דערציילן.

נח פאנדרע

1

צי „פאנדרע״ איז א כשרער פאמיליע־נאָמען, צי א צונעמעניש, צי אן אָנשפּיל אויף זיין גויאישקן אויסזען — דאָס קען מען אצינד אויף זיכער נישט זאָגן. דער דור זיינער איז אויסגעשטאָרבן — דער קצבישער דור, פון וועלכן עס האָט געשלאָגן מיט רויקייט און מיט גבורה אויף ד׳ אמות.

נאָר אז ער האָט געהייסן נח, דאָס איז געוויס.

א קצב בן קצב. אין די באקן איז אים געלעגן דאָס רויע פליייש און אין די אברים אן אָקסענער כוח. דער גרויסער קיילער־האַק איז ביי אים געגאנגען אין די הענט, ווי א געצייגל אין די פינגער פון א מייסטער. דער יאטקע־קלאָץ פלעגט אויפציטערן ווען ער פלעגט צו איר צוגיין. א האלבע זייט פון א בהמה פלעגט ער איבער־קערן, ווי א נישט־דערבאקענע מצה אין אויוון. אלע קצבים האָבן פאר אים מורא געהאט. כאָטש ער איז נאָך דאן קיין גאנצע ניינצן יאָר נישט אלט געווען.

מ׳האָט דערציילט, אז ער האָט צוויי רויטע רייפן אויפן בויך — א דייטלעכער סימן פון זיין מורא׳דיקער גבורה. שמחה׳לע טורערו דער שכור — נח פאנדרעס שכן אין די יאטקע־געוועלבלעך — פלעגט נישט אלעמאָל האָבן גענוג כוח צעקיילן די גראָבע קנאָכנס פון אן אלטן אָקס. מייסטנס נאָך א גוטן טרונק אין דער פאַריקער נאכט... פלעגט ער הייזעריק צורופן זיין יונגן חבר פון פאך:

— קום, העלף, ברודערקע!

נישט רעדנדיק קיין וואָרט גייט נח צו, לאָזט אראָפּ די האַק איינס און צוויי און די זאך איז געמאכט, דער ביין איז געבראָכן. שמחה׳לע טורערו מיט דער אָנגערוקטער באראשקענער פארשפּיצ־

טער היטל איבערביידע אויערן, שטייט אָן דער זייט און גלאָצט פארגאפט מיט זיינע פארלאָפענע אויגן. ער באַוווּנדערט נח׳ס קראפט. פון גרויס באַגייסטערונג באַדאַנקט ער אים אויף קצבישן לשון אַזוי:

— אַי, פאַנדרע, צוויי כאַלערעס מיט פיר „בן־פקועס״, דיר אין דער „צעפּצעפּעכע״ אַריין!

נח פאַררויטלט זיך אַ ביסעלע פון אַזאַ קצבישן קאָמפּלימענט און גיט שעמעוודיק אַ בורטש:

— אָבער געדענק, שמחה גנב, עס קומט פון דיר אַ טרונק בראָנפן!

און שמחה׳לע פאַרזיכערט אים מיט גרויס ליבשאַפט:

— וועסט קריגן, וועסט קריגן, אַ „סרחה״ דיר אין דיין טריפה־נער ריאַהקע אַריין!

אָבער נישט די שווערע שינד־אַרבעט אין שעכט־הויז, נישט דאָס קיילען אין טאַטנס יאַטקע, נישט דאָס העלפן זיינע שוואַכערע חברים אויף די פאַרבלוטיקטע ברייטע קלעצער אַרום אים, איז געגנוג געווען אָפּצוצאַפּן זיין כוח און אויסצופּאַרען פון אים די היציקייט פון אַ יונגן אָגער. יעדע דינסט־מויד, וואָס קומט מיטן קאָשעק איינצוקויפן, פלעגט פון אים קריגן אַ קניפּ און אַ בליאַסק מיט די גרויע גרויסע אויגן און מיט די ווייסע ציין. די מוידן פלעגן עס מקבל באַהבה זיין פון אַזאַ שיינעם יונג ווי נח פאַנדרע איז געווען. און טאָמער האָט איינע אומגערן אַ קוויטש געטאָן, פלעגט זיך אויף איר נח צעברומען מיט אַ משוגה׳דיקן בת־קול, ווי פון אַ חורבה אַרויס:

— בהמה, האָסט דאָך געוואָלט שפּאַנדרע, טו נאַ דיר שפּאַנדרע!

דערביי נאָך אַמאָל אַ קוועטש געטאָן דעם געקניפּענעם אָרט.

מיט רויטע בלוט־פלעקן אויף די ווייסע קאָפּטלעך און מיט בלויע פלעקן אויף די לייבער, אונטער די קאָפּטלעך, פלעגן די אויסגעפּאַשעטע, גבירישע דינסט־מוידן קומען אַהיים, פלעגן שטי־לערהייט באַטראַכטן נח׳ס צייכנס און געווען פאַר אים די כפּרה. איין דינסט־מויד פאַר דער צווייטער האָט זיך כלומרשט געקלאָגט:

— ברוין און בלוי האָט ער מיך דאָך געמאַכט דער פאַנדרע, אַ בראָך זאָל אויף אים קומען!

פאַרקאַטשעט איר חברטאָרין דאָס קאָפּטל און באַווייזט אַ יצר־

הרע־דיקן, טונקעלן פלעק אונטער דער סאַמע ברוסט. און די אויגן פלאַקערן איר דערביי. עס גייט איבער, נישט־ווילנדיק, אין אַ מין באַרימערייַ צווישן סאַלדאַטן, ווער עס האָט, פאַר גוט שיסן, באַקומען מער אויסצייכענונגען... וואָס מער אַזעלכע ליבע־צייכנס אַלץ נענ־טער, הייסט דאָס, איז מען צו נחן, „אַ בייזע יאָר אויף אים!..." אַלץ מער לייטזעליקייט, הייסט דאָס, האָט מען געפונען אין זיינע אויגן.

און נישט אומזיסט זענען די מוידן אַזוי פאַרקאָכט אין זיינע „קנייפ־מעדאַלן". אויסער דעם, וואָס ער איז אַזאַ גבור, איז ער נאָך אַ קראַסאַוויעץ אַ יונג. זיין שוואַרצע טשופּרינע פאַלט ווי אַ שטורעם אַראָפּ איבער זיין ווייסן, פיר־קאַנטיקן שטערן, זיינע גרויע און אָפענע אויגן זענען איינגעראַמט אין שוואַרצע זייער לאַנגע וויעס. זיינע ליפּן זענען שטייף און שיין געשלענגלט אונטער שוואַרצע זיידענע וואָנסעלעך. און גיט ער אַן עפן אַ מויל — גיט עס אַ בלענד אין די אויגן פון ווייסקייט. עס באַקומט זיך דאַן אַ מין קליינער, פרישער רעגנבויגן פון שוואַרצע וואָנסעס, מאַלינע ליפּן, ווייסע ציין און ראָזיקע יאַסלעס. אמת, די באַקן זענען ביי אים אַ ביסל צו רויט. אויך מיר אַ חסרון! ווי דען־זשע זאָל אַ קצב אויסזען?

דערפאַר אָבער די שטיוול מיט די לאַקירטע כאָליאַוועס, וואָס ער טראָגט שבת און יום־טוב — אַ כפּרה פאַר זיי אַלע קאַמאַשן מיט רעזינקעס און אַלע געוועזענע הויזלעך פון די באַלעבאַטישע יאַלדן! „בוטילקעס" (בוטלען) הייסן אַזעלכע שטיוול מיט לאַקירטע כאָליאַוועס, און זענען אין דער גרויסער מאָדע ביי קצבים און וווי־לע־יונגען. די הערצער פון דינסט־מיידלעך און נייטאָרינס ווערן פאַרפּרעגלט און פאַרשרפעט פון זייער בליאַסק.

ביינאַכט, אין ענגע געסקעס, צווישן קרויט־גערטנער און סע־דער, ווען מען דערהערט נח'ס שטילן ברום־באַס און אַ פאַרשטיקטן ווייבערישן געלעכטער — ווייסט מען, אַז דאָס שפּילט ער זיך מיט זיינע כלות. וויפיל כלות האָט ער? מען דערציילט, אַז אַ רעכט שפּאַרעוודיק ביסל. זלידנע פאַרקרימטע באַלעבאָסטעס באַרעדן אים, און פרומע באַלעבאַטים טענהען, אַז מען האָט געדאַרפט אַסרן זיין יאַטקע. וואָרום אַזאַ חברה־מאַן איז מסוגל אויף אַלץ... נאָר ביי די דינסט־מיידלעך ווערט מען עפעס אויספירן? זאָג זיי יאָ און זאָג זיי נישט — וועלן זיי אַלץ קויפן ביי נח פאַנדרען. און רעד מיט זיי און וואָרן זיי — וועלן זיי אַלץ טענהען, אַז אַזאַ ערלעכע זאַך ווי

פּאַנדרע איז גאָר אין שקלאָוו נישטאָ. יאָ, קנייפּן. א בראָך צו אים, קנייפּט ער זיך, אָבער קיין יידישע טאָכטער וועט ער נישט אומ־גליקלעך מאַכן...

שטייען טאַקע אַרום זיין קלאָץ, אין דער פרי, טאָג־איין טאָג־אויס, אַלע שיינע דינסט־מוידן מיט די קאָשיקעס אין די הענט און וואַרטן געדולדיק ביז נח וועט זיי אָפּוועגן א חלק פליש און שענקען א קניפּ.

עס פאַרשטייט זיך, אַז פון שפּילן זיך צווישן טונקעלע געדרט־נער און קנייפּן זיך קען אַזאַ יונג, ווי נח, נישט געהאָלפן ווערן. נו, און אויב אָנהויבן זיך מיט א יידישער טאָכטער — מוז מען דאָך מיט איר גלייך חתונה האָבן. אָבער ווי אַזוי זאָל פּאַנדרע חתונה האָבן, אַז דעם „פּריזיוו" איז ער נאָך נישט אָפּגעשטאַנען ?.. וואָלט דאָך געווען זייער ביטער. וואָס־זשע טוט אָבער גאָט ? — זענען דאָ גויות אויף דער וועלט. זעט מען טאַקע ר׳ נח׳ן אַרויסשלייכן זיך פון שייערס אויף „פּראַנצאָווקע" און פון איינזאַמע שפּייכלערס, ווייט הינטער די גויאישקע געסלעך. מענטשן מיט אויערן האָבן אַ־פילו געהערט פאַרדעכטיקע שטילע קולכער, וואָס רופן נח׳ן נאָך ; עפּעס גויאיש־טרויעריק און פאַרבענקט רופן זיי :

— „נאַי, ראַדנאַי"!.. קום מאַרגן אויך !

די זעלבע מענטשן וואָלטן געקאָנט שווערן, אַז זיי האָבן אפילו געזען, ביי אָט די מאָדנע באַגעגענישן, אויפגעבונדענע קאָפּ־טיכער, צעפּאַטלטע פלאַקסענע האָר, אויפגעריסענע העמדער פון גראָבן פויערשן לייוונט... נאָר גיי קוק זיך ביינאַכט צו ווער דאָס איז און וואָס דאָס איז ! נייגעריקע האָבן אפילו יאָ געפּרוווט. האָבן זיי באַ־קומען א פּלעם איבערן האַלז און נאַקן און א שליידער אַוועק, אַז זיי האָבן שוין פאַרזאָגט א צענטן. הכלל, יידן, ווו מען זעט ביינאַכט פּאַנדרעס שאָטן — דאַרף מען זיך האַלטן אויף א מייל פון דער־ווייטנס !..

2

אָבער נישט־קוקנדיק אויף דעם, וואָס ביי נח׳ן אַליין איז א פליישיקע גויע אין א מילכיקן שפּייכלער נישט אינגאַנצן טרייף, איז ער גופא דווקא א שטיקל מקפּיד אויף גויאישע צניעות. וואָרום

ווי ער דערטאפט א שגץ מיט א פארליבטער שיקסע — טרייבט ער זיי ארויס ווי הינטער פון שטיג. און אפטמאל, אז עס איז אים גאר פריילעך אויפן הארצן, איז ער מכבד מיט קלעפ אויך.

איינמאל, ראנעצקע, גייענדיק פון שעכט־הויז, האט ער ערגעץ־ווו, הינטער קוסטעס, דערשמעקט אזא גויאישקן „ער" מיט א „זי". האט ער זיי פעסט צוגעהאלטן מיט איין לאפע, ווי מען האלט צו צוויי איינגעביסענע גליטשיקע העכט, און מיט דער צווייטער האנט צוזאמענגעבונדן זיי מיטן לאנגן קצבישן גארטל — פונקט אזוי ווי ער האט זיי געפונען, ארויפגעווארפן דאס פארל אויפן פלייצע און ארומגעטראגן זיי צאפלדיקע און שרייענדיקע איבער דער גאנצער שטאט, אזוי ווי פנחס בן אליעזר, אין חומש, האט ארומ־געטראגן דעם געשטאכענעם איש־ישראל מיט דער גויע מיט זיינער, מיט דער „מדינית"... ער האט אזוי די לעבעדיקע, האלב־נאקעטע משא דערטראגן ביזן גאנעק פון קאזיאנעם ראבינער און זיי דארטן אראפגעלאזן. פארוואס גראד ביים קאזיאנעם ראבינער אויפן גא־נעק? עס איז געווען א שטיקל נקמה. דער שקלאווער קאזיאנער ראבינער האט בשום אופן נישט געוואלט ארויסגעבן נח פאנדרען א מעטריקע מיט א שטעמפל. פאנדרעס טאטע האט אפילו געטע־נהט, אז ער מוז עס האבן נויטיק צום „פריזיוו", כדי מאכן נח'קען, באצייטנס, א „ווטארע־לגאטע", וואס קומט אים לויטן זאקאן, מחמת נח'ס צווייטער ברודער איז מיט א סך יארן יינגער פאר אים. און נעמט מען נח'ן אוועק פאר א סאלדאט בלייבט ער, דער קראנקער טאטע, אן א שטיץ, און מען מעג די יאטקע אינגאנצן צושליסן.

דער קאזיאנער ראבינער האט אבער געטענהעט, אז טאטע־מאמע האט פארגעסן מעלדן וועגן נח'ס ברית, און ער האט נישט, פשוט, וואס אויסצושרייבן פון די קאזיאנע ביכער... טו זאל ער זיך שטעלן צום „נארושנעם־וויד"...

נאר גיי שטעל זיך פאר פאניעס מבינים, זיי זאלן דאס אפשאצן נח'ס יארן! אז מיט פופצן יאר האט שוין דער יונג אויסגעזען ווי א בייבאק פון צוואנציק.

איז אוועק א שנאה צווישן פאנדרעס משפחה און צווישן שקלא־ווער קאזיאנעם ראבין.

אצינד, אז דער ראבינער מיט די ברילן איז ארויסגעלאפן אויף די געוואלדן און געלעכטערס אויף דער גאס, האט נח גראד ..ע־

האלטןביים אָפּבינדן זיין פארשמאָלצעווּעטן קצבישן גארטל פון די צוויי גויאישע לייבער; ער האָט גראָד געשטעלט פאר עדות דעם גאנצן אַנגעלאָף, ברומענדיק און זיך ווינטשעווענדיק מיטן עולם:

— מזל טוב, מזל טוב!.. אָט! למען השם!.. נישט פארגעסן! למען־השם איינשרייבן אין די קאַזיאָנע ביכער!

שמחת תורה האָט נח געהאט א טבע צו נעמען אן איבעריקן טרונק בראָנפן מיט שמחה׳לע טורערו. און ארומגענומען ביי די העלזער, אויפן פויערשן שטייגער, פלעגט ער, פאנדרע, דער ריז מיט שמחה׳לען דעם אויסגעדארטן אַדערדיקן נפש אין דעם באַראשקענעם היטל, אוועקשטעלן זיך אונטער די פענצטער פון די ברוגז׳ע באַלעבאַטים, וואס קויפן ביי זיי קיין פלייש נישט און גלויבן נישט אין זייער כשרות, און ביידע פלעגן זיי „אוועקלייגן״ א מאָדנע „מי שברך״.

אָנגעהויבן האָט זיך דער „מי שברך״ מיט נח׳ס כשר׳ן נאָמען און ענדיקן האָט ער זיך געענדיקט מיט שדים ווייסן וואָס. דער דועט האָט זיך בעקייטלט אומגעפּער אזוי:

אלה תולדות נח!
פון בראָנפן קריגט מען כוח,
כוח קריגט מען פון בראָנפן,
ווערן זאָלסטו א דלפון!
א דלפון זאָלסטו ווערן
טאנצן זאָלסטו מיט בערן,
מיט בערן זאָלסטו טאנצן,
ליגן זאָלסטו אין פראנצן,
אין פראנצן זאָלסטו ליגן,
קדחות זאָלסטו קריגן
קריגן זאָלסטו קדחות
פון קאָפּ א. א. וו.
ונאמר אָמן!

אָבער אָט די ווילדע שקאָצערייען זענען נאָך נישט בכוח געווען אָפּצוקילן פאנדרעס ברויזנדיקע, קצבישע בלוט. בשעת שמחה׳לע טורערו ליגט שוין א האלב־גע׳חלש׳טער אונטערן פלויט. ערשט דעמאָלט פארדאָפּלט זיך נח׳ס גבורה און זיין יינגלשע לוסטיקייט. אָדער ער לאָזט זיך אוועק אין מיטן העלן יום־טוב פארמאכן די

לאָדן אין גאַנץ שקלאָוו, אָדער ער כאַפּט אַן אַצופּ מיט אַן עמער און נעמט זיך שעפּן וואַסער פון ברונעם און גיסן אויף דער ערד. ער טוט דאָס מיט אַזאַ ווילדן ברען, מיט אַזאַ מסירת־נפש, אַז באַלד שטייט ער שוין מיט זײַנע לאַקירטע כאָליאָוועס אין אַ טײַך וואַסער, און קײנער קען צו אים נישט צוגײן. באַלעבאַטימלעך אין יום־טוב־דיקע קאַפּאָטקעלעך שטײען אַרום „טײַך" און מאַכן מיט די הענט, ווי דערשראָקענע ײדעלעך פאַר קריעת ים־סוף. פאַרגאַפט און דער־שיטערט פון אַזאַ גבורה, וואָס גיסט זיך איבער אַלע ברעגעס, זענען נאָר די ײדישע קינדער. זיי קוקן צו און שווײַגן. זיי זעען אין פּאַנ־דרען און אין זײַנע ווילדע שטיק אַ מין פאַרשטעלטן שמשון הגבור, וואָס רײַסט אויס די טויערן פון דער שטאָט עזה אין מיטן דער נאַכט און טראָגט זיי אַרויף אויף אַ באַרג; וואָס בינדט צוזאַמען דרײַ־הונדערט פוקסן בײַ די עקן מיט אָנגעצונדענע האָלאָוועשקעס צווישן; וואָס צערײַסט נײַע פלאַקסענע שטריק אויף די אָרעמס. און אַ ברור־מיקן לייב — צווישן די ווײַנגערטנער... נאָר זיי, די חדר־ײנגלעך, פאַרשטײען אים. זיי וואָלטן אוודאי און אוודאי אויך אַזוי געטאָן. נאָר זיי זענען נאָך צו קליין און שוואַך. מילא, פאַרלאָזן זיי זיך איבּ־גאַנצן אויף בח פאַנדרען, אַז ער, הײסט דאָס, וועט מיט דער צײַט צעשלאָגן די פלשתים און אויסלייזן אַלע ײדן פון גויאישקע הענט...

2

נאָר אײנמאָל האָט געטראָפן אַ מעשה, וואָס האָט אָנגעמאַכט אַ טומל אין שטאָט און דערנאָך אַזאַ געמורמל, אַז אפילו אַנטציק־טע חדר־ײנגלעך האָבן פאַרלוירן יעדע האָפענונג אויף פאַנדרען, אַז ער וועט מיט דער צײַט ווערן אַ „שופט" און וועט גליקלעך מאַכן אַלע ײדן...

די מעשה איז אַזוי געווען: ציענדיק די געהויבענע קאַרעטע פון קלויסטער אַהײם, צום „הויפל"־צו, האָבן זיך צעטראָגן די פּריצישע הײסע פערד. און די פּריצטע אַליין, אַ דאַרע נקבה מיט לעבעדיקע שוואַרצע אויגן, איז שיער נישט געניזוקט געוואָרן. אין ווילדן געשלענגלטן גאַלאָפּ אין שטויב און געשרײ, האָט מען נאָר געזען די פּאַווע־פעדערן פון דעם פּריצישן קוטשער מיט זײַן רויטן אָנגעבלאָזענעם קאַרק. אָט־אָט פּלאַצט ער פאַר אָנשטרענגען זיך

ביים ציען די לייצעס. און אין דער ברייטער קארעטע וואַרפּט זיך ארום, ווי א געוועגטעטע ליאלקע, די פריצטע אליין. זי שרייט און כאפּט זיך מיט לאנגע העגטלעך, אין ווייסע לייקענע הענטשקעס, אָט פאַרן זיץ און אָט פאַרן רויטן גארטל ביים קוטשער, און פאַלט צוריק. איר ווייסע פעטערבורגער היטעלע מיטן שטרויס־פּעדער קייקלט זיך אראָפּ און פליט נאָך, נאָך דער קארעטע, ווי א גלגול. יידן און גויים לויפן נאָך צעטומלטע און העלפן שרייען ווי דער שטייגער איז. גראָד דאָ גייט אָן נח׳קע פאנדרע מיט א פולן קאָשיק פליש, וואָס ער האָט געהאלטן אין פאנאנדערטראָגן זיינע באלע־באטים. האָט ער גלייך א וואָרף געטאָן דעם פולן קאָשיק און אָנגעכאפּט די צעווילדעוועטע פערד מיט זיין שטארקער האנט ביים צוים. א קירעווע אָן דער זייט און א שטויס צוריק די מיטלסטע האלאַבליע אזוי, אז די גאנצע קארעטע מיטן קוטשער און פריצטע האָבן געגעבן א פאל אויף הינטן. ווייסער שוים האָט זיך געגאָסן פון די פערדישע מיילער איבער פאנדרעס ארבל. ערשט דאָ זענען יידן און גויים געוואָרן גאָר כראברע און האָבן אָנגעכאַפּט די קאַ־רעטע פון אלע זייטן. אין ערשטן שטויביקן טומל און געשריי האָבן יידן געזען ווי די פריצטע מיט צעוואָרפענע האָר שטעקט אָפּ נח פאנדרען דעם קצב־יונג, א הענטל אין א ווייסער לייקענער הענטש־קע און שמייכלט צו אים.

און אין א פאָר טעג ארום, פארנאכטלעך, האָבן באלעגאָלעס געזען ווי נח׳קע פאנדרע, אָן אויסגעצוואָגענער, אָן אויסגעפּוצטער, מיט זיינע לאַקירטע שבת׳דיקע כאַליעוועס, קלינגט אָן אין טויער פון „הויפל״ און דער פּנים ברענט אויף אים. דער סטאַראָזש, אין רויטן העמדל, עפנט אים, פארנייגט זיך ביז דער ערד, לאָזט אים אריין און שליסט צו. נו, לכתחילה האָט מען געמיינט, אז נח׳קע פאנדרע איז געקומען אָפּנעמען א מתנה, דערפאר וואָס ער האָט דער פריצטע געראַטעוועט דאָס לעבן. „זאָלן מיר דאָס פארדינען אלע וואָך, וואָס דער יונג וועט באקומען אין יד אריין״... אזוי האָבן זיך יידן געווינטשעוועט. נאָר עס גייט אריבער א וואָך און עס גייען אריבער צוויי וואָכן און באלעגאָלעס, וואָס קומען אָן פון שליאַך, ברענגען אלע פארנאכט די זעלבע נייעס, אז פאנדרע קלינגט נאָך אלץ אין „הויפל״, און דער גויאישקער סטאַראָזש עפנט אים און ברעכט זיך פאר אים אין דרייען. איז די זאך געוואָרן

א ביסל קשה: וויפיל איז דער שיעור צו נעמען מתנות ביי א פריי־צטע? עס איז א חרפה און א שאנד פאר דער גאנצער שטאָט, א ייד זאָל אזוי בעטלען ביי א גויע. בעסער לאָזן דאָס אויף אן אנדערש מאָל. מאלע וואָס עס טרעפט זיך. טאָמער דארף די שטאָט האָבן א טובה..

ביסלעכווייז האָט מען אָבער גענומען מורמלען, אז... יאָ! אפשר גראָד פארקערט! אפשר נעמט ער גאָרנישט מער, דער קצב־יונג, קיין שום מתנות נישט, אפשר ברענגט ער גאָר מתנות איר, דער אלטער שקורע... האָ־האָ! און צוריק רעדנדיק — איר נשמה איז דאָך אויך נישט קיין ראָזינקע. און אז א פריצטע איז וואָס? אן אלמנה איז זי דאָך און אין גוטס באָדט מען זיך. נח׳קע האָט זי דאָך געראָטעוועט גראָד דאָן, ווען זי איז געפאָרן פון מאנס קבר. ער ליגט דאָך באגראָבן אין גרינעם קלויסטער אויפן הויף. נו, פאנדרע איז אפשר א מיאוסניק? א גבר א יונג! בלוט און מילך! פריצישע נפקאס האָבן, זאָגט מען, גראָד ליב אזעלכענע...

אָבער וואָס ווייטער אלץ פינצטערער איז געוואָרן דאָס גערעד:

— ער וועט זיך נאָך שמד׳ן, דער קצב־יונג! — האָט מען זיך געשושקעט. אָט וועט איר זען...

נאָר דערצו איז עס, חס־ושלום, נישט געקומען.

ווען נח פאנדרעס „גויאישקייט” און קלינגען אין טויער פון הויפל איז פארגאנגען גאָר ווייט, האָט עס מיטאמאָל געפלאַצט. און פון שטויב און רויך און פון אלע נארישקייטן און רעדערייען איז ארויס א ייד, א ווילער ייד, א געזונטער ייד. אויף אלע יידישע קינדער געזאָגט געוואָרן!

פאַנדרע ווערט אַ בעל־תשובה

1

נאָך די ימים־טובים, מיט די ערשטע טרוקענע פרעסטלעך, הויבט זיך אָן אין שקלאָוו דער פריזיוו.

פון די ווייטע וואָלאָסטן קומען אָן יונגע קורנאָסע שקצים מיט פלאַקסענע קעפּ און אין נייע שעפּסענע פעלצן, מיטן פוטער אינעווייניק און מיט די געל־ און רויט־געפאַרבטע לעדערס — דרויסן. גייען זיי, קופּעסוויז, איבער די גאַסן און הוליען. איינער פון חברה׳צקע שפּילט אויף אַ האַרמאָשקע. צוויי, דריי גייען אַ „פּריסיאַדקע״ *) און די איבעריקע שרייען, גוואַלדעווען, גלאַט אין דער וועלט אַריין. ווו זיי גייען דורך, פאַרשליסן פאָרזיכטיקע יידן די העלצערנע קרעמעלעך, און ווייבער אויף טישלעך וואַרפן אַריין די אויסגעלייגטע בולקעס און לעקעכער אין אַ זאַק. מיידלעך באַהאַלטן זיך, און ביינאַכט גייען זיי איבערהויפּט נישט אַרויס פון שטוב. די לאָדן פון די פענצטער ווערן צוגעמאַכט ווי נאָר עס ווערט פינצטערלעך. די אָנגעצונדענע לאָמפּן זענען אַ צו־גוטער ציל פאַר שטיינער... וואָרום די גויאישע פריזיוווניקעס לערנען זיך, דערווילע־וואָס, שיסן מיט האַלבע ציגל אין יידישע שויבן אַריין. אין עטלעכע טעג אַרום פאַרטרייבט מען זיי סיי ווי סיי אין די קאַזאַרמעס צו עסן באָרשט און צו כאַפּן קלעפּ מער ווי דאָס עסן איז ווערט. היינט וואָס האָבן זיי וואָס אָנצוווערן? דערנאָך גיי זוך זיי און רוף זיי צו אַ דין־תורה... איז גלייכער — מען הויבט זיך מיט זיי אינגאַנצן נישט אָן. נישט־קוקנדיק אויף אַזאַ פאָרזיכטיקייט קומט דאָ און דאָרטן פאָר אַ שלעגעריי. פאַניע בלייבט פאַניע. כאַפּט אַ דאָר־

---

*) זיץ־טאַנץ.

פישער שגץ אראָפּ א היבין *) פון א טישל אָדער א שטיק גויאישקן לעקעך, געמאכט אויף פּאטאָקע און מיט א סך געווירצן. מאכט די באגזל׳טע יידענע א גרויס געשריי. לויפן אָן קצבים און נאָסקע־טרעגער און זענען מכבד דעם גויאישקן פּריזיוניק מיט „טרוקענע״. זיי פּאטשן און ער פרעסט. זיי שטורכן און ער לאָזט דעם שטיק לעקאך פון האנט נישט ארויס. ווי א מאלפע וואָס גנבעט ניס פון אן ענגען שפּאלט... ער קייקלט זיך שוין אויף דער ערד און די צייי־נער זענען אים פארשטירעט פון ווייטיק און פון פארפרעסנקייט, מיט א מורא׳דיקן ביס לעקאך אין מויל. וואָרום ווו און ווען האָט ער דאָס געגעסן אזא אנטיק ווי געווירצטן לעקאך אויף פּאטאָקע? שלאָגט מען אים ווי מען שלאָגט א חזיר ערב חגא, און ער שרייט און עסט. מסתמא לוינט עס אים... לויפן אָן זיינע חברים ראטעווען אים. ערשט דאָ צעברענט זיך די אמתע מלחמה... וואָס דען! קצבים וועלן לאָזן פארשעמען אן אָרעמע יידענע?.. און עס איז א גרויסער חידוש: די פּריזיוניקעס באפאלן דאָך אלעמאָל אין די צענדליקער, און די יידישע גבורים זענען געציילטע מענטשן, פונדעסטוועגן הערט מען אלעמאָל שרייען די גויים... „קאראאול!״ שרייען זיי און „ראטויטשע!״ און יידן גיבן די „טרוקענע״ און שווייגן ווי די לעמער, און אז די צוויי שלימזל׳דיקע דעסיאטניקעס, מיט די אָפּגעקראָכענע לאמפּאסן לויפן אָן, איז שוין נישטאָ קיין ייד אויף א רפואה. פירט מען אוועק אין סטאן די צעמזיקטע שקצים און דער פּריסטאוו קילט אויף זיי אָפּ זיין צעקאָכט הארץ דערפאר, וואָס אזעלכענע דאָרף־יונגען האָבן אָנגעמאכט אזא טומל אין זיין רעזי־דענץ. און אז מען וויל גאָר זיכער, גיט מען אים עפּעס אין יד אריין, דעם שקלאָוער פּריסטאוו. האלט ער זיי אָפּ, די שקצים, אין סטאַן ביזן סאמע פּריזיוו, כדי „ז י י זאָלן זיך נישט שלאָגן״... כאָטש לויטן אויסזען פון די שקצים זעט כלל נישט אויס, אז זיי זאָלן זיך האָבן געשלאָגן. אדרבא, מען וואָלט געקענט מיינען, אז די יידישע קצבים האָבן זיי געבראָכן די ביינער און געלאָזן בלויע סי־מנים. נאָר אויף א מעשה פרעגט מען קיין קשיא נישט. דער פּריס־טאוו, דער כשר׳ער שופט, דערלייגט דערצו אוודאי און אוודאי נישט.

---

*) גויאישקע בולקע.

שמחה׳לע טורערו, נח פאנדרעס שכן, גייט פארנאכט פון דער יאטקע אהיים, און אָנשטאָט א שטעקן האלט ער, פריזיוור־צייט, אין האנט א קורצן אייזערנעם לאָם. אָנקלאפנדיק זיך אויף שטיינער קלינגט דער לאָם גזלניש און מאוימדיק. נאָר עס קען נישט שאַדן. א ביסל בראָנפן האָט מען דאָך נאָך דער ארבעט גענומען. אין קאָפ דרייט זיך און די טריט זענען נישט גאנץ זיכער, און די אָנגערוקטע, שפּיציקע בּאראשקענע היטל איבער די אויערן, וועלכע ער טראָגט סיי זומער סיי ווינטער, רייצט די גויאישקע פריזיוניקעס צו טשע־פען זיך מיט אים, מאכן חוכא־טלולא פון א יידל... מען האָט אים שוין איינמאָל אויסגעקויקלט אין בלאָטע ווי גרויס ער איז. פון דאַן אָן גייט שמחה׳לע טורערו, פריזיוור־צייט, מיט א לאָם אין האנט. מאלע וואָס עס מאכט זיך. הלוואי זאָל מען נישט באדארפן!..

און איינמאָל, נאָך די ימים־טובים, האָט מען טאקע געפונען. צווישן די קרויט־געערטנער. צוויי צעקאליעטשעטע גרויסע שקצים־פריזיוניקעס. ביי איינעם איז אפילו געווען איבערגעבראָכן א פוס. האָט מען שטילערהייט גערעדט, אז דאָס איז שמחה׳לעס מלאכה. זיין לאָם, הייסט דאָס. האָט אָפּגעטאָן אזא שטיקעלע ארבעט. וואָרום עס איז דאָך א גזלן איז דאָס, נישט קיין ייד. א רצחן. נאָר גיי, הויב זיך אָן מיט שמחה׳לע טורערו! עס איז אים דען א מעשה צו קליין? און אונטערצינדן קען ער נישט? און שטעכן — פארגינט ער זיך נישט?

איז די מעשה מיט די פריזיוניקעס געבליבן „צווישן אייגענע״. אפילו דער פריסטאוו האָט זיך נישט געמישט. א פנים חברה קצ־בים האָבן אים און דער פריסטאוויכע פארשמירט דעם מויל מיט פריי־שע לונג־און־לעבערס, מיט פעטע זאַדיקעס און מיט מארכיקע פּי־סנאהעס...

גאָר אנדערש פירן זיך אויף די יידישע פריזיוניקעס. זיי, גע־וועזענע חדר־יונגען, וועלן חס ושלום פון די טישלעך נישט כאפן, שויבן אין די יידישע הייזער וועלן זיי נישט ברעכן, און נאָך יידי־שע טעכטער וועלן זיי אויף דער גאס אוודאי און אוודאי נישט נאָכלויפן. אלא וואָס דען? — מען איז דאָך עפּעס פאַרט שטיקלעך פריזיוניקעס; א ביסל סקאנדאלעווען מוז מען דאָך... זענען זיי זיך משמח גאָר אויף אן אנדער אופן: אין די נגידישע הייזער, דאָרטן וווּ עס זענען געמאכט געוואָרן „לגאָטעס״, מארשירן זיי אריין

מיט א ברייטקייט פון קעסט־קינדער. נישט אויסווישנדיק די שטי־וואלעס, פון דער נאָך־יום־טוב׳דיקער בלאָטע, שפרייזן זיי אריין מיט אַ ברייטן ברוכים־הבאים גלייך אין זאל אריין. צוזעצן זיך זייער ברייטלעך ארום טיש און הייסן דערלאַנגען עפעס צובייסן און א ביסל בראָנפן. איז מען זיי מכבד איז גוט, אלא וואָס דען נישט — דאן נעמט מען דעם נגידישן „לגאָטניק" מיט געוואלד אין קאָמפאניע אריין. און ער מוז זיך ארומטרייבן מיט זיי, דאָס אויסגעפעסטשעט בחורל, איבער אלע גאסן ביזן סאמע פריזיווו... קויפן זיך אָפּ שקלאָ־ווער באלעבאטים פון אזא ווארעמער גוט־ברודערשאפט מיט וואָס מען קען. אָפטמאָל קומט אויס ארויסלייגן אויפן טיש די גוטע איינ־געמאכטסן, וואָס מען האָט זומער־צייט אָנגעגרייט, און די שטארקע נאליוועקעס פון קארשן און פון שווארצע יאגדעס. און אז מען וויל אינגאנצן פטור ווערן, מוז מען אמאָל ארויסנעמען עטלעכע קערבלעך פאר די אָרעמע פריזיוווניקעס אויך. איך מיין, וואָס טוט מען נישט צוליב א קינד!... גייען די פריזיוווניקעס אוועק און די „לגאָט־ניקלעך" בלייבן זיצן אין שטוב, בחדרי־חדרים, בלאסע און אָנגע־שראָקענע, ווי נאָר יונגע מיידלעך פאר דער חתונה... וואָרום מען קען נישט וויסן. די יידישע פריזיוווניקעס קאָן זיך פארוועלן קומען נאָך אמאָל.

נאָך אזא נצחון, שלוקערצנדיק פון די גוטע געדיכטע איינגע־מאכטסן און פון די שטארקע נאליוועקעס, לאָזן זיך חברה־פריזיווני־קעס ארויס אויף דער גאס מיט א קנאק און מיט א פייף און מיט א געזאנג און מארשירן אוועק צו די אנדערע גליקלעכע „לגאָטניקעס" כדי צו דערגיין זיי די יאָרן, זיי און זייערע אויסגעכאָליעטע טאטע־לעך און מאמעלעך, א רוח אין זייערע זיידעס אריין! מען מארשירט און מען קילט זיך דאָס הארץ מיט לצנות׳דיקע לידער. אָנשטאָט א גויאישקע הארמאָשקע פייפט דאָ א כוואט א פריזיוווניק מיט צוויי פינגער און אַנדערע „קלעזמער" פאטשן זיך אין די כאָליאוועס צום טאקט. דאָס געזאנג איז פונקט אזוי פאראָדירט ווי די מוזיק. על פי רוב ווערט געזונגען א נאָכגעמאכטע פאָלקס־ליד, וואָס יידישע מייד־לעך זינגען אין שטוב נאָך טשאָלנט. ביי די יידישע פריזיוווניקעס און ביי זייערע דיכטער קלינגט עס אָבער גאָר אנדערש ווי ביי די מיידלעך. עס קלינגט מיט תליה־הומאָר און מיט ביטערער פריילעכקייט, פארן אוועקגיין אין קאזארמע. אָט למשל:

„אזוי ווי ס'איז ביטער, ליבע מוטער,
צו עסן בולקע אָן פּוטער,
אזוי איז ביטער, ליבע מוטער,
צו פרירן ווינטער אָן א פּוטער".

העלפט אונטער כאָר מיט א פּאטשעריי אין די כאַליאוועס און מיט א פייפן אויף צוויי פינגער:

„צו פרירן ווינטער אָן א פוטער!.."

צעקלאָגט זיך ווידער א פריזיוועניק מיט א מיידלשן קול וואָס בענקט נאָך איר באַשערטן:

„אזוי ווי ס'איז ביטער, ליבער פאָטער,
צו פארבינדן דעם עק ביי א קאָטער,
אזוי איז ביטער, ליבער פאָטער,
צו צופן ביים באָרד... א טאָטער!"

באַשטעטיקט דער כאָר אויף די כאַליאוועס און אויף אלערליי קעצישע קולות:

„צו צופען ביים באָרד... א טאָטער!"

א שמחה און א פרייד איז אזא מוזיק פאר חדר־יינגלעך, וואָס גייען ווארמעס עסן, און א ציטערניש און א הארץ־קלאפעניש פאר באַלעבאַטישע „לגאָטניקעס", וועלכע זיצן באהאלטן בחדרי־חדרים.

2

אין דעם דאָזיקן נאָך יום־טובים, אז עס איז אָנגעקומען פאנדרעס פּריזיוו, האָט ער דערפילט, אז — ווער־ווער, נאָר ביי אים וועט קיין זכות־אָבות נישט אָנגיין. די מעטריקעס זענען נישט געמאכט. דער קאזיאָנער ראבינער, דער כניאַק, האָט זיך דאָך איינגעשפּארט. און די רוסישע קאזארמע ווארט אויף אזא יונגאטש ווי ער. איז א סוף, הייסט דאָס, מיט קנייפּן די דינסט־מיידלעך, און א סוף מיט שטרוי־שייערן הינטערן שטאָט, ווו די גויות אין פארביקע קאָפּטיכלעך ווארטן אויף אים אין די זומער־פארנאכטן. א סוף מיט דער פריצטע אין הויפל... פיר יאָר נאָכאנאנד וועט ער מוזן לערנען דאָס, וואָס ער קען בעסער פאר א גאנצן סקאדראָן סאָלדאטן, ווי למשל: רייטן, שפּרינגען, לויפן און אַלע איבעריקע יונישע חכמות. און ווי אזוי לאָזט מען דאָס איבער א קראנקן טאטן מיט א יאטקע אויף

גאָטס באַראָט? וואָס וועט ער געפינען, אז ער וועט אויסדינען? אַ פאַרשימלטע יאַטקע־קלאָץ און דעם טאַטנס קבר.

עס איז אים פאַרגאַנגען א ווייטיק, נח פאַנדרען. ער האָט אויסגעפרוווט אַלע סגולות כדי צו באַרואיקן זיך: קודם כל האָט ער ביים קאַזיאָנע ראַבינער אויסגעשמירט דעם טויער און קליאַמקע מיט דיעגעכץ. דערנאָך האָט ער גענומען א גוטע כוסה מיט שמחה׳לע טורערו צוזאַמען און פריילעכערהייט געכאַפּט שעפּן וואַסער פון ברונעם און גיסן אויף דער ערד — א ווילטאָג וואָס ער פאַרגינט זיך איין מאָל אין א יאָר, שמחת־תורה... דערנאָך איז ער אוועקגעגאַנגען מיט א חברה־פּריזיוואָניקעס צום נייעם נגיד, וועלכער האָט היי־יאָר געשטעלט צום פּריזיוו א זונדל, א בלאַסן „וטאָראָ־לגאָטניק". דאָרטן האָט ער זיך געזעצט אויבנאָן אויף דער קאַנאַפּע, און גענומען טרינקען נאַליווקע מיט א טיי־גלאָז, און איין גלאָז האָט ער, אויף צו־להכעיס, אויסגעקערט איבער דעם טישטוך. דערנאָך האָט ער אויפגעזוכט דעם נייעם נגידס „לגאָטניקל" אין שלאָףצימער און איבערגעקוליעט אים אין דער לופטן איינמאָל און צוויי מאָל, געמאַכט פון אים א מילעכל און אריינגעוואָרפן אין דער נגידיכעס פאַרבעטע בעט. דאָס אלץ האָט אָבער נישט געהאָלפן. דער ספּעציפיש־יידישער שרעק פאַר דער סאָלדאַטשינע איז אלץ געוואַקסן. עס איז דערגאַנגען אזוי ווייט, אז ער האָט זיך אָפּגעזאָגט פון שמחה׳לעס חברשאַפט. און, אז יענער איז צו אים צוגעשטאַנען גיין נעמען א פרישן טרונק בראָנפן, האָט אים נח פאַנדר׳ע אָפּגעשטויסן:

— גיי, לאָטרע! אז איך וועל ווערן א יון, וועסטו דער ערשטער ירשנען דעם טאַטנס קונים... גיי!

כדי אראָפּנעמען פון זיך יעדן חשד, האָט שמחה׳לע טורערו געוואָלט צוזאַמענפירן אים מיט א „מאַכער", וואָס וועט אים, פאַנדרען, מאַכן פייפן פון אן אויער, אָדער פאָנפען פון נאָז, אָדער פינטלען מיט איין אויג, אָדער גאָר אראָפּנעמען דעם גראָבן פינגער פון פוס „אָן א ברעקל ווייטיק"... שא! און אויב ער וויל, קאָן ער עס מאַכן גאָר ביליק, און מען דאַרף נישט האָבן קיין שום „מאַכער". ביים האַקן פלייש קאָן ער זיך פאַרפאָרן מיט דער האַק איבער איין פינגער און געפּטרט אן עסק!.. נישקשה, ביז דער חתונה וועט זיך פאַרהיילן. אָט ער, שמחה׳לע, האָט אויך אזוי געטאָן פאַרן פּריזיוו.

ער זעט דעם מיטלסטן פינגער מיט דעם ביינדעלע, צי ער זעט נישט?.. איז אָט —

אָבער פּאַנדרעס געזונטער חוש האָט זיך געשטעלט אַנטקעגן אַזעלכע מיטלען. אָפּצוטאָן איבער זיך אַליין אַזאַ מעשׂה האָט אים געעקלט, ווי טרייבערן פליישׁ פון אַ נבלה.

דער פאָטער זיינער, דער אַלטער פּאַנדרע, האָט אים פון אויבן־אַראָפּ געגעבן אַן אַנדער עצה:

— זאָג תּהלים, נח! תּהלים...

האָט ער געפּרוּווט זאָגן תּהלים, נח דער פּריזיוווניק אין דער שטיל, פאַרטאָג, איידער גיין אין יאַטקע. אָבער זיין שרעק איז אַלץ געוואַקסן. אַ קינדערשע אָפּהענטיקייט האָט אים אַרומגענומען. ער־געץ־ווו איז אָפן אַ שוואַרצער טויער פון אַ קאַזאַרמע, וואָס שמעקט מיט טריפהנעם באָרשטש, און אַ גרויסע בייטש טרייבט אים אָן, אים פּאַנדרען: „אַריין, שייגעץ, אין טויער אַריין! אַריין!..“ פאַר די אויגן זענען אויפגעשטאַנען אַלע מעשׂים־טובֿים זיינע, די הוליאַנקעס מיט שמחה׳לע טורערו, דאָס אָנקלינגען ביי דער פּריצטע אין „הויפל“ פאַלשע וואָג אין יאַטקע, אונטערגעלייגטע ביינער פאַר אָרעמע־לייט, נבֿול־פּה, שיקסעס... און מיטאַמאָל דערמאָנט ער זיך גאָר, אַז בשעת בדיקה אין שעכט־הויז האָט ער איינמאָל דערזען שטעקן אַ פאַר־זשאַווערטע פּען אין דער „צעפּצעפּכע“, ביי זיינער אַ געקוילעטער בהמה. האָט ער זי ממזריש־גיך אַרויסגעכאַפּט, דער בלינדעוואַטער שוחט — ר׳ אליהו זאָל עס נישט דערזען. ער איז דאָך אַזאַ מקפּיד ר׳ אליהו חסיד און טשעפּעט זיך צו יעדער קלייניקייט. אַזוי איז די בהמה אוועק אָן אַ שום סרחה אין כּשר... אַ שווייס האָט פּאַנד־רען באַגאָסן, און די פּסוקים פון תּהלים האָבן אים גענומען טאַנצן פאַר די אויגן. נו, אַצינד האָט ער נישט מער וואָס צו בראַקן תּהלים. דאָס איז דאָך די זעלבע זאַך ווי עסן אום פּסח מצה מיט טריפהנעם באָרשטש. אַצינד ווייסט ער, אַז ער גייט אוועק אין סאָלדאַטן און קוילעט אוועק דעם אַלטן טאַטן מיט דער יאַטקע. און דאָ אין מאַרק הערט מען שוין, אַז מאָרגן — איבערמאָרגן פאָרן אַראָפּ פון מאָח־ליוו דער גענעראַל מיט די וואָיענע דאָקטוירים. עס איז אים, פּאַנד־רען, שוואַרץ געוואָרן פאַר די אויגן. עס העלפט נישט. מען מוז ציען אַ נומער. דעם גורל מוז מען ציען.

צומאָרגנס גאַנץ פרי האָט נח נישט אויסגעהאַלטן און איז מיט

זײַנע ברײטע פּלײצעס און מיטן ריח פֿון רױ פֿלײש אַרײַנגעפֿאַלן צום מורה־הוראה אין שטוב. ער האָט דעם אַלטן מורה־הוראה געטראָפֿן זיצן אין טלית און תּפֿילין, אין דער ציצענער, לאַנגער קאַפּאָטע מיט טערקישע קװײטן, אין זײַן בלאַסער אײדעלער האַנט האָט ער געהאַלטן אַ גענדזענע פֿעדער, און אַזױ פֿרום און שטרענג געפּערלט רבנישע אותיות׳לעך אין אַ ספֿר מיט אײַנגעבונדענע, פֿאַרצײַטיקע בלױלעכע פּאַפּיר, דורכגעצװיגן מיט קעלבערנע אָדערן װי אַ ספֿר־תּורה.

נישט אַנדערש, אַז דאָס שרײַבט ער אַזױ זײַן חיבור. דער אַלטער מורה־הוראה. ער שרײַבט עס מיט גרױס כּשרות און מיט גרױס יראת־שמים, און זעט אױס װי אַן אליהו הנביא, װאָס שרײַבט די תּורה פֿאַר ייִדישע זינדיקע לײַט, זײ זאָלן לערנען און בעסער װערן...

דער „גוט מאָרגן״ איז פֿאַנדרען געבליבן שטעקן אין האַלז בײַם אָנבליק פֿון אַזאַ בילד, פֿאַרטאָג, בײַ דער בלױלעכער ליכטיקײט פֿון פֿענצטער. ער האָט נאָר קוים געקענט אַרױסרעדן:

— רבי!..

און איז שטײן געבליבן.

מיט אַ מאָדנער רואיקײט האָט דער חסידישער מורה־הוראה אַװעקגעלײגט די גענזענע פֿעדער און האָט מיט אָפֿענע גוטע אױגן אָנגעקוקט זײַן באַגינענדיקן גאַסט, װאָס זעט אױס, װי פֿאַרקנאָטן מיט יאַטקע־בלוט, פֿון אײן חלק ייִד און פֿון צװײ חלקים גױ. נאָר אָפּנים, ער האָט גלײַך דערזען די גרױסע טרױעריקײט אין פֿאַנדרעס גרױע אױגן, װאָרום ער האָט שטיל אַ פֿרעג געטאָן:

— װאָס װילסטו, מײַן זון?

— איך, איך... האָט נח נאָכגעשטאַמלט װי אַ פֿאַרזינדיקט ייִנגעלע און װײַטער נישט געקאָנט רעדן.

דער מורה־הוראה האָט אַ צי געטאָן מיט זײַן דינער נאָז, װאָס די װענטלעך אירע קוקן זיך דורך װי רױטלעכער װאַקס:

— ביזט אַ קצב?

נח פֿאַנדרע אָט װי אַן אָקס אַ בױטש געטאָן מיטן שװערן קאָפּ.

— היטסטו אָפּ כּשרות? — האָט אױף אים דער מורה־הוראה אָנגעשטעלט אַ פּאָר אַלטיטשקע, דורכדרינגענדיקע אױגן.

נח האָט דערפֿילט, אַז דער מורה־הוראה װײס שױן אַלץ, נאָך

איידער ער האָט אים עפּעס געזאָגט. האָט ער סאַפּענדיק, ווי אַ געקוילעטער אָקס, גענומען עפּעס באַלאַבעטשען. אַ וואָרט צו אַ וואָרט האָט זיך נישט געקלעפּט. פונדעסטוועגן האָט דער מורה־הוראה אויסגעהערט מיט אַ סך געדולד און מיט האַלב־פאַרמאַכטע אויגן און צוגעשאָקלט מיטן „של ראש" אויפן קאָפּ.

דאָס האָט נח פאַנדרען נאָך מער צוגעקוועטשט, ווייך געמאַכט זיין קצבישן קאַרק. האָט ער עפּעס גענומען דערציילן מיט בלוטיקע אויגן און מיט ליפּן פאַרלאָפּענע מיט ווייסן שוים: מכח אַ „צעפּ־צעכע"... אַ שטאָלענע פּען... וואָס האָט זיך פאַרטשעפּעט ביים איינגאַנג אין דער גראָבער קישקע... אליה דער שוחט האָט נישט געזען... די בהמה איז אוועק אין כשר... אַ פּריזיוו... די יאַטקע בלייבט אליין... דער אַלטער טאַטע... פון זיין „לגאָטע" איז גאָרנישט געוואָרן... דער קאַזיאָנער ראַבינער... רבי, רבי...

דער מורה־הוראה איז נאָך אַ ווײַלע געזעסן בלייך, מיט פאַר־מאַכטע אויגן. אַ טויטער מענטש. אַ פאַרגליווערטער אליהו הנביא. נאָך פּלוצלונג האָבן זיך די טויטע אויגן אויפגעשפּאָלטן און אַ בלאַסער שמייכל האָט אַ שיין־געטאָן פון אונטער די טונקל־גרויע וואָנסעס, וואָס גיסן זיך אַריין, ווי צוויי ריטשקעלעך, אין גרויסן טייך פון באָרד:

— ווי, זאָגסטו, האָט די פּען געשטעקט, אין דער „צעפּצעכע"? מיטן שפּיץ אַרויף צי מיטן שפּיץ אַראָפּ?

— מיטן שפּיץ אַרויף, רבי!

— און ווי טיף האָט זי געשטעקט, מיין זון?

— קוים, קוים, רבי, ווי אַ האַלב נאָגעלע די טיף, רבי!

דעם מורה־הוראה'ס אויגן האָבן זיך אינגאַנצן אויפגעעפנט:

— נאַ, נאַ. בחזקת כשרת. כשר! שרעק זיך נישט!

— רבי, — האָט נח אויסגעשריען מיט באַגייסטערונג — רבי, איך, איכל...

אָבער דער מורה־הוראה האָט אים רואיק אָפּגעשטעלט:

— גיי מיין זון, און גאָט וועט דיר העלפן!

נח פאַנדרע האָט ווי אַן אָקס אַ בויטש געטאָן מיטן שווערן קאָפּ. נער גוף האָט אינגאַנצן געציטערט. זינט ער לעבט האָט ער אַזאַ קינדערשע פרייד נישט געפילט אין אַלע אברים. ער האָט זיך געמוזט אָנהאַלטן ביים טיש כדי נישט אַנידערצופאַלן. ער וואָלט

זיך נישט געשעמט וואָלט ער אָט דעם הייליקן מענטשן געכאַפּט אויף ביידע אָרעמס, ווי אַ תורה׳לע, און וואָלט אים אויסגעקושט אַלע גלידער.

— רבי, — האָט ער ווייטער געגומען שטאַמלען — איצטער אַרט מיך נישט, אַרט מיך שוין נישט... זאָל זיין סאָלדאַט, זאָל זיין נישט סאָלדאַט, אַבי, אַבי...

אָבער דער מורה־הוראה האָט שוין ווידער גענומען די געגזענע פעדער אין האַנט, אָנגעצויגן די סיווע ברעמען ווי צווייַ זילבערנע בויגנס איבערן אַלטן ספר מיטן בלווילעכן פּאַפּיר. אַ סימן, אַז ער וויל שרייבן, אַ סימן, אַז מען מוז גיין.

נאָר אַז נח האָט שוין געהאַלטן די קליאַמקע פון טיר, האָט אים דער מורה־הוראה צוריק אַ רוף געטאָן:

— קום אַהער, מיין זון!

ווי אַ חדר־ייִנגעלע איז נח צוגעלאָפן צום רבס טיש. די געגזענע פעדער מיט אַ טראָפּן טינט אויפן שפּיץ איז געווען אָנגעשטעלט צום באַלקן, ווי אַן אויסגעדאַרטער פינגער, וואָס ווייזט נחן אין הימל אַריין, און דעם מורה־הוראה׳ס בלאַסע ליפּן האָבן צו אים לייטזעליג אַזוי גערעדט:

— אַז דער אויבערשטער וועט דיך, אים ירצה־השם, אויסלייזן פון גויעשע הענט — זאָלסטו זיך נעמען צו אַן אַנדער פּרנסה...

נח איז ביי זיך אַראָפּגעפאַלן:

— רבי, איך וועל זיין גוט, רבי, פון היינט אָן...

די געגזענע פעדער האָט אַ מאַך געגעבן פון אויבן אַראָפּ:

— איך גלויב דיר, מיין זון! פונדעסטוועגן איז בעסער... וועסט משנה זיין דיין פּרנסה, וועסטו משנה זיין דיין מזל...

פאַנדרעס אויגן און זיין גראָבער קול זענען פאַרלאָפן מיט טרערן:

— וואָס זאָל איך טאָן, רבי, וווהין זאָל איך גיין...

— וואָס זאָלסטו טאָן?

— מיין טאַטע — אַ קצב, — האָט נח גע׳טענה׳ט, מיין זיידע געווען אַ קצב, מיין עלטער־זיידע אויך...

דער מורה־הוראה האָט, דאַכט זיך, גאָרנישט געהערט וואָס דער יונג רעדט צו אים. זיינע אַלטיטשקע אויגן האָבן גוטמוטיק גע־בלאָנדזשעט איבער פאַנדרעס פּלייצעס, איבער זיינע שטאַרקע

אָרעמס. דערנאָך האָט ער שטיל און קורץ ארויסגערעדט, ווי אָפּגע־
פּסקנט א הארבע שאלה:
— ווער א באלעגאָלע!

פאנדרע ווערט א „שמייסער״

1

צוויי גרויסע נייעסן האָבן אין עטלעכע טעג ארום פארקלונגען די קצבישע שול: ערשטנס, אז אזא גבר ווי נח דער קצב איז ארויס פריי פון פריזיװ; און צווייטנס — אז ער ווארפט אוועק די יאטקע און ווערט א באלעגאָלע.

און ארויס איז ער מיט א „בלויען בילעט״ דורך א נס, וואָס טרעפט זיך איינמאָל אין א יובל. וואָרום נח פאנדרע האָט ארויס־געצויגן איינעם פון די גרעסטע נומערן. און גראָד איז דאָס יאָר געווען א גערעטעניש אויף יידישע פריזיוניקעס. גראָד דאָס יאָר איז מען זיך ווייניק צעלאָפן קיין אמעריקע, און פאנדרע מיט נאָך עטלעכע בחורים זענען געבליבן אויסערן „פּאָבאָר״, מיט גרויסע נומערן אין די הענט. נח אליין האָט אין דעם געזען א צייכן פון הימל, דעם מורה־הוראה׳ס ברכה... וואָרום ווי זאָל עס זיין אנדערש? כמעט אלע יאָר פלעגט דאָך צו דער יידישער קוואָטע פארפעלן, און עס פלעגן, נישט פאר קיין יידישער שטאָט געדאכט, אָנגערירט ווערן דריטע און צווייטע לגאָטניקעס, שפּייזער פון אלטע טאטעס און מאמעס. קיין שום מעטריקע פון דעם קאזיאָנעם ראבין האָט דאָ גאָרנישט געקאָנט העלפן. און דאָס מאָל... הער א מעשה! דאָס מאָל האָט מען אזא אייזערנעם יונג, ווי נח פאנדרען, נישט געלאָזט אפילו אויסטאָן זיך. „סטופּאי!״ האָט מען צו אים געזאָגט און אָ פּאטש געגעבן איבערן פּלייצע „סלאָבאָדען!״.

צוזאמען מיט פאנדרען איז ארויס פריי, אויך דורך א גרויסן נומער, יוסף דער שוסטער — א גידול א בחור, הויך און גרויס ווי עוג מלך הבשן, מיט אן אָנגעשפּאָלטענער אויבערשטער ליפּ פון

גרויסע שלעגערייען שמחת־תורה... און כאַטש א קצב מיט א שוס־טער זענען נישט קיין נאָענטע מחותנים, פונדעסטוועגן האָבן זיי ביידע, ארויסגייענדיק פון „פריכוטסטוויע", ארומגעכאפט זיך קושן. און דער גאנצער שקלאָווער מארק האָט זיך ארויסגעשאָטן קוקן, ווי צוויי געזונטע בחורעצן פארלייגן האַנט אויף אקסל און לאָזן זיך אוועק א דריידל־טאנץ אינמיטן דער האלב־פארפרוירענער בלאָטע און אין מיטן מיטוואָך, עלף אזייגער, פאר אָנבייסן... די שמחה האָט ארומגעכאפט אפילו די אָפגעגעבענע יידישע פריזיוור־ניקעס. זיי האָבן זיך ארומגעשטעלט אין א ראָד ארום דאָס גליק־לעכע פּאָרל און געפּאטשט לאדאָזשקעס. קוקנדיק אויף אזא שמחה, האָט זיך ביי די אָנגעפּאָרענע פּויערים איבערגעדרייט אין קאָפּ. אונטער די מאגערקעס, דער גאנצער יידישער קאלענדאר: און זיי האָבן באשלאָסן, אז ביי יידן איז היי־יאָר ווידעראמאָל אָנגעקומען דער „משוגענער יום־טוב", עס הייסט: שמחת תורה, ווען אלע קלוגע יידלעך מאכן זיך נאריש און עליע־דער־שוחט קייקלט זיך אויף דער ערד אינמיטן גאס און טיילט בראָנפן אלעמען, וועמען נאָר ער באגעגנט; צו יידן, צו גויים, ס'אלץ איינס. האָבן זיי זיך מיט גרויס האָפענונג געקראַצט אין די פּאטילניצעס, ארויסגעקוקט די אויגן אויף עליע־דעם־שוחט מיט דער גרויסער פלאש אין קע־שענע פון קאפּאָטע, און ארויסגעוויזן איינער פארן צווייטן זייערע בקיאות:

— אשטשע שאליאָני פּראזדניק!.. הליאד, אי ראזניק פּריי־דיעט! *)

אָבער עליע דער שוחט, דער פייערדיקער חסיד, האָט ווייזט אויס, דעם פּויערשן לוח נישט אָנערקענט, וואָרום ער איז, מיט זיין גרויסער פלאש בראָנפן, דאָס מאָל נישט געקומען.

בכלל איז היי־יאָר געווען א פּריזיוו מיט משונה'דיקע זאכן. געגאָסן האָט זיך אין פּריסוטסטוויע מער געלעכטער ווי טרערן. אפנים טאקע מחמת דער גרויסער גערעטעניש אויף יידישע פּריי־זיווניקעס. סיי די מיליטער־דאָקטוירים — די באקאנטע רצחנים, סיי נאטשאלסטוואָ ביים טיש האָבן זיך מער „געשפּילט" מיט

*) שוין נאָך אמאָל דער „משוגענער יום־טוב"... באלד וועט קומען דער שוחט!...

יידישע בחורים ווי „געקוילעט" זיי.

איינער א דארינקער פריזיוניק פון א דערבייאיקן קליינעם שטעטל, האָט דעם דאָקטאָר געוויזן א צעפלעטשטן גראָבן פינגער, וואָס איז אים, נישט פאַר קיינעם בעדאכט, געוועו אריינגעוואקסן אין סאמע דלאָניע. מען האָט דעם פינגער געפּרוווט ציען און נישט געקאָנט ארויפציִען.

— ווי לאנג האָסטו אזא פינגער, מאָשקע? — האָט אים דער מיליטער־דאָקטאָר א פרעג געטאָן.

— שוין באלד דריי יאָר — האָט אים דאָס בחורל בראָוו אָפּגעענטפערט — אונטערגעפאלן אונטער א ראָד... גאָספּאָדין דאָקטאָר, און פון דאן אָן —

— און ווי אזוי איז ביי דיר פריער געוועז? — איז דער דאָקטאָר געוואָרן זייער נייגעריק.

— אָט אזוי! — מאכט דאָס בחורל און הויבט אויף דעם איינגעוואָקסענעם צעפלעטשטן פינגער.

פונדעסטוועגן האָט מען אים נישט אָפּגעגעבן, דעם בחורל, נישט נוקם געוועז זיך פאַרן שווינדל. וואָרום אויסער זיין איינגעוואָקסענעם פינגער פון פאַר דריי יאָרן איז ער נאָך געוועז צו שמאָל אין די פּלייצעס, נישט געכאַפּט די מאָס אויף גאנצע עטלעכע ווערשקעס. אין אן אנדער יאָר, אזוי האָבן שקלאָווער לייט פון שטאָט־דומע געזאָגט, וואָלט אים אזא מעשה נישט פאַרשוויגן געוואָרן, אפילו ווען ער זאָל געוועז זיין דין, האָבן זיי געזאָגט, ווי א שטרוי.

א צווייטער שעפּעליאָווער בחור, אין בלויע שפּאקולן, האָט זיך געמאכט בלינד. וואָס הייסט בלינד! ער זעט נישט די ליכטיקע וועלט — האָט ער גע׳טענה׳ט. ער זעט גאָרנישט...

— וואָס הייסט דו זעסט גאָרנישט! — האָט אים דער דאָקטאָר גענומען אויפן פאַרהער — למשל? פרימערנאָ?

— פרימערנאָ? — האָט דער בלינדער איבערגעפרעגט מיט א געזאנגעלע און גענומען ארומבלאָנדזשען מיט שטאַרע אויגן איבער די ווענט און איבער דער סטעליע — אָט, וואָשע בלאַגאָראָדיע, איך זעט דאָרטן א פינטעלע?

— וווּ? — קוקט זיך אום דער דאָקטאָר אויף טשיקאַוועס.

— אָט דאָרטן אין ווינקעלע, אויפן באַלקן...

— עפּעס זע איך נישט! — רייבט זיך דער וואָיענער דאָקטאָר די אויגן.

— איר זעט נישט? — טייטלט אים דער בלינדער מיטן פינגער

— אָט דאָרטן, נעבן שפּעלטל —

— אַ?

— אָט, אָט נעבן טשוועקעלע. א געפּגרטע פליג וויזט אויס...

— אַך יאָ, — מאכט דער דאָקטאָר — מיר דאכט אז יאָ... איצט זע איך עפּעס אזוינס, אזעלכענעס —

— און איך, — מאכט דער בלינדער און לאָזט אָפּ ביידע הענט ווי א פארפאלענער מענטש — איך זע דאָס אינגאנצן נישט! גאָר־נישט זע איך...

און באפרייט האָט מען אים פּאָרט. און נישט גראָד פּאר זיינע אויגן, וואָס דערזעען אפילו נישט א פליג אויפן באלקן, נאָר דווקא פאר זיינע ציין. וואָרום עס האָט זיך גאָר ארויסגעוויזן, אז ער האָט נישט געצנוג ציין אין מויל צו קייען דעם סאָלדאטסקן ברויט.

נו, העגעך דעם זייגערמייסטערס בחורל — ווייסן דאָך אלע, אז ער איז נעבעך טויב ווי די וואנט. ער וואָלט געקאָנט ברענ־גען פּאר עדות א האלבע שטאָט און ביידע שקלאָווער דאָקטוירים מיטן „פּערשל" צוזאמען, אז ער הערט נישט. נאָר גראָד איז אים איינגעפאלן צו מאכן זיך אין פּריסוטסטוויע א סך טויבער ווי ער איז. צי מען האָט אים געפרעגט, צי מען האָט צו אים געשריען, צי מען האָט אים געטרובעט אין ביידע אויערן — אויף אלץ האָט ער געהאט איין צעשראָקענעם שאלה־תשובה: „הא? איך הער נישט!" און א סוף און עק. דערביי האָט ער נאָך פאררייסן די ברע־מען, ווי אייגער זאָגט: „געוואלד, וואָס מוטשעט מען מיך!"

לסוף, אז די גויאישקע דאָקטוירים איז נמאס געוואָרן צו עוסקן זיך מיט אזא קאליקע, האָט מען צו אים גראָב א זאָג געטאָן:

— סטופּאי דאמאָי!

האָט העגעך דעם זייגערמייסטערס גלייך געכאפּט די פּיס אויף די פּלייצעס און גענומען לויפן.

— סטאָי! — האָט אים דער דאָקטאָר נאָכגעשריגן און געהייסן צוריקפירן, ביי א גרויס געלעכטער פון דער גאנצער פּריסוטסטוויע, — דו הערסט דאָך נישט, דו מאָשעניק איינער, הייגט וואָס לויפסטו?

פונדעסטוועגן האָט מען אים אויך באפרייט און אָן „איספּיטא־

ניע״ *) פון עטלעכע וואָכן אין לאַזאַרעט, ווי מען וואָלט געטאָן אין אַן אַנדער יאָר. אפֿנים עס איז געווען געגעבן א ווונק פון נאַטשאַלסטוואָ, ביים גרינעם טיש, מען זאָל היי־יאָר נעמען נאָר קערנדיקע יונגען און לאָזן לויפן אַלע שלימזל׳ניקעס, אַלע אויערןפּייפער, אַלע אויגן־פינטלער, אַלע נאָז־פּאַנפער און קאָפּ־טרייסלער... אַז מען שמועסט, אַז מען האָט זיך היי־יאָר געבאָדן אין פּריזיוויניקעס אַזוי, אַז אַזאַ גבור ווי נח פּאַנדרע איז געבליבן ווי אַ פינפטער ראָד צום וואָגן. נישט אומזיסט האָט ער, זאָגט מען, צוויי רייפן אויפן בויך. דאָס איז, זאָגט מען, אַ סימן אויף מזל׳דיקייט.

2

אין דעם זעלבן אָוונט, נאָכן טאַנץ אינמיטן מאַרק, האָט פּאַנדרע אַליין, ביי אַ גוט גלעזל משקה, באַשטעטיקט פאַר חברה־קצבים, אַז ער וואַרפט אָוועק די יאַטקע. די קצבים איז עס עפּעס אויסגעקומען זייער אויסטערליש: וואָס הייסט מען נעמט און מען וואַרפט אָוועק אַ ירושה־געשעפט פון אָבות־אבותינו? זיי האָבן אים חושד געווען, אַז ער מיט שמחה׳לע טורערו האָבן שטילערהייט געמאַכט ידאחת אַריינצובערענגען שחיטת־חוץ, אָן קאַראָבקע. ביי אַזאַ כוח ווי נח האָט און ביי אַזאַ רציחה ווי שמחה׳לע פאַרמאָגט — איז זיי דאָך ביידן קיין מעשה נישט צו קליין. צי אפשר האָט אים גאָר די פּריצטע „אָפּגעקויפט״ פאַר זיך און ער גייט אָפּטאָן אַ „יענע מעשה״, עס הייסט, פראָסט און פשוט, ער גייט זיך שמד׳ן און לעבן מיט דער גויע אין „הויפל״.

האָבן זיך חברה קצבים אויף אים אָנגעזעצט: הער, פּאַנדרע, אונז אַ טויט אָדער דיר אַ טויט, אָבער מאַך נישט קיין שטיק און מאַך נישט קיין אָנשטעלעניש און פאַרקאָך נישט קיין קאַשע מיט שמחה׳לען, וואָרום קיין לעבעדיקער וועסטו פון אונזערע פינגער נישט אַרויסגיין...

דערהערט אַזעלכע פאַרדאַכטן מיט אַזעלכע דיבורים, איז נח אויפגעשפּרונגען ווי אַ ווילדע חיה, און מיט איין לייכטן שטויס איבערגעקערט דעם שווערן דעמבענעם טיש מיט די פלעשער און

---

*) אויספּרובירן

גלעזער:

— איר סטראשעט מיך גאָר?

מיט פארלייגטע הענט האָט ער זיי אלעמען אָנגעקוקט, ווי א לאמפארט קוקט אָן א קופע מייז. כאָטש די דאָזיקע מייז זענען אויך געווען נישקשה'דיקע יונגען מיט הארטע פלייצעס און מיט אָדער־דיקע הענט.

— ווי פליגן וועל איך אייך צעקוועטשן, נבלות!

נאָר אין א רגע ארום האָט אים דער כעס אָפּגעלאָזן. ער האָט זיך דערמאָנט אָן מורה־הוראה מיט דער געגנדזענער פעדער אין האנט, און האָט זיך צעשמייכלט א ביסעלע פארשעמט, מיט זיינע ווייסע ציין און ראָזעווע יאסלעס אונטער די שווארצע וואָנסעלעך:

— נא, בקיצור... דער מורה־הוראה האָט מיר אָנגעזאָגט... ער האָט מיך געבענטשט האָט ער.. אז איך וועל ארויס פון גויאישע הענט זאָל איךווארפן די יאטקע.

דערהערט אזעלכע קלאָרע דיבורים, האָבן זיך די קצבים מיט דרך־ארץ פונאנדערגערוקט, און נח פאנדרע האָט א גיי־געטאָן איבער דעם איבערגעקערטן טיש און צעבראָכענע פלעשער, ווי א לייב איבער חורבות. אוועקגייענדיק אָן „א גוטע נאכט״, האָט ער נאָר א בורטשע געטאָן:

— א באַלעגאָלע ווער איך!

פון דענסטמאָל אָן האָט מען פאנדרען מער אין יאטקע נישט געזען. זיין חזקה, זיינע קונים, זיין קליישל, זיין האק און קלאָץ האָט ער אָפּגעטראָטן זיין געוועזענעם שכן און חבר — שמחה'לע טורערו, און געמאַכט א ביסל מזומן.

נאָר ס'איז נישט אזוי לייכט ארייַנצופאָרן אין באלעגאָלישן צעך מיט א שפּאָגל נייער קארעטע און מיט א פּאָר פריש־געשפאנ־טע אָדלערס. די אלטע באלעגאָלעס ווילן אויך פרנסה, זייערע פערד האָבן אויך ליב האָבער... נו, און לערנען די מלאכה דארף מען דאָך אויך! האָט פאנדרע, ווי אלע פורמאנעס, פריער געמוזט ווערן א „שמייסער״ ביי א צווייטן, ביי אן אייַנגעפונדעוועטן באַ־לעגאָלע; און געפונען האָט ער אזא „שטעל״ נישט ביי קיין אנדערן ווי „סענדער פארדאָן״, און נישט אָן דעם מורה־הוראה'ס הילף. און אויך דאָ זענען אים געשען נסים. וואָרום גלאט אזוי נעמט נישט א באלעגאָלע א „שמייסער״ אויפן האלז. סיידן ער

איז קראנק, אָדער סיידן ער איז רייך, און האָט צוויי בוידן. אזא „נגיד" איז אָבער פאנדרעס באלעבאָס נישט געווען.

ר׳ סענדער איז א הויכער, שטארקער ייד פון א יאָר זעכציק, מיט א געלבלעכן פנים און מיט שיטערע געלבלעכע האָר, אָן איין גרויען פעדימל אין קאָפּ און באָרד. זיין נישט־גלייכע נאָז זעט אויס, מחמת איר געלבלעכקייט און בערגלדיקייט, ווי א גרויסער אָנגע־טריפטער „צאפּן" פון א וועקסענע ליכט. בשעת ער דאוונט קומען נאָך צו איר צו א פּאָר לאנגע שפּאקולן מיט מעשענע האלאָבליעס, און פארשטארקן נאָך די נישט־געזונטע פארב פון זיין פּנים. שלע־פּנדיק די פערד און בויד ארויף א ליימיקן, גליטשיקן בארג האָט ער זיך, מיט א סך יאָרן צוריק, „אנגעריסן", און אָפּגעלעגן א צייט אין מאָהליוועער שפּיטאָל. און דאָס איז דאָך דער סוף פון אלע באלעגאָלעס, וואָס כראַברען זיך צופיל...

זינט דעמאָלט איז אים דאָס בלוט אוועק פון די הארטע באקן. און פּנים און הענט זעען ביי אים אויס ווי דורכגעשלאָגן מיט זאפּ־רען. אָבער נישט־קוקנדיק אויף דעם, האָט ער נאָך כח ווי דריי יונגע באלעגאָלעס צוזאמען, און דער גאנצער באלעגאָלישער צעך האָט גרויס דרך־ארץ סיי פאר אים, סיי פאר זיין למדנות. מען רעדט אין צעך, אז סענדער האָט אמאָל געלערנט א פּרק משניות און אז ער קען נאָך, ביז צו היינטיקן טאָג, לייענען רשי־כתב ווי א וואסער... יאָ, אָט וואָס ר׳ סענדער קען נאָך באווייזן! ער איז דער איינציקער באלעגאָלע, וואָס גייט אוועק אלע שבת, נאָך שלוש־סעודות, הערן „א קאָפּ חסידות" ביים מורא־הוראה אין שטוב און טוט אָן, לכבוד אזא געשעעניש, א צעפליקטע אטלעסענע זשופּיצע, וואָס האָט מחמת אלטקייט א קאָליר פון שמעק־טאבאק. אָבער, אז נישט־געניטע באלעגאָלעס אין צעך ווערן נייגעריק און הויבן אָן אויסצופרעגן, וואָס פאר א מין זאך „חסידות" איז און וואָס פאר א טעם דאָס האָט, ענטפערט ר׳ סענדער אָפּ זייער קורץ, אז מערינאָווע פערד גיט מען נישט שמעקן פון אן אתרוג־פּושקע...

„פּארדאָן" איז נישט זיין פאמיליע, נאָר א צונעמעניש. און דופן רופט מען אים אזוי אונטער די אויגן דערפאר, ווייל ער איינמאָל געפירט פון אָרשע קיין שקלאָוו עפּעס א פראנצויזל, אָן „אינדזשיניערל" מיט א הארטן קאפעליושל און מיט לעדערנע טשעמאָדאנעס. האָט אים יענער געזאָגט עטלעכע מאָל און זייער

העפלעך עפעס א מאָדנעם וואָרט אזא. „פאַרדאָן, פאַרדאָן" האָט ער אים געזאָגט... גיי ווייס, וואָס ער האָט דערמיט געמיינט! אָבער ר׳ סענדערן איז דאָס וואָרט גראָד געפעלן געוואָרן. האָט ער אים געפּרוּווט לאָזן אין גאנג ביי דער „סטאַיקע" אין צעך, און אין באַלעבאַטישע הייזער, ביים דינגען זיך מיט „שודאקעס". איז געוואָרן אין גאנץ שטאָט א גרויס געלעכטער: „שא, ר׳ סענדער לערנט זיך שוין גאָר פראנצויזיש"!... און וואָס מיינט איר איז געווען דער סוף? דער סוף איז געווען, אז ר׳ סענדער האָט אויף די עלטערע יאָרן געקראָגן א קלעפּיקע צונעמעניש, פאַרזאָרגט פאַר דורי־דורות, אויף קינדער און קינדס־קינדער. ער — „פאַרדאָן", דאָס ווייב — „פאַרדאָניכע", און די טאָכטער זיינע — א ביסעלע איידעלער — „פאַרדאָניכע".

סענדער האָט געפּרוּווט נאָכלויפן מיט דער בייטש, געבן קלעפּ... ער אליין האָט זיך שוין לאנג אָפּגעטרייסלט פון אזא פּאַסקודנעם וואָרט, מיט וועלכן א פראנצויז אין א הארטן קאַפּעלוש האָט אים אָנגעשטעקט צווישן אָרשע און שקלאָוו. נאָר ס׳האָט שוין מער נישט געהאָלפן. שוין באלד צען יאָר אריבער און דאָס צונעמעניש לעבט און געדייעט ארום ר׳ סענדערס הייזקע ווי אלטע קראָפּיווע. נאָר עס מאכט נישט אויס! מענטשן וואָס ווילן לעבן אויף דער וועלט וועלן אים קיינמאָל אין די אויגן דאָס צונעמעניש נישט זאָגן... און ר׳ סענדער בלייבט ר׳ סענדער. הייניטיקע יונגע באַלע־בעסלעך וואָלטן זיך ביי אים געמעגט לערנען סיי יידישקייט, סיי פרומקייט, סיי שטאָט.

והא ראיה, נישט נאָר די באַלעגאָלעס האלטן פון סענדערן, אפילו אזא למדן און אזא באַלעבאָס ווי פּעטער אורי, וואָס דאַוונט מיט סענדערן אין איין בית־מדרש און טרעפט זיך מיט אים שבת צו „חסידות", ביים מורה־הוראה, אפילו ער האלט פון אים עולם ומלואו. און אז פּעטער אורי קומט זומער־צייט צופאָרן אהיים מיטן פאַראכאָד, וועט ער קיין אנדער פאַיעטאָן, אויסער ר׳ סענדערס, נישט נעמען. און ווינטער, אז מען דאַרף פאָרן צום באַן אין אָרשע, וועט ער קיין אנדער בויד, אויסער ר׳ סענדערס, אויך נישט נעמען. עס איז שוין א חזקה אזא.

דאַרף זיך גראָד הײ־יאָר מאכן, עס הייסט, הײ־יאָריקן תשרי, פאַר פּאָנדרעס פּריזיוו, און פּעטער אורין קומט אויס צו פאַרבלײ־

בן איבער די ימים־נוראים אין ניזשני אויפן יאריד. נישט ספּראוועט זיך, ווייזט אויס, מיט די געשעפטן. נעמט ער און שרייבט אָן מומע־פייגען א בריוו, אז זי זאָל בעטן סענדערן ער זאָל זיך מטריח זיין און אכטונג געבן אויף זיינע דריי בנים, אין ליובאוויטשער בית־מדרש, אז זיי זאָלן זיך ראָש־השנה און יום־כפּור אויפפירן לייטיש: זיי זאָלן שטיין אויף אַן אָרט און דאַווענען מיט לייטן גלייך... נישקשה — אזוי האָט פעטער אורי געשריבן — ער קען זיך אויף ר׳ סענדערן פארלאָזן מער ווי אויף אנדערע, מער ווי אויף די יחסנים פון מזרח־וואנט...

3

און סענדער פארדאָן האָט איבערגענומען די אפּוטרופּסות, איבער אוריס חברהצקע, זייער ווארעם און זייער „ראיעל״. ער האָט אויסגעשטעלט אוריס גמרא־בחור, זיין חומש־בחור און מוזיניקל הארט ביי זיין באלעגאָלישן טלית און קיטל, וואָס לאָזן זיך הערן מיט דיעגעכץ און מיט כאָמעט אפילו ימים־נוראים, אפילו פּסח; מיט דעם זעלבן ריח, הייסט דאָס, וואָס וועפט זיך נישט אויס פון זיין הייזקע א קיילעכדיקן יאָר.

שטייט ער אזוי, יום־כפּור נאָך מוסף, איבער די דריי טייערע בחורימלעך, וועלכע האָבן א שם איבער דער גאנצער שטאָט מיט זייערע ווילדע שקאָצערייען. זיין שווערן לעדערנעם ירושה־מחזור האלט ער פעסט איןביידע הענט, די מעשענע שפּאקולן זענען אים טיף אראָפּגעלאָזן ביזן לעצטן „ארבעסל״ פון זיין וועקסענער נאָז, און זיינע וואסערדיקע אויגלעך קוקן איבער די גראָבע גלעזלעך הארב און פייערלעך, כדי צו זען צי די דריי מזיקים מישן גוט די בלעטער פון זייערע קליינע מחזורימלעך און צי זאָגן זיי גוט נאָך, ווען דער חזן ענדיקט. דערזעט ער, אז זיי גייען שלעכט אין שפּאן — שטורכעט ער זיי אונטער און גיט זיי צו חשק מיטן קנעכל פון פינגער און מיט א האסטיקן און ברומענדיקן: „נר־נר־נו!״.

נאָר מחמת זיין געוווינהייט אומצוגיין מיט פערד — הערט זיך דאָס ביי אים א ביסל אָן ווי „ניאָ־ניאָ־ניאָ!״ וויינקסטנס אזוי דוכט זיך אויס אוריס בנים, וועלכע שטייען און ווערן פארשווארצט פון זיין אָנטרייבעניש. ר׳ סענדערס אונטערגעגארטלטער טלית און

קיטל אויף זיין ברייטן גוף זעט זיי אויס ווי די דריי פּעלצן, איינס אויף איינס, וואָס ער טוט אויף זיך אָן ווינטער־צייט, בשעת ער לאָזט זיך מיט זיין בויד קיין אָרשע... מער נישט — וואָס דאָ, אַנ־שטאָט פערדישע הינטנס, זעט ער פאַר זיך די רוקנס פון דריי לאַ־שיקלעך, אוריס זשערעבטשיקעס, וואָס וואַרפן אומגעדולדיק מיט די פּלייצעס נאָך יעדן „נו־נו־נו" און נאָך יעדן שטאָרך, פּונקט עפּעס ווי א נייער כאָמעט וואָלט זיי געריבן, אָדער דער יאָך פון אַן ענגער דוע מיט א גלעקל וואָלט זיי געדריקט... מער נישט — עס איז א מקום קדוש! אז נישט וואָלט א סך גלייכער געווען אָנ־צוטרייבן די בריקנדיקע פאַרשוינדלעך מיט א לייצע און געבן זיי צו פאַרזוכן דעם טעם פון א בייטש:

— היניאָ, חדר־יונגען!

און גראָד דאַרף טרעפן, אז דער חזן צעציקלט זיך ביים עמוד. ער צעקייט פּאַמעלעך א שטיקל פּיוט און לייגט אריין דעם עולם אין מויל אריין. וואָרום צו נעילה איז נאָך ווייט און דער טאָג איז לאַנג, און אין הארצן נאָגט דער תענית. הייגט, וואָס האָט ער זיך צו אײַלן? גרייזלט ער א פּסוק נאָך א פּסוק און צעציט דאָס „שטיי־גערל" בנעימות׳דיק און קהל ענטפערט אָפּ נאָך יעדן פּסוק: „ד׳ מלך" *) אָדער „ד׳ מלך" **) אָדער „ד׳ ימלך לעולם ועד". און עס פאַלט זיי גאָר קיינעם נישט איין, אז פעטער אוריס בנים גייט אָן א חלשות פונעם חזנס געפּיעשטשעטן ניגונדל און פון קהלס צו־באַמקעניש, אָן א סוף און אָן אַן עק. און עס פאַלט גאָר קיינעם נישט איין, אז אין קאָכשטוב־אַלמערל ליגט אָנגעגרייט פאַר אוריס בנים א קאַלטע פאַלקע פון א כפּרה מיט ווייסע חלה. אָבער העכער פאַר אַלעמענס קולות הערט מען ר׳ סענדערס קול. וואָרום אויסער זיין באַלעגאַלישער פרומקייט מיינט ער נאָך מיטן הויכן „ד׳ מלך" אָנצוטרייבן אוריס חדר־יונגען אויך, זיי זאָלן נישט פאַרגעסן ענט־פערן דעם חזן מיט קהל צוזאַמען, אזוי ווי אורי האָט געשריבן אין בריוו פון ניזשני... ציט זיך אזוי פון עמוד דאָס חזניש מחיה׳דיק געזאַנגעלע, פּאַוואָליע, נישט געכאַפּט, און עס קלינגט די בלעכערנע עברי פון משונה׳דיקע פּיוט, אומגעפער אזוי:

---

*) אדאָנאַי מאַלאָך

**) מעלעך

— מנוסי מסה במלל ממללים!

דער חזן אָבער האָט צייט און דאָס הארץ חלשט אים פון תענית און מתיקות. קומט ביי אים ארויס:

— מע־נו־סיי־ווייִ, מאָ־וואָ־סאָ, במע־ווע־לעל, מע־מאָ־וואָ־וואָל־לע־לים!

און דאָ וואַכט שוין סענדער פארדאָן איבער זיינע „לאָשיקעס". ער איז אָנגעלאָדן ווי אַ הארמאַט און קען זיך, אין זיין האמעטנער פרומקייט, נישט דערווארטן ביז דאָס חזנדל וועט שוין אויסצאצקען אַלע זיינע צאַצקעס. און ווי נאָר יענער האָט געענדיקט זיין לעצטן דריי־גאָרענדיקן דריידל, אזוי גיט זיך עפּעס ביי ר' סענדערן ראַפּטום א ריס אָפּ, ער גיט א ברום אין בויך און א ריטשע אין האלדז און עס דערלאַנגט א טראַך מיט א דונערדיקן באַס:

— ד' מלך!*)

אוריס בנים זענען אָבער נישט אזוי פרום און זייער כוונה איז כלל נישט צוגעגרייט צו אזא שאָס. בלייבן זיי שטיין אַלע דריי פארציטערטע און קענען נישט אריינטרעפן מיטן „ד' מלך" אין פינטל אריין. שאָקלט איבער זיי ר' סענדער דעם שווערן באַקיטלטן און באַ־טלית'טן קאָפּ זיינעם, האסטיק און געררייצט, ווי א פערד ביי וועלכן עס איז אויסגעגאַנגען דער האָבער אין אונטערגעבונדענעם זעקל, און ברומט:

— נו־נו־נו!

דער חזן ציקלט זיך דערווייל ווייטער, און וואָס ווייטער אַלץ געמיטלעכער. א מחיה צו הערן אזא עברי:

— צרופי צרף בצקון מצאָ־וואָ־וואָ־קע־קים!

און ר' סענדערס הארמאַט שיסט ווידער אָפּ הינטער די קינדערשע פּלייצקעס אזוי, אז עס רייסט זיך זיי אָפּ, שונאי ישראל, אין הארצן:

— נו, נו, ד' ימלך לעולם ועד! נו־נו!

און יעדער עכברש באַקומט נאָך א שטויס־צו מיטן קנעכל פון באַלעגאָלישן פינגער.

מען קען נישט זאָגן, אז אזא ציען די נשמה פון איין זייט און אזא האסטיקער אָנטרייבן פון דער צווייטער זייט איז אוריס בנים

---

*) גאָט האָט געקיניגט!

שטאַרק געפּעלן געוואָרן. עס איז געקומען צו אַ קאַטאַסטראָפע. עס האָט געמוזט קומען... וואָרום ביי אַ ווייטערדיקן שאָס און שטאָרך האָט פּייוקע, אוריס חומש־בחור, מער נישט אויסגעהאַלטן און דערלאַנגט ר׳ סענדערן אַ בריק מיטן פּיסל אויף הינטן, ווי אַן אמתער צעיושעטער לאָשעק. און משמעות, אַז פּייוקע האָט אים אַריינגעטראָפן אין אַ זייער געפערלעכער שטעלע. וואָרום ר׳ סענדער פאַרדאַן האָט זיך נעבעך פאַרדרייט ווי אַ בויגל, אַזוי גרויס און שווער ווי ער איז, און האָט זיך אין טלית און קיטל פּאַמעלעך געגומען אַראָפּזעצן אויף דער ערד. דער באַלעגאָלישער באַס האָט זיך פאַרענדערט אין אַ מין קוויטשעדיקן ווייבערשן אָכצן... באַרמ־האַרציקע יידן, מיט פּלעשער חלשות־טראָפּן, האָבן זיך גענומען שטופּן פון אַלע זייטן, און נייגעריקע ווייבער האָבן אַרויסגערוקט די זיידענע קאָפּ־טיכער פון עזרת־נשים. קולי־קולות האָבן זיך געטראָגן:

— ער חלש׳ט!

— ר׳ סענדער! ר׳ סענדער!

— מינטערט אים!

— נעבעך דעם תענית נישט אויסגעהאַלטן!

— דאַכט זיך, אַזאַ גבר!

— ר׳ סענדער!

עס איז נאָך געווען אַ גליק, וואָס אַלע זענען אין דעם טאָג געווען באַוואָפנט מיט פּלעשער „טראָפּנס״, און וואָס יעדערער האָט געוואָלט מינטערן, באַווייזן זיין דאָקטאָריע... מען האָט זיך אָבער באַלד אַרומגעזען, אַז מיט אַזעלכע מיטלען וועט מען דאָ גאָרנישט מאַכן. וואָרום ביי ר׳ סענדערן האָט זיך גאָר, נישט פאַר קיין יידן געדאַכט, צעשפּילט זיין אַלטער „פּעלער״... און מען האָט אים געמוזט אוועקפירן אהיים אונטער די הענט.

ערשט שפּעטער, נאָך מעריב, האָט מען זיך דערוווּסט פון ר׳ סענדערס מויל, אַז נישט דער שווערער תענית איז געווען שולדיק, נאָר פּייוקע, פּייוקע אוריס בחורל, דער שייגאָץ, דער „בעזבאַטש־קעוויטש״... און פּייוקע האָט טאַקע געכאַפּט די הייסע פּעטש, באַלד נאָך דער קאַלטער כפּרה, סיי פון דער מומע־פייגען, סיי פון ישראל דעם גבאי, וואָס האָט מומע־פייגען געבראַכט דאָס שיינע בייעס. און דערנאָך, אַז פעטער אורי איז געקומען אויף סוכות אהיים, האָט ער

פּיוּוקען די הויט אראָפּגעשונדן. ר׳ סענדערן איז אָבער דערפון גרינגער נישט געוואָרן. און אין הארצן האָט ער א נדר געטאָן מער קיינמאָל נישט איבערצונעמען די אפּוטרופּסות איבער באלעבאטישע זשערעבטשיקעס, וואָס בריקן זיך. גאָר ווען מען טרייבט זיי אָן אין דאווענען. ער איז אזוי אָפּגעלעגן שיינע עטלעכע וואָכן, העט־העט ביז אין שקלאָוו האָט זיך געענדיקט דער פּריזיוו. די פערד זענען געשטאנען אין שטאל, געגעסן אומזיסטן האָבער און נישט געוואָרן אפילו ווער עס זאָל זיי שפּאנען. אָבער ווער וועט דאָ גיין טראכטן פון פערד, אז עס האָט געהאלטן מען זאָל דעם חולה אוועקפירן אין מאָהליוו מאכן אן אָפּעראציע. נאָר גאָט און זכות־אָבות האָבן געהאָלפן און מען איז זיך באגאנגען אָן אן אָפּעראציע. נאָר מיט א נייער „באַנדע״. ר׳ סענדער האָט זיך געשטארקט און איז אויפגעשטאנען אויף זיינע אלטע פיס. דעם פריערדיקן כוח האָט ער נאָך אפילו נישט געהאט, נאָר צום מורה־הוראה אויף „חסי־דות״ איז ער אוועקגעגאנגען.

באלד נאָך הבדלה, האָט אים דער מורה־הוראה צוגערופן צו זיך, פאנאנדערגעפרעגט וואָס ער מאכט און געגעבן אים אן עצה ער זאָל צונעמען א „שמייסער״... שא! ער האָט פאר אים א „מענטשן״ האָט ער פאר אים. ער איז אָקאָרשט ארויס פון פריזיוו און זוכט אזא „שטעלע״. ר׳ סענדער מוז אים קענען. ער הייסט נח... נח פאנדרע.

— רביניו, — מאכט ר׳ סענדער גאנץ פארוואונדערט — ער איז דאָך גאָר א קצב!

— עס מאכט נישט אויס... ער וויל ווערן א באלעגאָלע...

סענדער פארדאָן האָט קיין סך קשיות מער נישט געפרעגט. אז דער מורה־הוראה הייסט אים, מסתמא ווייסט ער.

אָט אזוי איז פאנדרע ארויף קיניגן ביי סענדערן אויף דער פארלאָזענער „קעלניע״ פון בויד. אין באלעגאָלישן צעך האָט אפילו קיינער קיין פּיפּס נישט געטאָן, וואָס אזא נייער חברה־מאַן האָט זיך ארייגעריסן אין זייער פרנסה. ווארום ר׳ סענדער איז אין צעך א מין גבאי, א פאָרזיצנדער. און אז ר׳ סענדער הייסט -- מס־תמא ווייסט ער...

ר׳ סענדער מוסרט זיינע פערד

1

זינט נח פּאַנדרע איז אַרויף דורכנען אויף דער הויכער „קעלניע״ פון סענדער פּאַרדאָנס בויד, איז ער גאָר געוואָרן אַן אַנדער מענטש, אַזוי זאָגן אַלע.

דאָס געדיכטע קצבישע בלוט האָט זיך אים, דאַכט זיך, אויסגעלויטערט. ער האָט אויפגעהערט צו טרייבן זיינע שטיק מיט שיקסעס אין די טונקעלע שייערן מיט היי, און דערטאַפּט מען אים אַמאָל אין אַ שמיטה מיט אַ צעפּאַטלטער גויע — שלאָגט ער זיך נישט. ער איז געוואָרן לייטישער. ער טרינקט נישט אַזוי אָפט ווי פריער, און מיט שמחה׳לע טורעדו חברט ער זיך זייער וויי‌ניק.

סענדערס „שודאַקעס״ קענען זיך גאָרנישט אָנלויבן פון זיין נייעם „שמייסער״. שטרוי בעט ער אויס אין בויד מיט אַ ברייטער האַנט. עלטערע יידן און יידענעס מיט קאָשיקעס העלפט ער אַריינקריכן און אַרויסקריכן פון בויד. באַרג־אַרויף און באַרג־אַראָפּ פירט ער די פערד מיט אַ שטאַרקער האַנט. עס טרייסלט נישט און עס גליטשט זיך נישט, ווען נח פּאַנדרע שטעלט אונטער די פּלייצע. און דאָס טוט ער אָפּטמאָל, ביי שלעכטע וועגן און געשמאָלצענעם שניי. ער וועט נישט דערלאָזן, ווי אַנדערע באַלעגאָלטשיקלעך, זיינע בכבודיקע פּאַסאַזשירן, זאָלן מוחל זיין אַראָפּקריכן און טאָפּטשען אין קויט און אין בלאָטע. אַ כפּרה צען גויים פאַר זיין פּלייצקע! ביז וואַנען אַנדערע באַלעגאָלעס בעטן זיך איין ביי די דורכפאָרנדיקע פויערים, יענע זאָלן העלפן שלעפּן די רעדער פון ליים, איז שוין פּאַנדרע פאַרטיק מיט זיין אָנגעפּאַקטער בויד, איינער אליין. „נאָר אָן טובות... ניאָ, ניאָ!״ אַזוי שרייט

פֿאַנדרע צו די פֿערד און שפּאַרט זיך אײַן אין זײַט פֿון וואָגן. און די בויד רוקט זיך, אָן עין־הרע, ביז זי קריכט אַרויס פֿון דער טיפֿסטער בלאָטע.

צו ר׳ סענדער פֿאַרדאָן און צו זײַן „שמײַסער״, האָבן זיך באַלד אַ שאָט געגעבן אַלע יחסנים פֿון שקלאָוו. ווי אַן אײדעלע זאַך, ווי אַ ייִד מיט אַ „מיחוש״ ווי אַ מעוברת ווײַבל, וואָס האָט מורא פֿאַר טרײַסלען, אָדער פֿאַר גיין, אין מיטן וועג, באַרג־אַרויף, צופֿוס — האָבן זיך גענומען שטופּן פֿאַרן קיין אָרשע מיט סענדערס שמײַ־סער. כאַטש קאָסטן קאָסט דאָס מיט אַ פּאָר גילדן טײַערער ווי בײַ אַנדערע באַלעגאָלעס. סענדער האָט געמאַכט ברייטער די בויד, צוגעקויפֿט נאָך אַ פֿערד און שפּאַן. נאָר עס האָט נישט געקלעקט. אין וואָגן איז בײַ אים שטענדיק ענג, ווי אין אַ הינער־שטײַג.

סענדער פֿאַרדאָן אַלײן האָט זיך פּשוט גענומען אויסרוען אויף די עלטערע יאָרן, סײַ פֿון זײַן שווערער האָרעוואַניע, סײַ פֿון זײַן „פֿעלער״, נישט פֿאַר קיינעם געדאַכט, וואָס פּייוקע אוריס האָט אים אײַנמיטן יום־כּפּור אַזוי צעווייטיקט... ער שטייט נאָר בײַם אײַנשפּאַנען די פֿערד און קאָמאַנדעוועט: דערלאַנג מיר דעם כאָ־מעט! פֿאַרצי דעם שנאָל! ליאַפּע מיר אַרײַן דיעגעכץ אין אַקס! שיט צו האָבער אין זעקל!... און בײַ נח פֿאַנדרען ברענט עס אונ־טער די הענט. בײַ אַ גוטער פּאַגאָדע זעצט זיך סענדער צו, צו נחן אויף דער קעלניע, און מען טרײַבט די פֿערד צוזאַמען. ער לערנט נחן די חכמה פֿון אַן ערדיקן שליאַך, פֿון אַ שטיינערדיקן שאָסײ, פֿון אויסקירעווען, פֿון באַרג־אַראָפּ. ער לערנט אים צום צענטן מאָל, ער מוז דאָך ווײַזן, אַז ער איז באַלעבאָס און אַז פֿאַנדרע איז בלויז אַ שמײַסער. אָפּגעפּאָרן עטלעכע וויאָרסט, קוקט זיך סענדער אַרום, אַז נח קען שוין די מלאכה נישט ערגער פֿאַר אים — דעם אַלטן געניטן באַלעגאָלע, דעם עלטסטן אין צעך... און גיב נאָר אַ קוק! פֿאַנדרע הערט זיך פֿונדעסטוועגן צו מיט קאָפּ, פּונקט ווי דער באַ־לעבאָס דערציילט אים דאָ סתרי־תורה. עס איז אַ דרך־ארץ פֿון אַזאַ געוועזענעם קצב! אָט אַזוי דאַרף טאַקע זײַן!...

פֿאַרקלערט זיך אַ ווײַלע ר׳ סענדער, קוקט אָן דעם יונג פֿון אַ זײַט. ציט אַרויס אַ פֿאַרשמאָלצעוועטן תהילימל פֿון בוזעם, זאָטלט אָן די מעשענע שפּאַקולן אויפֿן אַרבעסדיקן נאָז און „בראָקט״ שטי־לערהייט. די בויד שאָקלט זיך און סענדער מיטן תהילימל שאָקלט זיך

מיט, ביז ער דרעמלט איין מיט א פסוק אין מויל און גיט זיך א כאַפּ־אויף מיט א צווייטן פסוק אין מויל. א בורטש אריין אין תהילימל און א פּיק מיט דער נאָז, און א שריי־אויף און א ריס דעם קאָפּ פון תהילימל. א זיסע מידקייט און נאָך א זיסערע אויפטשוכען זיך, בייטן זיך ביי אים כסדר... אָט דאָס הייסט הנאה האָבן אויף די עלטערע יאָרן!

און וואָס זאָל מען דאָ לייקענען! באַלעבאָס און שמייסער זענען איינער פון דעם אַנדערן שטאַרק צופרידן. יעדערער אין הארצן זעט אין דעם איין דעם מורה־הוראה׳ס ברכה, זיין גוטע עצה, זיין ווונק... און יעדערער פון זיי מיינט, אז דער מורה־הוראה א י ם אויסדערוויילט, אים געוויזן א וועג צו פרנסה. ר׳ סענדער פאַרפעלט איצט קיין איינציקן שבת נישט. ער איז איינער פון די ערשטע, וואָס קומען צום רבין אויף חסידות. און שוין א פּאָר מאָל איז ער, נאָך הבדלה, צוגעגאַנגען צום מורה־הוראה, געוווּנטשן א גוטע וואָך און געדאַנקט:

— רבי, — אזוי האָט ער צו אים גערעדט, — איר האָט מיך געראַטעוועט! דער פאַנדרע איז א יונג, זאָג איך אייך, רבי! ער לאָזט דאָך מיך א פינגער אין קאַלט וואַסער נישט אַריינטאָן...

דער חסידישער מורה־הוראה האָט נאָר צוגעשאָקלט מיטן שטריימל און עפּעס פאַרסודעט צוגעשמייכלט; א מין ווונק ר׳ סענדערן, אז מען דאַרף דערפון קיין סך נישט רעדן... און סענדער פאַרדאָן איז טאַקע געוואָר זיכער, אז נאָר א רוח־הקודש האָט גערעדט אינעם רבין, ווען יענער האָט אים געגעבן די עצה, צו נעמען פאַנדרען פאַר א „שמייסער". וואָרום ווי קומט דאָס א רב צו וויסן, אז פון א קצב־יונג וועט זיך אַרויסשיילן אזא מזיק א משרת, וואָס פאַרשטייט אומצוגיין מיט פערד ווי א געבוירענער באַלעגאָלע?

א דאַנקבאַרקייט צום רבין האָט געטליעט אויך ביי פאַנדרען אין הארצן. נאָר ער האָט פּשוט נישט געוווּסט ווי אזוי ער זאָל דאָס אַרויסווייזן. וואָרום גיי, שפּריין פלוצלונג אַריין צום מורה־הוראה אין שטוב מיטן פעלץ און בייטש און מיט די וואַטאָווע פלודערן, בשעת יענער זיצט גאָר מיט א געגנדזענע פעדער אין האַנט און שרייבט חיבורים — און זאָג אים... וואָס זאָל ער אים זאָגן? וואָס פאַר א יידישן פּנים וועט דאָס האָבן?..

אַנדערש ווי אין טלית און תפילין, מיט אַ געגדזשענער פעדער אין האַנט, ווי אינעם טאָג פון פּריזיוו, ווען דער מורה־הוראה האָט אים געבענטשט, האָט זיך אים פּאַנדרע נישט געקענט פאַר־שטעלן. האָט ער געוואַרט ביז עס וועט זיך עפּעס מאַכן.

און די שעה פון אָפּדאַנק איז געקומען... ווען דער מורה־הוראה איז זייער אָפּגעשוואַכט געוואָרן פון זיין יידישער חולאת, אָפּגעגאַנ־גען נעבעך מיט בלוט און געמוזט פאַרן קיין מאָהליוו מאַכן אַ „רי־פּעראַציע", האָט ר׳ סענדער צוגעשטעלט אַ פרייע בויד מיט אַלע דריי פערד אין שפּאַן. און נח פּאַנדרע האָט מיט זיינע אייגענע הענט אַרויסגעטראָגן דעם רבין, זאָל לעבן, פון שטוב, ווי מען טראָגט אַ „זיבעטל" אין וואַטע; אַריינגעזעצט אים אין בויד און אַרומגעוויקלט מיט קאָלדרעס ווי אַן אתרוגל אין פּאַקליע, וואָס מוז זיך נאָך אויסגרינען...

באַגלייט דעם רבין קיין מאָהליוו האָט נאָר ישראל דער גבאי. און נח האָט די דרייסיק וויאָרסט־שאָסיי געפירט די בויד און אָנגע־טריבן די פערד. איידער ר׳ ישראל האָט זיך אַרומגעקוקט, איז מען שוין געווען אין מאָהליוו. און ווער האָט דעם מורה־הוראה אַרויפגע־טראָגן אויפן צווייטן שטאָק אין שפּיטאָל? ווייטער פּאַנדרע. עס זענען אפילו אַרויסגעלאָפן משרתים אין ווייסע פאַרטוכער און געוואָלט העלפן, נאָר פּאַנדרע וועט דען לאָזן גויים צו האָבן אַזאַ הנאה פון רבין? און אַ מכה איז זיי וויניק?

מיט דער זעלבער צערטלעכקייט האָט ער דעם מורה־הוראה מיט דער סיווער באָרד אַרויפגעטראָגן אין זיין קאַמערל אין שפּיטאָל. און אַ גאַנצע וואָך דערנאָך איז אים פון דער דאָזיקער באַרירונג מיטן רבינס אויסגעמאָגערטן, הייליקן גוף, געשטאַנען אַ זיסע מאַטקייט אין אַלע זיינע שטאַרקע אברים.

— ווי איך בין אַ ייד! — אַזוי האָט ער, מיט טרערן אין די אויגן, דערציילט דעם באַלעבאָס זיינעם די טיפע איבערלעבונג — ער וועגט דאָך אַ לויט, ר׳ סענדער! אַן איידלקייט פון אַ מענטשן! שיך און זאָקן, אַ שטריימל ווי אַ באַק־דייזשע און אַליין איז ער גרינג ווי אַ שטרוי... אַ מחיה צו קוקן אויף אים! קוים וואָס ער גייט, קוים וואָס ער רעדט... ווי אַ פּיצל קינד. אַ מחיה צו נעמען אים אויף די הענט!

— בייס דיר אָפּ די צונג! — האָט אויף אים ר׳ סענדער

אנגעשריגן, — אָט דאָס הייסט ביי דיר א מחיה? דו גראָבער יונג דו!

— אַי, ר׳ סענדער, ווי איך בין א ייד! — האָט זיך פאַנדרע גענומען טומלען, ווי א הייס־פּאַרליבטער, — וואָס רעדט איר, וואָס? איר פאַרשטייט נישט, ר׳ סענדער! אָט... געהרגעט מעג איך ווערן דאָ, אויף אָן אָרט!

2

נישט מיט איינמאָל איז געקומען פאַנדרעס פאַרענדערונג. דער שניי אין די וועלדער האָט אים זיין בלוט אָפּגעקילט, די פרייע ווינטן, צווישן פעלדער, האָבן פון אים, ביסלעכווייז, ארויסגעיאָגט דעם ריח פון יאטקע, און דער ווייטער הימל האָט פאַרשאַרפט זיי־נע פאַרשוווּמענע אויגן.

ארויף איז נח אויף דער קעלניע אָנהויב ווינטער, ווען עס כאַפּט פרירן אינדערפרי, און די פאַלדן פון דער בלאָטע ווערן פאַר־הארטעוועט. מיט א שליטן קאָן מען נאָך נישט פאָרן, און מיט רעדער — טרייסלט אויס די נשמה. דענסטמאָל איז ער נאָך גע־פאָרן אונטער סענדערס השגחה און געקראָגן שטארקע בויך־ווייטיק פון אזא טרייסלעניש. נאָר ער האָט זיך שטארק אונטערגע־גארטלט, פאַרביסן א ליפּ און געטריבן. „ניאָ־ניאָ!” האָט ער זיך געכראַבּרעט און געשריען אויף די פערד. און געוואָלט האָט זיך אים גאָר שרייען: „אַי, מאמע, ראטעווע!...”

דערפאַר אָבער, א וואָך שפּעטער, ווען עס האָט אויסגעשאָטן א געדי׳כטער שניי און א זאווערוכע האָט אים איבערגעזופּט און ז... פראָסט האָט אים אויסגעקאָוועט — האָט זיך דער שליטן געגליטשט ווי אויף פּוטער. און פאַנדרע האָט צום ערשטן מאָל דערפילט, וואָס הייסט זיין א באַלעגאָלע אויף דער וועלט.

ער האָט, צום ערשטן מאָל, געפירט עטלעכע יידן צום אָרשער באַן. ער האָט דרייסיק וויאָרסט כסדר געטריבן סענדערס פערד דורך ברילִיאַנטענע פעלדער, דורך וועגן אויסגעבעט מיט פּוך און מיט געשטויסענע גלאָז. ווייסע שטערנדלעך זענען געהאָנגען אויף פאַראיאָריקע שווארצע אויסגעדארטע קוסטעס, און זילבערנע אוירינגלעך אויף די בעריאָזעס. פּוכקע הייבלעך זענען געווען אָנגעטאָן אויף פּלעקענער, אויף די טעלעגראַף־סטאָלבעס און אויף די געפּאסקעטע וויאָרסט־שטיינער אויפן וועג. ווו א שטיקל אייזן,

ווי א פארזשאווערטער טשוואָק האָט עס געשטאַרט מיט ווייסע
חזיר־האָר און מיט גלעזערנע נאָדלען — פארקילטע קלאָרע שטרא־
לן ארום אײַזערנע שטערן... און איבער אלץ און אלעמען לויכט א
קאלטע זון. נאָר אָנשטאָט פײַער שיסט זי מיט פראָסט, אָנשטאָט
צו שמעלצן — פארגליווערט זי. ביי יעדן פארקערעווען זיך אויפן
גלאטן שליאך, סוויסטשעט דער שליטן, ווי א גרויסע באנדורע,
בשעת מען דרייבט זי אָן מיט קאניפאָל. באַ! און מיט אמאָל ווערט
דאָס גאָר פינצטער, א ווייס־גרינע כמארע רוקט זיך אָן. די בויד
איז אריין אין ווינטערדיקן סאָסנע־וואלד. די נאָדלדיקע, ברייטע
לאפּעס שטייען אָנגעלאָדן מיט פארפרוירענעם ווייסן שוים. אזא
שוים שלאָגן אָן ערב יום־טוב די ווייבער. די אשת־חילניצעס, פון
אייער־ווייסלען, איידער זיי שטעלן זיך באקן די צוקער־לעקע־
כער... דורכן וואלד־וועג, ווי דורך א ריזיקער שפּאקטיווע, קוקן
זיך דורך די נאָך־ווייטערע וועלדער. און יענע זענען דורכגעשלאָגן
מיט א בלויען רויכל און מיט קילע קלעמעניש. עס כאפּט אזש
צופּן ביי דער נשמה. פליט ארויס די בויד פון וואלד, ווי פון א
גזלנישער הייל, און עס ווערט ווייטער ליכטיק. גלאָז־שטערנדלעך
צעבליאַסקען זיך מיט טויזנטער חנ׳דלעך, צעווינקען זיך מיט מי־
ליאָסן שמייכלעך. אָן אויסלעשעניש און אָן אָנצינדעניש פון טויזנ־
טער שטיקלעך־ברעקלעך פארפרוירענע רעגנבויגנס. פּאראיאָריקע
בייטן פון גרויסע קרויט־גערטנער צעפעכערן זיך ווי מוראדיקע
פּוכאָווע פּעכערס, מיט טייערע שטיינער באפליטערט און מיט
שטרויס־פעדערן באפּוצט. האַ־האַ־האַ, משוגע קאָן מען ווערן!
גויות מיט געפלאָכטענע קערב פון ליקע (קאָרע) קומען אָן פון
ערגעץ־ווו, שווימען ארויס אויף זייערע ברייט־נאָזיקע לאפּטיעס.
אויף זייערע פּויערישע קעפּ זענען אָנגעדרייט גאנצע פּעק מיט
רויטע, וואָלענע כוסטקעס. גיבן זיי א בליאַסק אין ווייסן שניי, ווי
לעבעדיקע מאָן־בלומען. מכשפות זענען דאָס גאָר, נישט קיין גר־
יות! פון זייערע קאָרענע קערב הענגען אָפּטמאָל אראָפּ געפרוירענע
הענגלעך מיט „קאלינעס״ אָדער ריאַבינעס — א נאשעריי פאר
פארשמאכטע מײַלער, וואָס זענען שוין מיד פון די ווינטערדיקע
קארטאָפליעס און זויערע אוגערקעס. אָבער דאָ אין מיטן שליאך, אין
מיטן דער פּוכיקער ווייסקייט גליען די קאלינעס ווי הייסע קוילן,
וואָס מכשפות טראָגן זיי אין ליקענע קערב און ווערן נישט

פאַרברענט. אַ־האַ־האַ! קוימענס רויכערן אין דער ווייטן, שוואַרצע וואָראָנעס קראַקען! אַן אָנשטעל איז דאָס, נישט קיין וואָראָנעס! זיי זענען יד־אחת מיט די גויות, מיט די קאַלינעס, מיט די רויטע כוסטעס — קראַקען זיי. ניאַ־ניאַ־ניאַ פאַדלעס! אַ בראַנד זאָל זיך אין אייך אַריינכאַפּן!... ווער ווייסט, צי אַט די תמעוואַטע סוסים, וואָס פּאַכען מיט די עקן, האָבן דאָ אויך נישט קיין חלק?...

אין אַלעקסאַנדריע, אויפן מיטן וועג, כאַפּט מען אַ טרונק בראָנפן ביי ר' שכנאַ'ן אין שענק, און אונטער די פערדישע מאָרדעס בינדט מען אונטער זעקלעך מיט האָבער. אַזוי הייסט ר' סענדער. און פּאַיען זיי טאָר מען נישט איידער זיי קילן זיך אָפּ פון לויף, אַז נישט קריגן זיי אַ ציטערניש אין די פיס. אַזוי זאָגט ר' סענדער. די פערד דערקענען דעם אַלטן באַלעבאָס נאָכן ריח נאָך. ער מעג אַפילו שטיין פון הינטן. אָבער ווען פאַנדרע גייט צו, קרימען זיי אויף אים די גרויסע בלוי־שוואַרצע אויגן; לאָזן אַראָפּ די אויערן און שנאָרכען. זיי דערפילן אין זיינע אונטער־מלבושים דעם אַלטן ריח פון יאַטקע, פון פאַרטריקנט בלוט... כאָטש געבליבן איז פאַנדרען פון די קצבישע צייטן בלויז איין קורטקע. און אויך זי טראָגט ער אונטער אַ וואַלענער „דעליע" און אונטער אַ שעפּסענעם פעלץ. אָבער סענדערס פערד, וואָס זענען געוווינט צו דער פרייער לופט פון די פעלדער, דערשמעקן עס. אַ חוש־הריח פון פיר־פיסיקע! ווי געפעלן אייך פּרעטענזיעס פון סוסים?... פאַנדרען פאַרדריסט דאָס. ער איז פון קינדווייז אָן געוווינט צו קוקן אויף אַ חיה מיט פיר פיס, ווי אויף אַ זאַך, וואָס מען קוילעט דאָס, ווען מען באַדאַרף. אַמאָל צוליבן פלייש, אַמאָל צוליב דער פעל, און דאָ גיב נאָר אַ קוק ווי סענדער פאַרדאָן פאַדיעט אַרום, אַרום אַזעלכע חיות! ער גלעט זיי אויף די העלזער און רעדט מיט זיי ווי מיט זיין גלייכן! ווען דער ייִנגערער פערד, „שמענדריקע", ווי ר' סענדער רופט אים, מאַכט אַן אָנשטעל, אַז ער וויל דעם באַלעבאָס אָפּרייסן אַן אָרבל — שרייט אויף אים ר' סענדער אָן: „וועסט שוין אויפהערן צו פּראָווען דיינע טריפה'נע שטיק, צי נישט?" און „שמענדריקע" קערט אָפּ דעם קאָפּ, פּלאַטערט מיט זיינע ווייכע שוואַרצע לעפצן און באַווייזט די גרויסע ווייסע ציין זיינע. און עס דאַכט זיך, אַז ער לאַכט־אונטער פון סענדערס קללה. ער ווייסט, אַז ס'איז אויף צופלייסן... דער עלטערער פערד, „שמאַרעוואַז", אַ גרויסע באַשע־

פעניש אין ברוינע און ווייסע פלעקן, איז גאָר א גרויסער מפונק, א גרויסער אויסקלייבער אויף עסן. מישט אים אונטער ר׳ סענדער, אויף טשיקאַוועס, א ביסל סעטשקע אין האָבער, שטייט ער, דער נאשער, דער לאנג־אויערנדיקער גאסטראָנאָם מיטן אונטערגעבונ־דענעם זעקל, דרייט מיט די אויערן און גלאָצט מיט די אויגן אויפן באַלעבאָס, ווי איינער זאָגט: „נישט געטראָפן דעם אָרט!..״ און קייען טוט ער נישט. פארשטעלט זיך ר׳ סענדער אז ער איז אין כעס, גיט אים כלומרשט א שטורך, שמארעוואַזען, מיטן ברייטן נאָז פון שטיוול אין בויך און רעדט צו אים אזוי: „שוין גאָר אזוי? סעטשקע ביסטו קראַנק צו עסן? מארציפּאנעס זאָל איך דיר געבן? אָן איידעם אויף קעסט ביסטו ביי מיר? דעם נייעם נגידס איידעם אפשר...״ און „שמארעוואַזי״ שאָקלט אונטער מיטן גרויסן קאָפּ, ווי ער וואָלט פערדיש־שטום אָפּגעענטפערט: „אָט־אָט, באַלעבאָס, גע־טראָפן אין פינטל! טאקע אן איידעם אויף קעסט!... מארציפּאנעס!...״

„דזשירקעליכע״, די קליאַטשע, סענדערס דריטער פערד, איז עפּעס גאָר א מאָדנער נפש. שטיל איז דאָס און אונטערטעניק, קיין קאַטאָוועסן פראַוועט עס נישט און קיין אויסקלייבערין אויף דער אכילה איז עס אויך נישט. נאָר ס׳האָט אן אנדער טבע. ווי נאָר מען שטעלט זיך אָפּ, כאַפּט עס א ציטער. נאָר ס׳וואָלט געוואָלט מען זאָל זי איינדעקן מיט קאָלדרעס, מיט ראַגאָזשעס, מיט שמאַטעס. די וועלט איז איר ווייניק! און דערפאר טאקע רופט זי ר׳ סענדער „דזשירקעליכע״. ס׳איז אן אָנשפּיל אויף א שקלאָווער קבצנטע מיט פונקט אזא צונעמעניש, וואָס פּוצט זיך אויך מיט פינף פארלאַטעטע קליידלעך, איינס קירצער פאר דאָס אנדערע, און מיט דריי צעריי־סענע זשאַקעטלעך. אָט אזוי גייט זי איבער די הייזער. און רק זי קלאָגט זיך, אז ס׳איז איר קאַלט, אָט אָט ווערט זי דערפרוירן. און רק זי בעטלט בגדים, אן אלטן קאַפּטל, א פאַטשיילע מיט לעכער, א צעפּליקטע וואַטאָווע קאַצאַווייקע אָן קנעפּ. אלץ איז ביי איר רעכט, ביי דער טראַנטשיכע, אבי נאָר מען קען עס ארויפציען אויף זיך.

ווי נאָר מען גיט א זאָג: „טפּררו״ און מען שטעלט זיך אָפּ ביי א שענק אויפן וועג, אזוי הויבט שוין אָן „דזשירקעליכע״, סענדערס קליאַטשע, צו קלאַפּן מיט א פּאָדקאָווע און צו טרייסלען מיט דער פעל פון ליטקע. דאָס גיט זי אָנצוהערעניש, אז ס׳איז

איר נעבעך קילבלעך און ס׳וואָלט געווען א יושר דער באַלעבאָס זאָל זי איינדעקן.

ר׳ סענדער דערקענט באַלד די טעלעגראַף־צייכנס פון זיין קליאַטשע, וואַרפט ער איר איבערן רוקן אַן אַלטע לעכערדיקע קאָלדרע און רעדט צו איר אַזוי:

— האָסט שוין קיין צייט נישט, דזשירקעליכע? א „קאַליעלע" איז אויף דיר אָנגעפאַלן, א ציין־טרייסלעניש? נא!... טראַסקעט נאָך אַלץ מיטן קאָריקל? א קאָלדרע איז דיר וויניק! א טכוירענע ראָטאָנדע וועל איך דיר באַשטעלן ביי זשאָמע דעם סקאָרניאַק. א פּיזעמנע פוטער וועל איך דיר אויסשרייבן פון ניזשני. סטאָי, סטאָי! שטיי שוין, שטיי אין קרענק!

נח פאַנדרע לאַכט פון פולן האַלז, דערהערנדיק ווי ר׳ סענדער טענה׳ט זיך אויס מיט זיינע סוסים. אָבער ר׳ סענדער פאַרדאַן אַליין קוקט אים אָן אַזוי ערנסט, פונקט ווי ער וואָלט פאַראיבל געהאַט, וואָס דער „שמייסער" מאַכט חוזק פון זיין לייבלעכער משפחה. און נח ווייסט נישט, צי קוקט דאָס אַזוי ר׳ סענדער מיט אַן אמת, צי אויף צופלייסן. האַקט פאַנדרע אָפּ זיין קצבישן געלעכטער און קערט אָפּ דעם קאָפּ.

ביסלעכווייז געוווינט זיך אָבער פאַנדרע צו די פערד. ער לערנט זיך ביי ר׳ סענדערן ליב צו האָבן די פיר־פיסיקע ברויט־געבער. ער דערקענט, אז א פערד האָט שכל. ס׳האָבן נאָר מלמדים פאַרשוועכט דעם פערדס כבוד. זידלענדיק זייערע תלמידים, די פאַרשטאָפּטע קעפּ זייערע... א פערד פאַרשטייט א סך. ער איז פלייסיק און געטריי. ער קען ווערן ברוגז, ער קען זיין פריילעך. ער פאַרעקשנט זיך, אז ער וויל. ער קען שטיין פאַרטראַכטערהייט, ווי א מעקלער נאָכן יאַריד, מיט אַן אונטערגעבויגן פּיסל. ער קען ליב האָבן, ער קען זיין דאַנקבאַר פאַר א גלעט און פאַר א גוט וואָרט... הכלל, א סך גראָבע יונגען וואָלטן זיך געמאָגט ווינטשן האָבן אַזויפיל פיינקייט, וויפל א געכאַליעטער פערד; אַזויפיל גוטסקייט. פאַנדרע וואָלט דאָס גאָר קיינמאָל נישט געגלויבט. ער האָט זיך ביסלעכווייז אויסגעלערנט ביי ר׳ סענדערן צו אונטער־פּאַטשן דעם אָפּגעמאַטערטן פערד אויפן רוקן און פילן, מיט הנאה, די גלאַטע וואַרעמקייט פון דעם פערדס פעל, ווי עס צאַפּלט אונטער די גראָבע מאַזאָליעס פון דער דלאָניע. ס׳איז אויך א נחת צוצוקוקן

זיך מיט וואָס פאַר אַן איידלקייט אַ פערד טרינקט פון עמער. עס מעג אין אים ברענען דער דאָרשט, וועט ער נישט „שאָרבען״, ווי אַ קליינשטעטלדיקע יענטעוואַטע בהמה, וואָס פאַר אַ „פּאָמינעס״ מען רוקט איר נישט אונטער. מוטנע וואַסער וועט אַ סוס נישט טרינקען. דוקא קלאָרע, קאַלטינקע גיב אים!... דעם דעק פון עמער מוז ער זען מיט זיינע אייגענע פערדישע אויגן. און אויך דענסטמאָל ציט ער דאָס וואַסער מיט די שפּיצן ליפּן, ווי דורך אַ שטרויעלע נאָר דער נייער בגיד פון שקלאָוו פאַרגינט זיך אַזוי צו טרינקען! אַז ער טרינקט זעלצערקע מיט סאָק, ציט ער דאָס דורך אַ גלעזערנע רערל אַזאַ, וואָס ער האָט געבראַכט פון מאָהליוו. אַנדערש פּאַסט אים נישט.

ר׳ סענדער, גזלנים און א בער.

1.

אַ מעשה מיט גזלנים.

נאָך פורים־צייט ווערט שוין דער שניי אויפן שאָסיי ווייכער; דער שליטן מיט דער בויד גליטשן זיך נישט אזוי ווי עס באדאַרף צו זיין. וואו־נישט־וואו, אין גריבלעך, שטייט א קאלט וואסערל, פול מיט שטיקלעך אייז. ווי צעבראָכענע שויבן שווימען די שטיקלעך איבערן וואסער. אינדערפרי הענגען נאָך ווייסע צעפּלעך אויף די דאָרפישע סטרעכעס פון ביידע זייטן שליאַך; און בייטאָג, אויף דער זון, קאַפּעט פון זיי, ווי פון חלבנע איבערגעקערטע ליכטלעך, מיט טראָפּנדלעך פייער. ס׳זעט אויס, אז מ׳האָט זיי אָנגעצונדן איבערגעקערטערהייט. טריפט פון זיי אזוי ארויס דער גאנצער חלב אין פייער. מער געלאָשן זיך ווי געברענט, ביז זיי צעשמעלצן זיך אינגאנצן...

הויבט אָן דער וועג קאליע צו ווערן. פּאסאזשירן מיידן אויס אזא שליטן־וועג ווי נאָר זיי קענען. זיי פּאַרטרויען די באלעגאָלעס אָפּצופירן זייערע סחורות צום אָרשער באַן, אָדער אָפּנעמען זיי דאָרטן. קומט אָפּטמאָל אויס צו טרייבן די בויד אָן „שודאַקעס״, מיט בלויז קאסטנס סחורה, זעקלעך מעל און שאר ירקות. נוצן אויס די באלעגאָלעס אזא געלעגנהייט און טרייבן די פערד — נישט בייטאָג, ווען דער שניי שמעלצט זיך, נאָר צו פארנאכט־צו, ווען עס כאפּט פרירן, ווען די בלאָטקעלעך ציען זיך איבער מיט אייז. גליטשט זיך דאן די בויד א סך בעסער און א סך גיכער. אליין איז מען רואיקער. ברוגזדיקע באלעבאטים טרייבן נישט אין האלז און

נאַקן. יידענעס מיט קוישן קרעכצן נישט.

אַט אין אזא פאר פסח׳דיקן וועטער, פאַרנאַכטלעך, זיצט זיך ר׳ סענדער אויף דער קעלניע מיט נח פאַנדרען זיין „שמייסער". די בויד איז געפאַקט מיט סחורות פאר שקלאָווער קרעמער, און א „שודאַק" איז אויף א רפואה נישטאָ. פאַנדרע טרייבט די פערד אויף דעם שליאַך, צווישן אָרשע און שקלאָוו, און דער באַלעבאָס זיינער זיצט נעבן אים, גוט איינגעדעקט און האָט נישט וואָס צו טאָן. זאָגן תהילים איז שוין צו כמורנע. דער שניי אונטן און דער הימל אויבן — האָבן איין בלאָטיקן אויסזען. נעמט ר׳ סענדער א טיפּן שמעק טאַבאַק און צערעדט זיך. ער פאַרט דאָך שוין, געלויבט דער אויבערשטער, צווישן אָרשע און שקלאָוו און צוריק שוין גוטע פערציק יאָר. האָט ער וואָס צו דערציילן וועגן יעדן בוים אויפן וועג, וועגן יעדן שטיין, וועגן יעדער הייזקע, וואָס באַווייזט זיך אין דערווייטנס. און דאָס איז שוין א באַקאַנטע שוואַכקייט פון עלטערע באַלעגאָלעס: אלע מעשות האָבן מיט זיי אליין געטראָפן; אויב נישט מיט זיי אליין — איז מיט זייערע טאַטעס, אויב נישט מיט די טאַטעס איז מיט די זיידעס. וואָס דען! ווי היינטיקע יונגע באַלעגאָלעס, וואָס קענען נאָר דעם „שליאַך", ווי א לאָשעק, און א ביסל ווייטער — וויסן זיי נישט ווער עס האָט זיי „באַטערכעט"...

— געווען איז דאָס... — אזוי האָט ר׳ סענדער אָנגעהויבן דער־ציילן — געטראָפן האָט דאָס דאָ אין וועלדל, פאר „אַלעקסאַנדריע", אין וועלכן מיר פאָרן באַלד אריין. אַצינד איז דאָס א וועלדל. אמאָל איז דאָס געווען א דעמבענער וואַלד. א פינגער נישט אריינ־צושפּאַרן. האָט מען אים אויסגעהאַקט, א שריד ופליט איז פון די דעמבעס נישט געבליבן. אַוועקגעפירט זיי אין די גרויסע שטעט, זאָגט מען, צו מאַכן פון זיי מעבל, זאָגט מען... און אָפּגעוואַקסן איז א „דערינער" סאָסנע־וועלדל. זאָלן זיך די וועווערקעס מיט אים פרייען!

איז אַט, דורך דעם אמאָליקן וואַלד, האָט דער טאַטע מיינער, ר׳ זימעל, עליו השלום, געפירט די פּאָטשט פון שקלאָוו קיין אָרשע און פון אָרשע קיין שקלאָוו. די באַן איז נאָך דענסטמאָל אין אָרשע נישט געגאַנגען. בריוו און פּאַסילקעס זענען געגאַנגען מיטן אָקס אָדער מיטן שליטן. געגאַנגען מיט עטאַפּן: איך — גיב איבער אָרשע, אָרשע גיט איבער סמאָלענסק, אָדער אויף וויטעבסק. און

אזוי ווייטער און ווייטער, ביז עס דערגייט צו מאָסקווע און צו „פייטערבאָרג". היינטיקע צייטן וואָלט מען אזא פּאַטשט גערופן „אָקסן־פּאַטשט". נאָר דעמאָלט האָט מען זיך נישט געקאָנט אָפּ־ווונדערן, ווי גיך „פראַוויטעלסטווע" שטעלט צו א בריוו. כאָטש א בריוו פון מאָסקווע — אהער איז געגאַנגען דריי וואָכן און פון ניזשני — נאָך לענגער.

איז אָט — פירט דער טאַטע, עליו השלום, א פּולע בויד מיט פּאַסילקעלעך, אלע מיט אדרעסן און וו׳גאַראַדו, אָט אַזאַ און אַזאַ „גאָספּאָדינגיר" אָט אזא און אזא. פיין, ווי עס באַדאַרף צו זיין... א פולע בויד!.. איבערגעצויגן מיט געפּעכטע לייוונטער איז געווען די בויד. אזוי האָט „פראַוויטעלסטווע" פאַרלאַנגט; פרעמדע פּאַסילקעס זאָלן זיך נישט פאַרגעצן. די אדרעסן זאָלן נישט צעשוומען ווערן.

קאַלט איז גראָד געווען — א סכנה. אינמיטן טבת. בוימער האָבן געקלונגען ווי בלעך. די ביינער האָבן געקנאַקט. האָט זיך דער טאַטע, עליו־השלום, באַוואָרנט ווי עס געהערט צו זיין: מיט א וואַטאָווען לייבל און מיט געשטעפּטע וואַטאָווע מייטקעס. און פון אויבן — א וואָלענע קורטקע מיט א פּאָר גראָבע באַלעגאָלישע מכנסים, פאַרשטייסטו מיך. און איבער דעם — א נייעם שעפּסענעם פעלץ וואָס כאַפּט ארום די לענדן און לאָזט זיך אראָפּ אין פאַלדן ביזקעל די פיאַטעס. און איבערן פעלץ א בורקע, פאַרשטייסטו מיך, פון די אמתע סאַלדאַטסקע סחורה, וואָס מען קויפט אָפּ, פון הינטן־ארום, ביי דער „אינטענדאַנסטווע" *) אין מאָהליוו. און איבער דער בורקע ווייטער א פעלץ — אַן אַנטיק זאָג איך דיר. אַן אָפּגעטראָגענער אפילו, אָבער פון יענע סאָרטן פאַררעגנטע און פאַרטריקנטע פעלצן, וואָס אז מען טוט זיי אָן מאַכן זיי אַן א רעש און אז מען טוט זיי אויס — בלייבן זיי שטיין אין ווינקל, ווי „א סוכה אויף קנעפּ", מיט א מורא׳דיקן קאָלנער־האָר — אַנשטאָט סכך... און אָט דווקא, אין אָט די דאָזיקע אמאָליקע פעלצן, זאָג איך דיר, איז געבליבן די גאַנצע ווארעמקייט, זאָג איך דיר!... נו, היינט די שפּיציקע וואַטאָווע היטל, פון דרויסן מיט באַראַשקע און פון אינעווייניק מיט קאַץ, וואָס גליטשט זיך אראָפּ ביז איבער די אויערן, אז עס איז א מחיה. און איבערן היטל א וואָלענער שאַרף, פאַרבונדן

---

*) צושטעלער פון מיליטער.

מיטן קנופּ אונטערן באָרד. און אַרום שאַרף — די דריי קאַלנערס פון צוויי פעלצן און איין בורקע צווישן. ועל כולם — אַ קאָזאַצקער באַשליק מיטן שפּיץ אַרויף. אַ טורעם!.. שאַ... פאַרגעס נישט די ברייטע שטיוול, אינעווייניק געדעקט מיט האָזן איבער צוויי פּאָר וואַלענע זאָקן, וואָס דערגרייכן ביז די קני, און די גוטע ראַשעיער וואַליקעס — איבער די שטיוול. אַ העלפאַנט, זאָג איך דיר, וואָלט זיך נישט געמעגט שעמען מיט אַזאַ פּאָר פיס... היינט די גאַרטלען! אַרום יעדן פעלץ אַן אַנדער גאַרטל, מיט אַן אַנדער קאָליר, כדי נישט צו פאַרקילן דעם בויך. נו, וויפיקער ווי צוויי פּאָר הענטשקעס קאָן מען דאָך נישט אָנטאָן. לעדערנע און וואַלענע. וכל המרבה הרי זה משובח. ווער עס טוט אָן דריי פּאָר וועט די פינגער אוודאי נישט אָפּפרירן! די וואַלענע הענטשקעס — אינעווייניק און די לעדערנע פון אויבן. אַלע נאָר מיט איין גראָבן פינגער. און אַז דער אָנגעטאָ־ענער לעדערנער פינגער האָט זיך געטאָן אַ ריר, האָט זיך געדאַכט, אַז אַ בלינדע קליאַטשע האָט אַ דריי געטאָן מיט אַן אויער. יינגל־ווייז האָט זיך מיר דאָס שטענדיק אַזוי אויסגעדוכט... אָט אַזוי, פאַר־שטייסטו מיך, נחקע, פלעגט מען אַמאָליקע יאָרן אַרויספאָרן ווינטער צייט אין וועג אַריין. נישט ווי די היינטיקע זיידענע באַלעגאַלטשיק־לעך, וואָס טוען אָן אַ ווייבערשן קאַפּטל מיט אַ פראַנצעוואַטן פעל־צל, מיט אַ טאָטעריש היטעלע, אַ קיילעכדיקס. און הענטשקעלעך שי־טערינקע, דווקא מיט אַלע פינף פינגער... „דריזשנען" זיי טאַקע פאַר קעלט ווי די שלח־מנות־טרעגער. „שצאָגלס" געוואָרן, צו אַלדי קאַדיק!

איז אָט אַזוי אָנגעטאָן און אָנגעפּעלצט און אַרומגעבונדן פאָרט ער אַריין, דער טאַטע מיינער, עליו־השלום, אין אָט דעם ווענדל, וו מיר פאָרן איצט. דער טאַטע זיצט, אָן עין־הרע, ווי אַ סטאָג היי אויף דער קעלניע; און צו אים צוגעטוליעט זיצט אַברהמעלע, דער שמייסער זיינער, אַ ליכטיקן גן־עדן זאָל ער האָבן! און טרייבט אָן די פערד. פאַר „שודאַקעס" האָבן זיי קיין אָרט נישט געהאַט, ווייל די בויד איז געווען פול געפּאַקט מיט „פּאַסילקעס" און מיט פאַר־חתמעטע קעסטלעך סחורות פון אַרשער פּאָטשט. אָפּגעפאָרן ביזקל מיטן ווענדל בשלום, ערשט מיטאַמאָל — סטאָי! אַ וועלכענע פיר געזונטע גויים, אין פּאַדיאַווקעס, מיט לאַנגע שטיוואַלעס, לויפן אַ־רויס פון ביידע זייטן וואַלד און האַלטן אָפּ די פערד. זיי שרייען

עפּעס, סקאַליען די ציינער אויפן טאַטן, עליו השלום. נאָר שרײַ הײַנט, שרײַ מאָרגן, אַז ער איז ארומגעוויקלט, אָן עין־הרע, מיט דרײַ קאָלנערס ארום די אויערן און פאַרבונדן מיט א באשליק. נאָר די שפּיץ נאָז זעט זיך ארויס. מיינט דאָך דער טאַטע, עליו השלום, אַז דאָס ווילן זיי אונטערפאָרן מיט דער בויד ביז קאַפּוסט — אויפן וועג קיין שקלאָוו. וועט ער עפּעס בעמען מאכן מחזקות מיט די חזי־רים? אַז די בויד איז געפּאַקט מיט פּאָסילקעס, און פירן פירט ער דאָס פאַר „פּראַוויטעלסטווע". איז ער ביי זיך תּקיף! גיט ער א שטאָרך דעם „שמייסער" זיינעם, אברהמלען, און א „בוקע", ער זאָל, הייסט עס, טרייבן די פערד ווייטער און נישט אריינלאָזן זיך אין שמועס מיט די ערלים. ערשט דאָ דערזעט דער טאַטע, נישט הײַנט געדאכט, אַז ביי זיין „שמייסער" זענען אויסגעגלאָצט ביידע אויגן פאַר שרעק. ער גיט א קוק אראָפּ צו די ערלים — יענע ציען פון די כאַליאַוועס די גוטע מעסערס, און די צוימלעך פון די פערד לאָזן זיי דערווייל פון האַנט נישט ארויס. און איידער מען גיט זיך א קער — כאַפּן זיך ארויף צוויי פון זיי אויף ביידע פליגלען פון שליטן און הויבן אָן טרענען די בויד מיט די מעסערס. פון די שניטן גיבן זיך א שאָט פּאָסילקעלעך אין שניי אריין, ווי עפּל פון א לעכערדיקן זאַק. קומט אברהמעלע דער שמייסער א ביסל צו זיך. ער גיט זיך א שטעל־אויף אויף דער קעלניע, הויבט אָן ציען די לייצעס און שמייסן די סוסים מיט אַלע כוחות, כדי זיי זאָלן זיך ראַפּטום ארויסרייסן פון די פרעמדע גויאישקע הענט. אָבער בזה הרגע שפּרינגט צו אים צו, פון הינטן, איינער פון די ערלים וואָס טרענען די בויד און דערלאַנגט אים, נישט הײַנט געדאכט, א זעץ מיטן מעסער אין נאַקן. דורך אַלע קאָלנערס איז דער מעסער דורכ־געגאַנגען. אברהמעלע איז, פאַרשטייט זיך, נישט געווען אזוי אָנגעטאָן ווי דער טאַטע. בלויז וואָלענע קאָלנערס זענען דאָס געווען. האָט דאָס אים נעבעך געטראָפן אין ריכטיקן אָרט. ער האָט נאָר געגעבן א הויב מיט ביידע אָרעמס, געמאכט „קכּכי", ווי א געקוילעטע גאַנדז, להבדיל, די לייצעס און בייטש־שטעקל זענען אים פון די הענט ארויסגעפאַלן און גלייך נאָך זיי — אברהמעלע אליין. קאָפּ איבער האַלדז אונטער די האָלאָבליעס צווישן די פערדישע פיס. ווי א מענטש, וואָס וואַרפט זיך שווימען, איז ער אראָפּגעפאַלן, און מער קיין פּיפּס נישט געטאָן.

דערזעט דער טאטע, עליו־השלום, אזא מעשה — גיט ער זיך א בוכצע, ווי גרויס ער איז, מיט אלע דריי פעלצן און מיט די וואַליקעס אין בויד אריין, וואַרפט זיך אַרויף מיטן בויך אויף די פּאַסילקעס, קלעמט זיך אין זיי איין מיט אלע כוחות, און שרייט פון די קאַלנערס פון זיינע מיט קולי־קולות, איינמאָל פאר אלעמאָל: ער וועט נישט דערלאָזן מען זאָל ראַבעווען „קאזנא"! איינמאָל פאר אלעמאָל: דאָס געהערט „קאזנא"!...

ווערן עפּעס די גזלנים נתפּעל פאר „קאזנא"?... ווו קאזנא, וואָס קאזנא? אז דאָ איז סאמע אינמיטן וואלד, מער ווי שניי און דעמבעס זעט מען קיינעם נישט. טרענען די גזלנים אָפּ די גאנצע בויד, ברעכן אָפּ די רייפן און פּרווון דעם טאטן, עליו השלום, אראָפּ־קייקלען פון די פּאַסילקעס. נאָר ריר אים און ריר, להבדיל, אָט דעם בוים פון וואלד. אז אליין איז ער גרויס און שווער, קיין עין הרע. אויף מיר געזאָגט געוואָרן! און די דריי פעלצן מיט די שטיוול מיט די וואַליקעס וועגן אויך עפּעס, הא? און איינגעקלעמט האָט ער זיך אין די פּאַסילקעס ווי א בער, און ברומען ברומט ער פון אלע קאָל־נערס נישט מיט זיין קול... האָבן די גזלנים נישט געמאכט קיין לאנגע מחזקות און גענומען באארבעטן אים מיט די מעסערס, ווו ווער עס האָט געקענט דערלאנגען. איינער אין רוקן, דער צווייטער אין האלדז, דער דריטער אין די פּיס, דער פערטער אין... איך בעט איבער דיין כבוד, פארשטייסט דאָך אליין, ווו מען מיינט. זיי האָבן געהאקט מיט די פיר מעסערס ווי אין קרויט אריין. נאָר, גיי נעם דורך דריי פעלצן, מיט לייבלעך, מיט קאָלנערס, מיט קורטקעס! די אייזערנע שפּיצן האָבן זיי צעבויגן, די בלאנקע שארפן האָבן זיי צעראצט, ביזן הייסן שווייס האָבן זיך די גויים אָנגעהאָרעוועט און מער ווי די הויט, געלויבט דער אויבערשטער, האָבן זיי דעם טאטן עליו־השלום, נישט צעשטאָכן. ליגט דער טאטע אונטער זיינע פעלצן מיטן רוקן ארויף און פילט, אז דאָס בלוט רינט אים אונטערן העמד אין ווארעמע ריטשקעלעך. נאָר ער רירט זיך נישט פון אָרט און שרייט אין איין קול: „עס איז פאר קאזנא! ראטעוועט!... ראטע־וועט!... עס איז פאר קאזנא..." ביז דער אויבערשטער האָט געהאָלפן און ס'האָט זיך דערהערט א קלונג פון א גלעקל. א צווייטע בויד איז אָנגעפאָרן אנטקעגן, פון שקלאָוו אויף אָרשע. און געזעסן זענען אין בויד נישט קיין אנדערע ווי יאָשע קאָזיאָל מיט די בנים מיט

זיינע. קושע־בראַנד קענסטו? איז דאָס איינער פון זיינע בנים. זיין טייערער מוזיניקל איז דאָס. אַ סך שפּעטער איז ער ביי יאָשען געבוירן געוואָרן. נאָר עס איז געווען. אַ שיינע חברהצקע אָן אים אויך! אַריינפאַלן צו זיי צווישן די פינגערלעך איז גאָרנישט געווען פון די געשמאַקע זאַכן. האָבן אָבער די גזלנים נישט געוואָרט ביז מען וועט זיי אָנטאָן כבוד און זענען זיך צעלאָפן. גיי זוך דעם פּאַראַיאָריקן שניי!

האָבן יאָשע קאַזיאַל מיט די בנים אָפּגעפּירט דעם הרוג, אַב־רהמלען נעבעך, מיטן טאַטן קיין קאָפּוסט, צוועלף וויאָרסט פאַר שקלאָוו. מילא אַברהמלען, אונז צו לאַנגע יאָר, איז שוין נישט געווען וואָס צו מינטערן. די צונג איז אים, נישט פאַר קיינעם געדאַכט, געווען אַרויסגעהאָנגען. ער איז שוין לאַנג געווען אָפּגעגאַנגען מיט בלוט, פאַרקילט נעבעך און האַרט ווי קאָרע. האָט מען זיך גענומען צום טאַטן, עליו־השלום. ער איז געלעגן אַ געחלשטער. אַז מען האָט אים גענומען אויסטאָן די פאַרבלוטיקטע פעלצן, האָט ער זיך אויסגעטשוכעט אַ ביסל און גענומען יאָמערן: „אַי, אַי, צעשניטן דעם נייעם פעלץ! אַזאַ נייעם פעלץ צעשניטן!...״ מאַכן צו אים די באַלעגאָלעס, יאָשע מיט די בנים הייסט דאָס: „זאָרגט זיך נישט, ר׳ זימעל, פאַרן פעלץ, זאָרגט זיך בעסער פאַר אייער הויט!..״ „מיין הויט, מאַכט דער טאַטע, עליו־השלום, און שאָקלט מיטן קאָפּ, וועט זיך אַם ירצה השם פאַרהיילן. אָבער דער פעלץ! אַזאַ פעלץ!...״ און פאַלט ווייטער איין חלשות. פון ווייטיק און צעטומלעניש האָט ער אָן אַברהמעלען זיין „שמייסער״ אינגאַנצן פאַרגעסן. ער איז נעבעך אַליין אָפּגעגאַנגען מיט בלוט. פון קאָפּ ביזקל די פיס איז ער געווען צעשטאָכן. האָט מען אים גענומען מונטערן און אָפּרייבן זיין נאַקעטן לייב מיט בראָנפן. אַמאָליקע רפואות! טשוכעט זיך דער טאַטע, עליו־השלום, אויס פונעם שאַרפן ריח און פונעם ברענען און זאָגט צו די באַלעגאָלעס אַזוי:

— „וואָס גיסט איר מיר עפּעס אַזוינס משקה פון דרויסן? גיסט מיר בעסער אַריין אינעווייניק...״ כע־כע־כע! אַזוי האָט ער טאַקע געזאָגט, עליו־השלום: „וואָס גיסט איר מיר עפּעס דרויסן?...

„שמענדריקע״, דאָס יינגסטע פערדל, האָט דערווייל גענומען פאַרוואַרפן דעם קאָפּ אויף הינטן און שטשירען מיט די גרויסע ציין פון אונטער דער אויבערשטער ליפּ. האָט זיך נח פאַנדרען, ר׳ סענ־

דערס שמייסער, אויסגעדוכט, אז שמענדריקע הערט זיך אויף צו צום סוף פון דער מעשה, און העלפט ר׳ סענדערן לאכן פון זיין טאטנס חכמה. האָט ער אים נישט פאַרגינעריש שטאַרק א צי געטאָן ביי דער לייצע און א געשריי געטאָן:

— ניאָ, ניאָ, ממזר! דיין עסק אפשר? ניאָ, ניאָ!

און האָט גאָרנישט באַמערקט, אז ביסלעכווייז הויבט ער זיך אָן צוגעוויינען רעדן מיט די פערד, אזוי ווי ר׳ סענדער זיין באַלעבאָס. א ביסל אין כעס, וואָס שמענדריקע האָט אים איבערגעשלאָגן אינמיטן צוהערן זיך, האָט ער אים נאָך מוסיף געווען מיטן בייטש איבער דער ליטקע און נייגעריק א פרעג געטאָן ביי ר׳ סענדערן:

— איז ער, הייסט דאָס, געבליבן גאַנץ, ר׳ זימעל, דער טאטע אייערער!

— גאַנץ ווי א ריבן! עליו־השלום... די דריי פעלצן האָבן אים דאָך גאָר געראַטעוועט! א הייניטיקער באַלעגאָלע, אין א הייניטיקן פעלצעלע זאָל דאָס באַקומען אזא פאַרציע מעסערס — וואָס וואָלט פון אים געבליבן? געהאַקטע „קאָנקלעטן" וואָלטן פון אים געבליבן... די פּאָסילקעלעך, פרעגסטו? — פון זיי האָט אויך קיין האָר נישט געפעלט. אלץ גאַנץ געווען, אז דער מאָהליוווער פּאָטשמייסטער האָט דערהערט די מעשה, ווי יידן האָבן זיך מוסר־נפש געווען פאַר „קאַז־נאַ", האָט ער געהייסן אַרויסגעבן „נאַגראַדעס". דעם טאַטן, עליו־השלום, צען זילבערנע רובל, און דער אלמנה פון שמייסער — א בלאַנקן פינף־און־צוואַנציקער. נישקשה, עס איז איר צונויץ געקר־מען!...

יאָ, אמאָל האָט פּראַוויטעלסטווע געלעבט בעסער מיט יידן. היינט וועלן זיי דיר אויך געבן פירן פּאָסילקעס! נאַגראַדעס וועלן זיי דיר געבן!... נאָר אברהמעלע, נעבעך, איז שוין פון דער נאַגראַדע נישט געהאָלפן געוואָרן. ליגט אויפן קאַפּוסטער בית־עלמין, אין די פאַרבלוטיקטע קליידער האָט מען אים, נעבעך, מקבר געווען. אזוי האָט דער רב געהייסן...

— אוי, אוי, באַלעבאָס! — קראַצט זיך פאַנדרע מיטן בייטש־שטעקל אונטער דער וואַטאָווער ווינטער־היטל, — געדאַרפט אָנ־טרעפן אויף מיר, די גזלנים! וואָלט איך מיט זיי געלערנט בלק, וואָלט איך...

— באַלעבעטשע נישט! — האָט אויף אים סענדער אָנגעשריען.

— עס גייט צו נאכט. אין א בייזער שעה זאָל נישט זיין אויסגע־רעדט... ניאָ, ניאָ! — האָט ער זיך מיט א מאָל צעשריען אויף „שמענדריקען", סמאָרקע מיר נישט מיט דייגע „פּימפּערלעך" און קוק זיך מיר נישט אום, ווי א נייער חזן אויף קהל!... פאר „קאַפּוסט" וועל איך דיר קיין האָבער סיי ווי סיי נישט געבן!...

.2

אַ מעשה מיט אַ בער.

עטלעכע וויאָרסט פאר קאַפּוסט איז שוין געוואָרן גאנץ פינצ־טער. נאָר דער שניי אויף די לאַפּעס פון די נאָדל־בוימער האָט נאָך בלאס געלויכטן. א פרעסטל האָט דורכגענומען דעם ווייכן שניי אויפן שליאַך, און די בויד האָט זיך גוט געגליטשט.

און ר׳ סענדער האָט דערזען מיט וואָס פאר א נייגיר נח פאנדרע הערט זיך צו צו זיינע רייד, האָט ער זיך אונטערגעוואָרמט מיט א גוטן שמעק טאבאק און האָט דערציילט א צווייטע מעשה:

— און אָט־אָ־דאָ אין וואלד, פאנדרע, ווי דו קוקסט, האָט זיך אמאָל „פּאַרנאַדיעט" א בער... אן אמתער בער! דו ביסט נאָך דענסטמאָל אויף דער וועלט נישט געווען. איך אליין בין נאָך געווען א יינגל, אָקאָרשט נאָך „בר־מצוה". האָט דער טאטע, עליו־השלום, גענומען זוכן פאר מיר א תכלית. מאכן מיך פאר א באלע־גאָלע, נעמען מיך אויף דער קעלניע. אפריער — ביזקל קאַפּוסט און צוריק, דערנאָך — ביז אלעקסאנדריע. וואָרום אין אָנהויב האָט מיר אויסגעטרייסלט די נשמה. בויכווייטיק האָב איך געקראָגן פון די רעדער, און שווינדלעניש — פון דעם שליטן. כ׳בין ערשט ארויס פון ישיבה, ווו כ׳האָב פארשטייסטו מיך, געלערנט א בלאט גמרא. בין איך געווען שוואך פון שטענדיק זיצן ביי דער הרובע. און ביז די לופט אין פעלד האָט מיר „פּאַליובעט", איז אריבער א שטיק צייט. און אָט... ווי איך דערצייל דיר, האָט זיך דאָ פארפירט א בער. אלע האָבן פון אים גערעדט און קיינער האָט אים נישט געזען. עפּעס א פּאַסטוך האָט פון אים דערציילט, א קעלבל האָט ער אים צעריסן. נאָר ווו, וואָס, ווען? דאָס האָט קיינער נישט געוווסט. דער פּריץ פון „הויפל" איז ארויס אויף אן „אָבלאַווע"

מיט הינט און מיט יעגער און מיט ביקסן, ווי עס באדארף צו זיין. געשמעקט, געזוכט, געשנישטערט. דריי טעג און דריי נעכט, געבראכן די ביינער די גויים און געשמיסן די גויות אין אלע דערפער, ווו ער איז דורכגעגאנגען, אלץ ווי עס באדארף צו זיין, און דעם בער האט ער פארט נישט דערטאפט. איז שטיל געווארן. און די מעשה מיט דעם צעריסענעם קעלבל איז פארגעסן געווארן. מאלע וואס א פאסטוך א שכור דערציילט! אפשר איז עס גאר געווען א וואלף און אפשר איז גאר קיין קעלבל נישט צעריסן געווארן, אפשר האט דאס דער פאסטוך אליין געמאכט בורא־מיני־מזונות איבער דעם קעלבל. ער, זיין גויע מיט זיינע ממזרים. איבערגעלאזן פיסלעך מיט אויערן און געמאכט א געוואלד. מען קען אזעלכע מעשיות!...

דארף זיך אבער טרעפן, אז דער בער זאל טשיקעווען דוקא אויף אונזערע פערד, גראד אויף אונזערע. נאר דער אויבערשטער האט אונז מציל געווען. אט וועסטו באלד הערן!...

און וויסן דארפסטו, אז אסיען־צייט, איידער רבי „בער" מיט זיין טייערער פוטער בעט זיך אויפן גאנצן ווינטער און לייגט זיך אפרוען אין זיין נארע מיט דער לאפע אין מויל — האט ער ליב גוט ארייננצוזאכלען, ווי ס'געהער צו זיין. ס'זאל אים קלעקן אויף גאנצע פינף חדשים... איז איידער ער פארפאסט זיך, ווערט דאס א גזלן, א ראזבאיניק, א „הלעיטנו", א פרעסער און א זויפער. די וועלט איז אים ווייניק. דערטאפט ער א ווילדן בינשטאק אין וואלד, פארמאכט ער די אויגן מיט כונה, כדי די בינען זאלן אים נישט בייסן, און פרעסט אויף די האניק מיט דעם וואקס מיט די אייערלעך פון דער „מאטקע", אלץ מיטאנאנדער. מייז איז מייז! און ניסלעך איז ניסלעך, און געפגרטע פיש ביים ברעג טייך איז אויך רעכט. אבי אנשטאפן די בערישע קישקע. דענסטמאל איז א גרויסע סכנה צו באגעגענען זיך מיט אים. דערטאפט ער א פארבלאנדזשעטע בהמה'לע, קוילעט ער זי אוועק מיט איין פאטש פון דער לאפע. דעם ערשטן טאג עסט ער אויף אירע אייטער מיטן לעבער מיט די נירן. דעם טאטן זיינעם וועט דער רבי „בער" פארקויפן פאר א פאר נירן!... ס'איבעריקע פארשארט ער צווישן קוסטעס און קומט אויף מארגן אן אויסגערוטער, אן „אויסגעפאפענער" און פרעסט ווייטער, מיט פארשטאנד און מיט ישוב־הדעת. אזוי עטלעכע טעג נאכאנאנד, ביז עס בלייבט נישט קיין שריד ופליט פון דער

גאנצער בהמה׳לע...

פאָרן מיר אזוי, דאָ, נאָך קאָפּוסט, מיטן טאטן, עליו־השלום. דער אָסיען־וועג איז שלעכט און אויפן הארצן איז שפּלדיק. די בלעטער פאלן, די פערד — קוים וואָס זיי שלעפּן זיך אין בלאָטע. נישט געווען דעמאָלסט היינטיקע שאָסייען. גלאט אזוי זיך געווען א וועג, דורכגעריבן פון גויעשקע פורן, מיט גריבער און מיט גאנצע פאלדן קויט, שמאָל און טיף צווישן די ביימער. געווען ערטער, ווו די פורן האָבן געמוזט אָפּוואַרטן ביז די אנטקעגן־געקר מענע וועלן דורכפאָרן.

שלעפּן מיר זיך אזוי, גראָד אויפן שלעכטסטן שטיק וועג, צווישן צוויי ווענט מיט הויכע ביימער. און מיט אמאָל דערהערן מיר הינטער זיך א טרומייט מיט א קנאַק פון א נאהייקע. וואָס איז? דרייען מיר זיך אום און כאַפּן א קוק הינטערן בויד — ערשט, ס׳איז א „שטאפּעט״! דעם פּריצס א דינער. פון „הויפל״ געשיקט עפּעס איינקויפן אין אָרשע, אָדער אָפּשיקן פארחתמעטע בריוו קיין מאָסקווע. דער שווארץ יאָר ווייסט אים דאָרטן! נאָר געפלויגן איז ער, דער „שטאפּעט״, רייטנדיק א צעהיצטער, א פארפּלאָמטער. אָנגעלאָפן אויף דער ברייטער בויד אונזערער, האָט ער גענומען שמייסן מיט דער נאהייקע און טרומייטערן אויף איר מיט א ווילדער רציחה. פּונקט ווי ס׳וואָלט געווען עפּעס א לעבעדיקע זאך. מיר זאָלן פאָרן גיכער, האָט דאָס געהייסן, וואָרום ער קען נישט דורכ־פאָרן. נאָר גיי, טרעט אים אָפּ דעם וועג אין איין מינוט! אז פון איין זייט שטייען דעמבעס מיט גליטשיקע, הויכע וואָרצלען און פון דער צווייטער זייט ציט זיך א קאַנאַווע — פול מיט וואסער. קיין פרייער שפּאַן ערד נישט געווען, ווו זיך א קערעווע צו טאָן. דערזען, אז דאָס טרומייטערן און שמייסן הינטער דער בויד העלפט נישט — האָט דער „שטאפּעט״ גענומען זידלען זיך אין טאטן אריין און אין דער מאַמען אריין און אין דער מאמעס מאַמען אריין, אלץ אויפן גויעשקן שטייגער. און — „זשידי!״ און „זשידאָווסקאיא מאָרדא!״ און „אטראָדיע זשידאָווסקע״... און נאָך אזעלכע שיינע ווערטלעך. לסוף איז ער זיך מיישב, כאַפּט ארויס א פּיסטאָל און שיסט אויס... אין דער לופטן אפנים. וואָרום ס׳האָט קיינעם נישט געשאַדט. נאָר א הילכיקער ווידער־קול האָט געענטפערט פון וואלד ארויס און כ׳וואָלט געמעגט שווערן, אז עפּעס האָט דאָרטן א ברום־

געטאָן באַלד נאָכן שאָס. אָבער וועמען זאָל ליגן אין קאָפּ צוצוהערן זיך, אַז דאָ פון הינטן, יאָגט און פלאָגט אַן ערל מיט אַ אמתן פּיסטאָל אין האַנט און שרייט אויף די ציין: „דאַראָהו זשידי!” אַז נישט וועט ער באַלד דערשיסן אי אונז, אי אונזערע קרעציקע פערד...

דערהערט דעם שאָס מיט דעם ווידער־קול פון וואַלד, איז דער טאַטע, עליו־השלום, גרין געוואָרן ווי אַ בלאַט. האָט ער זיך איינ־געהויקערט און גענומען שמייסן די פערד מיט אַלע כוחות, גענומען זוכן אַ ברייטערן אָרט, וווּ צו נעמען זיך אָן אַ זייט. און דאָ שיקט אונז גאָט צו אַ „סטיעזשקע”, וואָס פאַרנעמט זיך פון שליאַך באַרג־ארויף און אין דער קרום, ווי אַ קלין אין וואַלד אַריינגעשטאָכן. גיט דער טאַטע אַ צי מיטביידע לייצעס און אַ טרייב אַריין די פערד מיט אַ האַלבער בויד אין דער קרומער סטיעזשקע אַריין. בלייבן מיר אַזוי שטעקן נישט אַהער און נישט אַהין. און דעם פּריצס „שטאַפּעט” צעיאָגט זיך, לויפט דורך, ווי אַ בליץ, און איז נאָך מכבד, פאַרביירייטנדיק, דעם טאַטן, עליו־השלום, מיט דער נאַהייקע איבערן קאָפּ. שיער אַן אויג אים נישט אַרויסגענומען. קאַראַבקען מיר זיך, מיט בויד און פערד, אויף צוריק, ווו, וואָס? די פערד שטעלן זיך דובאָם און די רעדער גייען נישט. נאָר דער „שטאַפּעט” אַליין פאַבריקעוועט אַצינד פראַנק און פריי אויפן שליאַך, און אונז געלאָזן שטעקן אין סטיעזשקע, ווי אין קלעם. האָפּ, האָפּ, האָפּ! ער רייט אַוועק און טרומייטערט, דאַכט זיך. איז אים דאָך גאָר ווויל ווי די וועלט!... האַ? נאָר מיט אַמאָל דערזעען מיר, אַז עטלעכע קלאַפּטער הינטער אים רייסט זיך עפּעס אַרויס אַ שוואַרצע חיה פון צווישן די בוימער. ווי אַ כמאַרע האָט זי זיך אַרויסגערוקט און האָט זיך צעדונערט: „בור־הר־הו!..” מיט עטלעכע שפּרונג האָט זי אָנגעיאָגט דעם „שטאַפּעט”, אַרויפגעוואָרפן זיך אויפן הינטן פון זיין פערד, און מיט ביידע פאָדערשטע לאַפּעס אַ ריס געטאָן צו זיך. און ווו רבי „בערל”, פאַרשטייסטו מיך, גיט אַזאַ ריס מיט ביידע לאַפּקעלעך, וועט שוין קיין גראָז אויף דעם אָרט מער נישט וואַקסן. אַ געמויערטע וואַנט וועט ער דיר אומוואַרפן, נישט נאָר אַ לעבעדיקע זאַך. האָבן מיר טאַקע גלייך דערזען, אַז דער פערד האָט זיך אין מיטן גאַלאָפּ געשטעלט דובאָם, מיט אַ צעפלאָשעטער גריווע און מיט אַ צעשפּרייטן עק, ער האָט נאָר

מוראדיק א הירזשע געטאָן און איבערגעקוליעט זיך אויף הינטן, מיט זיין רייטער, מיט דעם טרומייט און מיט דער נאהייקע, קאָפּ־אראָפּ צוזאמען. נאָר דער „שטאפעט" איז, ביים פאלן, אָפּגעוואָרפן געוואָרן אָן א זייט. און פון אונטער דעם צעקאליעטשעטן פערד האָט זיך די שווארצע חיה ווידער אמאָל ארויסגעריסן, א טרייסל געטאָן מיטן קאָפּ. געשטעלט זיך אויף די הינטערשטע פיס, ווי א גידול א מענטש, להבדיל, און מיט איין זעץ האָט זי דעם פערד אויפגעשפּאָלטן דעם בויך און ארויסגעלאָזט אים אלע קישקעס. דאָס פערדעלע האָט נעבעך גלייך גענומען מאכן מיט די פיס, ווי אן איבערגעדרייטער זשוק... א רחמנות געווען צו הערן זיין כאָרכלען און הירזשען פאר דער גסיסה. א רגע האָט דאָס געדויערט. נאָר מיר האָבן דאָס אלץ געזען, פון דער הויך, פון דער קעלניע אראָפּ; און די סטיעזשקע, ווו מיר האָבן זיך איינגעקלעמט, איז אויך געווען א סך העכער פון שליאך... זעען מיר, ווי דער ערל, דעם פריצס שטאפעט, ליגט דאָרטן, אויסגעצויגענערהייט, עטלעכע טריט פון בער, ווי ביים טאטן אין ווייגאָרטן. און ניכאַי וואָלט ער נאָך געשוויגן און אוועקגעקאראבקעט זיך — שרייט ער נאָך דער חזיר: „ראטויטשאַ!... *)

פארגעסט רבי בער דעם פערד, מיט דעם אָפּנעם לונג־און־לעבער, און לאָזט זיך גיין צום ערל. ער וואָלט אים אוודאי דורס געווען, גלייך אויפן אָרט, פאר זיינע גוואלדן. רבי בער האָט פיינט, אז מען שטערט אים אינמיטן דער סעודה. אָבער איין לאפּע זיינע האָט זיך פארפּלאָנטערט אינעם פערדס געדערים, א בלוטיקע קישקע האָט זיך אים פארדרייט ארום די נעגל ווי א רויטער מאָטיק פּאָדים. פּאָכעט רבי בער מיטן קאָפּ און מיט דער לאפּע, ווי א מענטש, להבדיל, וויל זיך אָפּטרייסלען פון גליטשיקן פּלאָנטער און ריטשעט מיט רוגזה. אויף אונזערע פערד ציטערט די שקורע פון רבי בערלס „זמירות". א שווייס האָט פון זיי ארויסגעזעצט, די קעפּ האָבן זיי באהאלטן צווישן די פיס און שנאָרכן מאוימ׳דיק... דערזעט אָבער גלייך דער טאטע, עליו־השלום, אז א מענטש איז אין סכנה. אַן ערל אפילו, וואָס שיסט און שלאָגט זיך, א גוי א פארך, נאָר א מענטש! פארגעסט ער אויף זיינע אייגענע פערד און אויף מיר

*) ראטעוועט!

אליין, להבדיל, כאַפּט אַרויס פון בויד עפּעס אַ לײדיקע בלעכענע כלי, שפּרינגט אַראָפּ פון קעלניע און הויבט אָן צו טראַסקען אין בלעך מיטן בײטש־שטעקל. הימל עפן זיך! אָט אַזוי טראַסקענדיק מיט אַלע כּוחות, לאָזט ער זיך לויפן צום ערל און צום בער. און אַ טאַראַראַם האָט ער אָנגעמאַכט מיט זיין בלעך — מתים וואָלט ער געקענט אויפוועקן. אין וואַלד הילכט אָפּ, פאַרשטייסטו מיך, אַזאַ ליאַרעם פון אַ בלעכענעם פּויק אַ סך שטאַרקער.

דערהערט אַזאַ מזמור — האָט זיך רבי בער גלייך אַראָפּגעלאָזט אויף אַלע פיר. נאָר איין רגע'לע האָט ער זיך אומגעקוקט אויף הינטן, אַ צי געטאָן לופט מיט זיין חזירשן שנוק און געכאַפּט לויפן הינקענדיק אויף די קרומע לאַפּעס אַראָפּ שליאַך. ווי אַ פּלימעניק נאָך ירושה איז ער געלאָפן. געוועז אַ טריאַטער צו קוקן ווי ער האָצקעט זיך אַוועק אַזוי גיך־גיך, מיטן ברייטן הינטן. אָקאָרשט אַ מור־ראַ'דיקע חיה און מיטאַמאָל גאָר אַ דערשראָקענע הינקענדיקע יידענע... האָסט אפשר געזען ווי עלקע די גבאיטע, מיט דער קורצער פּיסל, האָט זיך געלאָזן לויפן מיט איר פולן קאָשעק אין מאַרק... אָט דעמאָלסט, בשעת די „ציִשיליסטן" האָבן אין שקלאָוו געוואָרפן באָמבעס לעבן דער „קאַכעלניע" און אין מאַרק איז געוואָרן אַ בהלה... האָסט נאָך אפשר געהערט ווי זי האָט געשריִען אָוועקהיב־קענדיק: „אַי, יידן! צו מיינע קראַנקע פיס פאַסט נאָך מען זאָל מיר געבן מיט אַ באָמבע!..." אַ? אָט פּונקט אַזוי האָט אויסגעזען רבי בער אַנטלויפנדיק אויפן אָרשער שליאַך. און אינמיטן דערינען איז ער זיך מיישב, רייסט זיך אַריין אין וואַלד אָן אַ זייט, און נישטאָ. באַהאַלטן זיך... נאָר סימנים נאָך זיך האָט ער יאָ איבער־געלאָזן... גאָר פיינע סימנים! וואָרום רבי בער, דאַרפסטו וויסן, אַז ער דערשרעקט זיך פּלוצים, קריגט ער גלייך אויפן אָרט אַ שוואַכן מאָגן, ווי אַן עלטערער פּראָצענטניק, וואָס באַקומט אַ ידיעה, אַז מען האָט אים אָנגעזעצט... דער טאַטע, עליו־השלום, האָט מסתמא דעם סוד געוווסט און איז אים אַריינגעפאָרן, רבי בערן, מיטן בלע־כענעם באַראַבאַן אינמיטן אָנבייסן...

דערזען, אַז די חיה איז אַנטלאָפן, האָב איך זיך שוין מער נישט איינגעהאַלטן, אַראָפּגעשפּרונגען פון דער קעלניע און געלאָפן העלפן דעם טאַטן. קודם כּל האָבן מיר ביידע גענומען דעם „שטאַ־פּעט" פאַר די הענטעלעך, אויפגעהויבן אים און אַוועקגעפירט צו

אונז אין בויד אריין. ער האָט געבויטשעט מיטן קאָפּ, אויסגעלונקען זיך, אפנים, האלז־און־נאקן פאלנדיק פון פערד.

דערנאָך, אז דער ערל איז א ביסל געקומען צו זיך, האָט ער זיך צערעוועט, האָט ער זיך. ווו פריערדיקע רוגזה, דער גאנצער פּאראד מיטן טרומייטער? איצט האָט ער שוין געטרומייטערט אויף די אייגענע כלים. אויסגעווישט זיך די אויגן מיטן ארבל, אויסגע־סמאָרקעט זיך — האָט ער זיך נאָך א ביסל געריבן דעם נאקן, אויפ־געשטאנען און געהאָלפן אונז ארויסשלעפן די פערד מיט דער בויד פון דער סטיעזשקע, ווו זיי האָבן זיך פארקלעמט, טאקע דורך זיין שיסעריי און דורך זיין נאהייקע, מיט וועלכע ער האָט דעם טאטן, עליו־השלום, אָנגעשראָקן. נאָר ס'איז געווען א נס. מיר האָבן באַ־שיינפערלעך געזען, אז דעם ערל אויפן פערד האָט אונז דער אויי־בערשטער צוגעשיקט, ווי א רפואה פאר דער מכה. וואָרום ווען ער, דער חזיר, פארלויפט אונז נישט דעם וועג, וואָלט רבי בער אונזערע אייגענע פערד אויף שטיקער צעריסן. און אפשר, חס ושלום, אונז אליין.

קוים מיט צרות ארויסגעפירט די פערד אויפן שליאך — איז געבליבן אז מען זאָל זיך פארקירעווען צוריק קיין קאָפּוסט. וואָרום דער בער האָט זיך געקענט ערגעץ־ווו פארטאיען, אויף אָרשער וועג, און טשיקעוועט אויף אונז. געזאָגט — געטאָן. א קנאק מיט דער בייטש און צעיאָגט די פערד אויף אלע רגלים, צוריק קיין קאָפּוסט.

אין קאָפּוסט איז גלייך געוואָרן א געפילדער: „ר' זימל צוריק־געקומען! א שטאָפּעט! א בער!...״ די מעשה האָט פארקלונגען גאנץ שטאָט. דער פּריסטאוו איז גלייך געקומען צולויפן אין צעך פאנאנדערפרעגן. ס'האָבן זיך צוזאמענגענומען גויים מיט העק, מיט ווידלעס, מיט קאָסעס און מען האָט זיך בקאָמפּאניע אוועקגעלאָזן אויפן אָרשער שליאך. נאָכגעגאנגען איז מען נאָך די צייכנס פון שיטערע מיסט, וואָס רבי בער האָט נאָך זיך איבערגעלאָזן. ער האָט זיך גאָר־גאָר באנארישט רבי בער. עטלעכע וויאָרסט ווייטער, נאָך דער פאדלע פונעם צעריסענעם פערד, האָט מען אים דערטאפּט דעם תנא־ברא, ווי ער פארגראָבט זיך אין א נאָרע צווישן קוסטעס און ברומט, אָפּגעשוואכט פון שרעק און פון קראנקן מאָגן... האָבן אים די גויים געטאָן זיין רעכט. אָפּגערעכנט זיך מיט אים פארן

פערד, פארן „שטאפעט״, פאר אונז אויך. די פעל זיינע האָט אָפּגעד־קויפט דער פריץ פון הויפל. און זיין פלייש האָבן די גוים צעטיילט צווישן זיך, געדריכערט און געפרעסן און פּאַסמאַקעוועט זיך. זיי זאָגן, די גוים, אז בערישע ליטקעס זענען זיס ווי צוקער. טפו! גיי גלויב זיי!.. נו, און דער טאַטע, עליו־השלום, האָט געקראָגן פון פריץ א פּאָר קערבלעך מיט א פּאַטש איבערן פלייצע. א דאַנק, הייסט דאָס, פארן „שטאפעט״, וואָס ער האָט אים אָפּגעראַטעוועט. דער געראַטעוועטער ערל אליין האָט פאר אים די היטל געריסן, גענייגט זיך און געבוקט זיך, ווו נאָר ער האָט דעם טאַטן באַגעגנט. אז ער האָט חתונה געהאַט, דער גויעץ, איז ער, מיינסטו, אפשר נישט אראָפּגעקומען צום טאַטן מיט זיין פלוניתטע, מיט א פלאַש ווישניאַק, און געקלאַפּט זיך א האַלב־שכורער אין הארצן: „ווען נישט דו, „זימליא״ (זימל) וואָלט איך שוין לאַנג געלעגן אין דער ערד מיט די ביינער מיט מיינע טריפה־נע. דאָס האָט מיך גאָט געשטראָפט מיטן בער פאר מיין שמיץ מיט דער נאַהייקע, זימליא...״ אזוי האָט ער זיך, דער ערל, געקלאַפּט על־חטא פאר זיין יונגער פלוניתטע אין די אויגן און געווישט זיך די טרערן... שאַ! נח, „דזשירקעליכען״ אונזערער איז, דאַכט זיך, קאַלט געוואָרן. זי מאַכט שוין מיט א זייטל, די אַלטע שקראַבע. דו זעסט דאָך, זי וואָלט שוין געוועזן א בעלן אָנטאָן א סאַמעטענע קאַפּאָטע מיט וואָלענע פלור־דערן. ניאָ, ניאָ, טראַנטשיכע!

פון דער מעשה איז געוואָרן אַן אמת

.1

נאָך קאָפּוסט איז דער וואַלד געוואָרן געדיכטער, און די נאַכט איז צוגעפאלן. סענדערס בויד, פול מיט סחורות, האָט זיך געגליטשט אויפן שאָסיי, צווישן צוויי גרינע מויערן פון סאָסנעס, באַלאָדענע מיט שניי. סענדערס פערדלעך, אלע דריי, האָבן דערפילט, אז דעם גרעסטן טייל וועג איז מען שוין דורכגעפאָרן, זענען זיי געוואָרן פריילעכער אויפן לויף. בפרט „שמאַרעוואָז", דער פרעסער, וועלכער איז געשפאנט געווען אין די האַלאָבלעס צווישן „דזשירקעליכען" — סענדערס קליאטשע — און צווישן זיין יונגן תכשיט „שמענדריקע". „שמאַרעוואָז" האָט שוין דערפילט, מיט צען וויאָרסט פריער, די ווארעמע שטאל און דעם פולן צעבער מיט האָבער, אָן „סעטשקע"... האָט ער זיך פון באגייסטערונג געשמיסן מיטן ברוינעם עק איבער די ווייסע פיס אין געלע „עפל" און געסטארעט זיך, געצויגן מיט אלע כוחות. נח פאנדרע, וואָס האָט שוין געקענט א ביסל אלע שטיק פון סענדערס סוסים און געלערנט זיך רעדן מיט דעם באלעבאָס ווערטלעך, האָט „שמארעוואָזן" א פּיק געטאָן מיטן בייטששטעקל אין הינטן און א זאָג־געטאָן צו סענדערן אזוי:

— הען, ווי ער שטעלט רגלים! ס'האָט זיך אין אים צעשפּילט די טריפה'נע קישקע...

ר' סענדער האָט אָבער א שמעק געטאָן טאבאק און אים גאָרנישט געענטפערט. ס'האָט אים א ביסל פאַרדראָסן פון פריער, וואָס נח נעמט זיך נישט שטארק צום הארצן נישט דעם געשטאָרבענעם „שמייסער", וואָס גזלנים האָבן געהרגעט ביי סענדערס טאטן אין בויד, נישט דעם טאטנס וווּנדן, נישט דעם טאטנס המצאה מיטן

בער... פאנדרע האָט זיך אפילו גוט צוגעהערט, מיט ביידע אויערן, מיט דרך־ארץ. נאָר אָן איבעריקע התפעלות! פארקערט, ער האָט גאָר געזאָגט, דער קצב־יונג, אז ער וואָלט זיך געוואָלט באגעגענען מיט די גזלנים, אָנשטאָט אברהמעלע־שמייסער, וואָלט ער מיט זיי געלערנט בלק...

— א שטיק שטיין! — טראכט ביי זיך ר׳ סענדער און כאפט א קוק, פון דער זייט, אויף פאנדרעס פלייצע, אויף זיין איינגעטער־ליעטן פנים. — אלץ איז ביי אים הארט און בולט, ווי געגאָסן פון טשוגון. א קצב־יונג בלייבט א קצב־יונג.

איין זייט בוימער האָט זיך דערווייל אָפגערוקט פון וועג. א וויסט פעלד האָט זיך גענומען ציען ביי דעם דאָזיקן זייט פון שליאך. ס׳איז געוואָרן נאָך טונקעלער און כמורנער. ס׳האָט געפעלט, פון איין זייט, דער שניי אויף די בוימער, וואָס האָט פריער א ביסל מער געלויכטן, און טרויעריק איז געוואָרן. אין דער סומנער פינצטערניש האָבן זיך נאָר געהעצקעט די דריי פערד אין שפאַן, ווי די רוחות. ווי דריי קורצע כוואליעס האָבן זיי זיך געוויגט: איין כוואליע ארויף, די צווייטע אראָפ. און צוועלף פאָדקאָוועס האָבן געקלאפט צום טאקט, א מאָדנעם פאָדקאָווע־שטייגערל האָבן זיי אויסגעקלאפט...

סענדערס בויד האָט זיך פארקירעוועט און א קאלטער ווינט האָט מיטאמאָל גענומען בלאָזן פון הינטן; פון דאָרטן — ווו דער געפרוירענער דניעפער שלענגלט זיך ערגעץ־ווו. די פערד האָבן גענומען דרייען מיט די אויערן און ציען שטארקער די לופט מיט די ברייטע נאָזלעכער.

— ס׳אַ נס, — טראכט ביי זיך ר׳ סענדער, — וואָס די לעצטע יאָרן הערט מען דאָ נישט פון וועלף. אז נישט איז דאָס א פאס־קודנער ווינטל. פון הינטן בלאָזט ער, ווי דורך א טרובע; לאָזט נישט צו קיין ריח פון וואָלף צו די פערדישע נעזער...

נאָר ער האָט זיך אפנים דעם אָוונט ארייַנגענומען אין קאָפ אָפצושרעקן פאנדרען, רירן אים, דעם שטיינערנעם קצב־יונג. פאר־געסט סענדער, אז אָקאָרשט האָט ער אליין אָנגעשאָלטן נח פאנדרען, וואָס ער „רופט ארויס״ גזלנים צו דער נאכט־צו, שלאָגן זיך מיט זיי... און הויבט אָן א נייע מעשה:

— פאנדרע! מיראָן דעם „לעשניק״ (וואלד־שומר) האָסטו געקענט? ביסט נאָך אפילו דאן געווען א שנעק, נאָר האָסט אים

נאָך געדאַרפֿט געדענקען. א ווערד א גוי געווען „עליר־הסנאַבל!״ א יאַגדע האָט ער א יידיש קינד אין וואַלד נישט געלאָזט קלייבן. אהא, געדענקסט טאַקע?.. וואָס דען? דו וועסט אום־שבת נישט גיין קלייבן יאַגדעס אין וואַלד, בשעת באַלעבאַטישע קינדער לערנען פּרק... אָנגעשטעלט האָט מיראַנען דער פּריץ פֿון „הויפּל״, ער זאָל אים היטן דעם וואַלד. גויים זאָלן קיין בערוועס נישט גנבענען, האָלץ נישט האַקן, סכך פֿאַר יידישע סוכות פֿונעם יעלניק נישט קלאַפּן. האָט ער אים אויסגעבויט א הייזקע — האָט אים דער פּריץ אויסגעבויט. א וויאָרסט פֿינף פֿון דאַנען האָט זי געמוזט ערגעץ־ווו זיין, עטלעכע וויאָרסט פֿאַר שקלאָוו... וואָס רעד איך — א הייז־קע? א פּריץ וועט גיין בויען א „לעשניק״ א הייזקע! יענער איז געווען קאַרג ווי א הונט. א שפּענדל האָט ער געזשאַלעוועט. א „זעמליאַנקע״ איז דאָס געווען! האַלב אין דער ערד, מיט א בלע־כערנער פּושקע, אָן א דנאָ, אָנשטאָט א קוימען. אָט אזא פּאַלאַץ האָט דאָס דער פּריץ מיראַנען אויסגעבויט, און אן אלטן ביקס האָט ער אים געגעבן, וואָס מאַכט אָן מער רעש ווי ער טרעפֿט... „נאַ! אָט האָסטו! און טאָמער קומט א כאַמרוליע האַקן א בוים — דערשיס אים אויפֿן אָרט!.. „אי יאַ אָטוויעטשאַיו!...״ *) איך, דער פּריץ, הייסט דאָס.

איז אָבער דער מיראַן גאָר געווען א המן, א צורר היהודים. וואָרום, דאַכט זיך, וועד ווייסט דאָס נישט, אז יידן האַקן נישט קיין בוימער און גנבענען נישט קיין האָלץ. ס׳איז נישט קיין יידישע מלאכה. ווו האָט א ייד העק און זעגן און שליטנס אויף צו שניידן און פֿירן געהילץ?... אָבער מיראַן פּלעגט זיך טשעפּען צו יידן. א קאָפּ האָט ער נישט געלאָזן אויפֿהויבן. פֿאָרן יידן פֿון א יאַריד — איז רעכט אונטערגנבענען זיך צווישן די בוימער, אויפֿן שליאַך, און שיסן אין דער לופֿטן... כדי יידן זאָלן זיך, שונאי ישראל, אין האַרצן אָפּרייסן, יידישע פֿערד זאָלן זיך „איספּודזשען״ און צע־טראָגן פֿאַר שרעק. פֿאַרבלאָנדזשען זיך יידישע קינדער ביים קלייבן יאַגדעס א ביסל אָן א זייט, ערשט אהא! מיראָן, דער קור־נאָסער, וואַקסט אויס מיטן ביקס און לאָזט זיך נאָך זיי לויפֿן. פֿריער שרייט ער זיי נאָך „לאָווי! לאָווי!״ (כאַפּ! כאַפּ!) דערנאָך,

*) און איך בין פֿאַראַנטוואָרטלעך!

אז זיי זענען ווייט, שיסט ער אויס אין דער לופטן און צעלאַכט זיך נאָך, דער מיאוסער ערל, פון זיין חכמה. קינדער פלעגן קומען אהיים טויט מיט די ביינער, אָפּטמאָל, נעבעך, מיט נאסע מייטקעלעך פאר שרעק...

דאַרף זיך איינמאָל מאכן, אז ער טוט אָפּ אזא שפּיצל מיט איצע־חסידל. האָסט אים נישט געקענט? ווי קומסטו אים צו קענען! דער „חוזר" פונעם קאַפּוסטער רבין געווען. פאַנדרע! וואָס א „חוזר" איז ווייסטו דאָך, ברוך השם, אויך נישט... א „חוזר" איז אן איבער־זאָגער ביים רבין, זאָל לעבן. דהיינו: דער רבי זאָגט אָפּ א שטיק חסידות און דער „חוזר" געדענקט. וואָס הייסט געדענקט! וואָרט אין וואָרט, ווי פון סידור ארויס. א פּינטעלע וועט ער דיר נישט פאַרפעלן. שפּילסט זיך מיטן זכרון פון א „חוזר"? דערביי — א חלוש, קען דאָך אומעטום נישט זיין. איז אָט! פאַרט ארום דער חוזר און טיילט איין די חסידות פון קאַפּוסטער רבין אין אלע שטעטלעך. אונזער מורה־הוראה, זאָל לעבן, מיינסטו פאַרט אלע מאַנטיק און דאָנערשטיק אין קאַפּוסט אריינכאפּן א שטיק נייע חסידות? ס׳וואָלט אים נישט געקלעקט די חלה אויף המוציא. די עטלעכע רובל א וואָך וואָס ער נעמט... היינט איז דאָ ר׳ ברוך דער חוזר. אמאָל איז געווען ר׳ איצע דער „חוזר". איז אָט, פאַרט זיך אזוי ר׳ איצע, עליו־השלום, פון קאַפּוסטער רבין קיין שקלאָוו. צום דאמאָלסטיקן מורה־הוראה, עליו־השלום. טרעפט ער, הייסט דאָס, ר׳ איצע, „מיט די האַלאַבליעס אין מנחה אריין". ס׳איז זומער־צייט און ס׳הויבט אָן צו ווערן פינצטערלעך. האָט דאָך ר׳ איצע דער חוזר מורא ער זאָל נישט פאַרפעלן א מנחה־דאַווענען. בעט ער דעם באַלעגאָלע ער זאָל א ווײַלעצקע בלייבן שטיין און ער אליין, ר׳ איצע, קריכט אראָפּ פון וועגל, רייבט זיך אָפּ די הענט מיט פייכטע גראָז, גייט אריין ביחידות אין וואלד, א ביסל ווייטער פון שליאַך, און שטעלט זיך לעבן א בוים שמונה־עשרה. ס׳איז שטיל ארום. א מחיה. ר׳ איצע שאָקלט זיך און דער בוים אויבן, שאָקלט זיך אויך. ר׳ איצע, עליו־השלום, האלט שוין אין בוקן זיך ביי „מודים אנחנו"... און מיטאמאָל, אינמיטן־דערינען: „טראַך—טראַך—טאַראַ—ראַך!...

אָט וואָס אן ערל קען אָפּטאָן!... פאַרשטייסט דאָך, מסתמא, אליין, אז ס׳איז געווען מיראָן, דער לעשניק. דאָס האָט ער, דער ערל, אונטערגעטשיקעוועט ר׳ איצע־חסידל ביים דאווענען אונטערן

בוים. און אינמיטן דבקות, אינמיטן התבודדות, אויסגעשאָסן אין דער לופטן. דער באַלעגאָלע האָט ר׳ איצע־חסידל געפונען א געחלשטן, מיטן פנים אין שישקעס, מיט א בלוטיקן בייל אויפן שטערן, צעקלאפּט זיך, אפנים, ביים פאַלן. געמיינט שוין, שונאי ישראל, אז ער איז א הרוג. מ׳האָט אים קוים אָפּגעמינטערט.

איז אָט, זאָגט מען, אז ר׳ איצע דער חוזר איז געקומען צו זיך און האָט זיך דערוווּסט ווער ס׳האָט אים דאָס אָפּגעטאָן אינמיטן שמונה עשרה, האָט ער, זאָגט מען, געשאָלטן דעם ערל, אז וועלף זאָלן אים אויפפרעסן און, אז נאָר די שטיוול זאָלן פון אים בלייבן אלס סימן... כדי אלע זאָלן וויסן, אז ס׳האָט אים דער אויבערשטער באַצאָלט, אים און נישט קיין אנדערן...

ווינטער־צייט, אין עטלעכע חדשים ארום, פאַר חגא, הויבט זיך אָן ביי די גויים א שלעפּעניש און א טובלעניש פונעם „יוזעל", און ביי יידן, להבדיל, אמאָליקע צייטן, פלעגט מען פאָרן צום רבין אויף „ניטל" *). נעמען א ביסל משקה ביים רבינס טיש און זינגען א ניגון. פאַרקאַכט זיך ביי מיראָנען די טריפה׳נע בלוט... פון גלח האָט ער געוווּסט, אז יידן האָבן געטאָן דאָס רעכט דעם „יוזעל" זייערן, און אז יידן פאָרן מיט שליטן צום רבין קיין קאָפּוסט אין דער נאכט פון זייער חגא האָט ער אויך געוווּסט. האָט זיך אין אים אָנגעצונדן א העליש פייער, האָט זיך אין אים. איינמאָל פאַר אלעמאָל: היינט ביינאכט מוז ער מאכן א יידן פאַר א קאַליקע! האָט ער קודם־כל גוט „אריינגעגאָסן אין לאָמפּ", כדי אָנצונעמען זיך מיט טריפה׳נער גבורה, און דערנאָך אָנגעלאָדן דעם אלטן קרעמנאָוון ביקס מיט שראָט. נישט מיט קוילן, נאָר מיט שראָט!... ווי מען גייט שיסן פויגלעך. טאקע מיט דער כוונה צו קאַליעטשען, נישט דערשיסן אויף טויט — נאָר קאַליעטשען. מען האָט דערנאָך געפונען דעם ביקס — וויסט מען. לעבן די צעגריזשעטע שטיוול האָט מען דעם ביקס געפונען...

געמאכט די שיינע הכנות, גייט זיך מיראָן ארויס פון זיין זשעמליאנקע מיט צעשפּרייטע טריט און מיטן ביקס פאַרוואָרפן הינטערן פּלייצע, מעשה גבור, און רוקט זיך צווישן די פאַרשנייטע בוימער

*) „ניטל" — א חסידישער יום־טוב, א מין צולהכעיס־פּאַראָדע אויף סילוועסטער.

צום שליאך. אפשר וועט א יידישע פורל אנפארן, וועט ער שוין וויסן וואס צו טאן, וועט ער זיך אפרעכענען פארן „יוזעל״ וועט ער. און ווי ער גייט אזוי, — ערשט עס באווייזט זיך אים צווישן די בוימער א גרינער פייערל, דערנאך צוויי פייערלעך. נא, טראכט זיך מיראן אין זיין שכורן קאפ, קוים דערוואַרט זיך אויף א זש דאָווסקע שליטן מיט א לאמטערנע, מיט צוויי לאמטערנעס, מיט דריי לאמטערנעס... גיב נאר א קוק, וויפל גרינע לאמטערנעס! א שמחה אויף יידן! געהרגעט אונזער גאט און פרייען זיך. וואַרט, וואַרט!...

און, רעדנדיק צו זיך אזוי, קריכט ער מיט די ידים נאכן ביקס, הינטערן פלייצע. נאר פון די עטלעכע גרינינקע פייערלעך זענען דערווייל געוואָרן גאר א סך פייערלעך. זיי האבן זיך צעשאטן ארום אים. וווּ ער גיט זיך א קער, דערזעט ער גרינע פייערלעך. פון די גר־וטע סימנים!... און באלד דערהערט ער שוין אין שניי עפעס ווי גניבה׳שע טריט און א מאיומדיקן שטילן וואָיען. פון די געשמא־אקע זאכן! עפעס גאר נישט קיין יידישע קולות, וואס?... הויבן אן אונ־זער מיראנטשיקן צו לויפן קאלטע יאשטשערקעס איבערן רוקן. ערשט דא טשוכעט ער זיך אויס. נאר צום שיסן קומט עס נישט. וואָרום ווו וועט ער דא שיסן? אז רבי וואָלף מיט ר׳ „וועלוועלען״, מיט „וועלוועליכען״ מיט די קליינע „וועלוועלעך״ זענען שוין לעבן אים... ער וויל לויפן, נאר ווו וועט ער דא לויפן? אז ער איז אליין פארקראכן צווישן די געדיכטסטע בוימער און איז ארומגערינגלט מיט דער שיינער חברה פון אלע זייטן. הויבט ער אן פאכען מיטן ביקס אהין און קלאפט זיך אן אן א בוים, מיטן ביקס אהער — און קלאפט זיך ווייטער אן אן א בוים...

די ערשטע, פארשטייט זיך, דערנענטערט זיך צו אים די וואָל־פיכע. וויסן דארפסטו, אז מען טרעפט זיך, חס־ושלום, אין וועג מיט וועלף—האט מען פריער פאר אלץ צו טאן מיט דער נקבה מיט זייע־רער. זי גייט דאס פארויס, זי, הייסט דאס, איז ביי זיי די גאנצע אשת־חיל, פירט אן מיטן ראזבאי אינמיטן וואלד. זי מאכט דאס די ערשטע ברכה איבער דער שחיטה. און נאך איר — פאלן שוין אן די זכרים... נישט איינער און נישט צוויי און נישט דריי, מיט די שיינע אויגעלעך, פון די גר־וטע סימ... הא??? — אזוי האט פלוצ־לונג ר׳ סענדער איבערגעריסן זיינע „סימנים״ — קוק! פאנדרע!

וואָס איז דאָס דאָרטן? ווי איז מיר נישט געשען? קוק, קוק! שמע ישראל!...

2.

געווען טאַקע וואָס אָנצוקוקן. צווישן די סאָסנעס,ביים עק פון דער זייטיקער פעלד אין וואַלד, זענען טאַקע אַרויסגעשפּרונגען צוויי גרינע, שוועבלדיקע פייערלעך; און נאָך זיי — צוויי פּאָר קלענערע פייערלעך... נאָר איידער נח פּאַנדרע האָט זיך אַ ריר געטאָן, האָבן שוין די פערד דערשמעקט די חיות, האָבן זיך מאָרימ־דיק צעהירזשעט און די גריוועס האָבן זיך זיי געשטעלט דיבאָם. צעיאָגן זיך און אַנטלויפן איז שוין נישט געווען ווו. די וועלף האָבן זיך, ווייזט אויס, געדעקט מיטן ווינט, וואָס בלאָזט פון הינטן, און אָפּגעשניטן זיי דעם שליאַך גאָר פּלוצלונג. נאָר איין „שמענ־דריקע", דער ייִנגסטער פערדל, האָט זיך געכאַפּט רייסן, וואַרפן זיך, ווי אַ בן־יחיד פאַרן אָפּשמייסן אים. „דזשירקעליכע" און „שמאַ־רעוואָז" זענען מיט אַ שפּרונג אויף צוריק שטיין געבליבן, אַראָפּ־געלאָזן די קעפּ צו די פאָדערשטע פיס, עפּעס אַזוי טרויעריק, מיושבדיק. נאָר די שקורע האָט אויף זיי אינגאַנצן געציטערט. „דזשירקעליכע", די קליאַטשע, האָט זיך מיטאַמאָל דערמאָנט, וואָס די מאַמע האָט איר אַמאָל אָנגעזאָגט, וואָס מען טוט ביי אַזאַ צרה... און האָט צעוויגט אירע שווערע פאָדערשטע פאָדקאָוועס, גענומען קלאַפּן מיט זיי אין שנייאיקן שליאַך אַריין. זעץ נאָך זעץ, זעץ נאָך זעץ. קוקנדיק אויף איר, האָט „שמאַרעוואָז" אויך גענומען טראַסקען מיט די פיס, און נאָך אים האָט זיך שוין „שמענדריקע" אויך צע־כראַבּרעט און גענומען נאָכטאָן זיי ביידן. אַלע דריי האָבן זיך דערביי אויסגעדרייט אין די האַלאָבליעס ווי אַ פּעכער, רעכטס און לינקס און „שמאַרעוואָז" אינדערמיטן, כדי אויסצוציען דעם פראָנט, און מיט די פיס באַוועגט, ווי שערער־יונגען מיט גרויסע שערן. טאָמער שפּרינגט־צו אַ וואָלף צו די אַראָפּגעלאָזטע העלזער זאָל ער, דערוויילע־וואָס, כאַפּן מיט אַ פאָדקאָווע איבערן קאָפּ.

ביים שוואַכן אָפּשיין פון שניי האָט זיך פון דער זייט באַוויזן אַ וואָלפיכע, אַזוי גרויס ווי אַ קאַלב. כמעט אויסגעצויגן אויפן בויך האָט זי געגעהערט, ווי אַ קאַץ, ווען זי קריכט צו אַ פויגעלע. די

מאָרדע מיט די פאַרשניטענע אויערן האָט די וואָלפיכע געהאַלטן צווישן די לאַפּעס און די שוועבלדיקע אויגן קוקן קרום אַרויף צו די פערד. ווי די פערד — צו איר, אַזוי קוקט זי צו די פערד. און נאָך איר צוויי יונגע וועלף — לערנען זיך, אפנים, פון דער מאַמען, מאַכן איר נאָך. ס'איז אַלץ וועלפישע סטראַטעגיע, כּדי אָנשרעקן די פערד צום טויט; וועלפישער היפּנאָז איז דאָס, כּדי די קרבנות זאָלן גאָר קיין תּקומה נישט האָבן, נישט האָבן קיין כּח צו שטעלן זיך אַנטקעגן.

דאָס אַלץ האָט נאָר געדויערט איין מינוט. אַ מינוט פון פאַרשטאַרונג ביי ר' סענדערן און צעטומלטקייט ביי נח פּאַנדרען. די פערד האָבן אין דער מינוט נישט געפילט קיין האָר איבער זיך, האָבן זיי אַליין געזוכט ווי זיך צו באַשיצן. דער פערדישער חוש פון זייערע אור־עלטערן האָט זיי געלערנט. אָבער אין דער צווייטער מינוט איז שוין פּאַנדרע געקומען צו זיך. מיט איין פלינקן בויג האָט ער אַרויסגעכאַפּט, פון אונטער די היי אין בויד, דעם שווערן אייזערנעם לאָם, מיט וועלכן מען לעגט אונטער דעם שליטן ווען ער בלייבט שטיין אויף אַ גליטשיקן באַרג־אַראָפּ, און מיט וועלכן מען הויבט אויף די שווערע קוליעס סחורה פון וואָגן, ווען מען דאַרף זיי אַרויסקייקלען. ער האָט אַ נעם געטאָן דעם לאָם אין דער רעכטער האַנט, ווי אַ קאָזאַק זיין פּיקע, און די לייצעס אין דער לינקער האַנט. דערביי האָט ער זיך אַ שטעל געגעבן, ווי גרויס ער איז, מיט איין פוס אויף דער קעלניע און מיט דער צווייטער פוס אויף אַ האַלאָבליע. אצינד זאָל זי קומען די „וועלוועליכע" מיט אירע בנים!...

און וועלוועליכע האָט זיך נישט געלאָזט בעטן. פּאַמעלעך, ווי אין טריאַטער, הויבט זי אָן צו הויבן די פאַרשפּיצטע מאָרדע פון צווישן די לאַפּעס. און הויבנדיק אַזוי די גרינע פייערן פון די אויגן, ציט זי אויס אַ מאַוימדיקן וואָי, וועלכער ווערט אַלץ שטאַרקער, וואָס העכער זי הויבט אויף דעם זשעדנעם קאָפּ. און עס דאַכט זיך, אַז זי ציט די פייערן, אין די אויגן, און דאָס ווילדע וואָיען — פון דער שנייאיקער ערד אַרויס... און נאָך איר, די געטרייע בנים אירע, טוען אַלץ נאָך וואָס די מאַמיכע טוט. אַזוי אַ פּאָר מאָל נאָכאַנאַנד. אַ וואָיע און אַ קריך־צו, אַ קריך־צו און אַ וואָיע.

— או—או—ווו—או!... — ציט זיך דער וועלפישער הונגעריקער

געווייִן איבערן וויסטן שטיק פעלד אין וואלד. אזוי פאַרוואָגלט און אכזריותדיק הערט זיך עס אָן. ווי ווען חיות־יתומים וואָלטן זיך געקלאָגט פאַר די צוויי מענטשן אויף דער קעלניע: מיר ווילן דעם צערייסן אייערע פערד? מיר זענען טויט הונגעריק! ווײ—ווײ—ווײ!..

א גרויל איז פאַנדרען דורכגעלאָפן איבערן רוקן. דער זעלבער גרויל האָט זיך, דאכט זיך, איבערגעגעבן די פערד דורך די לייצעס... ווייל די פעל האָט אויף זיי אָנגעהויבן דריבנע צו ציטערן, און א מין פערדישער פאַרשטיקטער קרעכץ האָט זיך געריסן פון זייערע אראָפּגעלאָזטע נאָזלעכער.

פאַנדרע האָט דערפילט, אז מען טאָר אצינד קיין איינציקע רגע נישט פאַרלירן. האָט ער, כמעט נישט־ווילנדיק, שטאַרק א ציי־געטאָן מיט דער לינקער האַנט די לייצעס, נישט ארויסלאָזנדיק דעם לאָם פון דער רעכטער, און שאַרף א פייף געטאָן מיט די ליפּן, איבער־געשניטן די סוסים זייער הינערפלעט...

די פערד האָבן גלייך דערפילט א האַנט פון א מענטשן און פון א באַשיצער איבער זיך, האָבן זיי אַלע דריי, ווי צוזאמענגערעדט זיך, ראַפּטום א ריס געטאָן די בויד פון אָרט און, הירזשענדיק און מיט אראָפּגעקוועטשטע אויערן, צעטראָגן זיך, ווי די רוחות, גלייך אויף די וועלף, גלייך אויף זיי.

פונעם שטויס איז ר׳ סענדער געקומען צו זיך און גענומען שרייען: „אַטו! אַטו! אַטו!..״ א סגולה צו וועלף איז אזא געשריי. „אַטו! אַטו!..״ האָט פאַנדרע אונטערגעכאַפּט מיט א ברום־באַס און, שטייענדיק אויף דער קעלניע, אָנגעצילט זיך מיטן לאָם אין דער קרום. און ווידער צעגאָרגלט זיך, ווי פון א פּוסטער פאַס ארויס:

— אַ־טר־ר־או! א כאָלעריע אין אייך.

פון אזא פּלוצלעכן געשריי און אָנפאַל פון דער בויד האָבן זיך די וועלף א מאָרדעווע געטאָן אויף צוריק, געלאָזן דורכלויפן די שליטן. נאָר באַלד האָבן זיי זיך געכאַפּט, אז די וועטשערע מיטן געשמאַקן פערדן־שוויס אנטלויפט פון זיי, האָבן זיי זיך אַלע דריי א לאָז געטאָן נאָכיאָגן. די וואָלפיכע פון איין זייט, די וועלפלעך פון צווייטן זייט.

כח האָט מער די וואָלפיכע און כיטרעקייט — אויך. פאַרלויפט זי די פערד דעם וועג, אָט אָט, דאכט זיך, ווערט זי צעטראָטן! אָבער פון אונטער די פערדישע פּאַדקאָוועס גיט זי זיך שלאַנגיש

א דריי־אויס און צילט זיך א כאַפּ צו טאָן „דזשירקעליכען״, די קליאַטשע״, ביים אראָפּגעבויגענעם האַלדז...

ר׳ סענדערן האָט א שווינדל געטאָן אין די אויגן. אלץ האָט זיך אים אויסגעמישט: די האַלב־משוגענע יללה פון די וועלף, דאָס צאַפּלדיקע הירזשען פון די פערד, דאָס סקריפּען פון בויד, דער געקלאַפּ פון די קאָפּיטעס. גאָר נאָענט לעבן אים האָבן זיך אויפגעריסן צוויי וועלפישע פּיסקעס מיט פארסקאַליעטע ציינער. „שמע ישראל!״ באַלעבעטשעט ר׳ סענדער מיט האַלב־געחלשטע ליפּן... און אינמיטן מיש־מאַש גיט, דאכט זיך, פאנדרע, זיין שמייסער, א ברום פון בויד און, שטייענדיקערהייט, א שטויס מיטן שווערן לאָם פון די קאָלעס אראָפּ, און גלייך נאָך דעם א מאך מיט ביידע אָרעמס, ווי מיט פליגלען. ער פליט דאכט זיך!... א מוראדיקע יללה שאלט אויף פון אונטערן שליטן. און די פערד צעשפּרינגען זיך אלץ ווילדער, אלץ ווייטער און ווייטער אין א מין געשלענגלטן גאַלאָפּ. האַלדז און נאַקן וועלן זיי באַלד ברעכן! „שמענדריקע״ שלעפּט לינקס און „דזשירקעליכע״ גיט זיך אלע ווײַלע א וואָרף אויף רעכטס. און „שמאַרעוואָז״ — אינדערמיטן קען זיך קיין עצה נישט געבן. און מיטאמאָל ווערט סענדערן שווארץ פאר די אויגן, ער זעט מער נישט קיין ווייסן שליאך. די בויד גיט זיך א זעץ און בלייבט שטיין. ר׳ סענדער גיט זיך א האָצקע אויף הינטן, קוים וואָס ער דערכאַפּט זיך מיט ביידע הענט פאר דער קעלניע. שטיקער שניי פאלן אים איבערן קאָפּ פון די צעטרייסלטע בוימער. בלייבט ער אזוי זיצן, איינגעקלאמערט, ווי אויף א משופּע׳דיקן דאַך. ער קוקט זיך אום — די פערד האָבן די בויד פארטראָגן, צווישן סאָסנעס, אויף א באַרג־ארויף און שטייען. זיי שנאָרכן נאָר ווי צעריסענע בלאָז־זעק, און... נישטאָ מער קיין וועלף! אָבער אויך פאנדרע איז מער אין שליטן נישטאָ.

ר׳ סענדער הויבט אָן צו טאַפּן ארום דער קעלניע, ווי אין היצערפּלעט. א קאַלטער שווייס זעצט אים ארויס פון אונטער זיין וואַטאָווער באַלעגאָלישער היטל: געוואַלד, רבונו של עולם! וואָס טוט זיך דאָ היינט ארום אים?...

ר׳ סענדער גיט א כאַפּ די אָפּגעלאָזענע, פאריתומטע לייצעס, וועלכע זענען אָקאָרשט געווען ביי פאנדרען אין זיין שטארקער האַנט, און איצטער שלעפּן זיי זיך אראָפּ־קעלניע, אויסגעטונקט אין

שניי... ער פרוווט א צי־טאָן אהער, א צי־טאָן אהין. נאָר ס'איז אן אומזיסטע טרחה! די פערד האָבן זיך פארקלעמט צווישן די ביימער, פארקראָכן ביזן האלז אין משופּע'דיקן בארג שניי. זיי שנאָרכן נאָר און וואַרפן מיט די קעפּ און מיט די צעפלאָשטשעטע גריוועס, ווי זיי וואָלטן זיך געוואָלט אָפּטרייסלען פון א גרויסן איבערגעלעבטן שרעק, אויסטשוכען זיך פון א שווערן חלום... אָבער פאַנדרע, נח פאַנדרע, איז נישטאָ!

דרייט סענדער אויס דעם קאָפּ אויף הינטן און צעשרייט זיך מיט געבעט, ווי הושענא־רבה ארום בעלעמער!

— נח! נח! ניי־עך!

ענטפערט אים פון וואלד א ווידערקול. קרימט אים איבער אין דער וויסטער פינצטערניש:

— ניי—איי—עך!

— געוואלד געשריען! — שעפּטשעט ר' סענדער מיט אָפּגע־שטאָרבענע ליפּן, — זיי האָבן דאָך אים פארצוקט דעם יונג... דאכט זיך אליין געזאָגט — נישט רעדן אין א בייזער שעה... א גלגול האָט מיך געצויגן פאר דער צונג: וועלף! וועלף!... טו, נאָ דיר וועלף!...

פון די פערד האָט געזעצט א ווייסע פּארע. פון „דזשירקעלי־כעס" מויל, וועלכע איז געווען פארקלעמט פּאָפּעריק, צווישן צוויי שטאמען, האָט געקאָפּעט מיט גערינכטע שטיקער שוים... זי האָט געקרימט איין אויג צום באלעבאָס, מיט צער־בעלי־חיים געקייקלט דאָס ווייס־אַפּל, ווי א הארט־געקאָכטע איי: — „ר' סענדער, מיר איז קאלט! כ'וועל מיך נאָך חס־ושלום צוקילן!...

ר' סענדערן איז אָבער גאָרנישט געלעגן אצינד אין קאָפּ צו טרייבן קאטאָוועס מיט זיין קליאטשע. מיט ביטערניש האָט ער זיך דערמאָנט אָן דער מעשה מיטן בער, וואָס ער האָט היינט דערציילט פאנדרען פארנאכט... און ווי דעם טאטנס פערד האָבן פארטראָגן די בויד אין א שמאָלער סטעזשקע אין וואלד. אויך דאָס איז מקוים געוואָרן. אָט האָסטו דיר א „סטעזשקע"! נעכטיקן וועט ער דאָ היינט...

— נח! נח! — האָט ער זיך א פארצווייפלטער צעשריען אין דער נאכט־אריין.

— ניי—עך! — האָט אים איבערגעקרימט דער ווידערקול,

פאראיידלט זיין באַלעגאַלישע שטים: אַט אזוי דאַרף מען שרייען אין פינצטערן וואַלד. נישט ווי דו, גראָבער־יונג!

נאָר גלייך נאָכן ווידער־קול האָט סענדער דערהערט א שוואַכע שטים ערגעץ־ווו אין דערווייטנס:

— ...ע־ע־נ־דע־ער!

א ציטערניש פון פרייד האָט סענדערן דורכגענומען אלע גלי־דער: ס׳איז דאָך נח! ער לעבט דאָך דער יונג! ער איז גאַנץ!... מיט מי און מאַטערניש, ווי א גרויסער אלטער זשוק, האָט זיך ר׳ סענדער מיט אלע זיינע פּעלצן, ווי־בּישט־איז ארויסגעקראַבּקעט פון דעם משופּע׳דיקן שליטן, געלאָזן די פערד אויף גאָטס באַראָט, גע־כאַפּט לויפן אַפּזוכן דעם שליאַך. און לויפנדיק געשריען מיט אלע כחות:

— נח! נח!

— סע־ענדער! — האָט זיך שוין גאַנץ קלאָר דערטראָגן פּאַב־דרעס קול פון וואַלד.

— הע? וואָס איז? — האָט זיך סענדער צוגעהערט. ער וואָלט געמעגט שווערן, אז פּאַנדרעס קול ברומט מיט נצחון. עפּעס גאָר נישט ווי ביי א פאַרצוקטן מענטשן!

—*—

צו־מאָרגן, גאַנץ פרי, איז שטאָט געגאַנגען אויף רעדלעך. אין שקלאָווער מארק, לעבן באַלעגאַלישן צעך, אויפן ברודיקן שניי — איז געלעגן אויסגעצויגן א גרויסע, גרויע חיה, מיטן געלן בויך ארויף. אירע צייגער זענען געווען אויסגעשטשירעט און פאַרבלו־טיקט, אירע לאַפּעס — צוזאַמענגעקאַרטשעט און פאַרגליווערט. און דער האַריקער עק — אויסגעשטרעקט. דורך איר צעקאַליע־טשעטן האַלז־און־נאַקן איז איר געווען דורכגעשטאָכן א שווערער אייזערנער לאָם; כדי דער עולם זאָל זען באַשיינפּערלעך, ווי אזוי פּאַנדרע האָט די חיה דערהרגעט... און גלאָט — א קשיה אויף א וואָלף, טאָמער פאַרטאַיעט ער זיך. טאָמער לעבט ער אָפּ. טו ליג־זשע אז דו ליגסט!

דער העלד פון טאָג, נח פּאַנדרע אליין, האָט זיך בּישט געוויזן. מחמת באַשיידנקייט איז ער בעסער געשטאַנען אין צעך, ביי דער סטאָיקע, און געמאַכט א כוסה מיט חברה־שמייסער. אָנשטאָט אים, מיטן בייטש־שטעקל אונטערן אָרעם, איז, אינמיטן אָנגעלאָפענעם

עולם, געשטאַנען ר׳ סענדער פאַרדאַן מיט זיין אייגענעם כבוד און האָט פאַוואָליע און פאַדראַבנע דערציילט, וואָס פאַר א נסים ס׳האָט מיט זיי געטראָפן פאַריקע נאַכט, אין קאַפּוסטער וואַלד; און וואָס פאַר א שווארצע גבורה ער האָט אין זיך אָט דער נח פאַנדרע — זיין שמייסער. ווער זאָל עס גלויבן? פליענדיק הענדום־פּענדום מיטן בויד און מיט די צעווילדעוועטע דריי פערד האָט ער נאָך פאַרטיק געמאַכט אזא שטיקעלע אַרבעט. מיט איין האַנט און שטיי־ענדיקערהייט, איז ער אָט דער „וועלווועליכען״ פאַרפאַרן מיטן לאַם אין גאַרגל אריין, און האָט זי, ווי איר זעט, „אַטראַזו״ (גלייך) צוגעשפיליעט צו דער ערד... אמת, מחמת האסטיקייט האָט זיך פאַנדרע, במחילה, אליין איבערגעקוליעט און איז ארויסגעפלויגן פון שליטן. און טרעפט ווי אזוי? מיטן קאָפּ דער וואָלפיכע אויפן בויך, כאַ־כאַ! אַן אַנדערן וואָלט זי נאָך מיט די נעגל אליין דורס געווען. נאָר פאַנדרע איז גלייך אויפגעשפרונגען און גענומען זעצן איר מיט די שטיוואַלעס אין פּאַרנט... אָט ווי איר זעט! אלע ריפּן האָט ער איר צעבראָכן. א לאַטקע געמאַכט פון איר. האָבן די קלע־נערע וועלפלעך דערזען, אז די אשת חיל איז געפאַלן, זענען זיי פון פאַנדרען אַנטלאָפן, ווי דער שווארצער פעפער וואַקסט... אז מיר האָבן זיך דערנאָך, נאָך א שעה שרייען, געפונען אין וואַלד, איז ער אויף מיר אָנגעגאַנגען, אָט דער פאַנדרע, א צעפלאַמטער, א צעיאַכמעטער. מיטן לאַם אויפן פּלייצע. און אויפן שפּיץ לאַם פון הינטן איז אים אַראָפּגעהאַנגען אָט די „וועלווועליכע״, ווי א הענגל פיש ביי זלמן דעם פישער. זי האָט נאָך געמאַכט מיט די לאַפּעס, אָט די בריה׳כע און דאָס טריפה׳נע בלוט האָט איר נאָך גערונען איבער פאַנדרעס פּעלץ. אז די פערד האָבן דערשמעקט דעם ריח פונעם דערהרגעטן וואָלף, האָבן זיי ווייטער געוואָלט צעטראָגן די בויד. מיט מאַטערניש האָבן מיר די דריי סוסים ארויס־געפירט אויפן שליאַך, פון צווישן די בוימער אַרויסגעשלעפּט. און א וואָרף געטאָן זיי דעם געהרגעטן וואָלף צו די פיס. נאַט, פערדישע קעפּ, זעט! „שמענדריקע״ מיינער האָט אים נאָך מכבד געווען מיט דער קאַפּיטע איבערן קאָפּ. וואָס זאָגט איר, פאַרענדיקט סענדער, ווי ער האָט זיך דאָס צעכראַבּרעט מיין תכשיט? אויף א געממיתטן וואָלף איז אזא לאַשעק ווי „שמענדריקע״ אויך א גבור!...

פעטער־זשאַמע, דער סקאַרניאַק, האָט אָפּגעקויפט די פעל. פאַר

די פּאָר קערבלעך, וואָס פּאַנדרע האָט אָפּגעלייזט, האָט ער מכבד געווען אַלע באַלעגאָלעס אין צעך און האָט אינגאַנצן געוואונען זייער הארץ. וואָרום פון דאמאָלסט אָן האָט מען אים אַריינגענומען אין „חברה בייטש“ און ער איז געוואָרן א זייעריקער. מ'האָט געקריגן דרך־ארץ פאר פּאַנדרען. און יידישע דינסטמוידן האָבן אים נאָכגעקוקט פון די פענצטערלעך אין אַלע גאַסן.

אָבער מער פאר די באַלעגאָלעס און מער פאר די דינסטמיידלעך האָבן פון אים אָנגעקוואָלן די יידישע חדר־ייִנגלעך. זיי האָבן אַלע־מאָל פאַרגעטערט פּאַנדרעס גבורה, אפילו דאַן, ווען ער איז נאָך געווען א לאָטרע, א קצב־יונג; ווען אַלע האָבן נאָך זיין נאָמען נישט געקענט הערן. זיי, חברה קליינוואַרג, האָבן אַלעמאָל געהאַלטן, אַז פּאַנדרע איז א פאַרשטעלטער שמשון־הגבור אין א פאַרשמאָל־צעוועטער פּאָדיאַוקע... אָבער אין איין העלן טאָג וועט ער נאָך אויפשטיין און אויסלייזן שקלאָווער יידן פון גלות... אציגד, נאָך דער מעשה מיטן וואָלף, האָבן זיי געזען באַשיינפּערלעך: כי הוא זה! אַז ס'איז טאקע ער, שמשון־הגבור, עליו־השלום, מיט די ביינער... זיינער א גלגול! און דער וואָלף — דאָס איז דער יונגער לייב, וואָס שמשון האָט צעריסן מיט די בלויזע הענט! איי וואָס, וו איז דער האָניק, וואָס שמשון הגבור האָט דערנאָך ארויסגענומען פון לייבס בויך, לויפנדיק צו א שיקסע קיין תמנה? יאָ, טאקע, וו איז דער האָניק? דער האָניק, דאָס איז דער שיטערער דיעגעכץ מיט וועלכן פּאַנדרעס פינגער זענען שטענדיק אויסגעשמירט. עפּעס מאָדנער האָניק! שוואַרץ־ברוין איז ער, דער האָניק, ער עפּושט אונטער און לאָזט זיך שווער אָפּוואַשן. נאָר אויף א גבור פרעגט מען קיין קשיות נישט.

פאַנדרע חתנט זיך.

.1

און ר׳ סענדער האָט אויפגעהויבן זיינע שפּאקולן מיט די מע־שענע האַלאַבליעס און דערזען, אז נח פאַנדרע איז א יונג מיט ביינער, אז וואָס ער טוט איז מיט מזל־ברכה, און פאר וואָס ער נעמט זיך — ברענט דאָס ביי אים אונטער די הענט. וועלף ווילן אים צעררייסן — פארקויפט ער זייער פעל, באלעגאָלעס פארגינען אים נישט זיין בייע פרנסה — ווערט ער גאָר ביי זיי דאָס אויי־בערשטע פון שטויסל. דער מורה־הוראה אליין האלט פון אים, און חשובע באלעבאטים שלאָגן זיך פאר אן אָרט ביי אים אין בויד. איז אים גאָר איינגעפאלן, ר׳ סענדערן, אז מ׳דארף אים פארשד־כנען, פאנדרען; און מיט וועמען? טאקע מיט דער אייגענער מר־זינקע, מיט מערינקען.

מ׳וואָלט פריער מיט א יאָר געווען רעדן זיין טאָכטער אזא שידוך, וואָלט ער צוויי מאָל אויסגעשפּיגן. ערשטנס, איז נח פאנד־רע, פאר זיין פריזיוו, געווען באקאנט אין גאנץ שטאָט אלס אן אויסוורף, א לאָטרע, שמחה׳לע טורערוס חברל, א חשוד ביי פרומע יידן אויף טריפה... און צווייטנס, האָט גאָר ר׳ סענדער געטראכט פון א בן־תורה, פון אן אָרעמען ישיבה־בחור אויף קעסט. די עלטערע טעכטער אויסגעגעבן אלעמען פאר באלעגאָלעס, דעם טאטן, ר׳ זימלס יחוס חס־ושלום נישט פארשוועכט, זיין „פירמע" אין צעך נישט קאליע געמאכט... אָבער קיין קדיש נאָך זיך לאָזט ער פאָרט נישט איבער. נישט געבענטשט האָט אים דער אויבערשטער מיט זכרים. טאָ זאָל כאָטש אן איידעלער איידעם זאָגן נאָך אים קדיש, אָן גרייזן!... קומט גאָר א געוועזענער קצב־יונג און צעדרייט אים,

ר׳ סענדערן, אלע זיינע פּלענער אויף די עלטערע יאָרן.

נאָך איידער ר׳ סענדער טראַכט נאָך פרעגן אַן עצה ביים חסידישן מורה־הוראה — האָט זיך שוין פאַנדרע אליין לאַנג געזוכט א דרך, ווי אַזוי באַקאַנט צו ווערן מיט ר׳ סענדערס טאָכטער, ווי אַזוי איר געפעלן צו ווערן.

מערע, סענדערס מוזינקע, איז א הויכע און א שלאַנקע מויד, מיט א לאַנגן טונקל־בלאָנדן צאָפּ און מיט ברוינע פייערדיקע אויגן. פאַר איר זעלטענעם וווקס רופט מען זי „מערע די הויכע״, און נישט פאַרגינערינס האָבן איר געגעבן א צונעמעניש: „בוטשאַן״, מחמת אירע מאָגערע פיס. מען איז אין שטעטל נישט געוווינט, אז א פּאָר מיידלשע, געטאָקטע פיס זאָלן אַרויסקוקן פון אונטערן פּראָסטן קליידל, וואָס מען פאַרקאַשערט ביים פּראַניען גרעט אויפן ברעג אָזיערע. ווי א פּאָר פּאַלקעס, ווי פון א ווילדער, זעלטענער פויגל, האָבן מערעס פיס אַרויסגעקוקט. און האָט זי נאָך אָנגעטאָן אירע רויטע וואָלענע זאָקן, האָט זי ביים גרעט־וואַשן אויסגעזען פון דערווייטנס טאַקע ווי א „בוטשאַן״, וואָס שטייט אין געמויזעכץ און בויגט זיך אַראָפּ נאָך א זשאַבקעלע. פאַר א וויאַרסט האָט מען זי געקענט דערקענען. אָט דאָס זענען פיס ?... ווייבערשע פיס דאַרפן בטבע זיין דיק, אָן עין־הרע, קיילעכדיק און שווער ווי די ליימענע מילכיקע קרוגן, אָט דאַמאָלסט איז דאָס אַן „אַסאַבע״, א נקבה, א פאַרשוין...

אָבער נח פאַנדרען, וועלכער איז אליין געווען פולבלוטיק, אָנגעגאָסן, און האָט געטראָגן אויף דיביינער א האַרטן אָדערדיקן לייב, זענען דווקא שטאַרק געפעלן געוואָרן אָט די דינע געטאָקטע איקרעס פון מערעס פיס. זיי האָבן אים דערמאָנט דעם גאַנג פון א יונגער קליאַטשע, דעם שפרונג פון יונגע געפענטעטע ציגעלעך, וועלכע ער האָט אַזוי פיל אַריבערגעטראָגן אויף די פּלייצעס אין שעכטהויז... פריער... אַמאָל... ווען איז דאָס געווען ?

מיט א באַזונדער חנודיקער פלייסיקייט, מיט א באַזונדער „עלעגאַנץ״ שפּאַנט נח איין די פערד, ווען מערע קוקט אַרויס פון סענדערס הייזקע, ווען איר בלאַסער, לאַנגלעכער פּנים באַווייזט זיך אין דעם פויערשן פענצטערל מיט פיר שייבלעך... ער שטופּט דאַן אַריין די שווערע הינטנס פון די פערד צווישן די האָלאָבליעס, ווי קינדער אין קונע ; ער פאַרוואַרפט די שווערע כאָמעטן איבער

די פערדישע קעפ און העלזער און טרעפט אָן ווי מיט א רינג אויפן פינגער. ער פארשנאָלט און פארשנורט די גראָבע רימענע פּאסן ארום די האַלאָבליעס און ארום די פערדישע בייכער, ווי א נגידישער יונגערמאן פארציט זיינע שנור־שיך... און זאָל זי דאָס כאָטש איין מאָל א שמייכל־טאָן, אָט די דאָזיקע „מערע די הויכע״! נח איז נישט געוווינט צו אזא קאַלטקייט. נח איז געוווינט, אז מיידן זאָלן זיך לאָזן קנייפּן און איינגעמען פאר אים די כּפּרה. און אָט די דאָ — קוקט אלץ צו, אלץ וואָס ער טוט, מיט א פּאָר ברוינע, פרעמדע אויגן — ווי נישט זי מיינט מען דאָס... און גאָר פלוצים גיט זי א וואָרף מיטן צאָפּ, ווי א יונגע קליאַטשע מיטן געפלאָכטענעם עק, ווען זי טרייבט פון זיך א צוגעגעסענע פליג, און נישטאָ! אוועק פון פענצטער... העט, א פאראד א ביסל!

נחן האָט דאָס גענומען פארדריסן. ער האָט אויף מערען גענומען זוכן חסרונות. זי איז דאָך באמת הויך און דאַר. עס פּאסט גאָר נישט פאר א נקבה. און בלאס איז זי, ווי א געשיילטע קארטאָפל. קיי און שפּיי... געמעגט א ביסל בעסער אויספּאשען זיך ביי ר׳ סענדערן אין שטוב. ער, פאנדרע, זאָל זי א נעם טאָן אין די ידים, קנאָקט זי ביי אים ווי... א פרישע מצה, ווי א טרוקענע דראַניצע. זי וועט דאָך ביי אים חלשן אין די הענט, וועט זי דאָך. וואָס טויג אים, פאנדרען, אזא ווייבל? ער דארף חתונה האָבן מיט א מויד — בלוט און מילך זאָל זי זיין! געזונט ווי די ערד, אקער און פּארזיי און טאָפּטשע! ס׳אַלץ איינס. עס וואַקסט...

אזוי האָט זיך פאנדרע געוואָלט מיאוס מאכן סענדערס מוזינקע, געלייגט זיך אליין בוימלדיקע פלאסטערס אויפן הארצן. אָבער דער ווייטיק איז פון דעם געוואָרן נאָך גרעסער. א בענקעניש כאַפּט אים ארום אָפטמאָל אין וועג, אויף דער קעלניע, ווען ער דערמאָנט זיך אָן איר. און פון אירע חסרונות ווערן גאָר מעלות. איר בלאס־קייט, דאָס קומט דאָך — טראכט ער זיך — דערפון, וואָס זי זיצט צופיל אין שטוב. ר׳ סענדער וויל דאָך שפּילן דעם אמתן חסיד. ביי אים וועט א טאָכטער נישט ארומלויפן מיט שניידער־יונגען, ביי אים וועט א טאָכטער נישט טאנצן מיט בחורים אויף פרעמדע חתונות, און שבת, נאָך טשאָלנט, וועט זי זיך נישט לאָזן קנייפּן אין פראנצאָזישן וואַלד פון „חתנים״, און וועט זיך ביינאכט נישט שושקען צווישן די גערטנער, ווי דאָס טוען פּראָסטע מיידלעך.

סענדער איז א שטרענגער טאַטע. זיצט זי אין שטוב. סענדערן איז גוט. ער פאָרט זיך אַרום איבער פעלדער און וועלדער, באַמקעט ביים מורה־הוראה, פּרעפּלט אין בית מדרש... און דו, מערינקע — זיץ אין שטוב! די לופט פון זיין הייזקע און דער ריח פון זיינע כאַמעטן ליגן איר אין די ביינער. אָבער ווען מען מאַכט אַזאַ „בור־טשאַן" מיט לאַנגע פּיס חתונה און מען קאָרמעט זי אונטער, און מען גלעט זי און מען האָלובעט זי, און מען פאָרט מיט איר אַמאָל אַרויס הינטערן שטאָט איינקויפן הינער און אייער ביי די גויים, א יידענע ווי א צימעס וואָלט דאָס דאָך געוואָרן! א קראַסאַוויצע וואָלט דאָך דאָס געוואָרן! אַ — א... כאָלעריע דיר, „דזשירקעליכע", אין די ביינער אריין!"

נח פאַנדרע מוז אויסלאָזן זיין כעס צו סענדערס קליאַטשע. ווארום דאָס האַרץ הויבט אים אָן צו קלאַפּן פון אַזעלכע מחשבות. עס גייט אים אויס לופט און די שטאַרקע ציין פארשטשירען זיך אים פאַר ווייטיק. ס'איז א ווייטיק, וואָס מען וויסט נישט וווּ ער זיצט און האָט נישט קיין נאָמען און ציט, פונדעסטוועגן, דעם „קליאַק" פון די ביינער.

„דזשירקעליכע" גיט, לויפנדיק, א בריק מיט דער הינטער־שטער קאָפּיטע אין הילצערנעם פאָרנט פון וואָגן. דאָס ענטפערט זי אויף פאַנדרעס שמיץ מיטן בייטש. דאָס הייסט: אויב דו, באַלע־גאָלע, ביסט „פאַרפערגלט" אין סענדערס מויד, הייזנט וואָס שלאָגסטו מיך? שלאָג בעסער דיך אליין! קאָפּ אָן וואָגן שלאָג!

פאַנדרע פארשטייט זייער גוט „דזשירקעליכעס" טראַסק מיט דער קאָפּיטע אין קעלניע, אונטער זיינע פּיס, און פאַרשעמט זיך א ביסל. באמת, וואָס האָט ער צום פערד?... ער איז דאָך שוין מער נישט דער פריערדיקער קצב־יונג, וואָס האָט געקוקט אויף יעדער באשעפעניש, ווי אויף א זאַך, וואָס אז מען דאַרף שעכט מען דאָס... יעדער היה טוט וויי. מאַלע וואָס אַמאָל איז געווען, פאַרן פריזיוו... מיט א יאָר צוריק האָט ער נאָך געפירט קצבישע ליבעס מיט דינסט־מוידן און מיט שיקסעס הינטער די גויעשע שייערס. די צעשווומענע לייבער, די שווערע בוזימס, די אָנגעגאָסענע פּיס, די רויטע צעהיצ־טע פנימער, די דיקע בייכער... מיט איבערגעפּראַלטע מילך האָט פון זיי אַלעמען געשמעקט, טריפה'נע מיילער האָבן זיי אַלע געהאַט. און אַט די מערע, מערינקע די הויכע, זי האָט אויך א פּאָר עפּל

הינטער איר שטוביקער ציצענער קאַפּטל, אונטער דער בלויער ציצענער קאַפּטע אין קווייטן. א פּאָר קליינע עפּל מיט שפּיציקע הענגלעך, אָקאַרשט פון בוים אַפּגעריסן און אונטערן בוזים באַהאלטן. אן עפּעלע רעכטס און אן עפּעלע לינקס. ווי די שפּיזן שטעכן זיי אים, ווי צוויי פּיאווקעס ציען זיי אים ביים הארצן... ווו באהאלט מען זיך פון זיי?...

.2

א פּאָר מאָל האָט שוין פאנדרע אויפגעפּנט דעם מויל צו אָנהויבן מיט איר א שמועס. נאָר ארויסקומען פלעגט ביי אים עפּעס א קול, ווי פון א חורבה ארויס. דורך ווינטן און שנייען איז דער קצבישער קול נאָך רויער געוואָרן, פאַרווילדעטער. און מערע, דערהערנדיק אזא לשון, גיט א וואָרף מיטן לאנגן צאָפּ און גיט א פרעג: „וואָ־אָס?" אזוי געצויגן און פרעמד, אז נחן פאלט איין דער מאמעס־מוטערס מילך.

אז פאנדרע איז נצול געוואָרן פון וואָלף און האָט אים פּאַרטאָג געבראכט א טויטן צו שלעפּן, אויפן שפּיץ לאָם, האָט ער אים קודם־כל אויסגעשפּרייט נעבן סענדערס הייזקע. נאָ, האָט ער זיך געטראכט, אָט דאָ וועט זי שוין א קוק טאָן און וועט בעסער ווערן, זי וועט שוין רעדן מיט אים...

א ביסל האָט ער געטראָפן. מערע איז טאקע נייגעריק געוואָרן. זי איז ארויסגעלאָפן, פאַרוויקלט אין א פאטשיילע און די ברוינע אויגן זענען איר געווען אויפגעריסן. מיט לאנגע בלאסע פינגער האָט זי א ריר געטאָן דעם שליימיקן, שווארצן וואָלפישן שנוק, א פּרווו געטאָן די שארפקייט פון די אויסגעשקאלעטע רייסציינער. און, אז ר׳ סענדער האָט דערווײלע גענומען דערציילן, וואָס ער, פאנדרע, האָט דאָ אָפּגעטאָן, ווי אזוי ער האָט געראטעוועט די פערד, און דערשטאָכן די וואָלפיכע מיט סכנת־נפשות, האָט זיך נחן געדוכט, אז מערעס אויגן האָבן א בליץ געטאָן מיט באוואונדערונג. אזוי גליקלעך איז נאָך פאנדרע קיינמאָל אין לעבן נישט געווען. פון זיינעטוועגן האָט ר׳ סענדער אזוי געמעגט שטיין מיטן בייטשטעקל און דערציילן ביז פארנאכט. אָבער מערעס קוק האָט אים צופיל שכור געמאכט. ס׳האָט זיך אים פארדרייט אין קאָפּ, ער האָט

פֿאַרלאָרן די ווערדע פֿון אַ גבור. און, מעשה־ייִנגל, געגומען קאַטשען די געהרגעטע חיה אויפֿן שנײַ, גענומען חנדלען זיך, וואַרפֿן זי פֿון רוקן אויפֿן בויך און פֿון בויך אויפֿן רוקן. ער האָט אַליין געפֿילט, אַז ער טוט אַ נאַרישקייט, אַז זיין כראַברען זיך איצט איז אינגאַנצן איבעריק, אַז אַזוי טוען נאָר קליינע ייִנגלעך, ווען עלטערע מיידלעך קוקן אויף זיי... נאָר אָפּהאַלטן זיך האָט ער מער נישט געקענט: דערהערט ער מיטאַמאָל, ווי מערע גיט שטיל אַ זאָג צו סענדעריכען, צו איר קליינטשינקער פֿאַרקנייטשטער מאַמעלע:

— שלעפּט זיך אַרום מיט זיין וואָלף, ווי מיט אַ טאָרבע...

נחן האָט גלייך אַ זעץ געטאָן דאָס בלוט אין פּנים. ער האָט זיך פֿלוצלונג פֿאַרשעמט פֿאַרן גאַנצן צוזאַמענגעלאָפֿענעם עולם, וואָס קוקט אויף אים. דער געפּגרטער וואָלף און די גאַנצע גבורה, וואָס ער, פּאַנדרע, האָט באַוויזן, נעכטן אין וואַלד, זענען אים מיטאַמאָל נמאס געוואָרן, ווי אַ שפּילעכל ווערט נמאס אַ דערוואַקסן קינד. און טאַקע, באמת, וואָס איז דאָ פֿאַר אַ גבורה, אַ וואַרף טאָן אַ שווערן לאָם און דורכשטעכן אַ חיה? קינדער טוען דאָס מיט אַ נאָדל און מיט אַ פֿליג אויך...

דערפֿאַר, שפּעטער, אַז מען האָט דעם געהרגעטן וואָלף געבראַכט אין מאַרק, פֿאַרן צעך, איז פּאַנדרע מער אויף דער גאַס נישט אַרויס, דעם נאָז האָט ער זיך געשעמט צו באַווייזן. ער איז בעסער געשטאַנען אין צעך ביי דער סטאַיקע מיט אַ חברה יונגע באַלעגאָלעס און געגאָסן אין זיך איין גלעזל נאָך דער צווייטער. איינע נאָך דער צווייטער. און אין האַרצן האָט געגאָגט...

דערנאָך זענען אָנגעקומען די טעג פֿון „בעזדאָראָזשיצע", פֿאַר פּסח־צייט, ווען דער שניי שמעלצט זיך און די וועגן ווערן פֿאַרגאָסן, און דער שליאַך ווערט צעשווייַנקט און פֿול מיט גריבער. קיין שליטן קען זיך נישט גליטשן און קיין ראָד קען זיך נישט דרייען. און האָרעווען מוז מען מער ווי אַ פֿערד. פֿאַר דער קרעטשמע „אַלעקסאַנדריע", אויף דעם מיטן וועג קיין אָרשע, מוז מען זיך איינשפּאַנען צוזאַמען מיט די סוסים און העלפֿן שלעפּן דעם וואָגן באַרג־אַרויף, מען רייסט זיך די געדערים. און אַהיים קומט מען צוריק פֿאַרשפּריצט און פֿאַרדריפּעט ביזקל גאַרטל. מען מוז קודם־כל וואַשן די פֿערד, דערנאָך, להבדיל, זיך אַליין. מען מוז נאָך דערביי אכטונג געבן, אַז די אויסגעמאַטערטע פֿערד זאָלן דערביי נישט

כאפּן קיין קאַלטן טרונק. אז נישט, זאָגט ר׳ סענדער, קענען זיי, חס־ושלום, קרעפּירן. דער עיקר „שמענדריקע”, א יונג פערדל, ערשט אָנדערהאַלבן יאָר אין שפּאַן. א ציטעריקע זאַך, אן „איידימל אויף האָבער”...

נאָך אזא טאָג פון האַרעוואַניע פאַלט מען אנידער אויף דעם געלעגער ווי א שטיין. און וועמען ליגט עס דאמאָלסט אין קאָפּ — מערע, ווי זי קוקט און וואָס זי זאָגט?... איבעריקנס, זינט פאנדרע האָט זי געהערט א זאָג־טאָן סענדעריכען, אז ער שלעפּט זיך ארום מיטן וואָלף, ווי מיט א טאָרבע, ברענט אין אים א ביטערע שנאה צו איר... מיטן בייטש וואָלט ער זי צעפּאַסעוועט, אזא דראַגיצע מיט פויגלשע פּיס, אזא פּגירה, אזא בלייכע נאָז, אזא מילכיקע לאָקש, אזא —

נאָר דאָ, ווי אויף צו־להכעיס, האָט זיך מיטאמאָל צעשפּילט דער זומער. די ערד איז ווייך געוואָרן און אויך פאנדרעס הארץ איז ווייכער געוואָרן. טונקעלע בענקענישן האָבן זיך אין אים צעבליט.

הינטער די אָרשער ברעמלעך הויבט זיך אָן א גרינער גן־עדן, וואָס פאנדרע האָט, אלס קצב־יונג, כמעט ווי נישט געקענט. די גויעשקע כאטקעס, זייערע גרויע שייערן און ברודיקע שטאַלן זענען צעוואָרפן אין דער גרינקייט פון דער וועלט, ווי קופּעס מיסט. נאָר וואָס פאר א באטרעף האָט א דערפל? ס׳איז א טראָפּן אין שקלאָווער אָזיערע. שפּיי אין דניעפּער וויפל דו ווילסט! דער דניעפּער בלייבט אלעמאָל בלוי...

פארביי א געמויזעכץ פאָרט פאנדרע דורך מיט זיין וואָגן און מיטאמאָל גיט זיך די גאנצע לופט א צאַפּל, א מאָדנער טרוקענער געמורמל צעשפּרייט זיך. פררר... פררר... פררררר!.. דאָס האָבן די פערד איבערגעשראָקן, אינעם גרינעם אייאיר, א גאנצע מחנה מיט „זומער־שניידערלעך”, אזעלכע מיני היישעריקלעך מיט גרין־גאָל־דיקע, לאנגע בייכלעך און מיט דורכזיכטיקע טאָפּלטע פליגעלעך. ווי א גלעזערנע בעץ האָבן זיי זיך א הויב געטאָן און צעשאָטן אויף אלע זייטן, מיט אן איידעלן קלונג פון צעריסענע שפּינוועבס, און צעגאנגען זיך, ווי א געדיכטע זיסקייט, אין דער קלאָרער לופט.. האַלטסט אָפּן דעם מויל, פאנדרע? ס׳איז דיר נישט די יאטקע, נישט דאָס פינצטערע שעכטהויז, אה? ס׳איז דיר נישט געקווילעטע

קעלבער אין דער בלוטיקער האלב־פינצטערניש, ווו עליע דער שוחט ווישט, ביי א נאפט־לעמפל, דעם בלוטיקן ברייטן חלף אָן ארבל פון העמד, פון אונטער דער ראַצעמאָרענער קאַפּאָטע ארויס־געצויגן... א וועלט בליט, א וועלט פרייט זיך, נחקע! „און גאָטס דערבארעמדיקייט רוט אויף אלע זיינע באשעפענישן", ווי די מאמע האָט אמאָל געלייענט אין טייטש־חומש... ניאָ, ניאָ, שמאַרעוואַז!...

ביי א צווייטן פליין, אינגאנצן פארשאָטן מיט ראמאשקע־בלימע־לעך, האָט זיך נח מיט זיינע פערד ארייַנגעריסן אין אן אסיפה פון ווייס־גרינע פלעדערלעך. די גאנצע אסיפה האָט אויפגעפלאטערט אין דער לופט אין ציק־צאַקן, צעצאַפּלט זיך, צעפליגלט זיך, צע־הוידעט זיך, צעקייַטלט זיך אין געבראָכענע קייטלעך. פון צעטומ־לעניש זענען עטלעכע געבליבן שטיין, א רגע'לע, אויפן שווארצן כאָמעט פון פערד, באטראכט א ווייַלע די לאגע און ווייטער גע־פלויגן... נחן האָט זיך געדוכט, אז די ווייסע ראַמאַשקע־בלימעלעך האָבן זיך אָפּגעריסן פון די גרינע שטענגעלעך און פליען... א טייל לעבט, א טייל וואקסט. ווו זענען די לעבעדיקע און ווו זענען די בליענדיקע? נח האָט א ווייַלע געמוזט פארזשמורען די אויגן. אזוי האָט דאָס אים פארוואונדערט. צוריק אויפגעעפנט די קוקערס וויאָ, וויאָ!... א דאנק דעם מורה־הוראה און געלויבט איז גאָט! אוועק — פון דער יאטקע.

און וואָס א וויאָרסט ווייטער, אלץ מער נייע זומערדיקע חידו־שים. מען פאָרט אריין אין וואלד — איז דאָ גיט עס א זעץ אין נאָז מיט א שארפן ריח פון שוואָמען, דאָ — מיט ביטערע מאנדלען, דאָ — מיט אָנגעווארעמטע בעראָזעווע קאָרע, וואָס דערמאָנט א ביסל אָן פסח'דיקן ספירט, און דאָ פארשמעקט עס מיט סאָסנע־פעך. עס בייטן זיך די ריחות, ווי עס בייט זיך די לופט אליין. דאָ אָטעמט דער וואלד הייס און דאָ קיל און דאָ לעבלעך. דאָ גיט ער א הויך מיט פייכטקייט פון א קעלער און דאָרטן — מיט א טרוקנקייט פון אן אויבער־שטיבל, ווו ווייבער טריקענען באָב און פאסאָליעס. עס ווענדעט זיך נאָר, וואָס פאר א בוימער דאָ זענען, וואָס פאר א קרייטיכער און וואָס פאר א געדיכטקייט פון די קוסטעס. ווי א געלער זומער־טייוועלע קאַראַבקעט זיך א העל־ברוינע וועווערקע אויף א שטאם פון א הויכער סאָסנע. כאפט זיך ארויף גאנץ הויך און הויבט אָן שפרינגען פון איין בוים־קרוין צום צווייטן. באהאלט

זיך אַ רגע'לע און טשיקעוועט ארויס מיט שווארצע אויגעלעך און מיט אַ שווארצער מאָרדעלע אויף די דורכפאָרער — אונטן. וואָס זאָגט אַ שטייגער פאַנדרע און זיינע סוסים אויף אירע קונצן? און איר פוכיקער עק שאָקלט זיך אַזוי שטיפעריש: אַנו, פאַנדרע, וואָלסט אפשר געוועגן אַ בעלן כאַפּן מיך?

דער פּיקהאָלץ לאָזט זיך הערן: טוק־טוק־טוק... טרוקן און מיט התמדה קלאַפּט ער. און מיטאמאָל גיט ער, אפנים, אַ קלער, אַז ס'איז נישטאָ מער וואָס צו האַקן מיט דער דלאָטע, אומזיסט אומנישט. גיט ער אַ פלי, ווי אַ פּעקעלע קאָלירטע פעדערן. און ס'גלויבט זיך גאָר נישט, אַז דאָס איז אַ לעבעדיקער פויגל. גיכער איז דאָס אַ צו־שטאַרק־אָנגעפּאַרבטע צאַצקע אויף אַ פּויערשן, זומערדיקן יאַריד...

עס טרעפט זיך אויך, אַז צווישן די בוימער ביים שליאַך לויפט דורך אַ יונגער פוקס, הערט זיך צו שטייענדיק אויף דריי פיס, גיט אַ פּאַך מיטן רייכן עק און מאַכט פּליטה... נישט אַנדערש, אַז ער איז אַנטלאָפן ביי זשאַמען דעם סקאָרניאַק פון וואַרשטאַט, פון אַ פּאַס מיט קוואַשעס... און אָט לעבט ער זיך און זוכט חברטאָרינס! אַ יונגער וועלפּל טרעפט זיך אויך. אָבער זומער־צייט איז קיינער פון זייער חברה נישט געפערלעך. זיי האָבן געננוג וואָס צו פרעסן און וואָס צו נאַשן אין וואַלד, ווייכן זיי אויס מענטשן, ווו נאָר זיי קענען...

און פאַרנאַכט, אַז מען פאָרט צוריק פאַרביי דעם געמויזעכץ, ווו די „זומער־שניידערלעך" זענען זיך אין דער פרי צעפלויגן — קלינגט עס און עס טאַראַדייקעט און עס גראַגערט און עס געררגלט. אונטער אַ געלבלעך ליכט פון אַ לבנה־סערפּ, אָפּגעשייערט ווי שבתדיקע מעשענע לייכטער... דאָס זענען „ליוהאַשקעס" (פרעש), וואָס פאַרגייען זיך אין טרעלן, אויף מיני פיאָלן מיט גומענע לעכ לעך: „טרררררר..." אין נידעריקן טאָן און „טררררר" — אין הויכן שטייגער, און ווייטער אַראָפּ און ווייטער ארויף... דער אָטעם גייט זיי גאָרנישט אויס! און אינמיטן זיי קוואַקען די גרויסע פרעש; אָכצן און קרעכצן, ווי אַלטע בעלי־עבירות, ביי וועלכע דער יצר־הרע איז גרויס, בעונותינו הרבים, און דער קול־נגינה איז הייזעריק, „קוואַ־קוואַ" און נאָכאַמאָל „קוואַ־קוואַ". ס'הייסט: „אַך, אַך, כאַ! זאָלן אונזערע שונאים אַזוי כח האָבן צו לעבן, ווי מיר האָבן כח צו קוואַקען. נאָר מ'מוז! די קאָנקורענץ!... אַז נישט וועלן די יונגע

אַלע נקבֿות אויסכאַפּן... אַך, קוואַ־קוואַ־קוואַ!

און פֿאַראַן אַזעלכע מינים פֿרעש, וואָס „קאַרטאַווען" מיטן אַנגע־בלאָזענעם האַלז. אָנשטאָט אַ ריש זינגען זיי מיט אַ „כייש", ווי וואָלינער גבֿירה־טעס, מיט דרייגאָרנדיקע גאָרדערס... „קוכיי, קוכיי", זינגען זיי בנעימותדיק און מיינען: „קוריי", „קוריי"! און גיי טרעף, וואָס זיי ווילן דערמיט לאָזן אָנצוהערן!... ס'איז אַ גאַנצער מיש־מאַש פֿון קאַפּעלעס און אינסטרומענטן, ווו מען פֿאַרהערט יונגע און אַלטע משוררים און יעדער וויל זיין אַ חזן און זינגט פֿאַר זיך, וויל איבערשרייען דעם צווייטן. און פֿונדעסטוועגן גיסט עס זיך צוזאַמען אין איין זמירות... און אינעם גאַנצן פֿאַרהאַוועטן טומל, הערט זיך דייטלעך אַ קלאָרער, קילער און איידעלער קלונג, ווי מען זאָל געווען שנעלן מיט ווייכע נעגל אין קרישטאָלענע, דינע גלעזער: „גלינק־גלונק, גלונג־גלינג..." דאָס זענען דוקא די מיאוסע זשאַבעס, וואָס שפּרינגען קענען זיי נישט, נאָר קריכן. און ברענען אָפּ די פֿינגער, ווי מיט שייד־וואַסער, ווען מען רירט זיי אָן... נאָר אַ קול האָט זיי דער רבונו־של־עולם געשענקט איינס אין אַ מדינה. באַר האַלטן זיי טיף אין נאַסן גראָז דאָס וואָס, איז מיאוס, און לאָזן הערן דאָס, וואָס איז שיין:

— גלינג־גלון! גלונק־גלין!

פּאַנדרע האָרכט און לאָזט אָפּ די לייצעס. דער איידעלער, טרויעריקער געקלאַנג, דער קילער טאָן, צווישן אַזוי פֿיל שטיפֿעריי און קרעכצעניש, צופּט אים ביים האַרצן. דאָס גאַנצע געמויזעכץ דערמאָנט אים אָן אַ „בוטשאַן", וועלכער שפּאַצירט זיך דאָ אַרום, אינדערפֿרי, אויף רויטע לאַנגע פֿיס, און דער „בוטשאַן" דערמאָנט אים אָן מערען, אין אירע רויטע זאָקן... זיין שנאה צו איר ווערט ווייך און טוט וויי, שטאַרק וויי, ווי אַ געשוויר פֿאַרן פּלאַצן... אַך, מערע, מערע! אירע פֿויגלשע פֿיס, אין די רויטע זאָקן, וואָלט ער דאָך אַרומגעכאַפּט, אָט דאָ אינמיטן פֿעלד, אין נאַסן גראָז... און זאָל זי נאָר שטיין איבער אים אַ הויכע, אַ דאַרע, ווי אַ „בוטשאַן", נאָר איר לאַנגער צאָפּ זאָל זיך אַראָפּלאָזן איבער אים און קיצלען אים אין האַלז... געוואַלד, מערע!

זי וויל נישט, זי וויל יאָ...

.1

קומט פּאַנדרע אהיים נאָך אַזאַ זומערדיקן דרייסיק־וויאָרסטיקן פּאָר, פילט ער, ווי די לעצטע שיריים פון דער יאַטקע וועפּן זיך פון אים אינגאַנצן אויס. די פאַרשמאַלצעוועטע פּאַדיאַוקע, וואָס האָט אַזוי געשראָקן די פערד מיטן ריח פון פאַרטריקנט בלוט, האָט ער שוין לאַנג אָוועקגעוואָרפן. נאָר אין לייב און אין די אָדערן איז נאָך אַלץ עפּעס געבליבן, וואָס עס איז פרעמד דער גרינער וועלט און פרעמד סענדערס פערד. און אָט, אין דעם דאָזיקן זומער, איז דאָס קצבישע „עפּעס" אינגאַנצן פאַרפלויגן, אויסגעפּאַרעט זיך, אויסגעשוויצט פון פּאַנדרעס האַרטן לייב. פּאַנדרע האָט באַשיינ־פּערלעך געזען, אַז די נאָז האָט זיך אים געביטן. און אַז דער חוש־הריח האָט זיך ביי אים פאַרשאַרפט. ער האָט אַליין געוואונען פילן, אַז זיין אָנגעוואָרעמטע באַלעגאָלישע כאַלמידע גיט זיך אָפּ מיט אַ נייעם ריח פון קימל־ברויט, פון דיעגעכץ און וואַלד...

איינמאָל, נאָך אַזאַ פאָרן דורכן וואַלד און פעלד, איז ער אריין אין יאַטקע צו זיין געוועזענעם שכן און גוטן־ברודער — צו שמחהלע טורערו, האָט אים, פּאַנדרען, פאַרכאַפּט דער אָטעם פון זיסלעכן געשטאַנק — אַ געמיש פון געפּרעיעטע בלוט און אַלטע קנאָכנס. ס׳האָט אים געוואונען שניידן אין די שלייפן, ווי פון אַ טשאַד. ער האָט זיך קוים אַרויסגעדרייט פון שמחה׳לעס גוט־ברודערשאַפט, פון זיין פלאַש בראַנפן, פון זיינע לאַפּעס מיט די בלוטיקע נעגל, וועלכע האָבן אַ טבע צו פּאַטשן איבערן פּלייצע, און איז אַוועק. שמחה׳לע האָט אפילו געמאַכט אַ זויערע מינע. אָבער ער, נח, איז אַוועק. רבונו־של־עולם! ווי אַזוי האָט ער דאָס דאָ געקענט פאַר־

ברענגען גאנצענע זומער־טעג, אין די גרעסטע היצן?... יאָ, אַצינד פאַרשטייט ער, פאַרוואָס די פערד פלעגן ניסן פון זיין אַלטער פאַר־שמאַלצעוועטער פּאַדיאָווקע. אַצינד פאַרשטייט ער, פאַרוואָס „שמענ־דריקע", דאָס „איידימל אויף האָבער" פלעגט לעבן אים טרייסלען מיטן פערדישן קאָפּ און קאַפּריזנע אויסציען די אונטערשטע ליפּ, ווי ער וואָלט זיך געפּיעסטשעט: „ניין, ניין! איך וויל נישט אַזאַ שמייסער"...

די רויע פליישיקע פאַרב האָט אָנגעהויבן צו פאַרשווינדן פון פאַנדרעס געזונטן פּנים. אַ ברוינקייט פון צייטיקע וואַלד־ניס האָט זיך געלייגט אויף זיינע האַרטע באַקן און אויף זיין געגאָלטער בלויער געמבע מיט דער גריבעלע. אַצינד, אַז ער האָט אויפגעעפנט אַ מויל מיט ציין, האָט דאָס געבליאַסקעט ווי פרישע, גוט־געשיילטע יאָדרעס. אַפּעטיטלעך און דאַרפיש. סיי פון די אויגן, סיי פון צווישן די ליפּן איז אַוועק יענער גלאַנץ פון אַ צעלאָזענער חיה. דער וואַלד האָט זיך לאַנג געאַמפּערט מיטן שעכטהויז און איז אים בייגעקומען...

און דאָ האָבן שוין פאַרעכאָדן געגומען גיין איבערן דניעפּער און די פאַרעגישן מיט פערד קיין אָרשע זענען געוואָרן זעלטענער. די פערד האָבן אָנגעהויבן עסן אומזיסטן האָבער. האָט מען צוויי פון זיי געפּענטעט און געלאָזן ארומהינקען איבערן גראָז. לעבן אַזיערע, און נאָר איין פערד געשפּאַנט אין דער אַלטער בריטשקע. אַמאָל „דזשירקעליכען", די קליאַטשע, אַמאָל „שמאַרעוואַזן" און אַמאָל „שמענדריקען". צוויי ליידיקגייער — אויף גראָז, איינער וואָס אַרבעט — אויף האָבער. אין דער בריטשקע האָט מען געפירט „שודאָקעס" צום פאַרעכאָד, און פון פאַרעכאָד אַהיים. סיידן מיטן דניעפּער זענען אָנגעקומען „בערלינעס", אָנגעלאָדענע מיט זעקלעך מעל, מיט געברענטע ציגל און מיט ליימענע כלים; אָדער פּוסטע לייוועס — וואָס מען מוז אָנלאָדן מיט האָלץ, מיט געפּרעסטע פּענקע און מיט „ליקע" און מען לאָזט גיין אויף קיעוו. דאַמאָלסט זענען סענדערס אַלע דריי פערד פאַרנומען. ס׳וואָלט געווען אַ פּערטער — וואָלט ער אויך געהאַט וואָס צו טאָן. פאַנדרע אַרבעט דאַן אַ גאַנצן טאָג ביים דניעפּער, און באַלעגאָלעס באַוואונדערן זיין גבורה. מיט וואָס פאַר אַ לייכטקייט ער וואַרפט די צען־פּודיקע זעקלעך, און ווי גרינג עס קומט אים אָן אַרויפקייקלען אַ פולע פאַס הערינג אויף דער משופּעדיקער ברעט, וואָס שפּאַרט זיך אָן, אָן סענדערס וואָגן.

זיי באמערקן גאָר נישט, אז פאנדרע טוט עס מיט א מין באהאלטע־נער ביטערניש. אז ער טוט דאָס, ווי א שטארקער יונג, וואָס וויל עפּעס פארשיטן, פארדעקן, נישט זען מער פאר די אויגן. באמת האָט זיך נח פאנדרען געדוכט, אז דאָס פארשיט ער מיט שווערע זעק, מיט קאסטנס און מיט פּעסער „מערע די הויכע" מיט איר צאָפּ... זי איז אָבער הויך ווי א „באָטשאַן"; און דער קאָפּ אירער, מיט די ברוינע הארטע אויגן, שטעקט נאָך אַלץ ארויס פון דער גרויסער קופּע מיט סחורות, וואָס ער ווארפט איבער פון די אָנגע־קומענע „בערלינעס". שווער צו פארשיטן זי, אָט די דארע מויד מיטן בלאסן פּנים, קיין געדעכעניש פון איר זאָל נישט בלייבן... פון הערינג־פּעסער, פון מעלענע זעק, פון קוליעס מיט טאַראַנקעס, פון בינטלעך ליקע, פון אומעטום קריכט ארויס איר פויגלשער קאָפּ. פון פאנדרען גיסט זיך דער הייסער שוויס, און „זי" רייצט זיך נאָך מיט אים:

— שלעפּט זיך ארום מיט זיין וואָלף, ווי מיט א טאַרבע!...

2.

פאר מנחה, ווען נח איז אוועקגעפאָרן צום פאַרעכאָד, האָט ר׳ סענדער פאַרדאָן געקוקט דורך די מעשענע שפּאקולן אין א ספר און געווארט אויף א גלאָז טיי. ער האָט געלייענט מיט אן אויסגע־רוטע מינע די וווּנדערלעכע מעשיות וועגן בעש"ט, און מיט איין אויער צוגעהערט זיך, ווי די מויד זיינע פאַרקעט זיך אין קיך, ארום דעם בלעכענעם טשייניק. עפּעס איז זי, די לעצטע צייט, שווייגעדיק זיין מויד, א ביסל צו שווייגעדיק. צי האָט זי זיך „טשאַסאָם" נישט פארפּרעגלט אינעם שמייסער? אזא בוגרת ווי זי... א יונג מיט ביינער איז ער דאָך. נישטאָ וואָס צו רעדן! נאָר זי וועט דען זאָגן דעם אמת? סענדערס א טאָכטער... די גאוה! אז ער וועט וועלן, וועט זי נישט וועלן; און אז זי וועט וועלן, וועט ע ר נישט וועלן... אָט אזוי בלייבט מען זיצן ביז די גרויע צעפּ. ער קען זי דען נישט, זיין מוזינקע, וואָס פאר א סחורה'קע דאָס איז? גייט, דאכט זיך, ארום ווי א באָטשאַן און דראפּעט זיך, ווי א קאַץ. ווען לייבעצקע, דער דאמסקער שניידער, האָט זי געוואָלט א טשעפּ טאָן האָט זי דאָך אים צעקראַצט דעם גאַנצן פּרצוף־פּנים. א גאַנ־

צינקע וואָך האָט ער זיך געשעמט אויף דער גאס ארויסצוגיין. וואָרום אַלע האָבן אים געפרעגט, ווי טייער איז ביי אים אַן אַרשין ווייבערשער „דראַפ״?...

אז פון פאנדרעס זייט איז קיין מניעה נישטאָ, האָט ר׳ סענדער געפילט. ער האָט דען קיין אויגן נישט? אָט דאָ, סוף ווינטער, בשעת מען האָט געבראכט אין בויד דעם געהרגעטן וואָלף, און מערע איז ארויסגעלאָפן פון שטוב, האָט זיך שוין פאנדרע א ביסל צופיל געכראַבעט. און אזוי איז דאָך, פאנדרע, אַן עניו, האָט פיינט בארימען זיך. איז דאָס אים, סענדערן, געווען א ביסל קשה... דערנאָך האָט ער באמערקט, ווי די מויד האָט א לאך געטאָן צו דער מאמען, און פאנדרע האָט זיך אָנגעבלאָזן ווי אַן אינדיק. און זינט דעמאָלט ברוגזט ער זיך אויף איר. קיין גלאַטע זאך איז דאָס נישט. ווען זיין מויד מיט די הויכע פּ׳ס וואָלט אים נישט געווען געפעלן, וואָלט ער נישט געהאט וואָס צו ברוגזן זיך. כע־כע...

מערע די הויכע איז דעם טאטן אריינגעפאַרן אינמיטן פון זיינע מחשבות מיט א הייסער גלאָז טיי. אוועקגעשטעלט די גראָבע גלאָז פאר זיין ספרל. סענדער האָט גלייך א רוק געגעבן די מעשענע שפאקולן אויפן שטערן, א צי געגעבן מיט זיין ארבעסדיקער נאָז, אָנגעשטעלט אויף זיין מויד א פּאָר כיטרע, בלויע אויגעלעך, און פלוצלונג א פרעג געטאָן:

— איז ווי?... געפעלט ער די׳ר גאָר נישט?

פון אזא קלאָץ־קשיה האָט זיך מערען א וואָרף געטאָן די פארב אין פנים. פונדעסטוועגן האָט זי די ברוינע אויגן נישט אראָפּגעלאָזט. זי האָט אויסגעהאלטן דעם טאטנס קוקעלע.

אין איר רויט־ווערן האָט אָבער סענדער געזען א גוטן סימן: זי ווייסט, הייסט עס, וועמען מען מיינט... און, נישט פארלירנדיק קיין רגע׳לע, האָט ער געקאָוועט דעם אייזן, ווען ער גליט נאָך:

— אזא יונג ווי ער... אזא מויד ווי דו... דו טראכסט גאָרנישט פון א תכלית...

מערעס רויטקייט איז געוואָרן געדיכטער. זי האָט דעם טאטנס קוק מער נישט אויסגעהאלטן. א וואָרף געטאָן מיטן צאָפּ, ווי א קאפריזנע חיה מיטן עק, אויסגעדרייט זיך און אריינגעשפרייזט מיט אירע לאנגע געטאָקטע פיס אין קיך אריין. ערשט דאָרטן, הינטער דער אויסגעקאלכטער ווענטל, האָט זי באקומען לשון:

— מיט דיין שמייסער? אזוי לאנג קרענקט ער...

ר׳ סענדער איז א האָר נישט נתפעל געוואָרן פאר מערעס שילטן זיך. ער איז אמאָל אויך געווען א בחור, א בלאָנדער גבר א יונג, און מוידן זענען פאר אים אויסגעאנגען... געדענקט ער, אז אזא מין ווייבערשע קללה הערט זיך אָפּטמאָל אָן ווי א ברכה. למשל, ווען א שעמעוודיקע, פארקאָכטע מויד וויל א זאָג טאָן: „א געזונט אין דיינע ביינער!״ רייסט זיך ביי איר גאָר ארויס: „א בראָך זאָל דיך אוועקלייגן!״ וכדומה נאָך אזעלכע מיני פאר־ביטענע יוצרות. האָט דערפאר ר׳ סענדער מיטן זעלבן כיטרען שמייכעלע און מיט די ברילן אויפן שטערן אראָפּגעלאָזט זיין אויס־געהאָרעוועטע האנט אין דער טיפער קעשענע פון די הויזן, פּאַ־וואָליע ארויסגעצויגן פון דאָרטן א שטיקעלע קאנדעל־צוקער, וואָס זעט אויס ווי א געלבלעך שטיקל גלאָז, פּאַוואָליע געמאכט שהכל, אָפּגעביסן מיט זיינע אלטע שטארקע ציין א פיטשעמאָנטשיקן שטיקעלע פון דער געלבלעכער „פּאַטשערקע״, און מיט גרויס פאר־געניגן א זופּ געטאָן. שמייכלענדיק און אָפּווארטנדיק מיטן צווייטן זופּ, האָט ער אויסגעצויגן א שפּאָטישע פראגעלע, ווי אן עלטערער וואָס רייצט זיך מיט א קינד:

— איז... מערע, ווילסטו נישט? ניי—ן?

און מערעס בת־קול האָט אים גלייך אָפּגעענטפערט פון קיך, נאָכקרימענדיק אים:

— ניי—איין!

— טאָ דארף מען נישט! — מאכט סענדער גאנץ רואיק און זופּט ווייטער. ווערדליק מערעס ניגון און אויסציען דעם „ניין״, האָט סענדער פארשטאנען, אז ס׳איז נישט אזוי געפערלעך ווי מען קען מיינען... מען דארף נאָר גיין מיט חכמה, נישט געאיילט, נישט צופיל טשעפּען זיך מיט איר... נא! מיט דעם מורה־הוראה, צווישן מנחה און מעריב, קען מען זיך שוין הייגט דורכרעדן. טאקע הייגט. ווארום שבת, נאָך חסידות, קען מען גאָר צום מורה הוראה נישט צוטרעטן מיט אזעלכע ענינים. אלע באלעבאטים דרייען זיך ארום אים. עס פּאסט נישט.

ארויסגייענדיק צו מנחה־דאווענען, האָט זיך אָבער ר׳ סענדער נישט געקענט איינהאלטן און נאָך אמאָל א טשעפּע געטאָן זיין מוזינקע:

— איז, ווי זאָגסטו? ניין?... טאָ דאַרף מען נישט!
א קוש געטאָן די מזוזה און ארויס.

.3

אין יענעם זומער־פארנאכט, נאָכן לעצטן פארעכאָד, איז נח אָנגעקומען מיט דער ברישקע, אויסגעשפאנט „דזשירקעליכען" און געעוסק'ט זיך ביי ר' סענדערן אין פירהויז. קיינער איז אין שטוב נישט געווען. ר' סענדער איז אוועק צו מעריב. סענדעריכע — אויפן מארק, און מערע איז אויך ערגעץ־ווו ארויס, איינקויפן אויף וועטשערע. א שטילקייט איז געשטאנען אין שטוב און מאָדנע פוסטקייט איר פירהויז. נאָך א טאָג ארבעט האָט נחן די דאָזיקע פוסטקייט געדריקט. אָן אומעט איז אים באפאלן. נישטאָ מערע!... ס'האָט זיך אים געדאכט, אז ער האָט זי שוין לאנג, זייער לאנג נישט געזען. האָט ער זיך א נעם געטאָן פוצן מיט געריבענע ציגל די מעשענע טיילן פון כאָמעט. מיט א טעמפער עקשנות האָט ער געפוצט אין א פינצטערן ווינקל פון פירהויז.

און מיטאמאָל קומט אָן „מערע די הויכע". זי אליין! מיט אירע געטאָקטע פיס... ארייַנשפרייזנדיק פון דער ליכטיקער גאס אין דער האלב־טונקלהייט האָט זי נחן נישט באמערקט און אָנגע־גאנגען גלייך אויף אים מיט א גרויסן קימלדיקן לאבן ברויט אונ טער אָרעם. אין נחס, דורך וואלד און פעלד פארשאַרפטע נאָז, האָט א זעץ געטאָן דער ריח פון פרישן ברויט, אויסגעמישט מיטן אָטעם פונעם מיידלשן צעוואַרעמטן גוף. ווי א כשוף, ווי א ליבע־געטראַנק האָט דאָס אים א זעץ־געטאָן אין קאָפּ און ער האָט דערשפירט א זיסע שווינדלעניש. ווי א מענטש, וואָס ווארפט זיך אין פייער ראטעווען דאָס וואָס אים איז טייער, האָט ער נישט אויסגערעכנט זיין באוועגונג און זיין כח, און פלוצלונג ארומגע־כאפט מערעס לאנגן גוף מיט זיינע אייזערנע אָרעמס. דער פרישער לאבן ברויט האָט א קנאַק געטאָן. מערע אליין האָט אזש א קוויטש געגעבן ווי א געשטיקטע קאַץ „מי־אי..." פון ווייטיק? פון שרעק? פון צניעות? אפשר פון אלע דריי זאכן צוזאמען. נאָר אויפן שטעל האָט זי זיך געכאפט, ווו זי איז אין דער וועלט, האָט זי זיך אויס־געבויגן, ווי אָן אָנגעטראָטענע קאַץ, באפרייט דעם לינקן אָרעם

און אראָפּגעלאָזן פאַנדרען א נישט־געלונגענעם פּלעם איבערן צעהיצטן פּנים, אין דער קרום, פון איין אויג צום נאָז אראָפּ. נחן האָט זיך גלייך געגומען שיטן מיט רויטע און גרינע פונקען פון איין קוקער און פון נאָז האָט עפּעס געגומען קאַפּען... אויף אזא גבורה פון אזא מאָגערער, בלאַסער מיידל ווי מערע איז, האָט זיך פאַנדרע נישט געריכט. נישט אומזיסט, הייסט דאָס, וואַקסט זי פון סענדערן — דער אמאָליקער גבור אין באַלעגאָלישן צעך... און מערע אליין האָט גלייך באַמערקט, ווי אכזריותדיק, נישט־ווייבעריש זי האָט נחן געשלאָגן איבערן פּנים, מיט די נעגל אין דער קרום און אזוי נישט־געשיקט, אז זי האָט אים צעמזיקט א ברעם און צעקלאַפּט די נאָז. ס׳האָט איר א טיאָכקע געטאָן אין האַרצן, פונדעסטוועגן האָט זי אים בייז אויסגעזונגען איבערן סאַמע אויער:

— גו—וט? וואָ—אָס?

אינעם תהו־ובהו פון פונקען און פאַרבלענדעניש האָט נח קוים באַמערקט, אז מערע האָט זיך אינגאַנצן באַפרייט פון זיינע אָרעמס, אז זי באַטראַכט דעם צעקוועטשטן לאַבן ברוסט און די רויטע פלעקן אויף איר פאַרטוך... הייסט עס, אז דער ברוסט און דער פאַרטוך אַרן איר מער ווי זיין אויג און נאָז...

א ווילדע רציחה האָט אויפגעפלאַקערט אין נחן; די רציחה פון פריערדיקע טעג, ווען ער האָט נאָך געקיילט שווערע זייטן־פלייש אויף דער יאַטקע קלאָץ צוזאַמען מיט שמחה׳לע טורערו, און געקניפּן דינסטמוידן, און געמאַכט „מי שברך״ דעם נייעם נגיד אונטערן פענצטער... האָט ער מערען א כאַפּ געטאָן פאַרן אָרעם, העכער איבערן עלענבויגן, אויסגעשטשירעט זיינע ווייסע ציין און א הויב־געטאָן אין דער צווייטער האַנט א שווערן שטיק רימען פון כאָמעט, וואָס ער האָט אָקאָרשט געפּוצט. נאָך א רגע — און ער וואָלט זי דורס געווען, די הויכע מויד מיטן לאַנגן צאָפּ. אָבער מערע איז געשטאַנען פאַר זיין נישט־פאַרלאָפענער אויג בלאַס, ווי קרייד, האָט אים האַרט אָנגעקוקט מיט א פּאָר שטאַר־געוואָרענע קעצישע קוקערס, און שטיל, כמעט פאַרוווּנדערט, געמרוקעט צו אים:

— מיך — שלאָגן? א מיידל וועסטו שלאָגן?

נח האָט זיך גלייך אויסגעניכטערט פון זיין רציחה, ביידע

הענט זענען אים ווייך געוואָרן, אָפּגעלאָזן זיך. פאַר אים איז גע־שטאַנען אַ שטאַרקערע חיה ווי ער אַליין. אין אַ קליידל אַפילו און מיט אַ פאַרטוך, אָבער אַ שטאַרקערע... אַ שוואַכקייט איז אים באַפאַלן, אַ ליפּ האָט ביי אים אַ ציטער געטאָן, ווי ביי אַ באַליידיקט ייִנגעלע, און ער האָט זיך גענומען בעטן:

— מערע, מערינקע... האָב מיט מיר חתונה...

ער האָט אַפילו נישט באַמערקט, ווי משונה׳דיק־נאַריש ער מוז איצטער אויסזען מערען מיט זיין פאַרליבעניש, מיט זיין צע־האַקטער ברעם און מיט בלוט אונטערן נאָז. פאַרקערט, ער האָט גאָר געפילט אַ מאָדנעם פאַרגעניגן... ניין. זאָל זי טאַקע זען, אַזאַ בלייכע מויד ווי זי איז, ווי שוואַך און נישטיק ער איז אַנטקעגן איר... ווו פאַנדרע? וואָס פאַנדרע? אַ הונט איז ער, אַ וואָרעם... זאָל זי אים אַ בריק טאָן, זאָל זי אים צעטרעטן מיט איר פויגלשן פוס.

מערע האָט אויסגעהערט זיין געבעט און קוים אַ שמייכל געטאָן:

— מיט דיר?... מער גאָרנישט?...

און באַלד געגעבן זיך אַ דריי־אויס, אַ וואָרף מיטן צאָפּ און אַ זאָג געטאָן גאַנץ שטיל, אָבער שוין אָן קראַפּט, אָן שטאָלץ, כמעט שטאַמלענדיק:

— אַז נישט... נישט דערלעבן... זאָלסטו... פאַנדרע...

און גלייך אַריינגעלאָפן אין שטוב און אַ טראַסק געטאָן מיט דער טיר, פונקט ווי זי וואָלט דערמיט געוואָלט צוגעבן מער וואָג צו אירע שוואַכע ווערטער:

— נישט דערלעבן זאָלסטו!

4.

נח האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אינמיטן פּירהויז, אויף צוויי צונויפגעלייגטע כאָמעטן. ער האָט זיך געווישט די צעבלוטיקטע נאָז, געפּינטלט מיט דער געשוואָלענער אויג און געפילט, אַז אָט אָט ווערט ער דערשטיקט. אַ סוף!... ס׳איז אַ סוף מיט פאַנדרען!... ווי אַ געשמיסענער ייִנגעלע, וואָס כראַבּרעט זיך, האָט ער זיך קוים איינגעהאַלטן נישט צו פאַנאַנדערוויינען זיך...

ווי לאַנג דאָס האָט געדויערט ווייסט ער נישט. א מינוט, צי צוויי, צי א האַלבע שעה... ער ווייסט נאָר, אז מיטאַמאָל האָט די שטוב־טיר ווײַטער א סקריפּ־געטאָן, און מערע האָט זיך אַרויסגערוקט. פריער א קאָפּ, דערנאָך — א פּלייצע, דערנאָך איז זי אינגאַנצן אַרויסגעגאַנגען. אין האַנט האָט זי געהאַלטן א נאַסן האַנטוך.

נישט רעדנדיק קיין וואָרט, האַלב־שעמעוודיק און האַלב מיט א מין אַרויסרוף, איז זי צוגעגאַנגען צו פּאַנדרען, אַרײַנגעשטעלט זיך מיט ביידע פויגלשע פּיס צווישן זײַנע שטאַרקע צעשפּרייטע קני אויף די כאַמעטן, און גענומען אַרומבינדן דעם נאַסן האַנטוך אַרום נחס שטערן, פאַרכאַפּנדיק דערביי אין דער קרום זײַן צעהאַקטע ברעם און אויג.

לויט דעם, ווי מערע איז צו אים צוגעגאַנגען און מיט וואָס פּאַר א זיכערקייט זי האָט זיך אים געשטעלט צווישן די קני, האָט פּאַנדרע דערפילט, אז ס'איז געשען א נס... ער, פּאַנדרע, איז א פערד מיט פּאָדקאָוועס, מער גאָרנישט!... מערע איז ז ײ נ ע! זי וועט זײַן זײַנע!... מ'עט נאָך לעבן, פּאַנדרע!

דער קאַלטער האַנטוך האָט אים אינגאַנצן אָפּגעפרישט. די קאַלטקייט פון וואַסער און דער ברענענדיקער שמערץ אין אויג האָבן זיך אויסגעמישט ווי זיס מיט זויער. ציטערנדיק, ווי א יינגל, האָט ער שוואַך, אָן כח, אַרומגענומען מערעס פיס, אונטער די קני... מער האָט ער, זיצנדיק, נישט געקענט דערלאַנגען. דאָס מאָל האָט זי זיך שוין מער נישט געבריקעט, געלאָזן זיך. פון די נידעריקע כאַמעטן האָט ער אויפגעהויבן זײַן נישט פאַרבונדענע אויג צו מערען. זי האָט אים אויסגעזען הויך, הויך, א סך העכער ווי זי איז... כדי צו דערגרייכן צו איר האָט ער פּאַוואָליע גענומען הויבן זיך פון זײַן זיץ, דורכלאָזנדיק מערעס שלאַנגיקן גוף דורך זײַנע אָרעמס, ווי דורך א ווייכן רינג. די דאָזיקע באַוועגונג האָט זיך אויסגעצויגן אין איין לאַנגן גלעט איבער מערעס רוקן, איבער איר זומערדיקער דינער קאָפטל. אויפגעהויבן זיך — איז פּאַנדרע אויסגעוואַקסן און האָט זיך דערפילט אלס א י ר ־ ג ל ײ כ ן. יאָ, אצינד מעג ער זי שוין אַרומנעמען א ביסל שטאַרקער, אצינד מעג ער:

— מע—רינקע! מערײַנע—לע!

מערע האָט אָנגעקוקט מיט צוויי ברוינע אויגן פאַנדרעס גאַנצע אויג, זיין פאַרבונדעטעם קאָפּ, און האָט אפילו קיין שמייכל נישט געטאָן, וואָס פאַנדרע דער גבור, דער וואָלף־ווערגער, זעט אויס אַזוי נעבעכדיק. נאָר אירעביידע שוואַרצאַפּלען האָבן זיך פאַנאַנדערגעצויגן און געברענט, ווי ביי אַ קאַץ, וואָס שרעקט זיך אַ ביסל פאַרן קאָטער. איין קליין ווערטעלע האָט זי אים נאָר געשענקט:

— נו?

דאָ האָט זיך שוין פאַנדרע מער נישט געקענט איינהאַלטן, און זיך איר אינגאַנצן דערקלערט אין „אייביקער ליבע״:

— מערע, דו הערסט, מערע... אַ נכפה זאָל מיך כאַפּן דאָ אויף אָן אָרט!

—•—

אַז ר׳ סענדער איז געקומען, נאָך מעריב, אַהיים און אין פּירהויז אָנגעטראָפן נח פאַנדרען מיט אַ פאַרבונדעטעם אויג, האָט ער קודם־כל אַריינגעקוקט אין דער אָפענער שטוב־טיר, דערנאָך אַ קוק געטאָן אויף פאַנדרען, דערנאָך אַרויפגעכאַפּט די מעשענע שפּאַר־קולן אויף דער אַרבעטדיקער נאָז, און ערשט דערנאָך שטיל אַ פרעג געטאָן:

— וואָס עפּעס — דאָס?

— ס׳איז גאָרנישט, — מאַכט פאַנדרע, — געפאַלן איבער די שנאָלן... פון כאָמעט די שנאָלן...

— אַזוי גאָר? איבער די שנאָלן?

אַ שמייכעלע האָט זיך דערביי צעשטיפט ביי ר׳ סענדערן אונ־טער די געלע וואָנסעס, וואָס ווילן נישט גרוי ווערן. אָקאָרשט, אין בית־מדרש, האָט ער גערעדט מכח זיין מערען און מכח פאַנדרען מיטן מורה־הוראה. און יענער האָט אים געגעבן אַ ברכה. איז אָט... צי האָט שוין די ברכה נישט אָנגעהויבן מקוים צו ווערן?...

נישט רעדנדיק מער קיין וואָרט, איז ר׳ סענדער צוגעגאַנגען צו דער שטוב־טיר און האָט זי פאַרמאַכט. און, רייבנדיק זיך ביידע הענט, איז ער צוגעטרעטן, אין דער האַלב־טונקלקייט, האַרט צו פאַנדרען:

— זאָג נאָר דעם אמת, נח... מיר קענסטו דאָך זאָגן, ווי אַ אייגענעם טאַטן... אפשר איז דער כאָמעט געווען גאָר אַן אַנדער

זאך...

פאנדרע האָט אים אָנגעקוקט מיט איין גאנצער אויג, אין דער קרום, ווי א האָן אויף א האָבערל: גיב נאָר א קוק! ער האָט שוין דערשמעקט דער אלטער תרח... נאָר גיי דערצייל אים מעשיות!...

ער האָט זיך געמאכט תמעוואטע:

— וואָסער זאך?

האָט אים ר׳ סענדער פארטייטשט געלאסן, זייער געלאסן:

— כ׳מיין... אפשר האָט גאָר דער כאָמעט געטראָגן א קליידל?...

פאנדרע האָט עפעס גענומען מעקען: „ווו? וואָס? ווען?״.

אָבער ר׳ סענדערן אַרט דאָס נישט, ער רעדט זיך דאָס זייניקע:

— זע, פאנדרע... אָסטאָראָזשנע! זי קען דיר נאָכאמאָל ביידע אויגן אויך אויסקראָצן... וועסט זיך אויף דער גאס נישט קענען ווייזן שוין געוועזן אזעלכע מעשיות...

האָט פאנדרע דערזען, אז דער באלעבאָס איז גאָרנישט אין כעס, האָט ער זיך שוין צעלאכט מיט א מויל ווייסע ציין און מיט איין אָפענעם אויג.

האָט ר׳ סענדער אויסגעטאָן די מעשענע שפאקולן, זייער מיושבדיק אויסגעהערט פאנדרעס געלעכטער, געגעבן אן עפן די שטוב־טיר און אריינגעשריען:

— זע, מערע! איז ווילסטו שוין! יאָ—אָ?

— יאָ—אָ!... — האָט אים מערעס קול איבערגעקרימט פון קיך ארויס.

אזוי איז פאנדרע, אין א מזלדיקער שעה און אָן שום הילף פון א שדכן, געוואָרן א חתן.

עס ברענט ביים נייעם נגיד!...

1.

נאָך דער חתונה האָט סענדער־פאַרדאָן אָפּגעגעבן פאַנדרען און מערען זיין טאָכטער א האַלבע שטוב און „א האַלבע בויד“, און אַלץ איז אַוועק כשורה. אָבער נישט קוקנדיק אויף דעם, וואָס פאַנדרע איז אַצינד געוואָרן אויס שמייסער, אָן איידעם ביי סענדערן, איז ער פונדעסטוועגן נאָכגעגאַנגען זיין געוועזענעם באַלעבאָס, ווי א יונגער זשערעבעץ נאָך א קילער, אָפּגעאַרבעטער קליאַטשע, מיט דריבנע טריטעלעך און מיט דרך־ארץ. נישט ווי די באַלעבאַטישע יונגעלייטלעך, וואָס ווי נאָר זיי באַקומען דעם נדן אין האַנט אַריין, אַזוי הויבן זיי אָן צו פאָבריקעווען און צו קריגן זיך מיט שווער און שוויגער. אַלע שבת און יום־טוב זיצט זיך נח זייט־ביי־זייט מיטן שווער אין בית־מדרש און לאָזט זיך ווייזן א „היי אין סידור“ — ווו מען האַלט און וואָס מען דאַרף זאָגן. צו קריאת־התורה גייט ער נישט אַרויס אין שול־הויף צו טרייבן קאַטאָוועס, ווי אַלע פראָסטאַקעס טוען. נאָר ער בלייבט זיצן מעשה־סטאַטיק אויף אָן אָרט. און נאָכן דאַווענען וואַרט ער אָפּ געדולדיק ביז ר׳ סענדער וועט זיך אָפּבאַמקען און אָפּשפייען „עלינו“ און ביז ער וועט זיך דורכשטופּן מיט זיין באַלעגאָלישן „גוט־שבת“ צום מורה־הוראה. זיך אַליין האָט נאָך פאַנדרע געהאַלטן פאַר נישט־גענוג דערוואַקסן, פאַר נישט גענוג פרום, ער זאָל זיך אויך גיין שטופּן צום מורה־הוראה, ווי דאָס טוען די עלטערע לייט. סיידן ער באַגעגנט דעם מורה־הוראה אויף דער גאַס. פאַנדרע ווערט דערביי אַלע־מאָל רויט, ווי א חדר־יינגל, ווען ער באַגעגנט זיין רבין: ער גיט פאַרשעמט א ברום־אָפּ זיין „גוט־שבת, רבי!...“ און דאָס האַרץ

קלאפט אים דערנאָך...

אלץ גייט כשורה... נאָר מיטן נייעם וואָלענעם טלית האָט ביי פּאַנדרען געטראָפן א שטיקל סיבה. שבת נאָך חתונה, אַז מען האָט אים אויפגערופן צו דער תורה, האָט פּאַנדרע פון אויפרעגונג א צי־געטאָן איין אראָפּגערוקטן ברעג איבער דער ברייטער פּלייצע. ער האָט נאָר, ווי ער זאָגט, א צי געטאָן א קאָפּעלע, א האָרעלע נישט מער, פונדעסטוועגן האָט דער נייער וואָלענער טלית גע־פּלאַצט, און גראָד ביים דאָפּלטן נאָט, דאָרטן ווו עס געפינען זיך די זעקלעך פאַר די ציצית... עס האָט געגעבן אזא פּלאַק, אַז ר׳ סענדער, זיין שווער, האָט אים געמוזט אָנכאַפּן פון הינטן:

— טפּרררו, פּאַנדרע! א טלית איז נישט קיין כאָמעט!

קומענדיק דערנאָך אהיים צו טשאָלנט, האָט זיך פּאַנדרע גע־שעמט צו קוקן מערען, זיין יונג ווייבל, אין פּנים אריין. וואָס וועט זי, א שטייגער, זאָגן צו אזא איידעלן איינשפּאַנען זיך אין א נייעם דובראָוונעם טלית?... אָבער מערע האָט דערזען דעם גוואַלד־ריס אויפן שוואַרץ־געפּאַסקעטן וואָל, און האָט נאָר א שמייכל געטאָן. נחן האָט זיך אפילו אויסגעדוכט, אַז זי האָט אים אָנגעקוקט מיט א מין מידער ליבשאַפט. מערע אליין האָט נאָך געפילט איבער זיך פּאַנדרעס שטורמישע גבורה. זי האָט געוווּסט, אַז זי מוז אלעמאָל נחן דערמאָנען, אזוי ווי מען דערמאָנט א שטאַרק קינד, אַז מען מוז זיך אומגיין פּאַוואָליע, רחמנותדיק מיט אזעלכע שוואַכע צאַצ־קעס, ווי א ווייב איז, ווי א נייער טלית — וועלכער שמעקט נאָך מיט דובראָוונע...

נאָך הבדלה האָט זי דורכגעצויגן א דינעם פאָדים דורך א דינער נאָדל און האָט זיך ביים לעמפּל אוועקגעזעצט צירעווען דעם גע־פּלאַצטן אָרט. איר לאַנגער גאָלדיק־טונקעלער צאָפּ און די שוואַרץ־בלויע פאַסן פון טלית האָבן זיך געגאָסן איבער איר יונג־ווייבערישן שויס און איבער איר ווייסן שבתדיקן פאַרטוך אראָפּ צו דער פאָד־לאָגע. איר הויכער האלז מיטן קליינעם קאָפּ זענען געווען איינגעצ־בויגן איבער דער ארבעט. די ליפּן זענען איר געווען פרום פאַר־שלאָסן, די נאָדעלע האָט געבליצלט צווישן אירע מאָגערע פינגער, און דער גוואַלד־ריס אין טלית איז געוואָרן אלץ קלענער און קלע־נער, ביז ער האָט זיך איינגאַנצן פאַרמאַכט. מען זאָל געווען זיין מיט צוויי פּאָר אויגן וואָלט מען אויך נישט דערקענט.

אַז פֿאַנדרע האָט דערזען, ווי די פּאַסן פֿון זיין שמעקעדיקן טלית גיסן זיך איבער מערעס שויס און ווי קונציק זי פאַרגלעט זיין „פּעלער", וואָס ער האָט געמאַכט, האָט אים אָנגעכאַפּט אַ גלוסטעניש און אַ בענקעניש און אַ נאָגעניש אין האַרצן. מערע זאָל אים געוועזן איצט זאָגן: „שפּרינג אַראָפּ פֿון דאַך אין ברונעם", וואָלט ער געשפּרונגען. נישט קענענדיק מער איינהאַלטן זיינע געפֿילן, האָט ער, מיט זיינעביידע לאַפּעס, אַרומגעכאַפּט מערעס קאָפּ, ווי אַ לייב כאַפּט אַרום אַ פּיסקליאַטע. אָט־אָט שלינגט ער זי איין. זיין הייסע גלוסטעניש האָט זיך אויסגעדריקט אין אַזאַ לשון:

— פּאַיעטאַנטשיק!... אַ כאָלעריע אין מיר און אַ געזונטעלע דיך אין ביידע זייטעלעך אַריין.

דאָס איז דער העכסטער גראַד פֿון פֿאַנדרעס ליבשאַפֿט. ווען זיין הייסקייט צו זיין יונג ווייבל דערגרייכט גאָר אַ הויכע מדרגה, באַנוצט ער זיך מיט אויסטערלישע ווערטער. וואָס אויסלענדישער, וואָס משונה'דיקער, וואָס וויניקער טייטש — אַלץ מער וואָג האָט דאָס פֿאַר אים און פֿאַר זיין האַמטענער באַגייסטערונג. אַ סך גראָבלעכע ווערטער זענען אים פֿאַרבליבן פֿון דער צייט, ווען ער איז נאָך געווען אַ קצב. אַנדערע האָט ער זיך אָנגעהערט אַצינד, אין באַלעגאָלישן צעך. און גלאַט אַזוי מאָדנע ראשי־תיבותן — נישט־געשטויגן נישט־געפֿלויגן. מישט ער זיי אַלע צוזאַמען און שפּילט אויף זיי מערען, ווי אויף נאָטן: „עסקאַדראָנטשיק, האַלאַבּליעלע, צעפּצעכעלע, בן־פּקועה'לע, אַן אַרטיליעריעצקע דיר אין די ביינדעלעך! אַ קרימינאַלטשיק דיר אין די ליטקעלעך...

צום אָנהויב האָט זיך מערע געקרימט, אָנגעשטעלט אויף אים די ברוינע אויגן און געוואָרפֿן מיטן צאָפּ, ווי אַ פֿוקס מיטן עק. אָבער דערנאָך האָט זי זיך מיט איין אויער געוווינט צוהערן צו זיי. איר ווייבערישער געהער האָט אין די דאָזיקע ווערטער געוווּנען כאַפּן אַ טייטש, וואָס נאָר זיי ביידע, זי און נח, פֿאַרשטייען עס... אין יעדן אַזאַ משונה'דיק ווערטל איז געלעגן אַ שטיק רויער כח. און מערע האָט דאָס אויפֿגענומען אין זיך, אין איר מאָגערן גוף, אין איר בלאַסן געזיכט און אין אירע פֿרומע מידות, ווי אַ לעכצנדע ערד נעמט אין זיך אויף אַ וואַרעמען רעגן. אויך נחס גבורה איז איר צום אָנהויב נישט באַקומען. פּונקט ווי אַ צו־שטאַרקער רעגן באַקומט נישט אַן אויסגעטריקנטער ערד. אַ קורצע צייט נאָך דער

חתונה איז זי נאָך מאָגערער געוואָרן און איז ארומגעגאנגען א צעדריקטע, א צעשטורעמטע. מיט בלויע קרוהעס אונטער די גרויסע אויגן און מיט א מידער פארגליווערטקייט אין די גרויסע שווארצ־אפלען. אָבער ביסלעכווייז האָט זי זיך גענומען אויסגלייכן, אויפ־בליען. דורך געהיימע רערן, וואָס נאָר מאן און ווייב קענען זיי, איז פאנדרעס פולבלוטיקייט אריין אין אירע בלוילעכע אָדערן. די פלייצעס אירע זענען קיילעכדיק געוואָרן. א רויטלעכער גלאנץ האָט זיך גענומען דורכשלאָגן דורך אירע מאַטעווע האָר. דער קוק איז געוואָרן זיכערער און די לעצטע סמנים פון שטורעם און שאָטנס זענען פארשוואונדן פון אונטער אירע אויגן־עפל. און שבת, ווען זי פלעגט אָנטאָן דעם ברייטן געפאלדעוועטן, ווייסן ציץ־קליידל מיט די רויט־בלויע בלימעלעך און אויף די פלייצעס — דער מאמעס ברוסט־טוך מיט טערקישע קווייטן, פלעגן יונגע באלעגאָלעס, פאנד־רעס חברים, איינגעמען א מיתה־משונה. זיי האָבן אָבער מורא געהאַט קוקן צו שטארק, צו ווינקען — אוודאי און אוודאי נישט. הויבט זיך אָן מיט פאנדרען!... אפילו נישט־פארגינערס האָבן וועגן מערען מער נישט גערעדט, ווי וועגן א „באַטשאַן" מיט הויכע פיס. מען דארף שוין זיין א רשע־מרושע צו רופן אזא הויכע און שיינע יונגע ווייבל „באַטשאַן", אָדער „פּאַרדאָניכע". ניין, פאנדרע האָט זיך מיטן שידוך גאָרנישט אָפּגענארט.

נאָר פון על־חטא ווערט מען דאָך נישט פעט און פון פארליבע־ניס אין נישטאָ קיין גריבענעס... אויסער זיין הייסער ליבשאפט האָט טאקע פאנדרע צוגעזען, אז מערע זאָל א ביסל מער עסן, זי זאָל זיך געוויינען צו נעמען אין מויל אריין, נישט ווי א צעקראָכענע באלעבאטישע טאָכטער, נאָר ווי פאנדרעס ווייב. יאָ. אז געגעסן געקאָכטע לעבער צו וועטשערע, זאָל זיין געשניטן פון שטיק און געגעסן. און אז געזופט מילכיקן קרופניק, זאָל זיין געזופט. נישט פון א פלאטשיקן טעלער, נאָר פון א שיסל. און אז געריבן ווייסן צוואָרעך מיט שווארצן ברויט, זאָל זיין געריבן. און כדי עס זאָל זיך גוט גליטשן, בייסט מען צו מיט א פרישער אוגערקע. אזוי האָט ער מערען געלערנט. און כדי הירזשענע קאשע זאָל זיין באַטעמטער — דארף מען זי באשיטן מיט א ביסל מעל־צוקער. נאָר נישט געשעמט זיך! און מערע האָט געפאָלגט און ס'איז איר טאקע גוט באַקומען.

פאנדרע באנוגנט זיך אבער נישט מיט היימישע מאכלים אליין. פון די קצבישע יאַרן אַן איז ער געוווינט צו עסן א סך פלייש. און פאַרנדיק מיט דער בויד איבער די שליאַכן מאכן זיך מציאות, גוטע זאכן. איז אַט ברענגט ער מערען א פרישן קעלבערנעם לונג־און־לעבער, וואָס שמחה'לע טורערו, זיין געוועזענער חבר, האָט אים פארקויפט פאר האלב געלט; דאַ האנדלט ער פאר איר איין א קער־בעלע רויטע יאַגדעס, פון בראָזעווע ווייסע קאָרע געפלאָכטן, און דאָרט — אַ מאנדל פרישע שלאַיען, אָקאָרשט פון וואסער, מיט בלויע, פעטע רוקנס. שוואָמען איז שוואָמען, און אייער איז אייער. און פרישע באָב צום קרופניק איז אויך נישט קיין שלעכטע פאַ־טראָווע. און אז מערע בייזערט זיך אויף אים כלומרשט אַן, וואָס ער גיט אויס אזוי פיל געלט אויף דער אכילה, דערקלערט איר פאנדרע דעם שכל פון עסן, קצביש:

— „אַרטיליעריעצקע"... שטאָפּ גוט די קישקע וועט זי דיר נישט צעקריכן אין טשאָלנט...

אָדער באַלעגאַליש:

— מריינעלע! אז מען שמירט נישט פאָרט מען נישט!

2.

א זומער איז אוועק און א ווינטער איז געקומען. דער דניעפּער איז איינגעפרוירן געוואָרן, די פאַרעכאַדן זענען געבליבן שטיין. און פאנדרעס בויד האָט זיך ווייטער געגומען גליטשן אויף דעם שליאַך, צווישן שקלאָוו און אָרשע. נאָר אצינד איז דער שליאַך „זיינער" און די שודאָקעס — זיינע. אויס שמייסער!... אצינד איז פאנדרע אַן איידעם און א האלבער באַלעגאָלע. ווארום אַן אַפּמאַך איז דאָ צווישן אים און ר' סענדערן, אז אַלץ וואָס מען פאַרדינט טיילט מען זיך אויף דער העלפט.

ר' סענדער פאָרט ווינטער־צייט זעלטן־ווען ארויס. ער רוט זיך אויס און וואַרעמט זיינע אלטע ביינער אויף דער לעזשאַנקע אין שטוב. גרין זענען די אלטע קאַכל פון דער אלט־מאָדישער לעזשאַנקע, ווי פּאַליווענע טעפּ, און אויסגעגלעט און ווארעם זענען זיי. און אז ס'ווערט א ביסל צו הייס — זעצט מען זיך אוועק אין יאַרמלקע און מען זאָגט תהילים. מערע טראָגט צו א גלאָז טיי.

דער וואנט־זייגערל, מיט איין וואָג און מיט א שיקסע און בלומען אויפן ציפער־בלאַט, סטאַרעט זיך מיט אלע כוחות צו האלטן צייט פון פלייש־זאלצן און פון מנחה־דאווענען... לויפט ער מיט זיין אומרו, ווי מיט איין פיסל פון א הינקעדיקן אונטער־שמש, טיק־טאַק, טיק־טאַק, זייער פאַרהאַוועט. אָבער ער פלייסט זיך שוין צופיל. אָדער ער פארלויפט אָדער ער דערלויפט נישט, אָדער ער בלייבט גאָר שטיין... טוט אָן ר׳ סענדער די מעשענע שפאַקולן און קוקט ארויס אויף דער גאַס. ער האָט זיך זיינע סימנים אין הימל פון דער צייט, ווען מען האָט נאָך נישט געברויכט קיין זייגערס. פון טאַטן ר׳ זימל, עליו־השלום, און פון דאָרף־גויים, להבדיל, האָט ער דאָס בירושה. ער האָט זעלטן־ווען א טעות. גייט ער צו צום פאַרהאַוועטן זייגערל, ווי מען גייט צו א ווייסן־חברהניק, גיט א שטופ דעם ווייזער, ציט־אָן די איין־איינציקע וואָג — אַנגעגאָסענע בליי אין א מעשענער טרייבל אָן א דנאָ —; גיט, מיט א שמייכעלע, א קוק אויף דער אויפגעמאָלטער שיקסע אין ציפערבלאַט און מאַכט: „באַם־באַם־באַם...״ אויף חסידיש שטום־לשון הייסט עס: געלויבט דער אויבערשטער! א רואיקע עלטער, א גוטע עלטער, אויף אלע יידן געזאָגט געוואָרן!

אָפטמאָל קומט פאַנדרע אָן פון אָרשער באַן שפּעט ביינאַכט. ביז מען פירט פאַנאַנדער אלע „שודאָקעס״, ביז מען שפּאַנט אויס די פערד און מען שטעלט זיי אוועק אויף האָבער — באַווייזט דער פאַרהאַוועטער וואנט־זייגערל נאָך צוועלף.

דאָס מאָל, איבערן גרויסן פראָסט, איז עס אויסגעקומען נאָך שפּעטער. מען קען די פערד נישט פּאָיען אין א גרויסער קעלט, איידער זיי קילן זיך נישט אָפּ. איז פאַנדרע אריינגעפאַלן אין שטוב א דערפרוירענער, אָן אָנגעהאָרעוועטער, אָן אויסגעהונגערטער. מערע איז אין די חדשים, לייגט זי זיך פרי אין בעט. סענדער און סענדעריכע כראָפּען שוין לאַנג אין דער צווייטער האלבער שטוב, הינטערן פאַראַוואַן. מיט זיינע בערישע פיס און מיט זיינע ברייטע שטיוואַלעס וויל פאַנדרע גיין אויף די ציפּקעלעך, כדי נישט אויפוועקן מערען. פונדעסטוועגן מאַכט ער אָן א רעש, ווי א געפּאַד־קאָוועטער משא־פערד אויף שטיינער. דערהערט ער, אז מערע שלאָפט נישט, בויגט ער זיך איין איבער איר בעט און פרעגט:

— נו?

— גר״נו. — ענטפערט אים מערע האלב־פארשלאָפן און גע־היימניספול.

— דו הערסט, עסקאַדראָנטשיק, — מאַכט פאַנדרע — א געזונט דיר אין די זייטעלעך, כ׳וואָלט עפּעס געגעסן, אפשר איז דאָ א קאַפּ מילכיקע „קאַסע״? קאַלטע „קאַסע״... (קאַשע).

מערע הויבט אויף פון גרויסן פאָוועלע־קישן א קליין קעפל מיט א דיקן פאַרפּלאָנטענעם צאָפּ:

— וואָס עפּעס קאַלטע „קאַסע״?

דערקלערט איר פאַנדרע זיין פלוצלעכע ליידנשאַפט צו קאַלטע מילכיקע קאַשע, מיט א ברומיקן גוטמוטיקן שעפּטשען, אזוי:

— דו הערסט דאָך, מריינעלע, שטייט היינט קושקע־בראַנד, דער פּריסער, לעבן אָרשער וואָקזאַל און שלעפּט רעטשקענע שוואַרצע קאַסע פון א האַלאַטשיק, באַגאַסן פון אויבן מיט מילך... שלעפּט מיט א לאַנגער סקאָרינקע און טשמאַקעט... איז דאָך אָבער קאַלט, די שוואַרצע קאַסע מיט מילך איז פאַרקילט, דער האַלאַטשיק איז שמאָל... היינט גיי עס אזא קאַסע פון האַלאַטשיק!... זאָג איך, קושקע, זאָג איך, גיב, זאָג איך, כ׳וועל דיר העלפן עסן קאַסע פון האַלאַטשיק. כ׳האָב, זאָג איך, א הילצערנע לעפל... ריטשעט ער, קושקע, ווי א הונט אויפן ביין. גיי, זאָגט ער, פאַנדרע, אין דר׳ערד מיט דיין לעפל! כ׳וועל דיר נישט געבן קיין קאַסע, כ׳האָב, זאָגט ער, אליין א קאַפּ קאַסע. גיי, זאָגט ער, צו דיין יידענע... זי איז אליין א גוטע קאַסע, א הייסע קאַסע, וועט זי דיר געבן, זאָגט ער, קאַסע... און די באַלעגאָלעס אַרום הי־הי־הי, צעהירזשען זיך, ווי די פערד אויפן יאַריד... זאָג איך: הער נאָך, קושקע, זאָג איך, גיי דו אין דר׳ערד מיט דיין קאַסע!... ווי, זאָג איך, מיט דער קאַפּ קאַסע, אזוי, זאָג איך, אָן דער קאַפּ קאַסע. כ׳האָב דיך, זאָג איך, אין כאַליאַווע מיט דיין גאַנצער קאַסע! נאָר מיין ווייב זאָלסטו נישט טשעפּען... וואָרום כ׳וועל, זאָג איך, באַלד מאַכן פון דיר א רויטע קאַסע מיט מילך... וועסטו געדענקען קאַסע! הערסט?... שיער נישט געקומען צו א געשלעג. באַלעגאָלעס האָבן זיך ארייַנ־געמישט. קאַסע־קאַסע, קאַסע־קאַסע!... דרומלט זיך מיר א גאַנצן טאָג מילכיקע קאַסע אין קאָפּ...

מערע ווערט אינגאַנצן וואַך. זי דערשרעקט זיך פאַר פאַנדרעס מעשה און פאַר זיין ווילן זיך שלאָגן מיט קושקען. זעצט זי זיך

אין בעט און טענה׳ט צו איר מאן אזוי:

— שוין גאַר שלאָגן זיך איבער מילכיקע קאַשע? דאַרפסט קליאַנטשען ביי קושקען פון זיין האַלאַטשיק?... האָסט נישט וואָס צו עסן?...

דערזעט פאַנדרע זיין מערען אין העמד, מיט אירע אויפגעבליטע פארקיילעכדיקע אברים, מיט איר גאַנצער נאַכטיקער פאַרגאָלדעט־קייט ביים לעמפל, פאַרגעסט ער זיין הונגער, די מילכיקע ריעטשקענע „קאַשע" וואָס האָט זיך אים געגלוסט. און אַנדער הונגער כאַפּט זיך אין אים אויף. נעמט ער זי אָן פאַרביידע פּלייצעס.

— אַ־אַ! ס׳איז א קאַלטע הענט! — קאַרטשעט זיך מערע.

און פאַנדרע טוט און וואַרעמט זי מיט הייסע אויסטערלישע צובעמעניש:

— „טרעמאַמעטערל", כאַליעריעצקע, צעפּצעכעלע, קאַטשאַנ־טשיק, צוויי געזונטעלעך דיר אין די פּיס און איין גרויסע כאַליערע אין מיר אריין...

קנייטשט זיך מערע צוזאַמען און באַהאַלט זיך לאַכנדיק אונטער דער קאָלדרע:

— גיי שוין גיי! האָסט דאָך געוואָלט עסן, איז גיי, נעם פאַרנט אין אויוון א טעפּל פליישיקע פאַסאָליעס און עס!

דערמאָנט זיך פאַנדרע, אַז ער איז טאַקע הונגעריק. דעקט ער מערען איין, וואַשט זיך שטילערהייט, שלעפּט אַרויס פון אויוון א טשוהונענעם טאָפּ פאַסאָליעס, פון אַלמערל — א הילצערנע לעפל מיט א לאַבן ברויט אין רייבט געשמאַק, אויף א ברעג טיש. א יונ־גער פערד, איבער היי־יאַריקן האָבער, וואָלט געמעגט מקנא זיין פאַנדרעס אַפּעטיט, זיינע ציין... מערע הערט זיך צו מיט פאַרגעניגן, ווי דער אַלטגעבאַקענער ברויט קנאַקט און ווי פאַנדרעס הילצערנע לעפל גרונטעוועט זיך אַלץ טיפער אינעם טאָפּ פאַסאָליעס. „א כפּרה, זאָגט נח, צען האַלאַטשיקעס מיט מילכיקע קאַשע" און רייבט ווייטער. דער פּנים גיסט זיך אים אָן מיט א געדיכטער רויטקייט פון אַזא געשמאַקער מלאכה און די גרויע אויגן בליצן מיט צופרי־דנקייט. זיין גרויסע לעפל קלאַפּט זיך אָן אַפּעטיטלעך, מיט א טעמפּלעכן קלונג, אָן די קלעפּיקע ווענטלעך פון טשוהונענעם טאָפּ. דער קלונג ווערט אַלץ הילכיקער און הילכיקער, אַפּנים דאָס געדיכטע געקעכץ ווערט אַלץ ווייניקער. מערען אַליין הויבט אָן

ציען דאָס האַרץ. עס פאַרגלוסט זיך איר פאַרזוכן. זי איז דאָך אין די חדשים.. דרייט זי זיך אויפן געלעגער, ביז זי האַלט נישט אויס און בעט א ביסעלע פאַרשעמט:

— נח, דערלאַנג מיר א לעפל פּאַסאָליעס... אויב דו האָסט נאָך...

לויפט צו פאַנדרע און דערלאַנגט איר אויף א טעלערל:

— נאָ, נאָ, פאַרטעפיאַנטשיק, מריינעלע, כ'האָב שיער־שיער נישט אויפגעגעסן, א כפרה זאָל איך ווערן...

— הער זיך אויף צו שילטן! — בייזערט זיך מערע און פאַרזוכט די קאַלטע, אָפּגעשטאַנענע, זויערלעכע פּאַסאָליעס. דער אַפּעטיט פאַרגייט איר גלייך אויפן אָרט. לויט פאַנדרעס געשמאַקן קייען האָט זיך געדוכט, אַז דאָס האָט א טעם גן־עדן... ווו איז אהינגעקר־מען דער טעם? נישטאָ. פאַרשוווּנדן אין דער נאַכט אריין... ווערגט מערע אראָפּ א פּאָר פּאַסאָליעס פון יוצא־וועגן, און שטופּט אָפּ דאָס טעלערל.

— שוין? — וווּנדערט זיך פאַנדרע — אָט פון אזא אכלען ווילסטו געהאָלפן ווערן?

אָבער מערע שטופּט שוין דאָס טעלערל מיט א זויערער מינע. זי זאָגט אים, אַז עס קען איר נישט־גוט ווערן. ער זאָל זי לאָזן צורו...

— אָהה... — מאַכט פאַנדרע מיט טיפן פאַרשטאַנד. — אזוי גאָר!... ווי האַלט עס מיט אונזער זשערעבטשיק?

אָבער מערע דרייט זיך צו אים אום:

— גיי, גיי! בענטש בעסער אָפּ!

גייט פאַנדרע צוריק צום ברעג טיש, עסט אויף דער ווייבס שיריים, און זאָל זיך דאָס אים אפילו א שלוקערץ טאָן נאָך אזא גאַנצן טשוהונענעם טאָפּ מיט אָפּגעשטאַנענע פּאַסאָליעס און נאָך א האַלבן אלטגעבאַקענעם ברויט. ער גיט זיך נאָר א רייב ביידע לאַפּעס, פון פראָסט און האָרעוואַניע — צעברענטע און פאַרהאָר־טעוועטע דלאָניעס. דער צופרידענער ריב מאַכט אָן א רעש, פּונקט ווי מען וואָלט געשיילט א געזאַלצענע טאַראַנקע מיט א טעמפּן קיך־מעסער: ריץ־ריץ!... און זיין גרונטאָווּנע זאַטקייט דריקט נח אויס מיט אזא לויב־געזאַנג פאַרן בענטשן:

— נו, געלויבט דער אויבערשטער! אָפּגעגעסן...

.3

ער הויבט אָן צו ברומען. מער אין זיך אריין ווי אויפן קול. פאנדרע בענטשט...

נאָר די ווארעמקייט פון שטוב, די נאָענטקייט פון זיין ווייב, און די גוטע פארדייאונג צעגיסן זיך אים ווי א שלאָפטראנק אין די אָנגעפרוירענע, שטארקע אברים. ער איז מיד, ווי א פערד נאָך א טאָג אקערן. און ער דרעמלט איין, איבערן טיש, מיטן קאָפּ איבער די אָרעמס, שוין ביי דער צווייטער ברכה, ביי „על הארץ ועל המזון..."

...עס אָטעמט זיך און עס כראָפּעט זיך און מען פאַרט!... עס שווימען פערד, האַלאַטשיקעס מיט מילכיקע קאשע, מערעס קיילעכ־דיקע באטעמטע פלייצעס... און אין מיטן־דרינען רייסט מען אים גאָר איבער, אין רעכטן מיטן זיסקייט:

— נח! נח! בענטש שוין אָפּ און לייג זיך שלאָפן! דיין בעט איז אויסגעבעט.

מערעס קול.

כאפט זיך אויף נח מיט א ברום און צעלויפט זיך:

— אומהו... אָט־אָט!.. „על הארץ ווי, וו... ועל המ... המ... המזון..."

אָבער דער דאָזיקער כח פון אויפכאפּ און פון צעלויף האלט נישט לאנג אָן. „מראם־מראם־מראם־מראם"... אזוי בורטשעט אין אים א ווײַלע נישט קלאָר דאָס ווייטערדיקע, פארשוומענע בענטשן און ער אליין דרעמלט ווידער איין.

... פון בויד קריכט ארויס א גרויסער טאָפּ מיט פעטע פאַסאָ־ליעס. ער און מערע זיצן קעגנאיבער אין די בלויזע העמדער, מיט הילצערנע נייע לעפל אין די הענט. דער טאָפּ אינמיטן. אזוי עסן זיי און לאכן. ער א לעפל, זי א לעפל. ער א לעפל, זי א לעפל. דערווײַלע־וואָס קיצלט ער זי אין זייט מיט איין באָרוועסער פוס. צוויי פארגעניגנס אויף איין מאָל. אָבער זי וויל נישט, זי שרייט גאָר:

— נח! נח! וואָס פאר א כראפּן ביים טיש! טו זיך אויס!

— האָ? — גיט זיך נח א ריס אויף. ער שטארקט זיך, ווי א לייב. ער האלט קאָפּ. ס'איז בלאָטע! מען וועט אים פון דרך, ווי א

בלינדן פערד, נישט אראָפּפירן. ער געדענקט גוט, אז ער האלט נאָך אינמיטן בענטשן. ענטפערט ער מערען ווי אין הינערפלעט:

— אומהו... אָה!.. על הארץ וויי... וו... ועל המזון, מראַם־מראַם־מראַם...

— נח! אויסגעבע—עט!

אָן אקציע היינט מיטן אָפּבענטשן. ס'איז א כשוף! ער קען פון שפּאָן נישט ארויס. ער רייסט זיך צו דער ווארעמער פּערענע און דער כאָמעט, דער „על הארץ ועל המזון", האלט אים צוריק, סטאַי, ברודער! אָנגעפּרעסן זיך, ווי א גוטער גוי, און נישט אָפּגעבענטשט? טפררררו!!

גיט זיך פּאנדרע אונטער — ביסט געדעכט ווי די וועלט!

— „על הארץ ועל המ... המ... המזון" מראַם־מראַם...

— נח! ניי—אָך! בים־באָם, בים־באָם, בים־באָם!

פונוואנען האָט זיך דאָ גענומען א קלויסטער? פון מערען איז גאָר געוואָרן א משונה'דיקער גלאָק. און זי וואקסט נאָך אויס... זי וואקסט. זי איז דאָך אויף דער צייט, אָן עין־הרע!... מען דארף לויפן! מען דארף זיך אויסטאָן! די בעט איז דאָך אויסגעבעט! נאָר צוליב וואָס רייסן ביים האלז, טרייסלען אים!...

— ניי—אָך! אוי, אוי!

נישט באשערט געווען פּאנדרען אויסצורוען זיך היינטיקע נאכט. נאָך אזא פּראָסטיקן טאָג, נאָך אזא האָרעוואניע, נאָך אזא טאָפּ מיט לעבלעכע פּאסאָליעס. וואָרום ווען ער גיט זיך נאָכאמאָל א כאַפּ מיטן „על הארץ ועל המזון"... דערזעט ער גאָר, אז מערע שטייט לעבן אים אין בלויזן העמד, מיט א צעשראָקן פּנים, און רייסט אים ביים קאָלנער. און סענדער, זיין שווער, לויפט גאָר פּלוצים ארויס פון הינטער דעם פּאַראַוואָן אין יאַרמולקע און אין תחתונים. און אויף דער גאס קלינגט מען! מען קלינגט...

פּאנדרע גיט זיך א ריס און א שטעל־אויף אויףביידע פיס. נאָר איין רגעלע שאָקלט ער זיך נאָך, ווי פון א שכרות, און באלד איז ער שיין אינגאנצן אויסגעטשוכעט:

— מערע! שווער! וואָס איז דאָס?

— קוים אויפגעוועקט דיך! — שרייט מערע, — דו זעסט דאָך! עס ברענט! אָט־אָ קוק!...

אין די פּארפרוירענע שייבעלעך, מיט די פּראָסט־קווייטן, גליי־

מערט א בייזע רוּיטקייט, וואַקסט זיך פאַנאַנדער, ווי א גיפטיקע רויז. דער גלאָק פון קלויסטער קלינגט מאָוּמדיק, און דער רויטער אָפּשיין וואַקסט. איינס דערנענט, דאַכט זיך, דאָס צווייטע.

פאַנדרע גיט א שפּרונג אין קאָכשטוב און שלעפּט ארויס זיין האַק פון אונטער דעם מילכיקן בענקל. ס'איז די האַק פון א פּאַר־זשאַרניק. וואָרום פאַנדרע געהערט צו חברה „פרייע פייערלעשער“. און איז איינער פון די בעסטע קלעטערער בשעת א שרפה, אויף ברענענדיקע דעכער, אויף הילצערנע טרעפּן. מיט איין ריס פון פאַזשאַרנעם קרוק לייגט פאַנדרע איין א פלאַקערנדיקע בערווענע וואַנט, פליקט אָפּ לאַדנס און טירן ווי זשאַברעס פון א געבראָטענעם הערינג. אז פאַנדרע לויפט אָן אויף א שרפה צעכראַבּרעט זיך אַשקענאַזי, דער לערער, דער שקלאָווער בראַנדמייסטער, מיט גאָר א נייער פרישקייט:

— פּאַדאַ־וואַי!

דערזעט מערע דעם פאַזשאַרנעם האַק אין נח'ס האַנט — ווערט איר א ביסל קאַלאַמוטנע. וווהין וועט ער דאָס לויפן? א נישט־אויס־גערוטער, א פארשלאָפענער, אינמיטן דער נאַכט!

— נח. — הויבט זי אָן צו ציטערן — כ'האָב מורא! בלייב אין שטוב!...

— מריינעלע, וואָס רעדסטו? — בעט זיך ביי איר נח, לייגט פּאַוואָליע אַוועק דעם האַק, הויבט אויף זיין האַלב־נאַקעטע ווייב, ווי א פּעקל וואַטע, אויף די אָרעמס און לייגט זי אריין צוריק אין בעט, דעקט זי גוט איין. — „וואָס רעדסטו?“ — בעט ער זיך ביי איר ווייטער און כאַפּט אויף זיך ארויף די אַלטע פּאַדיאָווקע. — יידן ברענען. מען מוז געבן ראַטונעק, און דו —

פון גאַס קאַראַבקעט זיך אריין ר' סענדער מיטן פּעלץ איבער די תחתונים און מיט די וואָליקעס אויף די באָרוועסע פיס און זאָגט, אז ס'דאַכט זיך אים, עס ברענט ביי די יאַטקעס, דאָ גאַרנישט ווייט, דריי גאַסן פונדאַנען,ביים נייעם נגיד, דאַכט זיך...

— ביים נייעם נגיד? — שרייט אויף פאַנדרע. אוי ווי, שווער! איך האָב אים דאָך אָקאָרשט געבראַכט אין בויד פון אָרשע... מיין „שודאַק“!

און פאַרגעסנדיק אָן ווייב און שווער, אָן שלאָף און בענטשן לאָזט ער זיך לויפן דורך דער שטוב־טיר אין פירהויז אויף פּראָסטי־

קער, בלוי־טונקעלער גאַס. די שווערקייט פון פּאָזאַרנעם האָק אין דער האַנט גיט אים צו מער פרישקייט, מער האַסטיקייט. לויפט ער, אין די ברייטע, נישט באַקוועמע שטיוואַלעס פון וועג, אַזוי לייכט ווי אַ יינגל. ער לויפט ראַטעווען זיין „שוּדאַק". ער איז באַלויכטן מיט דעם בייזן אָפּשיין פון דער שׂרפה און איז באַוואָרפן מיט טומלדיקע און שווערע בים־באָמס פון קלויסטער־גלאָק... עס הער־דושעט שוין ערגעץ־ווו, גאַרנישט ווייט. אויף דער צווייטער גאַס הערט שוין פּאַנדרע, אַז מען שרייט גאַנץ דייטלעך:

— עס ברענט!... פּאָזאַ—אַר!

— ביים נייעם נגיד! ביים נייעם נ—אַ—גיד!

אַ „מורקע"

1.

שטאַמען שטאַמט דער שקלאָווער נייער נגיד פון אַן אָרעמער משפּחה. און רופן האָט מען אים אַמאָל גערופן: „חיימקע דער תבואה־הענדלער". געווען איז ער אַ ייִד אַ קבצן, אָבער אַ געזונטער, אַן אָדערדיקער מיט אַ געדיכטער קוטשמע האָר און מיט אומרואיקע אויגן, וואָס זוכן שטענדיק פּרנסה. ווען מען צו געבן עסן איז גראָד געווען. אַ גרויסע כאַפּטע קינדער מיט פאַרגרעבטע פּנימער און מיט קויטיקע האָר האָבן זיך אַרומגעדרייט אין שטוב. האָט מען געהאַנדלט, מיט וואָס ס'האָט זיך געמאַכט. נישט דווקא מיט תבואה. ס'רעדט זיך נאָר אַזוי — „חיימקע דער תבואה־הענדלער". מ'האָט געהאַנדלט מיט ליקעס, מיט חזיר־האָר, מיט שוועמלעך, מיט פלאַקס, מיט מאָן, מיט אוגערקעס. און דאָס אַלץ האָט נישט געקלעקט צו געבן עסן צו־זאַט אַ ווייב און אַ גוזמא מיט מיידלעך און ייִנגלעך. אין חדר פלעגן זיינע קינדער קומען אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע, צעשראָקענע פון זייער אָרעמקייט און פון דער חוצפּה פון באַלע־באַטישע ייִנגלעך, וואָס גייען אין גאַנצע מייטקעס. זיי האָבן זיך שטענדיק געטוליעט אין די ווינקעלעך. נאָר ס'האָט נישט געהאָלפן. אַז דער רבי ווערט אין כעס, שמייסט ער די באַלעבאַטישע תלמידים פון יוצא־וועגן, און צו זיי, צו חיימקע דעם תבואה־הענדלערס יונגאַ־צעל, לאָזט ער אויס דאָס גאַנצע הארץ, די גאַנצע היץ פון זיי... „לאָקשן"...

נישט־פאַרגינער דערציילן אפילו, אַז מחמת גרויס אָרעמקייט האָט די חיימיכע, די שפּעטערדיקע נגידת׳טע, געלאַטכנט, איינמאָל פרייטיק, אַ פּישל אין מאַרק און פאַררוקט אין קאָשיק. און די פּיש־ייִדענע האָט זי געפּאַקט, אַרויסגעשלעפּט דאָס געלאַטכנטע פּישל מיט גרויס חרפּה און געטוקעט דער חיימיכע אין פּנים מיט דעם שליימיקן שנוק פון פּיש, אויסגעשמירט איר נאָז און באַקן, און די שפּיכת־דמים איז געווען גרויס. פון גרויס עגמת־נפש האָט זיך ביי

דער חיימיכע צעגאָסן די גאַל. א קראַנקע געלקייט האָט זיך געלייגט איבערן געזיכט און אין די ווייסלען פון די צעשראָקענע אויגן. א לאַנגע צייט איז עס געשטאַנען אויף איר הויט ווי קינס שטעמפּל: „אָט גייט זי, די, וועלכע מען האָט געשלאָגן אין פּנים מיטן געגנ־בעטן פישל!...״

און מיטאַמאָל איז געשען א נס. דער אויבערשטער אליין האָט מער נישט געקענט פאַרטראָגן דעם צער פון דער חיימיכע און אָפּגערעכנט זיך מיט אַלע אירע באַליידער. איר אַן עלטערער ברודער, וואָס איז אַמאָל אוועק פון דער היים, איז געשטאָרבן אין אַמעריקע און איבערגעלאָזן זיין איינציקער שוועסטער א ירושה, א שווערע מטבע. געערדט האָט מען ווי דער שטייגער איז, פון „מילי־מיליאָסן״... נאָר געירשנט האָבן די חיימיכע און חיים דער תבואה־הענדלער — אודאי דרייסיק טויזנט רובל, אויב נישט מער.

אין משך פון צוויי־דריי יאָר זענען געשען גרויסע וואונדער. פון חיימקען איז געוואָרן „ר׳ חיים, דער נייער נגיד״, און פון זיין אַלטער הייזקע, אַנטקעגן די יאַטקעס, איז, ווי פון א שוואַרצן, פאַרפוילטן קערן, אויסגעוואַקסן א גרויסע נייע שטוב מיט צוויי געוויסטע קוימענס, מיט גרינע פענצטער־לאָדנס און מיט א גרינעם גאַניק, אין שטאַקעטל*), פאַרן שטוב, האָבן זיך זומער געבליט געלבע און רויטע בלימעלעך; אין ווינטער־צייט זענען אין די טאָפּעלע פענצטער געוועזן אריינגעשטעלט, נישט פּימפּערלעך מיט זאַלץ, אָדער גלעזלעך מיט לויט־עסיק, ווי ביי אַלע באַלעבאַטים, נאָר דוקא כּל־ערליי ליאַלקעלעך, מיט צאַצקעלעך, מיט בהמה׳לעך און הירשעלעך, אַלע אויסגעבעט אויף גרינעם מאָך, אָדער אויף ווייסע וואַטע, צווישן פּאַפּירענע בלומען... דאָס, וואָס אַנדערע באַלעבאַטים פאַרגינען זיך נישט אויסצושטעלן אפילו אין די גלעזערנע אַלמערס, לעבן די פּסחדיקע בעכערלעך, האָבן זיך ר׳ חיים און די חיימיכע פאַרגונען אויסשטעלן אין די דאָפּלטע פענצטער... ניין! וואָס א נייעם נגיד קען איינפאַלן! אפשר ס׳האָט זיך ביי אים פון גרויס ווילטאָג גע־רירט א קליאָפּקע אין מוח...

די אמתע הנאה פון דער דאָזיקער מענאַזשעריע, אין די טאָפּלטע פענצטער, האָבן געהאַט שקלאָווער חדר־יינגלעך. גאַנצע שעהן האָבן

---

*) פּאַליסאַד.

זיי געקענט אפשטיין ביי דעם הויז פון דעם נייעם נגיד. די פנימלעך אריינגעשטעקט צווישן די גריןּ־געפארבטע, שייןּ־פארפוצטע פלעּ־קענער אין שטאקעט. די געפרווירעגע נעזלעך רינען און די נייגעּ־ריקע אויגעלעך קוקן און קוקן און קענען זיך נישט אנזעטיקן...

אבער די קינדער פון דעם נייעם נגיד האבן נאך נישט פארגעסן דאס אמאליקע אפלאכן פון זיי, אין די באלעבאטישע חדרים. דאס צופן זיי פאר די קויטיקע האר, דאס אנטרעטן זיי אויף די לעכערּ־דיקע שיך... רעכענען זיי זיך אצינד אפ מיט אלע יינגלעך, מיט זייערע אמאליקע חברימלעך. זיי פארגינען נישט זייערע אמאליקע פייניקער, יענע זאלן הנאה־האבן פון אזא אומזיסטן „טריאטער״, פון אזא אויסשטעלונג אין ז י י ע ר ע נייע פענצטער. עפענען זיי אויף שטילערהייט א פארטקע, הינטער די שיינע ווייסע פארהאנגען, און טרובען ארויס אויף דער גאס:

— אוועק פון דאנען, שלעפער!

און פאלגט מען נישט, דאן פליען אין קאפ שאלעכץ פון אייער, ווערעמדיקע ארבעס וכדומה נאך אזעלכע מיני „קאנפעטיע״. אך, יא! די חוצפה איז ווי א הונט. ווו ס׳איז דא מער צו עסן, אהין לויפט ער... פריער האט מען מיט זיי, חיימקע דעם תבואה־הענדלערס קינדער אזוי געטאן; היינט זענען זיי, ר׳ חיים דעם נייעם נגידס קינדער, און טוען דאס מיט אנדערע... יא. היינט זענען זיי שוין אויסגעפוצט אין נייע מיטעקלעך פון גוטן שעוויאט און אין טונקלּ־בלויע מאטראזקעלעך מיט ווייסע קאנטן און אין קאפעליושלעך מיט פארביקע שפרענקעלעך. א רובל, זאגט מען, א קאפעליושל האט די נייע נגידיתטע געצאלט אין מאהליוו אין א נייעם מאגאזין, באלד ווי מען גייט אראפ פון פארעכאד.

יא, אויסגעפוצט זענען אצינד דעם נייעם נגידס קינדער ווי די פרינצן, אבער דערפאר איז זיי אפגעקראכן די געזונטע פארברענטע פארב פון פנים. די פנימלעך האבן זיך ביי זיי אויסגעצויגן, די שלייפן איינגעפאלן, און בלויע אדערלעך האבן זיך באוויזן אויף די פארבלאסטע גבירישע נעזלעך. נישט פאליובעט האט זיי, אפנים, די נייע נגידישקייט פון טאטע־מאמע. די נייע פעטע קעסט האט זיי, ווייזט אויס, פארשאדט. זעט מען טאקע, אפטמאל, דעם גויעשקן סטאראזש פון דעם נייעם נגידס הויף, ווי ער לויפט א פארסאפּעטער אין אפטייק און צוריק. מען שטעלט אים שוין מער נישט אפ און

מען ציט אים נישט נייגעריק ביי דער צונג אין א געבראָכענעם פויערשן רוסיש. מען ווייס שוין ברוך־השם. אז ס'איז גאָרנישט.ביים נייעם נגידס קינדער האָבן זיך צעשפּילט די בייכלעך פון דער נגידישער קעסט. מער גאָרנישט.

.2

ביי ר' חיימען אליין האָבן גענומען אויספאַלן די האָר. די „לבנה" האָט גענומען אויפגיין אין זיין פריערדיקער געדיכטער קוטשמע, ביז ס'איז געוואָרן א פּליך, גאָר א געהויבענער פּליך! א גלאַנציקער און אָן אומאַנגענעם־בלאַסער, ווי ביי א מענטשן, וואָס ליידט אויף א געווויסער יידישער חולאת... אָבער, פּונקט ווי אויף צו־להכעיס אַלע באַלעבאַטים פון גאַס און צו־להכעיס דעם פּליך, האָט ער גענומען אַרומשפּאַצירן פאַרן שטוב אָן א היטל, אין בלויזן כאַלאַט. אויסגעשטעלט, אַזוי צו זאָגן, דעם פרומען הימל די איבערגעקערטע, מילכיקע און נאַקעטע „שיסל" פון קאָפּ. אָט אַזוי וויל איך, ר' חיים, דער נייער נגיד, און טוט מיר עפּעס!

געזאָגט האָט ער אפילו פאַר לייטן, אַז דער דאָקטאָר האָט דאָס אים געהייסן, מחמת ער, ר' חיים נגיד, זיצט אַצינד צופיל אין שטוב אויף איין אָרט. אַנשטאָט אַרומצולויפן א פאַרשמייעטער, א פאַרשוויצטער ווי פריער, אין זון און אין ווינט און אין רעגן... האָט דאָס אים פאַרשאַדט. ליידט ער דערפאַר שטענדיק אויף קאָפּ־ווייטיק, „מיגרענע" — אַזוי רופט דאָס אָן דער דאָקטאָר. אָבער באַלעבאַטים האָבן פאָרט נישט געגלויבט: „נא דיר גאָר א נייע מין רפואה! גיין אָן א היטל איז שוין אויך א רפואה! א רפואה צו גויעשקייט אפשר... נאָר אָט, אַלע גויים גייען דאָך אָן היטלען און האָבן פונדעסטוועגן גויעשקע קעפּ".

ניין. ס'איז געוויס נאָר אויף צו־להכעיס. וואָרום אויב נישט אויף צו־להכעיס, וואָלט ער דען גענומען א גוי א משרת אין שטוב אַריין וואָס איז? א יידישע דינסטמיידל איז אים ווייניק! אַזאַ בריה, ווי זי איז — ריקליע, דעם נייעם נגידס דינסטמיידל! ס'איז נאָר מחמת נגידישקייט, מחמת בלאָזעניש... מחמת דעם זעלבן טעם האָט ער, דער געוועזענער תבואה־הענדלער, אויסגעווייסט די קוימענס איבערן דאַך... וואָס איז? פון א רויטן קוימען גייט דען נישט קיין רויך?... אַלאַ וואָס דען? גאָרנישט! נאָט אייך ווייסע קוימענס און פּלאַצט!... שאַ! און צוליב וואָס, איך בעט אייך, האָט

זיך דער נייער נגיד געגומען פוצן, אינמיטן וואָך, אין א שווארצן ראָק מיט א שפּענצער און מיט העלע געפּאסקעטע הויזן? און צוליב וואָס האָט ער געגומען רויכערן פּארטיקע פּאפּיראָסן מיט פּראָבקעס, וועלכע ער טראָגט צו צום מויל זייער פּאַרזיכטיק און זייער נגידיש, מיט דער גאנצער פלאַך פון דער דלאָניע?... איז שוין קיין קשיה נישט, וואָס ער האָט אריינגענומען אין שטוב מיכאַלקען, אן אויס־געדינטן גויעשקן יון. ס'איז קלאָר, ווי דער טאָג, ס'איז אלץ מחמת גאוה, אלעמען אויף צו־להכעיס!...

גאס און מארק האָבן געקייט און איבערגעקייט דעם גויעשן משרת ביים נייעם נגיד און נישט געקענט פארדייען. נישט געקענט פארשטיין דעם שכל, צוליב וואָס מוז דאָס אויסגיסן די פּאָמעניצעס, אויפקלאָפּן די פּערענעס, אויסבעטן דער בהמה, אויסלופטערן די בגדים, דוקא אן אויסגעדינטער יון?... פון פארדרוס האָט מען גענומען רעדן, אז ביים נייעם נגיד אין שטוב פארמוטשעט מען דאָס דינסטמיידל. וואָרום א גאנצן טאָג ברענט זי זיך דאָך, נעבעך, אין קיך, קאָכט און באקט פאר די נגידישע בייכלעך, הינדעלעך און לאטקעלעך און יאַיכעלעך. אָט וויפל אין שטוב קעפּעלעך, אזוי פיל פענדעלעך און טעפּעלעך, בלינטשעקלעך מיט געבאקטע עפּע־לעך. פון טאטע־מאמע שוין אָפּגערעדט... דאָס דינסטמיידל פארשילט זיך פשוט די יאָרן פון אזא קוכמייסטערסקע... אזוי האָט מען דער־ציילט מכח דער אכילה, און מכח דאוונען — נישט קיין פריילעכע זאכן. אָנדערוואָכן שטייט אים נישט אָן, דעם נייעם נגיד, צו גיין דאוונען מיט דעם ערשטן, צי מיט דעם צווייטן מנין — נאָר שבת! שבת טוט ער א טובה גאָט און שטאָט, און קומט צוגיין מיט די געפּאסקעטע הויזן אין דער מתנגדישער שול. און דאָס אויך נאָך שחרית... פריער, ווי צו מוסף שטייט אים נישט אָן!... מען האָט אפילו דערציילט, אז ער שיקט זיין אויסגעדינטן יון פרעגן ביים אונטער־שמש, ווו מען האלט אין דאוונען... און אז איינמאָל, שבת פאר מוסף, איז דער ערל געקומען צו לויפן צום נייעם נגיד א פארסאָפּעטער:

— זשיוואָ, כאָזשאַאין! אוזש קליטשוט מעניע אי טאַביע! *)

— וואָס הייסט? — האָט זיך דער נגיד פארוואונדערט — ווער

*) גיכער, באַלעבאָס, מען רופט שוין מיך און דיך!

רופט דאָס אונז?

— ספיוואַק! — האָט אים דער ערל דערקלערט — מיכאַלקאַ אי חיים!

דאָס האָט געזאָלט הייסן, אַז דער חזן זאָגט שוין איבער די שמונה־עשרה פון שחרית און ער האַלט שוין ביי „מכלכל חיים"...

מיט דער נייער נגדיתטע אַליין, מיט דער חיימיכען, איז עס אויך נישט בעסער געגאַנגען. זי האָט זיך אפילו געגאָסן גאָלד אין האַלדז, געוואָרן דיק ווי אַ באַק־דייזשע, אָבער דער פּנים איז איר דערפון ווייסער נישט געוואָרן. די מאַטע געלקייט פון אַמאָל, זינט דער מעשה מיט דער געגנבעטער פישל, זינט די שפיכת־דמים אין־מיטן מאַרק, איז איר פון אונטער דער הויט נישט אַוועק. חישין דעם דאָקטאָרס פּאַיע־טאַנדעל, בלייבט שטיין פאַרן נייעם נגידס שטוב צוויי מאָל אין דער וואָך. אַלע מאַנטיק און דאָנערשטיק. דאָס היילט, דער יונגער דאָקטאָר, די גאַל ביי דער נייער נגידיתטע. ער וויל זי מאַכן שענער מיט כלערליי רפואות, און עס העלפט נישט. דער פּנים ביי דער חיימיכע ווערט אַלץ געלער און די אויגן פינצ־טערער. די ירושה האָט איר נישט פאַליובעט. אַזוי ווי חיימען, איר מאַן, אַזוי ווי די קינדער זייערע. „אָט... אַזוי ציען שקלאָוווער בייזע צינגער אַ מוסר־השכל. געוועזן ציין איז נישט געווען קיין ברויט; אַציגנד זענען דאָ געבראָטענע אינדיקעס, איז נישטאָ קיין ציין, קיין לייב און לעבן... אך, טאַטע־ליבער, פּאָטער־זיסער!".

3

איינמאָל, אינמיטן ווינטער, שבת פאַר מוסף, איז מיכאַלקע, דעם נייעם נגידס גויאישקער משרת, אַריינגעלאָפן אין דער מתנג־דישער שול און האָט אָנגעמאַכט צווישן די דאַוונער אַ גאַנצן האַר־מידער. דאָסמאָל האָט ער נישט געפרעגט ביים אונטער־שמש, ווו דער „ספיוואַק" האַלט אין דאַווענען, נייך. דאָסמאָל האָט ער, אין נאָמען פון נייעם נגיד און אין זיין אייגענעם כשרן נאָמען, געבעטן ראַטונעק... דהיינו: לאַנגע האַנטוכער. וואָרום אַזעלכע לאַנגע האַנ־טוכער, ווי אין בית־מדרש, זענען ביי באַלעבאַטים אין גאַנץ שטאָט נישטאָ... אויף וואָס, אַ שטייגער, דאַרפסטו, מיכאַלקע און דיין כאַזשאַין בית־מדרש האַנטוכער?... דעם כאַזשאַינס בהמה איז גע־

פאַלן !... ערשט נעכטן ביינאַכט האָט זי זיך אָפּגעקעלבט און היינט קאָן זי מער נישט שטיין אויף די פיס...

די נייעס האָט א ביסל אָפּגעפרישט די געמיטער פון די מתנגדי־שע דאַוונער, וואָס זענען שוין געווען א ביסל מיד פון דעם איינ־טאָניקן מורמלען אין סידור, פון דער שטאַרקער וואַרעמקייט אין שול. דעם נייעם נגידס בהמה איז געווען א שם־דבר אין שטאָט, אָט די גרויסע פעטע בהמה פון טיראָלער פּאַראָדע, איינגאַנצן א ברוינ־רויטע ווי נוס, מיט איין ווייסן פלעק אויף דער בהמהשער צורה, מיט די קורצע שטאַרקע הערנער און מיטן דאָפּלטן גאָידער פון אן אלטער גבירה, מיט די שווערע אָנגעגאָסענע ווייס־ראָזעווע אייטער און מיט די קליינע פעסטע ציצן, איז אלעמען געווען באַקאַנט. שקלאָווער נישט־פּאַרגינעה האָבן דער זעלבער בהמה שטענדיק נאָכ־געקוקט מיט שאַרפע אויגעלעך אויף „טאָמער יאָ"... אפשר וועט דאָרט געלינגען צו געבן דער בהמה די אמתע עין־הרע, זי זאָל אויפהערן צו גיסן מיט מילך און פּוטער אין די האַלאַטשיקעס פונעם נייעם נגיד... נאָר עס האָט זיך קיינמאָל נישט איינגעגעבן. ריקליע, די יידישע דינסט־מויד, וועלכע איז אירע באַלעבאַטים געטריי, ווי א הונט, גייט אלעמאָל אַרויס מקבל פּנים זיין די טיראָלער בהמה, ווען יענע קומט פון סטאַדע, און פאַרשטעלט איר די פולע אייטער מיטן ברייטן פאַרטוך; שפּייט אפילו אָפּטמאָל אויס פון סגולה־וועגן... און אָט! פלוצלונג אינמיטן שבת! מנא... עס האָט זיך, דוייזט אויס, סוף־כּל־סוף פאָרט איינגעגעבן, אז שטאָט זעצט זיך אָן אויף א בהמה צו געבן איר אן עין־הרע, מוז עס סוף־כּל־סוף האָבן א שטיקל פּעולה. וואָרום אָט האָט זי זיך אָפּגעקעלבט און געבליבן ליגן !...

וויבאלד שטאָט האָט אויסגעפירט, האָט מען שוין קיין האַנטו־כער נישט געזשאַלעוועט. נישט נאָר דער אונטער־שמש אליין האָט זיך באַטייליקט אין דער הייסער מצווה פון „עזב תעזב עמו..."*) אלע אַרום מיכאַלקען, האָבן געהאָלפן אויפזוכן האַנטוכער, די פּייכטע, געניצטע, צוויי־קלאַפּטער־לאַנגע האַנטוכער פון שול, וואָס גיבן זיך אָפּ מיט אשר־יצרס און מיט שמעק־טאַבאַק פון א סך הענט. קלייבן

*) א פּסוק אין חומש: אז א בהמה פאַלט ביים צווייטן, אפילו ביי א פּיינט, איז א מצווה צו העלפן אויפהויבן זי.

טוען זיך די געגוצטע האנטוכער אין א פינצטערן, שטויביקן לאך הינטערן בעלעמער. פונדעסטוועגן האט קיינער נישט געזשאלעוועט איינצושמירן די לכבוד־שבת געוואשענע הענט. נו, עס פארשטייט זיך, אז יעטוועדער ייד, וועלכער האט ארויסגעשלעפט א פייכטן האנטוך פון הינטערן בעלעמער, איז דורך דעם אליין געווארן א קאנדידאט צו לויפן ראטעווען דעם נייעם נגידס בהמה. איז מען געלאפן נאך מיכאלקען, איבער דער גאנצער גאס, מיט ארויסגע־שטרעקטע צינגער און מיט לאנגע בית־מדרש־האנטוכער אין די הענט. און ווייבער, אין שבת׳דיקע קאפ־טיכלעך, מיט א ברענענדי־קער בייגעריקייט אין די ארויסגעשטארטע אויגן, זענען ארויסגעלאפן פון טירן און טויערן און נאכגעשריגן:

— יאשע! בעניע! ארע! מלך! פיניע!

— וווהין לויפט מען דאס עפעס?

— פאר ועמען האנטוכער?

האבן זיי, די מצווה־יידן, לויפנדיק, געשטילט דעם ווייבערשן דורשט:

— ששש־א!

— דעם נייעם נגידס בהמה ז׳געפאלן!

— קען זיך נישט אויפהויבן!

— געקעלבט זיך און... ששש־א!

— די טיראלער בהמה!

און ווייטער געלאפן זייער פארהאוועט, נאכשלעפנדיק נאך זיך די פייכטע בית־מדרש־האנטוכער איבערן שניי.

אין דער גרויסער האלב־טונקעלער שטאל, אויף א הויפן פרישן שטרוי, איז געלעגן די יולדת, נעבעך, דעם נייעם נגידס בהמה. ווי א בארג פלייש איז זי געלעגן, א טרויעריקע, א מאטע. דער ווייסער פלעק אויף איר בהמהשער צורה האט איר צוגעגעבן אן אויסדרוק פון איבערגעשראקנקייט. פון אט דער מאסקע פון בלאסן־שרעק, האבן נאר ארויסגעקוקט א פאר גרויסע פארנעפלטע מאמע־אויגן... מיט א שטומען קוק פון א „פארבייאיקער״, האבן די דאזיקע פאר אויגן געקוקט צום רויטן בייקעלע, וועלכער סטארעט זיך אוועקצו־שטעלן אויף די דינע ציטערדיקע פיסלעך און קאן נישט. ווי פון יוצא־וועגן האט די בהמה אפטמאל ארויסגעשטעקט די לאנגע צונג, געפרוווט א לעק טאן איר ניי־געבוירענעם נפש, א גלעט טאן אים

כאַטש איין פּיסל... און נישט דערגרייכט. האָט זי מיט אַ טיפן בויך־זיפץ צוריק אַריינגעצויגן די שליימיקע צונג, פּאַמעלעך, אָן כוח, ווי איינער זאָגט: „פאַרשפּילט די וועלט...״ און ווייטער געקוקט אויף איר בן־יחידל מיט אַ מענטשלעכן צער אין די מוטנע אויגן. געזעגנט זיך, דאַכט זיך, שטומערהייט מיט איר ניי־געבוירענעם, וואָס דאַרף באַלד ווערן אַ יתום; פון דער מאַמעס בויך איינער אַליין אויף דער וועלט... אַר־הר־וף!...

אָט דער שטומער צער, באַגלייט מיט די בהמהשע זיפצן, האָט צענומען אַפילו די נישט־פאַרגינער, וואָס זענען אָנגעלאָפן אויפן בייז־ווונדער. די גראָבע נייגעריקייט האָט זיך באַלד אויסגעוועפּט, און אַלע האָבן, אין איילעניש, גענומען צוזאַמענבינדן די עקן האַנ־טוכער; איין בית־מדרש־האַנטוך צום צווייטן. מיכאַלקע, דער ערל, האָט קאָמאַנדעוועט, און שבת׳דיקע יידן האָבן געפאָלגט. ער, מיכאַל־קע, איז דאָך עפּעס פאָרט אַ מענטש פון דאָרף און ווייסט בעסער, ווי צו געבן ראַטונעק קראַנקע בהמות.

די צוזאַמענגעבונדענע האַנטוכער האָט מען דורכגעצויגן דורך דער קראָקווע פון שטאַל און אונטער דער בהמהס אויפגעלאָפּענעם בויך, און אַזוי אַרום גענומען זי הויבן, מיט פאַראייניקטע כוחות, אויף די בית־מדרש־האַנטוכער, ווי אויף ברייטע פּאַסן. מען האָט אַזוי לאַנג געצויגן, ביז די קראַנקע בהמה האָט זיך גערירט פון אַ טרויעריקן געלעגער און גענומען ביסלעכווייז פאָרן אין דער הויך, ביז זי איז געבליבן שטיין אויף אירע שוואַכע קלאָען. עס רעדט זיך אַזוי: „געבליבן שטיין...״ אייגנטלעך איז זי געבליבן הענגען אין דער לופטן נאָכגעבנדיק, גלײַכגילטיק, די שבת׳דיקע יידן צו טאָן מיט איר גרויסן גוף אַלץ, וואָס זיי ווילן. נאָר אירע אומעטיקע מאַמע־אויגן האָט זי נישט אָפּגעקערט פון איר בייקעלע, וועלכער האָט זיך טיפּשעוואַטע געשטופּט מיט זיין נישט־זיכערער מאָרדעלע אין אירע שווערע אייטער און זיך אַלץ נישט געקאָנט קיין עצה געבן, ווי צו זויגן, ווי צו לעבן אויף דער וועלט אָן דער מאַמעס הילף...

אַז די בהמה איז געבליבן הענגען אויף די ברייטע האַנטוכער, האָט מען זיך גענומען פרעגן: וואָס טוט מען ווייטער? דער נייער נגיד מיט זיין בכבודיקן פליך אַליין און די נגידיתטע מיט איר גאַליגן פּנים זענען אָנגעקומען אין שטאַל מבקר חולה זיין זייער

טיראָלער בהמה. האָבן אָנגעלאָפּענע שבת׳דיקע יידעלעך און יידע־
נעס, מיט א נייער פרישקייט, גענומען אַרומפּאַדען אַרום דער הענ־
געגדיקער קו און אַרום אירע פאַרזאָרגטע באַלעבאַטים. און עצות
האָבן זיך גענומען שיטן פון אַלע זייטן. יעטוועדער איז געוואָרן
א ידען אין בהמהשע חולאתן, א געניטער וועטערינאַר.

— א קוואַרט געקאָכטע האָבער זאָל מען איר געבן אויף אַן
אַלטער זאַסלינקע!

— א לוסטע ברויט מיט סאַזשע!

— וואָס באַלעבאַטשעט איר? די ערשטע מילך דאַרף מען איר
אָפּמעלקן און באַשמירן די אייטער און אויערן!

— עס זענען באַבסקע סגולות! די בעסטע זאַך — א חלבנע
ליכטל אין דער „פּאַדכוואָסטניצע״!

— קאַראָסין איז בעסער! דאָס טרייבט דעם שתן!

— מ׳וואָלט געדאַרפט קריגן א לעבעדיק מייזל... די בהמה זאָל
זיך דערשרעקן. זי זאָל אָפּגיין מיט „קאַל״... איז זי א געהאָלפענע!

— ווי געפעלט אייך א רפואה? א מעוברתע יידענע וועט איר
שרעקן מיט א מייזל, נישט א בהמה!

— ווער פרעגט אייך?

— וואָס שטופּט איר זיך?

צעהיצטע עצות־געבער זענען שיער נישט פאַרפאַרן איינער
דעם צווייטן אין די בערד, געכראַבעט זיך מיט בהמהשע קענטעני־
שן פאַרן נייעם נגיד מיט זיין חיימיכע, ביז מיכאַלקע, דער אויס־
געדינטער יון, דער אַמאָליקער פויער, איז אַרויס פון די כלים:

— דאָסיטש, זשאַדי! — האָט ער זיך צעשריגן — לאָזט אציגד
די סקאָטינע צורו! מען דאַרף איר געבן א לעבלעכן טרונק אי דאָ־
סיטש! *)

וואָלט זיך אפשר דערמיט געענדיקט די גאַנצע בהלה. דאַרף
אָבער א נישט־גוטער אָנטראָגן פון א הינטער־גאַס שמחהלע טורערה,
דעם קצב, מיט דער באַראַשקענער שפּיציק היטל, וועלכע ער טראָגט
איבער די אָפּגעביסענע אויערן, סיי ווינטער סיי זומער. ער האָט
דערזען דעם געלאַף און, ווי א וואָלף, דערשמעקט פונדערווייטנס א
קראַנקע קו, א גוטן פאַרדינסטל אויף דער פולער וואָך.... איז ער

---

*) און גענוג.

אריין אין שטאל מיט א ברומיקן גוט־שבת און מיט א פייערדיקן קוקעלע... נאָר רעדן גלייך פון פארקויפן די בהמה, פאר האלב־געלט אויף שחיטה, האָט ער נישט געקענט. ערשטנס, איז דאָך נאָך שבת אויף דער וועלט. און צווייטנס, האָט ער פון דער פראקטיק געוווּסט אז מיט באלעבאָטים טאָר מען גלייך אויפן שטעל נישט רעדן פון אוועקקוילענען א בהמה, א מילכגעבערין. מיט נייע נגידים, אוודאי און אוודאי נישט. האָט ער זיך נאָר באלעקט, ווי א וואָלף הינטער א הויכן צוים מיט ציגן... מיכאלקעס עצה מיט דעם לעבלעכן טרונק איז אים כלל נישט געפעלן געוואָרן. ער קען אים נאָך, דער ערל, קאליע מאכן ביז הבדלה דעם גאנצן געשעפט... האָט ער גענומען „דרייען מיט עק" פאר דעם נייעם נגיד מיט דער נגידיכע אין שטאל, פארשטעלט זיך פאר א גרויסן פארזאָרגער פון קראנקע בהמות:

— וואָס דרייט ער אייך, ר' חיים, א כאַליאוּוע! — האָט ער זיך צעברומט מיט זיין וועלפישן קול, און אָנגעוויזן מיט זיין אויגל אויף מיכאלקען. — ר' גרשונען דארף מען רופן! ר' גרשון „קעלבערנע יאַצרע"... ער איז דאָך עפּעס א רופא פון בהמות... א טעווע... א „וועטע־אַר" רופט מען דאָס... וווּ וווינט ער? שאַ! באלעבאַסטע, אַט לויף איך אים שיקן צו אייך, אהערצוצו... אַט־אַ, באלעבאַסטעצקע... אַט לויף איך שוין...

4

די נייע נגידיתטע, מיטן זויערן פּנים, איז דאָך נישט מחייב צו וויסן, אז גרשון־קעלבערנע־יאַצרע איז יד־אחת מיט אלע קצבים אין שטאָט, אז ער „דינט זיי צו" ביי קראנקע בהמות... כאַפּן די קצבים א גוט פארדינסטל נאָך אזא אייליקער שחיטה — קריגט אויך גרשון־יאַצרע א פּאָר גילדן, א פונטעלע פלייש א צוגאָב, א שטיק לונג־און־לעבער, א האלבן מילץ. און דערפאַר טאקע האָט ער ביי די קצבים אליין א צונעמעניש „יאַצרע", ווייל ער ציט זיין שלימזלדיקע חיונה פון בהמהשע און קעלבערנע יוצרות...

דאָס איז א הויכער, איינגעבויגענער ייד, פון א יאָר זעכציק, מיט א הויכן, איינגעבויגענעם שטעקן אין האַנט, מיט זייער א מיי־אוּס פּנים פון א באָבע־יאַכנע, צעקנייטשט און כמעט אָן אַ באָרד. אזוי שיטער זענען די עטלעכע סיוּוע הערלעך, וואָס זענען אים צעשאָטן איבער די אראָפּהענגענדיקע באקן און איבער דער געמבע. זיי זענען אזוי קוויטיק, ווי זיין פּנים, די סיוּוע הערלעך, און זעען

זיך דערפאר נישט שטארק אָן פונדערווייטנס... זיי מאכן אים נאָר דאָס פנים אָנגעשוואָלענער, אָפּגעלעבטער. ער טראָגט א לאנגע, פארסמאָרדעטע קאַפּאָטע פון אן אומבאקאנטן שטאָף און פון אן אומבאקאנטן שניט, איבערגעכאפּט מיט אדינעם גארטעלע, א פאר־שמאלצעוועט היטל מיט א צעקרימטן קאַזיראָק. בשעת ער גייט, קר־קן זיינע שלאנגישע אויגלעך נאָר אויף דער ערד, און זיין יענטע־וואטע פנים איז דערביי אָנגעשטרענגט, מיט א מינע פון א מענטשן, וואָס פילט א שלעכטן טעם, וואָס האָט אָקאָרשט פארזוכט ריצנאייל. און עס דאכט זיך, אז דאָס גייט ער אזוי איינגעבויגן אונטער א לאסט פון עברות, וואָס ער האָט אומגעבראכט מיט זיין דאָקטאָריע און געמאכט מען זאָל זיי קוילענען פאר דער צייט. און אפשר... ווער ווייסט? אפשר נאָך א סך הארבערע עברות...

אָט דער דאָזיקער אלטער בעל־עבירה, גרשון־יאָצרע, איז דאָס אָנגעקומען צום נייעם נגיד קורירן זיין טיראָלער בהמה. מיט א קרעכצנדיקן גוט־שבת איז ער אריינגעטרעטן אין שטאל און מיט א קול — פונקט ווי מען ברעכט אן אלטע דראניצע. קודם־כל האָט ער געבעטן מען זאָל אים לאָזן אין שטאל איינעם אליין מיט דער בהמה, ווערט ער קענען בעסער „ארבעטן". ארויסגייענדיק האָבן נאָר די באלעבאטים געזען, אז גרשון־יאָצרע פארקאטשעט איין פארסמאָרדעטן ארבל; און פון ארבל, ווי פון א קויטיקער שייד, ציט זיך ארויס א לאנגע, אלטיטשקע האנט, אויסגעדארט, און פונ־דעסטוועגן בויגיק, ווי אַ שלאנג, מיט בלויע אָדערן־פלעקן. א מאָדנע האנט מיט א פארקלעמטן הייפעלע זאלץ צווישן די רויטע פינגער...

וואָס ער האָט דאָרטן מיט דער בהמה „געארבעט" — ווייסט מען נישט. נאָר אַז ער איז ארויס פון שטאל, מיט א מינע פון א מענטשן, וואָס האָט אָקאָרשט אויסגעטרונקען א קעלישאָק ריצנאייל, איז דאָס הייפעלע זאלץ פאַרשוואונדן. און דעם פייכטן אָרעם מיט די פארפאסקודיעטע פינגער האָט זיך „יאָצרע" געווישט מיט דער פאָלע פון זיין אייגענער קאַפּאָטע, וועלכע דינט אים צו אלערליי באדערפענישן. אָפּגעווישט די מיאוסע לאפּקע, זאָגט ער, אז ער מוז רעדן מיט דעם נייעם נגיד און מיט דער נייער נגידיתטע. אויג אויף אויג מוז ער מיט זיי רעדן. ער האָט זיי, מאכט ער, עפּעס צו זאָגן... און דאָס קולכל זיינס ברעכט זיך ביי אים אין איינגעבוי־

געגעם האלדז, ווי אן אלטע דראגיצע.

האָט מען אים פאַרבעטן אין קאָכשטוב, אויג אויף אויג מיט דעם באַלעבאָס און באַלעבאָסטע. וואָס וועט איר זאָגן גוטס, ר' גרשון?... וואָס זאָל ער זאָגן? אָך—כיע־כיע, נישטאָ מער וואָס צו זאָגן, נישטאָ, אָך־כיע־כיע. די בהמה איז א „מורקע". זי וועט נישט דערלעבן ביז האַלבע נאַכט, וועט זי נישט. ער האָט איר א טאַפּ געטאָן די געדערים, אָך־כיע־כיע. זיי ברענען ווי פייער, די געדערים... וואָלט געוועזן גלייכער מען זאָל זי באַלד, נאָך הבדלה, פאַרקויפן אויף שחיטה. וויפיל מען וועט געבן זאָל מען נעמען. און דעם בייקל קען מען קאָרמענען אן אכט טאָג מיט א ראָזשיק, אָך־כיע־כיע. וואָרום פאַר אכט טעג טאָר מען אים דאָך נישט קוילענען...

אויסגעהערט אזא באַריכט, איז די נייע נגידיכע גרין געוואָרן. זי האָט זיך פון איפּרעגונג צוגעזעצט אויף א נישט־טרוקענעם שטול אין קיך און צעקוויטשעט זיך אויפן מאַן:

— חיים, דו הערסט? אויס בהמה! א סוף מיט דער בהמה!

גרשון־יאַצרע האָט זיך דערווייל אַרויסגעמאַכט. מען כאַפּט זיך צו דער בהמה אין שטאַל, ערשט זי איז שוין טאַקע א „מורקע". אָקאָרשט האָט זי נאָך געקוקט מיט צוויי אויגן, אַצינד קוקט זי נאָר מיט איין אויג אויף איר בייקעלע, און סאָפּעט שווער. און פון הינטן, איבער די אייטער, טריפט איר א ריטשקעלע בלוט מיט צעגאַנגענע שטיקלעך זאַלץ. פונוואַנען בלוט אינמיטן־דערינען?... מען טראָגט איר צו לעבלעכע וואַסער צום מויל — טרינקט זי נישט און נעמט דעם קאָפּ נישט אַוועק. נאָר אירע נאַזלעכער דישען זיך אינעם וואַסער. א צער־בעלי־חיים צו קוקן! ערשט שפּעטער האָט מען זיך געכאַפּט, אז דער טעווע... „וועטענאַר", גרשון־יאַצרע, האָט זי אַזוי גוט און אַזוי ערלעך געהיילט; אזש מחלל־שבת געוועזן צוליב אזא שווערער יולדת, להבדיל.

5.

ס'האָט נאָר קוים־קוים גענומען טליען דאָס ערשטע שטערנדל אין אשיקן ווינטער־הימל — ערשט שמחה'לע טורערו, מיט זיין באַראַשקענעם היטל איבער די אויערן, איז שוין דאָ. ביי אים איז שוין נאָך הבדלה; און אַנשטאָט זיין שבת'דיקי פּאַלטאָ טראָגט ער

שוין זיין קצבישע, וואָכעדיקע פּאַדיאָווקע. „גוט־וואָך, מאכט ער, ר׳ חיים! גוט־וואָך, באַלעבאָסטע!... אפשר וועלן מיר אָפּפּטרן דעם עסק?״... „וועלכע עסקים האָבן מיר דאָס מיט אייך?״ בלאָזט זיך אָן די נגידיכע.

— וואָס הייסט וועלכע עסקים, באַלעבאָסטע־לעבן? גרשון, יאַצרע האָט דאָך מיר געזאָגט, אז אייער בהמה איז א „מורקע״....

נאָר אָפּנים נישט נאָר אים אליין האָט „יאַצרע״ אָנגעזאָגט, אז ס׳איז פאַראַן א „מורקע״. יאַצרע דאַוונט אין דער קצבישער שול; האָט ער, מן־הסתם, אַלעמען „אָנגעמורקעט״ דאָרטן שטילער־הייט, יעטוועדערן על־פּי־סוד. וואָרום איידער שמחהלע טורערו האָט נאָך אָנגעהויבן גיין אויף א דרך מיט די נייע נגידים, מכח זייער בהמה, האָבן זיך דורך טיר און טויער א שאָט געגעבן אלע קצבים פון שטאָט, אלע אין וואָכעדיקע פּאַדיאָווקעס, מיט זילבערנע רובלס אין די הויזן־קעשענעס און מיט א וואָכעדיקער, קצבישער תאווה אוועקצוקוילענען דעם נייעם נגידס בהמה און פאַרדינען עטלעכע גילדן...

די גרויסע קאַכשטוב האָט געגומען זשומען פון זייערע וואָכעדיקע קולות. פונקט ווי בייזע פליגן — א נבלה זענען זיי באַפאַלן. די קראַנקע בהמה הענגט נאָך, קוים א לעבעדיקע, אויף די שול־האַנטוכער אין שטאַל, און דאָ דינגט מען זיך שוין איבער איר הויט און פלייש. פופצן רובל... אכצן רובל... צוואַנציק רובל...: עס האַלט שוין באַלד ביי א פינף־און־צוואַנציקער. אזא פעט שטיקל סחורה, ווי זי איז, איז זי דאָס ווערט אפילו א שעה פאַרן טויט. דער נייער נגידיטעטע איז אָבער נישט גוט געוואָרן פון אזא מקח. פון דעם צער צו פאַרלירן צוואַנציק קוואָרט מילך א טאָג, אזא מילכגעבערין... איז זי אוועק צו זיך אין שלאָף־צימער, געגומען וואַלעריאַן־טראָפּנס אויף א שטיקעלע צוקער און זיך אויסגעצויגן אין בעט. די איינציקע, וועלכע האָט זיך באמת גענומען צום הארצן די בהמה גופא, איז געווען ריקליע, ריקליע די דינסט־מויד אינעם נייעם נגידס הויז. זי איז געשטאַנען הינטערן אויוון אין קאַכשטוב, צוגעהערט זיך צו די מיאוסע דינגעניש צווישן קצבים און באַלעבאָס און געווייגט אין פאַרטוך אריין: „אזא בהמהלע, אזא טייערינקע בהמהלע! אָפּגעקעלבט זיך אין א בייזער שעה. עין־הרע געגעבן... די אויגן זאָלן זיי אַלעמען אַרויס!...״

מיט א ביטערער שנאה האָט ריקליע ארויסגעטשיקעוועט פון פּאַרטוך, צווישן איין כליפּ און דעם צווייטן, אָנגעקוקט מיט עקל די גזלנישע, צעפּלאַמטע פּנימער פון די קצבים און דעם טרוקענעם בליק ביים באַלעבאָס מיט זיינע אָפּגעדרונגענע באַקן, פון צופּיל איינ־נעמען מאַגן־רפואות... ניין! ווען זי וואָלט געווען א נגידיתטע, וואָלט זי זיך איבער עטלעכע רובל אזוי מיאוס נישט געמאַכט... זי וואָלט בעסער געלאָזט די בהמהלע אויסגיין אין שטאַל, לעבן איר ניי־געבוירענעם בייקל, אויב עס איז באַשערט... אָבער פאַר־קויפן אויף טריפה וואָלט זי נישט בשעת יענע גוססט, בשעת יענע —

ריקליע האָט זיך ארויסגעמאַכט פון דער וואָכעדיק־באַלויכ־טענער קאַכשטוב, געלאָפן איבערן פינצטערן הויף, כדי נאָך אַמאָל א קוק טאָן אויף דער קראַנקער בהמלע מיטן ווייסן פלעק אויפן פּנים אויפן בייקל, וואָס וועט באַלד פאַריתומט ווערן...

קיינער פון די שטוביקע האָט אָבער נישט געוווּסט, אז מי־כאַלקע, דער גויאישער משרת זייערער, האָט די גאַנצע צייט אויך נישט געשלאָפן. באַלד נאָך דעם, ווי גרשון־יאַצרע האָט אזוי דעלי־קאַט און אזוי איידל אונטערזוכט די בהמה מיט א הייפּעלע זאַלץ אין פויסטעלע, האָט מיכאַלקע גענומען מאַכן זיינע אייגענע רפואות. געשטויסענע קאָניפּליעס האָט ער דורכגעזייט דורך א סיטע מיט וואַרעמען וואַסער; און די גרינלעכע מילך, וואָס האָט זיך דערפון באַקומען, האָט ער, פון א גרויסער דריי־קוואַרטיקער פלאַש, אריינ־געגאָסן דער בהמה אין גאָרגל אריין. די פאַרלייגטע צונג האָט ער איר אויסגעריבן מיט בראָנפן; און אלע ווייטיקדיקע ערטער, נאָך אזא שווערן קעלבן זיך — מיט וואַרעמען חלב. די בהמה האָט אי־בער זיך געלאָזט טאָן אלץ, וואָס מען וויל, נאָכגעבנדיק מיט אלע אירע גרויסע אברים. פּונקט ווי זי וואָלט געווען פון גומע. דערנאָך האָט זיך מיכאַלקע גענומען פאַרן אָפּגעשוואַכטן בייקל. מיט ביידע הענט האָט ער אים ארומגענומען דעם בייכל, אויפגעהויבן אים אויף די שפּיצן קאָפּיטקעס און געלערנט אים זויגן די קראַנקע מאַמע זיינע, ווועלכע הענגט אויף די ברייטע שול־האַנטוכער. דאָס בייקל האָט ביסלעכווייז אָפּגעצויגן די אָנגעשוואָלענע אייטער, און די בהמה האָט א בורטש געטאָן פון גרויסן בויך. צום ערשטן מאָל פאַר א גאַנצן טאָג האָט זי ארויסגעלאָזט פון זיך א קורצן „מו״ אפּנים, ס׳איז איר א ביסל גרינגער געוואָרן.

אין שטאל איז שוין געוואָרן גוט פינצטער. און מיכאלקע האָט אָנגעצונדן א לאַמטערנע. די בהמה האָט גענומען שטארק פינטלען מיט די פייכטע אויגן... אויך א גוטער סימן!

מיכאלקע האָט זיך אָבער אלץ נישט געקענט בארואיקן. ער האָט ארומגעפּאַדיעט ארום דער בהמה און איינציקווייז אָפּגעריבן איר די שוואכע נאַכגיביקע פיס. און מיטאמאָל האָט ער דערפילט, אז דאָס בהמהשע פלייש אונטערן פעל ווערט האַרטער, די קני שפּאַנען זיך אָן. האָט ער ביסלעכווייז גענומען אָפּלאָזן די קניפּן פון די לאַנגע האַנטוכער...

אין דער זעלבער צייט האָט שוין דער משא־ומתן מיט די קצבים געהאַלטן ביים גליקלעכן סוף. שמחהלע טורערו האָט זיך איינגע־שפּאַרט — ער מוז אָפּקויפן די „מורקע". א מין נכפה האָט אים גענומען. ער מוז היינט ביינאַכט קוילענען דעם נייעם נגידס בהמה. א רובל איז קיין געלט נישט, און צוויי זענען בלאָטע. ער איז ארויפגעלאָפן ביז ניין־און־צוואנציק קאַרבן. אלע קצבים זענען אָפּ־געשטאַנען. „שמחה, וואָס טוסטו?" — האָבן זיי צו אים געשריגן. „פאַר א „מורקע" ?...

— איך הער דיך ווי דעם יורקע! — האָט זיי שמחהלע געענט־פערט צום גראַם. און אויפגעהויבן די לאַפּע זיינע צו געבן א פּליאַסק דעם נייעם נגיד אין דער אויסגעכאַליעטער דלאָניע אריין:

— דרייסיק?... זאָל זיין דרייסיק!...

אין דער זעלבער רגע האָט זיך דערהערט א שרעקלעך־פרייִדי־קער קוויטש. דאָס איז ריקליע, די דינסט־מויד, אריינגעלאָפן:

— באַלעבאָס! די בהמה האָט זיך געשטעלט!

דער נייער נגיד האָט א ריס געטאָן זיין איידעלע האַנט, און שמחהלעס פּאַטש איז געפאַלן אין דער לופטן.

ווער האָט אונטערגעצונדן?...

.1

אז די קראַנקע בהמה שטייט שוין אויף די פיס, האָט באַשטעטיקט אויך מיכאַלקע — דעם נייעם נגידס משרת. ער איז אַריינגעלאָפן נאָך ריקליע דער דינסט־מויד, א צעהיצטער און האָט אַ רעווע געטאָן:

— סציט, כולא טע־ע־באַזשע! (זי איז שוין משתין, געלויבט דער אייבערשטער!).

האָט דער נייער נגיד געלאָזט שטיין אַלע קצבים אינמיטן קאָכשטוב און געלאָפן זען די געזונטע בהמה זיינע, מיט די אייגענע נגידישע אויגן.

האָט די נייע נגידיתטע דערהערט אַזעלכע פריילעכע אויסגעשרייען און גלייך פאַרגעסן אָן איר קאָפּ־ווייטיק. זי האָט געכאַפּט לויפן פון שלאָף־צימער גלייך אין הויז אַריין; פאַרשפּרייטנדיק הינטער זיך אַ שווערן ריח פון פאַרפום און פון וואַלעריאַן־טראָפּנס.

מען לויפט אַריין אין שטאַל — ערשט עס איז אַן אמת! די מתנגדישע שול־האַנטוכער, אויף וועלכע די בהמה איז געהאָנגען אַ גאַנצן שבת׳דיקן טאָג, זענען אויפגעבונדן, די בהמה שטייט אויף אַלע פיר קלאָען, לעקט איר בייקעלע און כאַפּט אַלע ווײַלע אַ טרונק וואַרעמען קלייען־פּאַילע, וואָס שטייט נעבן איר אין אַ מולטער. דאָס בייקל אַליין האָט זיך שוין אַ ביסל אויסגעלערנט זויגן. שטופּט ער זיך מיט דעם לעקישן מאָרדעלע אין די פולע אייטער, כאַפּט אַמאָל דאָ, אַמאָל דאָרטן, שפּייט אָפּ, פאַרכלינעט זיך און כאַפּט ווייטער.

שמחהלע טורערו וועלכער האָט שוין אָט־אָט געהאַלטן ביי אָפּקויפן די „מורקע״ פאַר א דרייסיק קאַרבווינים, איז געבליבן שטיין אינמיטן קיך, ווי אַן אָפּגעשמיסענער. אַלע קצבים, וועלכע זענען הינטערשטעליק געבליבן מיטן מקח, האָבן אים נאָך אויפגעהויבן „נאַ־אורא״... אַ צעקאָכטער האָט ער אַ צי־געטאָן דעם פאַרשמאָלצוועטן גאַרטל. טיפער אָנגערוקט דאָס באַראַשקענע היטל איבער

די אויערן, און בורטשענדיק עפּעס, ארויסגעלאָזט זיך מיט שווערע טריט צו די באַלעבאַטים אין שטאַל. „ער מוז א קוק טאָן”, אזוי האָט ער געבורטשעט, „צי עס איז נישט קיין מאכערייקע... ווארט, ווארט!”...

ביי דעם געלן שיין פון דער לאַמטערנע האָט ער דערזען א גאַנצע בהמהשע מלוכה. די גרויסע טיראַלער בהמה מיטן גאָידער שטייט אינמיטן שטאַל, ווי א מלכה, און שווארצע מענטשעלעך — די גאַנצע משפּחה פונעם נייעם נגיד — פאַדיען ארום איר ארום... איז, הייסט דאָס, פון זיין אָפּמאַך מיט גרשון „יאַצרע” דעם טעווע... „ווטעגנאַר”, גאָרנישט געוואָרן! ארויסגעריסן ביי אים פון אונטער די הענט אזא מציאה! ריקליע, א רוח אין איר באָבען אריין, מיט איר קוויטש... און מיכאַלקע, דער מיאוסער גוי מיט זיינע קולות, האָבן אים קאַליע געמאַכט דעם גאַנצן עסק.

שכור פאַר כעס האָט ער אָנגעכאַפּט ריקליען פאַרן האַנט.

— וואָס מישסטו זיך, דו, ממזרת? — האָט ער זיך צעברומט, — איכל, איכל דיר!...

ריקליע האָט מיט שרעק א ריס געטאָן דעם אָרעם, און די גאַנצע משפּחה פונעם נייעם נגיד איז אָפּגעשפּרונגען פון שמחהלען ווי פון א גזלן. אָבער שמחהלע האָט זיי נישט געלאָזט קומען צו זיך.

— ר' חיים! — שרייט ער צום נייעם נגיד און די אויגעלעך לויפן אים ארום, — די בהמה איז דאָך מיינע!

— דיי—נע?! — וווּנדערט זיך דער נייער נגיד.

— חרטה איז נישט מעשה סוחר! — גיט שמחהלע א ברום און א גיי צו צו דער בהמה, ווי ער וואָלט זי געוואָלט אָנכאַפּן ביי די הערנער.

אָבער די נייע נגידיכע האָט זיך געשטעלט צווישן אים און דער בהמה, מיט איר געלבן און פינצטערן פּנים און נישט דערלאָזן.

— חיים, חיים! — האָט זי צעקוויטשעט צום מאַן — וואָס וויל דאָ אָט דער?

— אזוי גאָר? — מאַכט דער נייער נגיד צו שמחהלען גאַנץ רואיק, — מיין בהמה איז שוין דיי—נע?... מיכאַלקע, וואַרף אים ארויס פון שטאַל!...

מיכאַלקע איז גלייך אָנגעגאַנגען אויף שמחהלען מיט זיין צע־פּאַטלטן קאָפּ פלאַכסענע האָר.

— נו, סטופאי, ראזניק, ז׳ באַהאַם! (גיי, קצב, מיט גאָט!).

דאָס טריפהנע בלוט האָט אויפגעקאָכט אין שמחהלען. ער האָט פארשטירעט די ציין, ווי א הונט, ביי וועלכן מען רייסט ארויס א פעטן ביין פון צווישן די לאַפּעס. אפשר נאָך ארייננפאָרן דעם מורנו ר׳ חיים־נייער־נגיד אין באַק? ע־עך! צופיל ווייבער שטייען דאָ ארום! די נגידיכע, די דינסט־מויד, דעם נייעם נגידס מיידלעך... שמחהלע האָט זיך פיינט צו שלאָגן פאר ווייבער אין די אויגן. האָט ער נאָר א קריץ־געטאָן מיט די ציין, א קוק־געטאָן אויף מיכאַל־קען, א קוק אויף דעם נייעם נגיד און בורטשענדיק, אויסגעדרייט זיך צום טיר פון שטאַל:

— א קאַטערינקע וועל איך מאכן פון אייער בהמה!

ארויסטרעטנדיק אין דער נאכט אריין, ווי פון א באלויכטענעם קאסטן, האָט ער זיך גראָב צעלאכט:

— א בהמה וועט איר האָבן? האַ־האַ... א קדחת וועט איר האָבן!

מיכאַלקע איז אים נאָכגעגאנגען און געוואָלט צוקלאַפּן הינטער אים די שטאַל־טיר. אין דער זעלבער רגע האָט א רויטער, ביינער־דיקער קולאַק, גיך ווי א בליץ, א שטויס געטאָן אין שפּאַלט, צווישן טיר און בערוועגע־וואַנט, און א ריב געטאָן מיכאַלקען אין זייט. ווי אַן אייזערנער דריי־פונט, וואָס מען צעוויגט אויף א שטריק, האָט אים דער קולאַק געטראָפן. מיט אַן אָפענעם מויל האָט ער ארויסגעלאָזט די קליאַמקע פון האַנט און א פאַל געגעבן אין שטרוי.

2.

איצט האָבן זיך די ראָלן געביטן: די בהמה האָט זיך גע־שטעלט פעסט אויף די פיס און מיכאַלקע, דער רופא אירער, האָט זיך געלייגט און נישט אויפגעשטאַנען עטלעכע טעג נאָכאַנאַנד.

אַז גוטע מענטשן האָבן זיך דערוווּסט, וואָס שמחהלע טורעוו האָט דאָ אָפּגעטאָן און ווי אַזוי ער האָט געסטראַשעט, האָבן זיי דעם נייעם נגיד געגעבן אַן עצה צו היטן די בהמה, ווי אַן אויג פון קאָפּ ביי שמחהלען איז דאָך קיין מעשה נישט צו קליין! און א מעסער דער בהמה אין בויך וועט ער נישט ארייננרוקן? און אונטערשיקן גנבים וועט ער זיך אפשר שעמען? אלס אַן אויפגאַב האָט ער שוין דאָך מכבד געווען מיכאַלקען אונטער דער לעפּעלע, איבערגעקערט

אים די בעבעכעס אין בויך... איז אָט, זעט!...

— נו, און דער פּריסטאַוו איז אַ הונט? — פרעגט געלאַסן דער נייער נגיד און גלעט זיך זיין גאָלדענעם פינגערל מיטן גרינעם שטיין אויף דער אויסגעכאַליעטער האַנט. זינט ער איז געוואָרן אַ נגיד טראָגט ער אַ פינגערל מיט אַ גרינעם שטיין.

האָט מען אים נאָכאַמאָל געגעבן אַן עצה בעסער נישט צו טשעפּען זיך מיט שמחהלען. פאַרמסרן אים? חס־ושלום! איי וואָס, דער גוי? מיכאַלקע? נישקשה, אַ חזירישע ביין! עס וועט זיך שוין ביי אים פאַרהיילן.

האָט דער נייער נגיד געשוויגן. און נישט קוקנדיק אויף דעם, וואָס דער סקאַנדאַל איז אָפּגעלאָפן אַזוי גלאַטיק, האָבן זיך די קצבים, מיט שמחהלע טורערו בראש, געפילט באַליידיקט אין זייערע טיפסטע געפילן. ס׳טייטש, אַ נגיד זאָל ברעכן זיין תקיעת־כף! אַ נגיד זאָל אַרויסרייסן אינמיטן דערינען די האַנט און חרטה האָבן! איבער עטלעכע רובל, איבער אַ „מורקע״! פע!...

דעם נייעם נגידס שוויגן האָבן זיי אָנגענומען אַלס אַ שוואַכ־קייט, אַלס מורא; זענען זיי געוואָרן חוצפהדיקער. ריקליען האָט מען געלאָזט שטיין אין יאַטקע מער ווי אַלעמען. „קאָנסט וואַרטן!״ — פלעגן זיי איר זאָגן. „מיר, ביי דיין באַלעבאָס אין קאָכשטוב, האָ־בן מיר מער געוואַרט. יאָ!״ און שמחהלע טורערו פלעגט איר נאָך נעמען לעבער, ריקליען, דעם נייעם נגידס טרייע דינסט־מויד.

— זאָג שוין אויס דעם אמת! פלעגט זיך מיט איר שמחהלע טשעפּען, — מיט דער ירושה ביי דיין באַלעבאָס איז שוין מסתמא באַלד אַ סוף, העי? אַ נגיד שעמט זיך נישט חרטה האָבן אינמיטן פאַרקויפן אַ „מורקע״... מסתמא אויסגעזליוקעט שוין דאָס ביסל געלט אין זישינקען טייעלע, פאַרשפּילט אין „פּירפּעראַנס״ מיטן אַפּטייקער...

ריקליע שלינגט אַראָפּ אַ טרער. זינט די „מורקע״ האָט זיך געשטעלט אויף די פיס, לאָזן די קצבים אויס דעם כעס צו איר. נאָר זי דינט דאָך עפּעס ביי נייעם נגיד אין שטוב. פאַסט איר נישט צו שילטן זיך מיט אַזעלכע גראָבע יונגען, שווייגט זי.

העלפט שמחהלען זינגען אַן אַנדער קצב, אַ שכן אין יאַטקע:

— וועסט זען, ריקליע, מירן מירצעשעם באַלד האָבן אַ „נייעם קבצן...״

דאַרף זיך נאָך גראָד מאַכן און קיין שקלאַוו פאָרט אַראָפּ אין „אַגענט"... אַזוי האָט ער זיך פאַרגעשטעלט דער אַראָפּגעפּאַרענער יונגערמאַנטשיק מיט דעם קײלעכדיקן בלאָנדן בערדל, מיט די לע־בעדיקע אויגן און מיט דעם גרויסן, לעדערנעם פּאַליאַרעס אונטער דער פּאַכווע, און מיטן האַרטן קאַפּעליוש אויפן קעפּעלע. אויף דער אַכסניה, וווּ ער שטייט איין, האָט ער דערציילט, אַז ער סטראַכירט פון שריפות, פון מגיפות, פון וואַסער און פון האָגל. אַלע קענען ביי אים, סוף־כל־סוף, נתעשר ווערן. מען דאַרף נאָר אַ קאַפּעלע געהער־געט ווערן, אַ ביסעלע אָפּברענען, אַ האָרעלע דערטרונקען ווערן, געניזוקט ווערן אויף דער באַן אין אָרשע, מער גאָרנישט... זיין „אָב־צעסטווע", אַזוי פאַרזיכערט דער יונגערמאַנטשיק, צאָלט פאַר אַלץ. און טאָמער גלויבט איר נישט, כאַפּט ער אייך אַרויס פון פּאַליאַרעס צעטעלעך מיט געדרוקטע ביכעלעך אויף רוסיש און אויף פּויליש, פאַרשאָטן מיט ציפערס, ווי מיט אַ שוואַרצן מאָן, און אָנגעצאַצקעט מיט מענטשעלעך און מיט הייזעלעך, אַז עס ווערט שוואַרץ פאַר די אויגן. געטראָפן וועמען צו פירן אין באָד! שקלאָווער יידן וועלן אים דען גלויבן?... און הויבט ער אָן וועמען־נישט־איז איינצורעדן מיט זיינע שריפות און מגיפות — שלאָגט מען איבער אינמיטן מיט אַן איידעלע עצה: ער זאָל זיך בעסער אָפּבייסן די צונג...

גייט ער אום, דער יונגערמאַנטשיק, איבער שקלאָווער גאַסן, נישט איין טאָג און נישט צוויי און נישט דריי, און לייגט די ציינער אויף דער פּאָליצע. קיינער וויל זיך נישט פאַרסטראַכירן. ער הערט נאָר, הינטערן רוקן, ווי מען גיט אים קאָמפּלימענטן, אַז ער גייט אויף איין זייט גאַס, טייטלט מען מיט פינגער אויף דער צווייטער זייט:

— אָט גייט דער אַגענט...

— וואָס איז דאָס — „אַגענט"?

— וואָס האַלט דעם בויך אין די הענט...

— אַ פאַרזאָרגער פון יתומים!

— פריער דאַרף מען פאַרברענט ווערן, דערנאָך צאָלט ער.

— זאָל ער אָקאָרשט באַווייזן אויף זיך אַליין...

אָבער דאָס פּנים פון אַגענטל איז געווען אַזוי האַרט, ווי זיין קײלעכדיקער קאַפּעלוש. ער האָט אַפילו נישט געקוקט אין יענעם זייט. ער האָט זיך אַפילו נישט אַ קרים געטאָן. ער האָט קליינשטע־

טלדיקע יידן געקענט צו גוט. „ווארט! — האט ער זיך געטראכט און געדריקט די לעדערנע טעקע זיינע צום הארצן. איר וועט זיך נאך ביי מיר בעטן!...“

ער האט געווארפן אן אויג אויף דעם נייעם נגידס הויז, אויף זיין גרויסן הויף מיט דער ברייטער שטאל, אויף די פארצעלייענע צאצקעלעך אין די דאפלטע פענצטער... האט ער שטילינקערהייט פאנאדערגעפרעגט וועגן באלעבאס פון הויז, ווער ער איז און וואס ער איז; און איינמאל, אינמיטן ווארמעס, איז ער ארויפגעקומען צום נייעם נגיד מיט זיין לעדערנער טעקע און מיט זיין ציגעלע אויף שרייפלעך. פון דער פראקטיק האט ער געוווּסט, אז נגידים זענען גוט און ווייך בשעת זיי האלטן אינמיטן דער אכילה. שפעטער, נאך ווארמעס, איז די זאך א ביסל געפערלעכער, ווייל נגידים האבן בטבע נישט־קיין־גוטע פארדייאונג...

ער האט, אפנים, ריכטיק געטראפן, דער „אגענט“ מיט די לע־בעדיקע אויגלעך, ווארום אין עטלעכע טעג ארום האט די גאנצע גאס דערזען, אז דער „אגענט“ דראפעט זיך אויף א לייטער, צוגע־שטעלט צום נייעם נגידס הויז, און שלאגט צו צום וואנט א קיי־לעכדיקע, גרינע בלעך מיט א גאלדענעם אנקער. א סימן, אז דאס הויז איז שוין פארסטראכירט אין דער „אבצעסטווע“. דער אגענט, הייסט דאס, האט אויסגעפירט דאס זייניקע.

האבן שונאים דערזען דאס צוגעקלאפטע גרינע בלעכל, האבן זיי געפרוווט אויסטייטשן, אז קיין גלאטע מעשה איז דאס נישט. ווי באלד דער נייער נגיד מוז זיך שוין סטראכירן, איז א סימן, אז עס האלט שוין ביי אים, מיט זיין עשירות און מיט זיין ירושה. גאנץ שמאל... מן־הסתם האט ער עפעס אין זינען!...

אלס א ראיה האט מען דערציילט, אז דער אגענט, „וועלכער האלט דעם בויך אין די הענט“, האט אים, דעם נייעם נגיד, געוואלט פארסטראכירן קעגן וואסער אויך, קעגן האגל און ערדציטערניש. נאר אויף די ענינים האט זיך דער נייער נגיד נישט געלאזן.

— אט האט איר זיך דאך פארסטראכירט קעגן פייער, — האט אין אים דער אגענט אריינגעטענה׳ט, — הייננט פארוואס־זשע נישט — פון ערדציטערניש, פון האגל, פון...

— וואס רעדט איר, וואס? — האט אים דער נייער נגיד איבער־געשלאגן. — איר זאלט דאס זאגן! פייער איז דאך אין אונזערע

הענט, אָבער ווו וועל איך נעמען ערדציטערניש?

די אלע ריידערייען האָבן, אָבער, נישט געקענט אָפּשוואַכן דעם איינדרוק, וואָס דאָס גרינע בלעכל, אויף דעם נייעם נגידס שטוב, האָט געמאַכט אין שטאָט.

קוקנדיק אויף איר, אויף אירע גילדערנע אותיות, אויף איר גאָלדענעם אנקער, וואָס לויכטן צווישן די צוויי נגידישע פּראָנט־פענצטער, ווי א ריזיקע קאָקאַרדע פון א מוראַדיק־גרויסן טשינאָווניק, האָבן זיך יידן דערמאָנט, אָן זייערע אייגענע הייזקעס מיט די דראָניצע־דעכער, וועלכע שטייען אָן שוץ אין דער גרויסער וועלט. און ס'האָט זיי אָנגענומען א חשק צו סטראַכירן זיך, אָנקלאַפּן אַזאַ מין קאָקאַרדע אויף זייערע הילצערנע ווענט. די גרויסע קאָקאַרדע פון דער רייכער „אָבצעסטווע", וואָס זאָרגט זיך אַזוי פאַר יידישע הייזער...

האָט מען דעם אגענט, מיט דעם הארטן קאַפּעליושל, געמומען מקרב זיין, געבעטן ביי אים די געדרוקטע בלויע צעטעלעך מיט די ווייסע העפּטעלעך, וואָס זיי האָבן פריער נישט געוואָלט אפילו נעמען אין די הענט און אויף וועלכע זיי האָבן פריער געקוקט קרום ווי אויף מיסיאָנערסקע ביכלעך...

און דער אגענט פון דער „אָבצעסטווע" האָט גנאָדיק געצויגן די צעטעלעך פון זיין שווארצער, לעדערנער טעקע, און מיט א שמייכעלע געטיילט אלע נייגעריקע. און אַזוי זיך, דורך־אגב, פאַר־שריבן יענעמס נאָמען אין א ביכעלע.

און באַלעבאַטישע מיידלעך האָבן פאַרטייטשט די צעטעלעך מיט די העפטעלעך, וואָס די טאַטעס האָבן געבראַכט פון דער גאַס, און געגעבן צו פאַרשטיין, וואָס מען מיינט דאָ.

אפריער האָט זיך פאַרסטראַכירט זאָווע דער רייכער מילנער; זיין הילצערנע מיל אויף דעם ברעג־דניעפּער, דערנאָך זיין שטוב אויך. נאָך אים האָט זיך פאַרסטראַכירט ישראל דער גבאי. און באַלד נאָך אים — פעטער־אורי און פעטער־זשאָמע. ביידע ברידער אין איין טאָג. פאָרט אויפגעקלערטע מענטשן, וועלכע פאָרן אלע יאָר אין ניזשני אויפן יאַריד! זיי פאַרשטייען זיך שוין גראָד אין די דאָזיקע זאַכן!...

נאָך זיי איז שוין די זאַך געגאַנגען גאָר נישקשהדיק. א העלישע תאוה פון סטראַכירן זיך האָט אָנגענומען שקלאָווער באַלעבאַטים.

מען האט געקלאפט גרינע קאקארדעס אין די ווענט. אייזנקרעמער האבן געלייזט פאר טשוועקעס. און דער אגענט איז געזעסן ברייט־לעך ביי זיך אין צימערל, אין אכסניה, און יידן זענען געקומען צו אים.

3.

וואכן זענען אריבער און שנייען און אייז האבן זיך געלייגט, ווי א בליי, איבערן שטעטל. זיי האבן געמאכט פארגעסן די „מורקע", שמחה׳לעס סטראשונקעס, דעם אגענט פון דער „אבצעסטווע". ריקליע האט מער נישט געציטערט מען זאל דער בהמה קיין שלעכטס נישט טאן. און דער נייער נגיד איז זיך רואיק געפארן קיין ארשע אין פאנדרעס בויד און איז צוריקגעקומען.

אבער גראד אין יענעם אוונט, ווען פאנדרע איז אזוי שפעטלעך געקומען צוריק מיט זיין בויד אן אנגעהארעוועטער, אן אויסגעמאטערטער, זענען צוויי שטאטישע פויערים געגאנגען אין א היבטער־גאס, נישט ווייט פון די יאטקעס. דערזעען זיי, ביי דער בלינדער וואנט פונעם נייעם נגידס שטאל, שטייט אנגעשפארט א ייד. מיט א באראשקענעם היטל איבער אויגן און אויערן און מאכט א דעכעלע איבער א פייערל. ער וויל, אפנים, פאררויכערן א פיפקע און באשיצט זיך פון ווינט. ס׳איז אפילו א ביסל שפעט צו רויכערן פיפקעס, נאר קיין גרויסער חידוש איז עס אויך נישט. גייען די גוים ווייטער. אבער ווי נאר דער ייד מיט דעם באראשקענעם היטל דערהערט זייערע טריט, אזוי רוקט ער אן זיין היטל נאך טיפער, בלאזט אויס זיין שוועבעלע און גייט אוועק אן א זייט, הינטערן ווענטל פונעם נייעם נגידס ארקאן. — אויך אן סכנה.

אבער אפגייענדיק א האלבע גאס ווייטער, דערטראגט פלוצלונג דער קאלטער ווינט צו זייערע פויערישע נעזער א ריח פון סמאליגעס. זיי קוקן זיך אום — ערשט א ווייסער רויך זעצט פון א שינדל־דאך. זיי וואלטן געמעגט שווערן, אז דער רויך זעצט פון שטאל, ווו זיי זענען אקארשט פארבייגעפארן. יא, פון דער זעלבער שטאל, ווו דער ייד אין דעם טיפן באראשקענעם היטל האט אקארשט געוואלט פאררויכערן זיין פיפקע און אפגעטראטן אן א זייט. אומקערן זיך צום זעלבן ארט א קוק טאן האט זיי נישט דער־

לאָזן זייער איינגעבוירענע, פויערישע שרעקעדיקייט. האָבן זיי, מיט די טאָרבעס, אָנגעקלאַפּט אין די ערשטע לאָדנס פון א שלאָ־פעדיקער יידישער הייזקע און האָבן זיך צערעוועט איבער דער וויסטער גאָס:

— האָריטש! האָריטש! (עס ברענט, עס ברענט!).

.4

ווער עס האָט קיינמאָל נישט געהערט, ווי א קלויסטער־גלאָק קלינגט אינמיטן דער נאַכט אין א פאַרשנייטער הילצערנער קליין־שטעטעלע, דער ווייסט נישט, וואָס הייסט אומעט, פאַרוואָרפנקייט און האָפענונג. דער ווייסט נישט דעם שרעק פון א שוואַכינקן מענטשן אין דעם ים פון נאַכט. און אינמיטן דעם דאָזיקן שרעק — א מאָנסטרום! א ברענענדיקע שטוב...

א גאַנצע באַלעבאַטישקייט, אָפּטמאָל ירושה פון א סך דורות, ברענט און גייט אַוועק מיט רויך. און א גויעשער גלאָק קלינגט איבער דעם אונטערגאַנג. א גויעשקע באַגראָבעניש פון א יידישער שטוב... שטערן ווינקן זיך איבער קאַלטבלוטיק, און הילף קומט אָן פּאַמעלעך, טראָפּנווייז. פון די פינצטערע געסקעס קומט זי אָן. שוואַרצע מענטשעלעך לויפן און טראָגן זי איבערן שניי. און אַז זי קומט שוין אָן, איז נישטאָ וואָס צו ראַטעווען. סיידן נאָר באַ־שיצן די שכנישע דעכער, זיי זאָלן זיך נישט אָנצינדן.

נח פאַנדרע, דער „פרייער פייערלעשער", איז געלאָפן געבן ראַטונעק. מיטן האַק אין דער האַנט איז ער געשפּרונגען איבער שנייאיקע קאַנאַוועס, פאַרגעסן, אַז ער האָט אָקאָרשט געחלשט שלאָפן און אַז מערע זיין ווייב, וועלכע ער האָט איבערגעלאָזט אין בעט, איז אין די חדשים און האָט שטאַרק מורא. ער איז אָנגעלאָפן אויף דער שרפה איינער פון די ערשטע. ביי דעם נייעם נגיד האָט געברענט די שטאַל. דאָס פייער האָט דערווייל נאָר ארומגעכאַפּט יענע האַלבע שטאַל, וווּ עס ליגט אָנגעגרייט היי און שטרוי פאַר דער בהמה. דער שווערער הייבל פון שניי, וועלכע ליגט אויפן דאַך, האָט נישט געלאָזט דער פייער זאָל זיך אויסברייטן צו גיך. נאָר פון איין דאַך־ווינקל האָט געזעצט א שרויפיקער פלאַם, גע־שרויפט זיך מיט רויט־באַלויכטענעם געדיכטן רויך אין פראָסטיקן

שוואַרצן הימל אַריין. די דראַניצעס האָבן געקנאַקט, ווי מצות אונטער ריזיקע ציין. און פון אונטער דער גאַנצער סטרעכע האָט געזעצט א געדיכטער רויך און ס׳האָט געשאָסן מיט שטיקלעך איבערגעברענטע היי, ווי מיט ראַקעטן.

די שטוב־מענטשן זענען אַלע געווען דרויסן. מיכאַלקע האָט געשלעפּט אַ גרויסן קאַסטן איבערן גרינעם גאַניק, די עלטערע טאָכטער — אַ פּערינע... די קינדער האָבן געוויינט, די נגידיתטע האָט געקוויטשעט. פון די „וואָלנע פאַזשאַרניקעס" זענען נאָר דערוויילע אַנגעלאָפן עטלעכע באַלמעלאָכעס, עטלעכע באַלעגאָלעס. קושקע בראַנד מיט א פעסל וואַסער אויף זיין פורל, יוסף דער הויכער, פאַנדרעס חבר צום פריזיוו מיט א קישקע איבערן אַקסל. אומבאַקאַנטע יונגע־לייט, וואָס האָבן אויסגעזען קליין און נעבעכ־דיק אויף דעם שאַרפן גרונט פון דער שרפה און נאַכט, האָבן שוין געקאַטשעט וואַסער פון א צווייטער פעסל. אָבער דער דינער שטראַל פון וואַסער האָט נישט געלאָשן, נאָר געזאָטן און געשיפּעט אינעם פייער און צוגעגעבן דעם שוואַרץ־רויטן רויך עטלעכע ווייסע טענער פון פּאַרע.

פון אַלע געסקעס האָט מען דערווייַלע געהאַלטן אין איין לויפן, די לאַנגע קרוקעס פון דער פאַזשאַרנע האָבן זיך שוין גע־טרייסלט אויף א פור ערגעץ־ווו גאָר נאָענט. הינטער דער בלינדער וואַנט פון דער ברענענדיקער שטאַל, וואָס איז אָפּגעטיילט פונעם נייעם נגידס שטוב דורך א שטיק פאַרקאַן, איז געשטאַנען ריקליע, די דינסטמויד. פאַר גרויס שרעק האָט זי געפאַכעט דעם פייער מיט א ברעג פאַרטוך און געיאָמערט:

— די בהמה׳לע! אוי, אוי, די בהמה׳לע!

ערשט דאָ האָט פאַנדרע פאַרנומען א דערשטיקט רעווען פון א קו. דעם נייעם נגידס בהמה האָט דאָס געדעוועט. זי איז געווען איינגעשפּאַרט אין דער צווייטער האַלבער שטאַל און נישט געקענט אַרויס. אַלע האָבן אַן איר פאַרגעסן. נאָר איין איינציקע ריקליע האָט זיך אַן איר דערמאָנט און באַקלאָגט זי לעבעדיקערהייט.

— מו־הו!... — האָט זיך געטראָגן א געשריי דורך דער בלינ־דער וואַנט פון שטאַל.

פאַנדרע האָט א שוידער געטאָן. דאָס אומגיין מיט סענדערס פערד האָט שוין לאַנג ווייך־געמאַכט זיין קצביש האַרץ... מיט אַן

אויג פון א געניטן פּאָזשארניק האָט ער אָפּגעמאָסטן דעם שטח צווישן דער ברענענדיקער שטאַל און צווישן דעם נייעם נגידס הויז. נאָר עטלעכע מינוט זענען געבליבן, ביז דאָס פייער וועט זיך דערקלייבן צו דער צווייטער האַלבע שטאַל, ווו די בהמה איז איינגעשפּאַרט. קיין איינגאַנג צו איר איז אָבער דאָ, דרויסן, נישטאָ. כדי צו עפענען די שטאַל מוז מען אַריין אין הויף. עס הייסט: מען מוז לויפן צו דער שטוב, דורכשטופּן זיך צווישן קופּעס מענטשן און קאַסטנס. אַרויפלויפן די טרעפּ פון גאַניק, אַראָפּלויפן דורכן קאָרידאָר אין הויף, און ערשט דאַן עפענען... ניין! צו מאַכן אַזאַ אומוועג איז שוין צו שפּעט.

נישט טראַכטנדיק קיין סך האָט פאַנדרע א זעץ געטאָן מיט דעם שפּיציקן זייט פון זיין פּאָזשאַרנעם האַק אין פּאַרקאַן, אַריינגעשלאָגן אים ווי א קרוק און אָנהאַלטנדיק זיך פאַר דער הילצערנער הענטל, אַרויפגעקלעטערט שווער און פלינק, ווי א בער. באַלד איז ער שוין געזעסן רייטנדיק אויף איינעם פון די גראָבע סלופּעס, וואָס בינדן צוזאַמען די פּאַרקאַן־ברעטער אין גלייכע פיר־עקן.

— אַט באַלד, ריקלינקע! — האָט ער מיט א קורצן אָטעם געטרייסט דעם נייעם נגידס דינסט־מויד, — אַט־אָ, נאָך א ווייַלענקע...

דעם פּאָזשאַרנעם העקל האָט פאַררוקט אין גאַרטל און מיט אן אויסערגעוויינלעכע אָנשפּאַנונג פוןביידע הענט, האָט ער א ריס־געטאָן דאָס אויבערשטע, שווערערע, פיר־ווירשקאָווע ברעט, וואָס איז געווען איינגעקלעמט צווישן צוויי ענגע סלופּעס. מיט א קראַך האָט זיך דאָס ברעט געריסן פון אָרט. דער פּאַרקאַן האָט אויפגעעפנט א מויל, ווי א גרויסע מגושמדיקע שער. און דאָס שווערערע ברעט האָט זיך אַראָפּגעגליטשט צו דער שנייאיקער ערד.

— היט זיך, ריקליע! — האָט פאַנדרע געשריגן און גענומען זיך פאַר דעם צווייטן ברעט.

מיט יעדן שטיק צעוואָרפענעם פּאַרקאַן איז פאַנדרע אַראָפּ אַלץ נידעריקער און נידעריקער און אין א מינוט אַרום האָט זיך צווישן ביידע סלופּעס געעפנט א ברייטער איינגאַנג, א מין פיר־קאַנטיקער איינבראָך אין אן איינגענומענער פעסטונג.

— צו מיר, קינדער, צו מיר! — האָט זיך פאַנדרע צעברומט

צו זיינע חברים־פּאָזשאַרניקעס.

דאָס פּעסל מיט דער קישקע האָט גלייך געגומען קריכן צו אים. פּאַנדרע האָט מער נישט געוואַרט. ער האָט אַ שפּרונג געטאָן איבערן צעוואָרפענעם פּאַרקאַן און איז אַריין אין הויף.

5.

אינעם ביטערן רויך, וואָס דער ווינט האָט אויף אים געבלאָזן פון דער זייט שטאַל, האָט נח אָנגעטאַפּט די קליאַמקע. זי איז שוין געווען וואַרעם...

די טיר צו דער בהמה׳ס אָפּטיילונג אין שטאַל איז נישט געווען פאַרשלאָסן. אָבער אויפרייסן זי איז נישט געווען מעגלעך. שוועל און פּריטעלקע האָבן נישט געלאָזט. די טיר האָט זיך געעפנט צום אינעווייניק־צו. און די דרייסיק־פּודיקע, צעשראָקענע בהמה האָט זיך, ווייזט אויס, איינגעשפּאַרט מיטן הינטן צום איינגאַנג — נישט אהין, נישט אהער; נאָר געטאָן און געריוועט און געהוסט אין רויך. דאָ, אין הויף, האָט שוין דאָס פייער איבערגעכאַפּט די גאַנצע שטאַל אין דער קרום, פון דאַך ביזן פונדאַמענט, אַזוי, אַז איין דרייעק מיטן גאַנצן דאַך האָבן שוין געפלאַקערט; און דער אונ־טערשטער דרייעק מיט דער פּריטעלקע פון דער בהמהס טיר, האָבן זיך שוין געריכערט. קיין רגע האָט מען מער נישט געטאָרט פאַרלירן. פּאַנדרע איז זיך צעלאָפן, און מיט זיין גאַנצער משא פון לייב און גבורה אָנגעפּראַלט, מיט איין פּלייצע, האַרט אויף די אייזערנע פּעטליעס פון טיר. די אייזנס האָבן אַ קרעכץ־געטאָן. אַ פּאָר שרויפן זענען אַרויסגעשפּרונגען. נאָך אַזאַ צווייטער שטויס — און די טיר האָט זיך אָפּגעריסן, אומגעדרייט זיך אויפן מיטן, ווי אויף אַן אַקס, און אַ פאַל געטאָן. און מיט איר צוזאַמען איז פּאַנדרע מיטן קאָפּ און האַלבן גוף אַריינגעפאַלן אין רויך און אין פאַרע פון דערהיצטע מיסט. ער איז אָבער גלייך אויפגעשפּרונגען.

פון דער שטאַל־לאָך האָט איצט אַרויסגעשטעקט דער ברייטער הינטן פון אַ טיראָלער קו. אירע הינטערשטע פיס זענען שווער און פאַרעקשנט געווען איינגעשפּאַרט אין שוועל און עס האָט צווישן זיי, פון אונטער די אייטער, געדאַמפט און געריכערט, אַזוי, אַז פּאַנדרע האָט זיך געמוזט פאַרזשמורען.

ער האָט בלינדערהייט געפּרוווט אָנכאַפּן די בהמה פאַר ביידע ליטקעס. נאָר ער האָט זי נישט געקענט רירן פון אָרט. אין איר בהמהשער פארצווייפלונג, ווי אלע קי בשעת אַ שריפה, האָט זי פארוואָרפן דעם הערניקן טעמפּן קאָפּ צווישן די געקניטע פאָדער־שטע פיס, הוסטענדיק און רעווענדיק אונטערן בויך מיט רויך און פארע פון מיסט:

— מו־הו! קכי־כי!

איינגעקאָרטשעט, ווי אַ גרויסער קנויל פליש, און איינגע־שפּארט אין שוועל מיט דעם הינטער־טייל, איז זי דריי מאָל שווע־רער געוואָרן, ווי זי איז. ריר די וואַנט און ריר זי!...

ריקליע און די פּאָזשאַרניקעס, וועלכע זענען דערווייל אָנגע־לאָפן דורכן איינגעבראָכענעם פארקאָן, האָבן דערזען, אַז פאנדרע טוט עפּעס אַ משונהדיקע זאַך. באַהאַלטנדיק נאָז און אויגן פון רויך, האָט ער זיך פלוצלונג געגעבן אַ זעץ אויפן שוועל פון שטאַל מיטן נאַקן צו דער בהמהס הינטן. אַזוי, זיצנדיק, האָט ער אַ הויב־געטאָן אירע ביידע הינטערשטע קאָפּיטעס און פארוואָרפן זיי איבער זיינע פּלייצעס. צוהאַלטנדיק אַזוי אירע ביידע שווערע ליטקעס אויף זיין ברוסט, האָט ער זיך גיך אויפגעשטעלט, ווי אַ גרויסע שטאָלענע ספּרונזשינע, און גענומען שלעפּן מיט אַלע כוחות. איצט האָט שוין די דערשראָקענע האַלב־דערשטיקטע בהמה מער נישט געהאַט קיין שטיץ, און האָט נאָכגעגעבן...

די קישקע האָט דערווייל גענומען אַרבעטן איבער פאנדרען. און פונעם ווירבל רויך און פונקען און וואַסער־שפּריצן האָט זיך פריער באַוויזן אַ פארריסענער עק פון אַ קו, דערנאָך פאנדרעס צעפּאַטלטער קאָפּ אונטערן עק, מיט צוויי שווערע הינטער־ליטקעס פון אַ בהמה, וועלכע וואַרפן זיך, ווי אין ניכפּע, אויף זיין ברייטער ברוסט. אָבער פאנדרע האַלט זיי פעסט מיט זיינע שטאַרקע לאַפּעס, די קלאָען זאָלן אים נישט מזיקן... און נאָך זיי, פון הינטן, שלעפּט זיך נאָך אַ לאַנגער בהמהשער גוף. אַ הערניקער פארסמאַליעטער קאָפּ, מיט אַרויסגעשטאַרצטע אויגן, רויכערט, פון גרויסע נאָזלעכער, מיט אַ געדיכטן רויך, וואָס ער האָט אָנגעאָטעמט אין די לונגען... און אָט דער צווייטער האַלבער גוף גליטשט זיך אין שניי, אויף צוריק, מיט צוויי פאָדערשטע אויסגעשפּרייטע פיס... דאָס האָט עפּעס אויסגעזען ווי אַ משונהדיקע לעגענדאַרישע חיה, אַ געמיש

פון מענטש און קו און דראקאָן. מיט צוויי קעפּ פון פאָרנט און פון הינטן. די מענטשישע קאָפּ פאָכעט מיט אַן עק און די בהמהשע — שפּייט מיט רויך...

אזוי איז די דרייסיק־פודיקע שרעקעניש געקראָכן נאָך עטלעכע טריט, איז שטיין געבליבן און צעפאַלן זיך אויף צוויי חלקים. פון דעם פאָדערשטן חלק איז געוואָרן... נח פאנדרע! און פון דעם הינ־טערשטן — דעם נייעם נגידס בהמה...

— כאַ־כאַ־כאַ! — האָבן זיך די פאָזשארניקעס צעלאכט פון די בייכער ארויס.

אין דער זעלבער רגע, איז דער גאנצער ברענענדיקער דאַך פון שטאל איינגעפאלן און אָפגעשאָטן מיט פונקען אלע פאָזשארניקעס. דער געלעכטער איז פארשטומט געוואָרן. אלע האָבן באשיינפערלעך דערזען אין וואָס פאר א גרויסער סכנה פאנדרע איז אָקאָרשט גע־ווען. צוליב פרעמדע האָב און גוטס, צוליב א בהמה האָט ער איינ־געשטעלט זיין געזונטן קאָפּ...

די קישקע האָט גענומען ארבעטן און גיסן אין דעם צוזאמענ־געפאלענעם פלאקער פון ברעווענעס און שטרוי און דראניצעס; געשיפּעט, ווי שמאלץ, אויף א הייסער סקאָוורעדע. דערפאר אָבער האָט די געראטעוועטע בהמה א לעק־געטאָן איר אייגענעם אָפּגע־סמאַליעטן נאָז, א לעק אין איין נאָז־לאָך, א לעק אין צווייטן... און מיט גרויס התפעלות און דאנקבארקייט צעמוקעט זיך איבערן גאנצן הויף, איבער דער קישקע און מענטשלעכע קולות:

— מו־הו־ו!

און צוריק ארייננעצויגן דעם פייפנדיקן אָטעם, ווי אין א גע־לעכערטן בלאָז־זאק אריין.

דאָס האָט זי געבענטשט „גומל”... פון איר בהמהשן סידור „גומל” געבענטשט.

אַ נייער פּריסטאַוו

.1

אין יענעם ווינטער, עטלעכע חדשים פאַר דער שריפה ביים נייעם נגיד, איז אין שקלאָוו אָנגעקומען קיניגן אַ נייער פּריסטאַוו; אַ שיינער יונגאַטש, מיט פאַרדרייטע קופּערנע וואָנסעס און מיט אַ שטרענגען, קרומלעכן קוק פון בולטע אויגן, ווי ביי ניקאָלאַי דעם ערשטן — דער אמאָליקער כאַפּער פון יידישע קינדער.... ניקאָלאַי דעם ערשטנס פּאָרטרעט איז דורות־לאַנג געהאָנגען אין דער שקלאָ־ווער פּאָטשט. און דער אַלטער פּאָטשטמייסטער האָט פאַרגליכן דעם פּאָרטרעט מיט דעם פּרצוף־פּנים פון דעם נייעם פּריסטאַוו, ווען יענער איז געקומען אָפּגעבן אים דעם ערשטן וויזיט... דער פאַרגלייך איז דעם יונגען פּריסטאַוו, ווייזט אויס, שטאַרק געפעלן געוואָרן, וואָרום זינט דעם האָט ער זיך אַ נעם געטאָן נאָכצומאַכן דעם פּנים פון אמאָליקן קיסר מיט אַלע פּיטשעווקעס. די באַקן־באָרדן האָט ער זיך געוווינט צו פאַרקעמען פון אויער צום שלייף, דעם כאָכאָל — אָנגעפּאָמאַדיעט און דורכגעפירט אַ שטעגעלע, פון דער זייט. די אויגן — געהאַלטן שטענדיק אָנגעבלאָזן, דעם פּנים — פאַר־שטיינערט. פּונקט, ווי די ציין וואָלטן אים תמיד וויי געטאָן, נאָר ער האַלט זיך איין, און... קיניגט איבער שקלאָווער יידן.

דורות־לאַנג האָבן פּריצים אָנגערייצט אויף יידן זייערע בייזע הינט. ליגט זיי דער שרעק פון כלבים אין ס'בלוט. און דער פּחד פאַר ניקאָלאַי דעם ערשטן — דער כאַפּער פון זייערע חדר־ייִנגלעך — ליגט זיי, אָפּנים, אויך טיף אין די ביינער... וואָרום, ווי נאָר יידן האָבן דערזען דעם נייעם פּריסטאַוו מיט די אָנגעבלאָזענע אויגן און מיט די פאַרדרייטע דהאָטענע וואָנסן און מיט די קונציק־פאַרקעמטע גויאישקע פּאותן — באַקן־באָרדן, וועלכע זענען פאַרדרייט פון די טריפהנע אויערן, ווי אַ „מירכאַ״ און אַ „טפּחא״, להבדיל, האָט זיי אַ טיאָכקע געטאָן אין האַרצן... ס'האָט זיך זיי מתדמה געווען אַ

פארגעסענע גזלנישע צורה אין א שינעל מיט עפּאַלעטן. אהא! אזא פּאָרטרעט העגנט דאָך טאַקע עד־היום אין דער אלטער פּאָטשט, ביים פּאָטשטמייסטער אין קאמער...

— עס וועט זיין א הארבער „אדון״! — האָבן זיך יידן אויפן מארק געשושקעט.

— וועט נישט זיין קיין „נעמער״!

— איר זעט דאָך! המן מיט די ביינער...

און כך־הוה. באלד האָט מען דערזען, אז דער יונגער פּריסטאוו האָט זיך צוגעכאפּט מאכן נייע פאראָנדקעס. דעם אלטן בערוועגע־בריקל, איבער דער גרויסער קאנאווע, זאָל מען אים פארריכטן!... האָט מען תיכף־ומיד פארריכט דעם בריקל: צוויי לאמטערנעס, דווקא צוויי, זאָלן אים ברענען אויפן מארק ביז האלבע נאכט!... נא דיר, פריצל, צוויי לאמטערנעס מיט קאראָסין־לאָמפּן און בייזער זיך נישט! — די קהלשע בית־הכסא׳ס זאָל מען אים ריין מאכן און פארגיסן מיט קארבאָלקע! — שא, שא! אָט־אָ רייניקן מיר, אָט־אָ גיסן מיר קאר־באָלקע מיט וואפנע. שמעק אויב דו גלויבסט נישט!... דעם אייז ארום די ברונעמער זאָל מען אים ארומהאקן! וואָרום עס איז א סכנה פאר קינדער!... כע־כע, א נייער פארזאָרגער פון יידישע קינ־דער! פונדעסטוועגן האָט מען דעם פּריסטאוו אויך דעם קאפּריז נאָכ־געגעבן. אבי עס זאָל זיין שטיל. מען האָט געמיינט, אז ער וועט קאָמאנדעווען־קאָמאנדעווען און וועט שטום ווערן. אזא טבע האָבן שוין אלע נייע פּריסטאווס אין שקלאָוו פון ימים־קדמונים אָן. א פריער בייזערן זיי זיך, מאכן פאראד, טרייבן אָן א מורא, כדי וויזן נאטשאָלסטוואָ אין מאָהליוו זייער טריישאפט צום קיסר ירום־הודו. דערנאָך פארזוכן זיי א ביסל פסח׳דיקן ספּירט און פרעסן זיך אָן מיט גריבענעס און מיט יידישע געפילטע פיש, ווערן זיי ווייך און ווארעם, די אויגעלעך ווערן זיי פארשווומען מיט גוטסקייט. הויבן זיי אָן צו נעמען אין יד־אריין. זיצן גאנצענע טעג און נעכט און שפּילן קאָרטן מיטן פּאָטשטמייסטער, און שיקן אָנשטאָט זיך די „דעסיאטניקעס״ זייערע...

נו, מיט די דעסיאטניקעס גיט מען זיך שוין אן עצה.

האָט מען געמיינט, אז אזוי וועט אויך זיין מיטן נייעם „אדון״. ערשט עס הויבט זיך גאָרנישט אָן. וואָס מער מען גיט אים נאָך, אלץ מער בייזערט ער זיך, אלץ מער טשעפּעט ער זיך. אצינד פאר־

לאנגט ער שוין גאָר מען זאָל אָפּקערן די הורבעס מיסט צווישן די קראָמען, נאָך יעדן מארק־טאָג. דערנאָך שטייט אים נישט אָן, וואָס מען גיסט אויס די פּאָמוניצעס פאר די שוועלן און אינמיטן די גאסן פון זיין רעזידענץ. א גרוב, זאָגט ער, דארף יעדער באלעבאָס אויס־גראָבן הינטער זיין שטוב און דאָרטן גיסן די פּאָמינעס. האָבן יידן גענומען גראָבן גריבער הינטער די בלינדע ווענט פון זייערע היי־זער. נאָר דאָס מאָל האָבן זיי שוין געפאָלגט און געשאָלטן. וואָרום די ערד איז געווען געפרוירן און די אלטע גראָב־אייזנס האָבן זי נישט גענומען. מילא, האָבן יידן געבורטשעט גראָבנדיק: גריבער פאר די פּאָמינעס וועלן מיר שוין ווי־נישט־איז אויסגראָבן, אָבער ווען גראָבן מיר שוין אויס א גרוב פאר אזא פּאָמוניצע, ווי דו!..

און ווער זיי האָבן געמיינט מיטן „דו" פארשטייט מען דאָך מסתמא.

אָבער, איידער די גריבער, הינטער די שטיבער, זענען פאר־טיק געוואָרן, ערשט — אהא! ער האָט שוין, דער טריפהנער המן, א ניי שטיקל ארבעט: אין ר' ישיעלעס חורבה האָט געפּלאצט א ציגל־וואנט, זאָל מען זי אים אינגאנצן איינוואַרפן, אז נישט, מאכט ער דעם מתנגדישן־רב, דעם יורש פון ר' ישיעלעס חורבה, א פּראָ־טאָקאָל! יאָ, דעם אמתן פּראָטאָקאָל!... און ארום די יאטקעס דרייען זיך ארום צופיל הינט, ווילדע קרעציקע הינט, אָן א באלעבאָס. זיי זענען א סכנה, זענען זיי פאר קליין און גרויס. זאָל מען זיי אָפּסמען? ווו זאָל מען נעמען סם? עס איז נישט זיין עסק. זאָלן זיך חברה־קצבים צוזאמענגעמען און דערהרגענען דאָס רעשטל כלבים מיט די העק, מיט די בולעוועס! עס איז נישט זיין עסק... וואָרום, אז נישט, וועט ער ווייטער מאכן א פּראָטאָקאָל וועט ער...

האָט שטאָט דערזען, אז דער פּריסטאַוו האָט זיך אָנגעזעצט נישט אויף קאַטאָוועס, און, אז עס איז א מעשה אָן אָן עק, האָט מען זיך געמאכט הארץ און גענומען „שמירן".

2.

אויף שמירן „נאטשאלסטוואָ" איז דאָ איינער אין שטאָט. יאָשקע דער שרעער איז זיין כשרער נאָמען. מיטן געוועזענעם פּריסטאַוו איז יאָשקע אויך געווען א גאנצער כל־ולך. ארויפגעפירט אים, דעם

ביזן פריץ, אויף א דרך־הישר, באקאנט אים מיט יידן וואָס „גיבן״; געמאכט אים פאר א שטיקל מענטשן, פאר א „נעמער״. טו זאָל ער דעם נייעם פריסטאוו אויך מדריך־זיין. נישקשה, יאָשקע וועט דערצו דער באָבעס ירושה נישט דערלייגן.

נאָר יאָשקע דער שערער איז א דיפּלאָמאַט א ייִד. ער וועט נישט לויפן צום פריסטאוו מיט א ברוך־הבא און שטופן אים געלט אין לאַפּע. פע! אזוי מאכן פּאַרטאַטשעס. א פריער גאָלט מען דעם פריסטאוו און מען פאקט אים אריין אין די וואָנסעס דעם בעסטן פיקסטואר (פּאָמאדע) און מען נעמט קיין געלט נישט. וואָשע בלאגאָראָדיע! אזוי און אזוי גאָלן וועט ער די מאָרדע פון זיין „בלאהאָראָדיע״ מיט כל־הכבוד, נאָר אָן געלט, „פּאָדרוזשעסקי!״ פון גרויס פריינטשאפט הייסט דאָס...

האָט אָבער דער אָפּגעגאָלטער נייער פריסטאוו א קוק געטאָן אויף זיין נייעם פריינטל מיט א פּאָר אָנגעבלאָזענע אויגן, אז יאָשקען איז קאלט געוואָרן אין מאָגן. האָט ער, נישט ווייסנדיק ווי אזוי, צוגענומען דעם גילדן, וואָס דער פריסטאוו האָט אים א וואָרף געטאָן אויפן שפיגל, א טאַפּ געטאָן דאָס בערשטל, הען א מעשה! דער אדון האָט אפילו נישט געוואַרט ביז מען וועט אים אָפּפּוצן דעם קאָלנער. אוועק אָן א גוטן־טאָג...

האָט יאָשקע געזען, אז פון דער זכרישער זייט גייט נישט, האָט ער זיך גענומען צושאַרן צו דער ווייבערישער זייט פון פריסטאוו, צו זיין שוואכערן טייל, צו דער פריסטאַווּיכע. א שיינע, יונגע גויע איז דאָס געווען, מיט א שוואַרצן צאָפּ האָר און מיט רויטע פלעקן אויף די טאָטערישע באקן־ביינער. בשעת דער פריסטאַוו איז אוועק אויפן מארק — טשעפּען זיך צו יידן, האָט איר יאָשקע דורך דער הינטער־טיר געבראַכט א פּאָר פעטע געקוילעטע און אָפּגעפּליקטע גענז, אָט, כע־כע, א מתנה פון יידישע שכנים!... האָט אָבער די פריסטאַווּיכע פארצויגן איר רויטן פּיסקל און גערעדט צו יאָשקען אויף ריין־פּעטערבורגער לשון:

— אך, אסטאַווטיע... אסטאַווטיע „פּאָזשאַלעסטווע״!... — אזוי האָט יאָשקע דערנאָך איבערגעגעבן דעם ריין־פּעטערבורגער לשון „אָסטאַווטיע פּאָזשאַלעסטווע״ — און האָט זיך צו אים אומגעדרייט מיטן צאָפּ.

פון גרויס האַרצווייטיק, וואָס די שתדלנות איז אים נישט גע־

לונגען, האָט יאַשקע דער שערער געהייסן זיין ווייב אויספרעגלען ביידע גענז און זיפצנדיק אויף יידישע צרות האָט ער זיי אליין אויפגעגעסן.

אויפגענאשט די לעצטע גריבענע מיט ציבעלערשאַלעכץ איז יאַשקען דעם געניטן שתדלן, איינגעפאלן, אז אפשר זאָל מען גאָר אָנהויבן פון סאמע אונטן, פונעם פריסטאווס דינער, פון סטעפאנען — א דוואָרניק און א שיקיונג ביים פריסטאוו אין הויז. זאָל ער זיך נאָר, דער ערל, אָנפרעסן מיט א יידישן מאכל און דערציילן זיין פעטערבורגער באלעבאָסטע — דער פריסטאַוויכע, וועט זיך איר אפשר אויך פארוועלן...

געטראכט און געטאָן. מיט א פאָלומעסיק געפילטע פיש און מיט א גוט פלעשל משקה, האָט זיך יאַשקע אונטערגערוקט צום פריסטאווס משרת, ווען קיינער איז אין שטוב נישט געווען. „אָט, מאכט דער שערער, נעם, סטעפאן, פארזוך פון א יידישער חתונה געבליבן!... וועסט זיך נישט פארסמען”!...

— כי — הי! — גיט סטעפאן א הירזשע, ווי א פערד, קוקט זיך פאוואָליע ארום. גיסט אריין א רעכטע גלעזל און איז זיך שוין מכין צו פארבייסן פון די פיש מיטן אייגענעם פליישיקן גאָפל, עס הייסט — מיט די פינגער. טראָגט אָבער אָן א נישט־גוטער די פריסטאַוויכע פון גאס אין א היטעלע מיט צעפלאמטע בעקעלעך פון קעלט. סטעפאנס אויסגעשטרעקטע פויערישע פינגער האָבן זיך גלייך אראָפגעגליטשט פון פאָלומעסיק צו די רויטע לאמפאסן אויף זיין קורטקע. געבומען טאָפן זיך די פאָלע.

— העטאָ שטאָ זא בעזאבראזיע! — איז די פריסטאַוויכע אָנגעפאלן אויפן יידן און גוי מיט איר פעטערבורגער לשון — וואָס איז דאָס עפעס ראנעצקע פאר א שכורן! הא?

דערזעט זי דעם פאָלומעסיק מיט געפילטע פיש און גיט פריציש א צי מיטן פלאטשיקן נעזל:

— וואָס שטינקט עס דאָ אין שטוב אזוי מיט ציבעלעס?... האדאָסט!

אָט וואָס א מרשעת מיט א היטעלע פארשטייט אין יידישע פיש.

דער ערשטער איז געקומען צו זיך סטעפאן ווערלכער האָט אָרקאָרשט, דאכט זיך, געטרונקען פון דעם יידנס משקה און געהירזשעט. נעמט ער זיך גאָר פלוצים אויספיינען פאר זיין באלעבאָסטע:

— סטופאי אטסיודאווא! — מאכט ער צו יאַשקען און גיט אים א ווייז צום טיר, ווי מען ווייזט א בעטלער.

האָט יאַשקע דער שערער מיט גרויס חרפה צוגעדעקט דעם פאַלומעסיק און אוועקגעטראָגן אים און זיך אליין דורך אלע טירן פון פריסטאווס דירה און, טרויערנדיק, וואָס קהלשע שליחות האָט זיך אים אויך דאָס מאָל נישט איינגעגעבן. האָט ער, נעבעך, מיט כריין און מיט טרערן, אליין אויפגעגעסן די גאנצע פיש און גע־געבן קהל זיין לעצטע עצה, מען זאָל גיין „נאַ פּראלאָם"!... מען זאָל דעם „אדון" אליין ארייננשטופּן אין האנט די מטבע! און וואָס עס וועט זיין וועט זיין...

האָט מען א ביסל געקווענקלט צו מאכן יאַשקען דעם שערער פאר א שליח מיט דער מזומענער מטבע. מ'האָט דאָך שוין, ברוך־השם, געזען, וואָס עס איז געוואָרן פון די צוויי געגנז און פון די פיש מיטן פסח'דיקן ספירט. אפילו דעם פאַלומעסיק האָט יאַשקע נישט אָפּגעבראכט... נאָר קיין בעסערער קריכער פאר אים איז דאָך פאַרט נישטאָ. האָט מען זיך געמאכט הארץ און מ'האָט זיך געמאכט א סימן: וועט יאַשקע דער שערער ווערן א חבר־לאַפּ מיט דעם נייעם פריסטאוו, אזוי ווי מיט דעם פריערדיקן, איז א סימן, אז די לאַ־יחרץ־געלט איז אָנגענומען געוואָרן. אלא וואָס דען — נישט? יאַשקע וועט קומען צוריק מיט אן אראָפּגעלאָזטער נאָז, וועט מען דאָך שוין ממילא וויסן, אז דער „אדון" האָט די ממתקים נישט אָנ־גענומען, און מען וועט נישט דערלאָזן יאַשקע זאָל זיי אראָפּלאָזן צו זיך אין קעשענע. עס איז דאָך נישט סדום!

צום אומגליק איז אָבער יאַשקע אינעם זעלבן טאָג געקומען צו מנחה אין בית־מדרש עפּעס גאָר־גאָר נישט מיט אלעמען. רויטע פלעקן זענען ביי אים געשטאנען אין די באקן, ביי דער געשווירענער באָרד זיינער; און די אויגן אָן ברעמען האָבן ביי אים געפינקלט. נישט רעדנדיק קיין וואָרט האָט ער ארויסגעשלעפּט פון בוזעם די צוויי פינף־און־צוואנציקער, אָפּגעגעבן דעם גבאי און עפּעס א מעקע־געטאָן. האָט מען אים געפרעגט „וואָס"? האָט ער געענטפערט „דאָס". האָט מען אים ווייטער געפרעגט „סטייטש"? האָט ער, ברוגזערהייט, געענטפערט: „קושט א בייטש"! איז מען צו אים צוגעשטאנען. האָט ער זיך אוועקגעשטעלט און גאנץ גראָב־לעך דערקלערט, אז... מער צום נייעם פריסטאוו גייט ער נישט!...

האָט מען אים דאָך ערשט געגומען אויפן צימבל. האָט זיך יאַשקע דער שערער אויסגעדרייט און גענומען בראָקן „אשרי יושבי ביתך״...

ערשט צו מעריב האָט מען זיך דערוווּסט פון שפּעט־אָנגעקו־מענע דאַוונער, אַז זיי האָבן מיט זייערע אויגן געזען, ווי מען האָט יאַשקען מיט גרויס כבוד אַראָפּגעפירט אין „סטאַן״, ביים פּריסטאַוו, פון אַלע טרעפּ. אָן אַ היטל איז יאַשקע געווען און צוויי דעסיאַט־ניקעס האָבן אים אונטערגעפירט מיט גרויס פּאַראַד, און אַ דריטער האָט אים נאָך מכבד געווען מיטן קני, ווו מען באַדאַרף, געגעבן אים אַן „אונטער־פּלעצל״, אַזוי, אַז יאַשקע איז געפלויגן אין שביי ביזקל מיטן גאַס און די קאַראַקולענע היטעלע זיינע האָט מען אים ערשט שפּעטער נאָכגעוואָרפן... אפנים דער פּריסטאַוו אליין האָט אַזוי געהייסן.

האָט יאַשקע דער שערער דערזען, אַז מען שושקעט זיך, איז ער ביי זיך גאָר אַראָפּגעפאַלן און האָט אליין דערציילט די גאַנצע מעשה. ער האָט נאָך צוגעגעבן, אַז דער המן, דער נייער פּריסטאַוו, האָט נאָך געטופּעט אויף אים מיט די פיס און געשריגן אויף אים: „קאַק — קאַק —— קאַק ווי סמיעטע!״ ווען נישט די פּריסטאַוויכע וואָלט דאָס ביים „קאַק״ אליין נישט געבליבן. מען וואָלט אים נאָך געמאַכט אַ פּראָטאָקאָל. די פּריסטאַוויכע האָט זיך אויף אים מרחם געווען, נישט דערלאָזן...

3.

זענען די הערצער ביי יידן איינגעפאַלן. מען האָט שוין דערזען, אַז מ׳האָט דאָ צו טאָן מיטן אמתן צורר־היהודים. און מ׳האָט ארויס־געדרונגען, אַז דאָס האָט פּראַוויטעלסטווע דערשמעקט, אַז דעם פריערדיקן פּריסטאַוו האָבן יידן געפּרעגלט אין געגזענע שמאַלץ, באַגאָסן מיט בראָנפן און באַשמירט אים די אויגן מיט האָניק. כדי ער זאָל נישט זען, וואָס מען באַדאַרף נישט און נישט הערן, וואָס עס קען פאַרשאַדן. איז אָט האָט מען אים משלח געווען און צוגעשיקט דעם אמתן גוי... און אויסער דעם האָבן זיך דאָך אין שטאָט, ברוך־השם, פאַרפירט די פיינע בחורימלעך מיט די העמדעלעך און גאַר־טעלעך און מיט די געדרוקטע אשר־יצר־פּאַפּירלעך — די „ציס־ילישטן״. האָט מען אַראָפּגעשיקט אַ „צורר״ מאַכן אַ טאָלק... צי דער

ניַיער פּריסטאַוו וועט מאַכן ביַי אַזעלכע בחורימלעך אַ טאָלק — איז נאָך אַ גרויסע שאלה. נאָר צרות, אָד־כאַיכאַ, וועלן שוין יידן האָבן ג..

און טאַקע באַלד נאָך יאַשקעס חרפּה האָט מען דערזען, אַז עס ווערט אַלץ ערגער. די שקלאָווער דעסיאַטניקעס, וועלכע זענען נאָך פון אבות־אבותינו אָן אומגעגאַנגען אָפּגעריסן־אָפּגעשליסן, מיט בלויזע מעשענע בלעכלעך אויף די פאַרלאַטעטע פּאָדיאָווקעס, האָט דער ניַיער פּריסטאַוו אויסגעפּוצט אין ניַיע געווענטענע פּאָרמעס מיט רויטע לאַמפּאַסן און מיט ניַיע טוכענע קאַרטוזן, מיט רויטע אָקאָלישקעס און מיט קאָקאַרדעס. פאַר אַ וויאָרסט האָט מען זיי איצט געקאָנט דערקענען. און ניַיע לעדערנע „סומקעס"*' האָט ער זיי געגעבן אונטער די פּאַכוועס. גייען זיי אַזוי אַרום גאָר גדלות־דיק איבערן מאַרק און שטעקן די נאָז אומעטום. אין די ניַיע גאָר־ניטערס פון סטראַזשניקעס פילן זיי זיך גאָר אַנדערש אָט די פּאַר־הוקעטע־און־פּאַרטוקעטע ערלים. גאַנצע „יאַ־טעבע־דאַמס" זענען דאָס געוואָרן. קוקן אויף יידן פון אויבן אַראָפּ. אַ וואָרט טאָר מען מיט זיי נישט אויסרעדן. ווי נאָר עפּעס אַ האָר — מישן זיי זיך אַריַין און זאָגן אַ דעה. אָט אַנומלטן, האָט זיך אַ טעפּערקע און אַ געבּזלערקע צעפּאַטשט, און אַריַינגעפּאָרן איינע דער צווייטער אונטער די קאָפּ־טיכלעך, באַשר אַ הון, אַ קוואָקעכע האָט אַ פליי געגעבן פון דער געבזלערקעס קויש און צעבראָכן אַ ניַיעם פּאָליי ווענעם טאָפּ... נו, איז עס אויך דעם סטראַזשניקס עסק? משמעות, דער ניַיער פּריסטאַוו האָט אים אָנגעזאָגט, אַז עס איז יאָ זיַין עסק. וואָרום „ליקשיי" (אַלעקסיי׳ מיטן בלעכל, דער אַלטער שיריים־פּרעסער פון יידישע טשאָלנטן און אַציַינד דער סטראַזשניק אין ניַיעם גאַרניטער, איז אונטערגעשפּרונגען, מעשה־קאָזאַק, און פאַנאַנדער־געריסן ביידע צעקאָכטע יידענעס מיט געוואַלד. האָבן אים די קעמפּעריש יידענעס גענומען שילטן אויף מאַמע־לשון און שריַיען אויף אים, אויף „ליקשייען", ער זאָל בעסער גיין פרעסן איבערגע־בליבענע קאַלטע קאַשע פון טשאָלנט, עס איז נישט זיַין „קלאָפּאָט" איז עס נישט!... האָט זיך אָבער ליקשיי גליַיך אַ שטעל געגעבן אין דער פּאָזע פון גאָר אַ גרויסן בעל־דרשער און אָפּגעקלאַפּט די צוי־היצטע יידענעס אַ דרוש און אַריַינגעשטעקט אין דרוש אַ פּסוק מיט

*) טעקעס.

און „אימענעם יעווא אימפעראטאָרסקאווא וויעליטשעסטווא...״ און „פאַ זאקאָנו...״ דאָס טיפע רוסיש האָט אים אליין צענומען. פון זיי־סער אויפרעגונג און פון איבערגעגעבנקייט דעם קיסר האָבן זיך ליקשייען געשטעלט טרערן אין די אויגן, און דער קול האָט אין אים געציטערט.

האָבן די צעפּאטשטע יידענעס דערהערט אזא נייעם לשון, זענען זיי שטיל געוואָרן, ווי די לעמער. אַי, שלעכט! אז עס האלט שוין אפילו ביי ליקשייען ביי „יעהאָ אימפעראטאָרסקאָיע...״ איז ביטער! יידן טראָגט אייך בעסער אָפּ!...

טאָמער האָט נאָך געפעלט, דארף זיך גראָד אין יענער צייט אראָפּכאפּן דאָס אגענטל פון דער „אַבצעסטווע״ און שמועסט אַז יידן מען זאָל זיך ביי אים סטראכירן. אנגעהויבן האָט זיך דאָס פון דעם נייעם נגיד, ווען נישט ער, דער פליכעוואטער נגיד, זאָל געווען אָנגעהויבן, וואָלט דאָך קיינער דעם אגענט אויפן שוועל נישט ארויפגעלאָזט. עס האָט זיך אָבער דעם נייעם נגיד פארוואָלט האָבן א גרין בלעכל מיט א גאָלדענעם „יאקאָר״ אויפן הויז. נו, האָט זיך אנדערע יידן אויך פארוואָלט...

אז דאָס אגענטל פון דער „אַבצעסטווע״ האָט איבערגעסטראכירט א רעכט ביסל באלעבאטישע הייזער און אָנגעקלאפּט גרינע בלע־כעלעך אויף די בערוועניע־וועגט, האָט ער א פאָך־געטאָן מיט זיין קאסטאָרענער שליאָפּקעלע „א גוטן טאָג!״ און נישטאָ.

אָנשטאָט אים, אַ פּאָר וואכן שפּעטער, איז אראָפּגעקומען פון מאָהליוו, פון דער זעלבער „אַבצעסטווע״, עפּעס א נייער נפש. דאָס מאָל — א גוי, מיט א הויכן האלדז און מיט א הויכן גומענעם קראגן און מיט א פּאָר שטעכיקע אויגן. עס האָט זיך ארויסגעוויזן, אז עס איז א קאָנטראָליאָר פון דער „אַבצעסטווע״... איז ער ארומ־געגאנגען, דער „גאָנער״, איבער אלע יידישע פארסטראכירטע היי־זער, געשטאָכן מיט די אויגן און נאָכאמאָל פארשריבן די נעמען פון די באלעבאטים, אָנהויבנדיק פונעם נייעם נגיד און ענדיקנדיק מיטן באלעגאָלישן צעך, וועלכער האָט זיך אויך פארזיכערט. אזוי האָט זיך סענדער פארדאָנען, דעם עלטסטן פון חברה־בייטש, פאר־וואָלט...

וואָס זאָג איך: „פארשריבן די נעמען״? נאָר די נעמען? ער האָט אויסגעפרעגט, דער קאָנטראָליאָר, פון אונטערן נאָגל. ווען

פֿארסטראַכירט? פאַר וויפיל פארסטראַכירט? מיט וואָס מען באַשעפטיקט זיך?... ער האָט נאָכגעקוקט די אויוונס, צי זיי זענען גאַנץ, נאָכגעפרעגט זיך, וויפיל מאָל אין יאָר מען רייניקט די קוימענס...

אויסגעפרעגט אלעמען און אויסגעשטאָכן מיט די אויגן — האָט מען דערנאָך געזען דעם זעלבן פארשוין, מיטן גומענעם קראַגן, ווי ער גייט אריין צום פריסטאַוו איינמאָל און צוויי מאָל און דריי מאָל. ביז ער איז אוועקגעפאָרן.

באלד נאָך זיין אוועקפאָרן האָט זיך דער פריסטאַוו גענומען טשעפען צו יידן גאָר אויף א נייעם שטייגער. די דעסיאַטניקעס זיינע האָבן גענומען צושטיין צו די פארסטראַכירטע באַלעבאַטים, צי מען האָט שוין לאַנג גערייניקט די קוימענס צי נישט? טאָמער מער ווי עטלעכע חדשים, זאָל מען גלייך רייניקן. וואָרום עס איז א סכנה! די סאַזשע קען זיך אָנצינדן... א נייער מחותן מיט יידישע קוימענס! — אי, וואָס? אויף די דעכער ליגט דאָך נאָך דער שניי, איז דאָך קיין סכנה נישטאָ, עס זאָל כאַפּן ברענען, און דעם קוימענקערער ווילט זיך אויך נישט קלעטערן אויף די גליטשיקע דעכער... אָבער דער פריסטאַוו וויל נישט וויסן. מען זאָל רייניקן!...

דערנאָך האָט ער געהייסן זאָגן דורך זיינע סטראַזשניקעס, אז ביי יעדן פארסטראַכירטן הויז זאָל מען אוועקשטעלן א פעסל מיט וואַסער! מאַלע וואָס עס מאַכט זיך... אי, וואָס ווינטער ווערט דאָך דאָס וואַסער פארפרוירן און צערייסט די הילצערנע רייפן און צעשיט די קליאָפּקעס — אַרט דאָס אים נישט! אויב הילצערנע רייפן זענען שוואַך — טאָ זאָל מען איינהאַנדלען אלטע פעסער פון הערינג. אזעלכע פעסער זענען מיט אייזערנע רייפן, וועלן זיי אויסהאַלטן. אין זשידאָווסקן מאַרק, זאָגט ער, וואַלגערן זיך אַרום גענוג פוסטע פעסער. די הערינג־הענדלער וועלן זיין צופרידן פטור צו ווערן פון זיי. דער מאַרק וועט אויך ריינער ווערן, און די הילצערנע הייזער וועלן זיין זיכערער... און גיי טענה זיך אויס מיט א צורר־היהודים! ביז וויעסנע אפילו וויל ער נישט וואַרטן...

האָט שטאָט געזיפּצט און געקויפט אלטע הערינג־פעסער. און אויסכאַפּעניש איז געוואָרן אויף הערינג־פעסלעך מיט אייזערנע רייפן. הערינג־הענדלער זענען ביי זיך געוואָרן זייער האָפּערדיק. אין שטאָט האָט פארשמעקט מיט זאַלציקן זשאַווער און מיט צעווייק־

טן אַלטן הערינג־ראָסל. דאָס איז ווינטער־צייט אַזוי. הייַנט ווי זיס וועט עס נאָך שמעקן אינמיטן זומער?

און זאָוול דער קוימענקערער האָט אויך נישט צוגעלייגט. פּאַר קריכן אויף פּאַרשנייטע און פאַראייזטע דעכער האָט ער געריסן אַ דאָפּלטן מקח און געלייגט אין די פּאַרסאַזשעטע פּלודערן. די צייי־נער האָבן ביי אים דערביי געגלאַנצט פון שוואַרצן מויל אַרויס ווי צעקייטע קעז. נתעשר איז ער געוואָרן, זאָוול דער קוימענקערער!

האָט זיך שטאָט סוף־כל־סוף געכאַפּט, אַז דער קאָנטראָליאָר פון דער „אַבצעסטווע" האָט עפּעס מיטן פּריסטאַוו אָפּגעמאַכט: אַז דאָס האָט ער, אַפּנים, אָנגעגעבעטן דעם פּריסטאַוו אַכטונג צו געבן אויף יידישע הייזער, זיי זאָלן נישט אָוועק מיטן רויך, „אַבצעסטווע" זאָל נישט ליידן קיין היזקות... בכן — פון מאַכן „בורא־מאורי־האש" איז שוין אָפּגערעדט!... וועמען ווילט זיך דאָס אָנהויבן מיט אַזאַ חברה?

— אָט וועט איר זען, — האָבן זיך פאַרסטראַכירטע יידעלעך געשושקעט, — ס'איז אָן „אַבצעסטווע" אויף נעמען, נישט אויף געבן. אַ גאַנץ לעבן וועלן מיר צאָלן, און אַז עס וועט זיך, חס־ושלום, עפּעס מאַכן, אַ שטוב וועט אַוועק מיט פייער, וועט מען אונז אויסצאָלן מיט אַ פייג. אַ פּראָטאָקאָל וועט אונז דער פּריסטאַוו מאַכן...

האָבן זיך עטלעכע קלוגע באַלעבאַטים געוואָלט אינגאַנצן אָפּ־זאָגן פון סטראַכאָוקע. לאָז מיך צורו מיטן צאָלן און זאָל זיך די שיינע „אַבצעסטווע" צונעמען צוריק איר גרין בלעכל מיט דעם „יאַקער" און גיין צו אַלדי קאַדיק מיט אירע פאַרזאָגעכצן. מען האָט מקנא געווען באַלעבאַטים, וואָס האָבן זיך נישט געלאָזט איינרעדן, וועלכע האָבן זייערע הילצערנע הייזקעס נישט פאַרסטראַכירט. און דעם נייעם נגיד האָט מען געשאָלטן מיט טויטע קללות: ער, נאָר ער איז עס שולדיק! ער האָט דאָס דער ערשטער איינגעפירט די מאָדע פון סטראַכירן זיך, און אַלע, ווי די בהמות נאָך אַ בייק, זענען אים נאָכגעגאַנגען...

איז אָבער באַלד אַראָפּגעקומען פון מאַליוו דער קאָנטראָליאָר מיטן גומענעם קראַגעלע און מיט די שטעכיקע אויגן און געבראַכט מיט זיך צושלעפּן די פּאַפּירן, וואָס די פאַרסטראַכירטע באַלעבאַטים האָבן אונטערגעשריבן. „אייער אונטערשריפט, האָט ער פּאַוואָליע

געפרעגט, צי נישט?...״ „אונזערע!״ האָבן דערשראָקענע יידעלעך באַשטעטיקט. היינט פאַרוואָס צאָלט איר נישט? — פאַרוואָס צאָלן מיר נישט? אזוי און אזוי איז די מעשה, הערינג־פּעפער מוזן מיר קויפן, קוימענס מוזן מיר רייניקן אינמיטן ווינטער... מיר זענען געוואָרן אויס באַלעבאַטים איבער אייגענע הייזער. דער פּריסטאַוו לאָזט אונז נישט לעבן...

— ס׳איז נישט אונזער עסק! — מאַכט זיך דער ערל תּמעוואַטע, — „אָבצעסטווע״ מישט זיך נישט אין דעם פּריסטאַווס ענינים און דער פּריסטאַוו מישט זיך נישט אין אונזעריקע. פון די פּרעמיעס נאָך אַ שׂרפה, אויב איר ווילט, קענט איר זיך אָפּזאָגן, אָבער צאָלן סטראַכאָווקע מוזט איר... אַט איז אייער התחייבות אויף אזוי פיל און אזוי פיל יאָרן... און טאָמער צאָלט איר נישט ביסלעכווייז, וועט „אָבצעסטווע״ אויפמאָנען דורכן „סוד״ פאַר אַלע יאָרן מיט אַמאָל...

אַט וואָס פאַר אַ חתונה דער יידישער אַגענטל, מיט דער קאַסטאָרענער שליאַפּקעלע, האָט דאָ אָנגעמאַכט! געכאַפּט די אונטערשריפטן, איבערגעגעבן אַ שטאָט מיט יידן אין גויעשקע הענט, און אַליין איז ער נעלם געוואָרן. זאָל ער זיך נאָר יאָווען נאָכאַמאָל אין שטעטל! ווי אַ הערינג וועט מען אים צערייסן.

אָבער דאָס אַגענטל האָט זיך מער אין שטאָט נישט באַוויזן. און יידן האָבן געזיפצט, געצאָלט סטראַכאָווקע און געציטערט פאַרן פּריסטאַוו. געהיט זיך מיט הייסע קוילן און מיט שוועבעלעך און מיט פּאַפּיראָסן, געפּוצט דעם קוימען ווי אַן אבן־טוב, וואָרום ווי נאָר עפּעס אַ האָר, אַ פונק אין סאַזשע, אַ פייער פון אַ הייפל שטרוי, אַ צו־שטאַרקער ערב־שבתדיקער רויך פון אַ יידישן קוימען, אַ פלאַקער פון ווייסע־חברה׳ניקעס ביים ברעג אָזערע אינעם אויסגעטריקנטן טראָסטניק — ערשט אַהאַ! דער נייער פּריסטאַוו מיט זיינע אָנגעבלאָזענע אויגן און מיט די דראָטענע וואָנסעס איז שוין דאָ!... ברוך־הבא, ער שרייט שוין, ער ליאַרעמט שוין! אויב ס׳איז נישט פאַרזיכערט — איז נאָך נישקשה. טאָמער אָבער איז אַ הויז אין יענעם אָרט פאַרסטראַכירט, אזוי גיט ער, דער המן, אַ גלאַנץ מיט זיינע גזלעוואַיסקע אויגן און אַ קלונג מיטן שווערדל: „דו איצקאַ, דו בערל, אזוינער און אזוינער!... וואָס איז דאָ פאַר אַ מעשה, האַ? סטראַכאָווקע ווילסטו אָפּנעמען, אַ? „פּאָד סוד״

װעסטו בײ מיר, „זשידאָװסקאַיאַ־מאָרדאַ", אַװעקגײן, אָט װאָס!"

אָט אַזױ צעשרײט ער זיך, דער המן, איבער דער גאַס; װער רעדט נאָך, אַז דערבײ שטײען גױים אָן היטלען און הערן צו זײַן דרשה, איז ער בײ זיך גאָר געהױבן. ער װײַזט דאָן באַשײנפּערלעך, װי מען דאַרף געװעלטיקן איבער ייִדן. שרײט ער, דער צורר־היהודים, און מען װײסט נישט װעלכן פײער פריער צו לעשן, צי די סאַזשע, װאָס האָט זיך אָנגעצונדן אין קױמען, צי דעם פײער, װאָס האָט זיך אָנגעצונדן בײם פּריסטאַװ אין זײַן טריפה׳נער גרגרת...

„אַרעסטאָוואַט יעוואָ״!

.1

אין יענער ווינטער־נאכט, ווען ביים נגיד האָט זיך אָנגעצונדן די בהמה׳שע שטאַל, איז גראָד געווען א גויעשע שמחה׳לע ביים פּאָטשטמייסטער. אינעם גרויסן נידעריקן זאַל פון דער אלטער פּאָטשט האָט זיך פארזאמלט די סמעטענע פון שקלאָווער גויעש־קייט. דער אויבער־לערער פון דער שטאָטישער שול, דער גלח, דער גאָלאָוואַ פון דומע און דער נייער פּריסטאַוו מיט זיין פּריס־טאַוויכע. צי ס׳איז געווען מיגינעס ביים פּאָטשטמייסטער אליין, צי ביי זיין טאָכטער — א בוגרת א שיקסע מיט א בלאַסן געזיכט און מיט רויטינקע ווייַנפּערלעך אויפן שטערן — דאָס איז קיין גרויסע נפקא־מינא נישט. אבי מען האָט גוט אריינגעגאָסן, גע־טרונקען לחיים פארן קייזער, וועלכער לעבט און פאַרן אָנדענקען פון די קיסרים, וואָס זענען שוין לאנג געשטאָרבן און וועמענס פּאָרטרעטן עס הענגען ארום אין אלע חדרים פון פּאָטשט, און פארלאנגען אונטערטעניקייט אַפילו נאָכן טויט... נו, צווישן אייגענע האָט זיך אפילו דער נייער, שטרענגער פּריסטאַוו אונזערער נישט געשעמט און גענומען א קאפּעלע. אפריער מיטן גלח, דערנאָך מיטן פּאָטשטמייסטער, דערנאָך מיט אלע איבעריקע זכרים און נקבות, וואָס האָבן זיך פארזאמלט אויף אזא שמחה. אריינגיסנדיק האָט ער געקוקט אויפן פּאָרטרעט פון ניקאָלאַי דעם ערשטן, וואָס איז, ווי מען זאָגט, געווען ענלעך צו אים. און דערפאַר טאקע האָט ער זיך לכתחילה געזעצט פונקט אנטקעגן דעם דאָזיקן פּאָרטרעט, כדי צו הנאה האָבן פון זיך אליין און זען זיך, אין די קייזערלעכע בולטע אויגן און אין די דראָטענע וואָנסעס, ווי אין א שפּיגל.

א מאָדנע זאך! מיט יעדער פרישער כוסע האָט דער פּריסטאַוו באשיינפּערלעך געזען, אז ער ווערט אלץ ענלעכער און ענלעכער

צום צאַר ניקאָלאַי דעם ערשטן. טשאָרט וואָזמי! די זעלבע באַקנ־באַרדן און דער זעלבער שטערן און דער זעלבער אָנגעבלאָזענער, שטרענגער קוק... עפּעס א מין כישוף! מן־הסתם איז דאָס נישט אומזיסט... ער פילט אליין, אז ער האָט אין זיך וווּנדערלעכע כוחות פון א הערשער. מאָהליווער באַטשאַלסטוואָ האָט דאָס נישט גענוג אָפּגעשאצט. מען האָט אים פארשיקט אין אָט דער „פּאָהאַנער" שקלאָוו. נאָר ס׳מאכט נישט אויס. ער וועט נאָך באווייזן, וואָס ער קען! ער וועט זיך דערדינען! א גאָרנישט איז יענער סאָלדאַט, וואָס האָפט נישט ווערן א גענעראַל. דערווייל מאכט ער אָרדענונג צווישן די „זשידאָווסקע־מאָרדעס", אָבער וואָס פאר אן אָרדענונג! עס בליאַסקען אין אלע ווינקעלעך הערינג־פעסער אָנגעגאָסענע מיט וואסער. ער וועט יידעלעך נישט דערלאָזן אונטערצינדן און נעמען סטראַכאָווקע. ס׳איז בלאָטע! די קוימענס זענען אומעטום גערייניקט. די אָפּטריטן פאַרגאָסן מיט וואַפּנע און מיט קאַרבאָלקע. די בריקלעך, איבער די קאַנאָווקעס, זענען פאריכט אויפן זשי־דאָווסקן חשבון. דער דומע האָט א קאָפּיקע נישט געקאָסט. די יאַטקע־הינט זענען אויסגעסמט און זייערע פּאַדלעס ליגן אין איין רייע אויפן ברעג אָזערע. זומער וועט ער נאָך ארויסלאָזן אַ פריקאַז, אז יעטוועדער זשידאָווסקער באַלעבאָס זאָל איינפלאנצן בוימלעך נעבן שטוב. בעריאָזקעס ליפּקעס און בעז... ער האָט דאָס שוין אָפּגערעדט מיטן גאָלאָוואַ פון שטאָט. א גאָרטן וועט ער מאכן פון שקלאָווער בלאָטעס. די זשידעס זענען דאָס גאָרנישט ווערט! נאָר אָרדענונג איז אָרדענונג און סלוזשבאַ איז סלוזשבאַ! אָט וואָס, פאָטער צאַר ניקאָלאַי דער ערשטער! ביז נאַטשאַלסטוואָ וועט דערזען... אז, אז, אז... אַה? — האָט זיך דער פּריסטאַוו מיטאַמאָל אויפגעכאפּט פון זיינע הויכע הערשערישע מחשבות — מען קלינגט? טשטאָ טאַקאָיע?

טשטאָ טאַקאָיע! אז מען קלינגט בייטאָג איז על־פּי־רוב א חגא און אז מען קלינגט אינמיטן דער נאכט, איז מסתמא א שרפה! געסט קוקן אין די פענצטער. מען עפנט א טיר. מען הערט שרייען „פּאָזשאַר"! וואָס דען! יידעלעך פון פאַרסטראַכירטע הייזער וועלן אים דען לאָזן רואיק איינזיצן, נעמען א ביסל בראנפן מיט גוטע קריסטן?... בייטאָג און ביינאכט איז פון זיי קיין רו נישטאָ. אָט האָט ער זיך נאָר צוגעזעצט א ווײַלע און פארזוכט א ביסל ריאַבי־

נאָוקע, ערשט אַהאַ!... מען קלינגט! די הינטישע זין האָבן זיך שוין פאַסטאַרעט... נישט אומזיסט האָט אים די מאָהליוועך „סטראַ־כאָוואַיע אַבשצעסטווע" אָנגעזאָגט, ער זאָל אכטונג געבן... דאַ־אַס! (יאַ!) ביישטאָג ברענט ביי זיי אין די קוימענס און ביינאכט — די הייזער. אָט, א פאַלק! מען קלינגט, האַ?... וואַרט, וואַרט, ער וועט זיי ווייזן די סוקינ־סינעס! — אַזוי האָט דער פּריסטאַוו זיך אַליין אונטערגעוואַרעמט. און שאָקלענדיק זיך א ביסעלע, איז ער אויפ־געשטאַנען פון טיש און מיט פאַרגאָסענע אויגן און מיט א הייזע־ריקן קול א קאָמאַנדעווע געטאָן:

— אַלעקסיי! הרישקאָ!

זיינע צוויי דעסיאַטניקלעך, אין די נייע שינעלן, וואָס ער האָט זיי אויסגעבלאָפאָטשעט אין מאָהליעוו, זענען גלייך אַרויס־געשפּרונגען פון קיך, וווּ זיי האָבן געלעקט און געזליאָקעט, מיט דעם פּאָטשטמייסטערס דינסטן, אַלע שיריים, וואָס זענען געבליבן פון די געהויבענע געסט. מיט פולע אונטערגעשנירטע בייכער האָבן זיי זיך געלאָזן לויפן נאָכן פּריסטאַוו, זייער האַר. ער — פאָרויס, זיי — נאָך אים. ער — צוהאַלטנדיק זיין לאַנגע שאַשקע מיט איין האַנט, זי זאָל זיך אים נישט באַמבלען און נישט פּלאָנטערן אונטער די פיס, זיי — אונטערהאַלטנדיק די פולע בייכער, וואָס זענען נישט געוווינט צו אַזוי פיל אכילה אויף איין מאָל. ער, מעשה־העלד, ווי אַן אָפיציר פון ניקאָלאַיַ דעם ערשטנס צייטן, מיט א הויכער פּאַטריאָטישער באַגייסטערונג, וואָס פירט זיין ראָטע צו שטורעמען דעם שונא אַרום סעוואַסטאָפּאָל... און זיי, די סטראַזש־ניקלעך, ווי פאַרזינדיקטע נשמות, מיט זייערע פּנימער, וואָס מען שלעפּט, נעבעך, אינמיטן דער נאַכט, שדים ווייסן וווהין, כדי צו מאכן פון זיי העלדן, וואָס לויפן אין שניי, ווי די סיבירער הינט; וואָס שטופּן פאַנאַנדער הונדערטער אָנגעלאָפענע יידעלעך, וואָס לאָזן נישט גנבענען, וואָס לעשן שרפות...

אַזוי האָבן זיי זיך אַלע דריי אָנועקגעהעצקעט, אין די לאַנגע שינעלן, צו מאכן פאַראָנדקעס אויף א יידישע שרפה, נאָך האַלבע נאַכט.

2

פאַנדרע האָט אָקאָרשט געראַטעוועט דעם נייעם נגידס טיראַ־לער בהמה. יענע איז געשטאנען אינמיטן טומל און האָט זיך באטראכט, צי אלץ איז ביי איר אין אָרדענונג. קודם־כל האָט זי פארוואָרפן דעם קאָפּ און אויסגעצויגן די מאָרדע צום עק: יאָ, דער עק, געלויבט דער אויבערשטער, איז גאנץ. זי האָט אפילו געפּרוווט א שמיץ־טאָן מיט אים איןביידע באָקעס. יאָ, עס שמייסט זיך, נישט צו פארזינדיקן און די באָקעס זענען אויך גאנץ. דערנאָך האָט זי מיט איר לאנגן צונג געפּרוווט א לעק־טאָן די אייגענע צוגעסמאַליעטע נאָזלעכער. אך, דאָס איז א ביסל דאָסיק. עס טוט וויי, עס שמעקט מיט געברענטע פעל!... אָבער, מיט גאָטס הילף, עס וועט זיך פארהיילן! אבי מיטן לעבן און מיט די הערנער ארויס פון פייער. מו—הו—הו.

די פּאָזשאַרניקעס זענען דערווייל צוגעטרעטן צו דער האַלבב־איינגעפאַלענער שטאַל, ווער מיט א קרוג, ווער מיט א האַק, ווער מיט אן עמער וואסער, ווער מיט א קישקע, און באַלד זענען שוין פון דער גאנצער שטאַל געבליבן עטלעכע בערגלעך האָלאָוועש־קעס. ווען נישט די פּאָר וועגענער שטרוי, אינמיטן דעם פארברענטן בנין, וואָלט שוין געווען א סוף פון דער גאנצער שרפה. די קופּעס האַלב־פאַרברענטע שטרוי האָבן זיך נאָך הייס געטליעט און געררוי־כערט, ווי א קרוכלע פייערדיקע מאסע. א מין ריזיקער שטרודל פון פייער, רויך און שטרוי און פּריסיק, האָט זיך נאָך אזוי גע־האלטן אינמיטן דעם צעפאלענעם בנין, געשאָטן מיט סנאָפּעס־פונקען און אויסגעלאכט זיך פון דעם שקלאָווער אָנגעשפּאָלטענער פּאָזשאַרנער קישקע...

פאַנדרע אליין האָט נאָך שווער געסאָפּעט. נאָך דער אָפּגע־טאָנענער שטיקעלע מלאכה, ווי ארויסשלעפּן א לעבעדיקע איינ־געשפּארטע בהמה, פאר די הינטערשטע פּיס פון א ברענענדיקער שטאַל, האָט אים פארפעלט לופט. ער האָט זיך געריבן א באַק, ווו די צעשראָקענע בהמה האָט אים א טערעבענץ געטאָן מיט איין הינטערשטער קאָפּיטע... די נייע נגידיכע האָט זיך צו אים צוגע־קייקלט מיט איר דיקן לייב אין איר דיקער פוקסענער ראָטאָנדע,

און האָט אים געדאַנקט. איר שטענדיק־זויערער פּנים איז אַצינד, ביים לעצטן אָפּלייכטן פון דער שׂרפה, געווען ווי באַשמירט מיט האָניק.

— דו זעסט דאָך, נח, — האָט זי אים גנידיש געדוצט, אָט ערשט האָסטו דאָך מיין מאַן געבראַכט צופירן אין בויד פון אָרשע. אויף אַ שיינער שמחה איז מיין מאַן אָנגעפאָרן, קוים געלייגט זיך שלאָפן, ערשט מען שרייט גאָר: „פּאָזשאַר”! וואָס זאָגסטו עפּעס דערצו?... מען האָט זיך אָנגעזעצט אויף אונז! אפשר מער אויף אונזער בהמה ווי אויף אונז...

פּאַנדרען איז שטאַרק געפעלן געוואָרן דאָס, וואָס די נגידיכע נעמט אים אַזוי היימיש אריין אין דער קאָמפּאַניע פון איר מאַן און פון איר בהמה, וואָס זי האָט צו אים אַזאַ צוטרוי און טיילט זיך מיט אים מיט אירע פאַרדאַכטן. ער האָט פאַרשטאַנען וועמען זי איז חושד, ווער ס׳האָט זיך „אָנגעזעצט” אויף דער בהמה... זי מיינט נישט קיין אַנדערן ווי שמחה׳לע טורערו, זיין אַמאָליקן חבר פון יאַטקע. שמחה׳לע איז אַלץ געווען אין כּעס פאַר דער „מורקע”, וואָס האָט זיך אים אַרויסגעגליטשט פון אונטער די הענט... אַ קשיה אויף שמחה׳לען! אַ שמחה׳לע דער שיכּור „פאַרליבט” זיך אין אַ בהמה, מוז ער זי קוילענען אויף פלייש. אויב נישט אויף כּשרע אין אויף טריפה. איז נישט אויף טריפה — איז גלאַט געשאָכטן, געברענט... קיין לעבעדיקע וועט זי שוין פון זיינע הענט נישט אַרויס. נאָר נח פּאַנדרע וועט דאָך קיין אַלטן חבר נישט אַרויסגעבן. מאַכט ער צו דער נגידיתטע אַזוי:

— אפשר האָט מען אין שטאַל, נאָכן אויסמעלקן, פאַרגעסן אַ לאָמפּ. די בהמה האָט אפשר אַ בריק־געטאָן — די בהמה...

די נגידיכע האָט מיטאַמאָל צוריקגעקראָגן איר זויערן פּנים.

— ווו לאָמפּ? וואָס לאָמפּ? ווען לאָמפּ? — איז זי אויף אים מיטאַמאָל אָנגעפאַלן. אינגאַנצן פאַרגעסן, אַז זי האָט אים אָקאָרשט געדאַנקט פאַרן ראַטונעק. — אַ נייער דעה־זאָגער! לאָמפּ־סמאָמפּ!... הויב נאָר אָן — וועלן דיר אַלע טייערע שכנים אונטערפידלען! ווער גייט דאָס אין שטאַל מיט אַ לאָמפּ? ביי אַ ליכט אין לאַמ־טערנע מעלקט מען די בהמה. די קינדערשע לאַמטערנע וואָס זיי נעמען אין חדר. די לאַמטערנע שטייט שוין לאַנג אין שטוב. ווילט זיך אים דווקא אַ לאָמפּ!...

פאנדרע האָט זיך געקנייטשט אונטער דער נגידיכעס מוסר, ווי אונטער א שעפל קאַלט וואסער. המ... אויסגערעדט זיך! דעם צונג האָט ער זיך פריער געמעגט אָפּבייסן!...

נאָך אויסהערן דעם גאנצן מענה־לשון ביזקל סוף איז אים נישט אויסגעקומען, ווייל אויף דער גאס איז מיטאמאָל געוואָרן א נייער טומל און אן אַנגעלאָף, ווי ביים אַנהויב שרפה. די קולות האָבן זיך געטראָגן פון ארום דעם נייעם נגידס גאַניק, איבער דער איינגעפאלענער שטאַל:

— דער פריסטאַוו לויפט!

— דער המן!

— ביידע סטראַזשניקעס אויך!...

— יידן, אנטלויפט!

— הו־הו! — ער האָט זיך גאָר אויסגעצויגן!...

מען ווייסט נישט עד־היום, וואָס מיט דעם רשע, מיטן נייעם פריסטאַוו, איז דאן געשען. צי דאָס איז צו אים דערגאנגען די רכי־לות, אז דער נייער נגיד האָט שוין זיין גאנצע ירושה פארשפילט אין קאָרטן און קלייבט זיך „אָפּנעמען סטראַכאָווקע"... צי דער המן איז געווען שכור און אין כעס, וואָס די שרפה האָט אים איבערגע־שלאָגן אין רעכטן מיטן שמחה ביים פּאָטשמייסטער. נאָר דאָס ווייסט מען אויף געוויס, אז נישט דערלויפנדיק ביזקל דעם נייעם נגידס הויז, אויפן האַרבאַטן בריקל פון קאַנאַווע, האָט זיך דער העלדישער פריסטאַוו פאַרפלאָנטערט, מיט דער אייגענער, לאנגער שאַשקע צווישן די פיס, און זיך זיך אויסגעצויגן מיט זיין גאנצן כבוד, מיט די עפּאַלעטן און מיט דעם זילבער־גרויען שינעל, פאר אלע יידן אין די אויגן.

מיט די ווייסע פאַראַדנע הענטשקעס האָט זיך אָנגעכאַפּט פאר ביידע זייטן בריקל, כדי נישט אַראָפּקייקלען זיך אין קאַנאַווע און אויסגעשמירט זיי, במחילה, אין פרישע פערדן־מיסט. יידן האָבן זיך גענומען טוליען איינער צום אנדערן און אָפּרוקן זיך. כדי נישט צו זען דעם המן אין זיין גרויסער חרפה. נאָר ווי אויף צו־להכעיס האָבן א פּאָר גאַסן־יונגען, פון מיטן־עולם, אויסגעשריען „האָפּ"! בשעת דער פריסטאַוו האָט זיך אויסגעגליטשט, און „פּאָפּ"! — בשעת ער האָט זיך מיט זיין אייגענעם כבוד גענומען אויפ־הייבן. ווייל די סטראַזשניקעס האָבן קיין חוצפה נישט געהאט

אַנצורירן דעם כבוד פון פריסטאווס זילבער־גרויען שינעל... און אז זיי האָבן שוין יאָ געקראָגן מוט, דערזעענדיק ווי זייער אויבער־האַר הויבט זיך אליין, און געוואָלט אים העלפן, האָט ער זיי מכבד געווען מיט די לאַקירטע פריסטאַוו־שטיוול אין די בייכער אריין און א קוויטשע־געטאָן עפּעס נישט מיט זיין קול:

— סקאָט—י! (בהמות!).

האָט מען שוין דערפילט, אז דער המן איז באמת אין גרויסן גרימצאָרן. די יוכע האָט אין אים, אַפּנים, געקאָכט, וואָס שקלאָווער יידן האָבן זוכה געווען צו זען, ווי זייער האַר און פריסטאַוו ליגט איבער דער קאַנאַווע. ער אליין האָט, אַפּנים, אויך געמוזט דער־הערן דעם „האָפּ" און דעם „פּאָפּ", מיט וועלכן מען האָט באגלייט זיין אנידערפאלן און אויפשטיין. וואָרום אַנגעלאָפן איז ער, מיט נישט־גאַנץ זיכערע פיס און מיט שיכורן שוים אויף די ליפּן, אויף דער האַלב־איינגעלאָשענער שרפה; ווי א בייזער רוח איז ער אָנגעלאָפן און גלייך קאמאַנדעווע געטאָן:

— ראַסטופּיס, זשידאָווסקאַיאַ מאָרדאַ! אַ גדיע כאַזאַין? (רוקט זיך פאַנאַנדער, זשידאָווסקע מאָרדעס! ווו איז דער באַלעבאָס?).

חיים, דער נייער נגיד, וואָס האָט זיך אָקאָרשט איבערצייגט, אז די בהמה, געלויבט דער אויבערשטער, איז געראַטעוועט און די שטוב וועט אויך בלייבן גאַנץ, איז זיך בנעימותדיק ארויסגעטראָטן פון צווישן די ארויסגעשלעפּטע פּעק און קאַסטנס, בנעימותדיק דער־נענטערט זיך צום בייזן פריסטאַוו, מיט דעם גוטן באַבראַוון קאַלנער איבערן פוטער און, שוין מיט א פּאָר טריט פריער, האָט ער אראָפּ־געכאַפּט די סייבעלנע היטל פון פּליך און פאַרנייגט זיך:

— וואַשע בלאַגאָראָדיע, יאַ כאָזאַין! (אייער בלאַהאָראָדיע, איך בין דער באַלעבאָס!).

וואָלט דער פּריסטאַוו — דער המן, געווען ניכטער, וואָלט אים אזא בנעימותדיקע באַנעמען זיך פון א יידן געוויס אָפּגעקילט דאָס הארץ. אָבער ער איז פּאָרט געווען „מלא" פון דעם פּאָטשטמייס־טערס כיבוד און פון ניקאָלאַי דעם ערשטנס פּאָרטרעט. ער האָט, טרינקענדיק, אזוי גוט נאָכגעמאכט דעם פּאָרטרעט... און מיטאמאָל... מיטאמאָל מיאוס אנידערגעפאלן, אויסגעשמירט און פּארפּאסקודיעט אזא געלונגענע, לעבעדיקע קאָפּיע, פאר אלע יידן אין די אויגן... אין אלע זשידאָווסקע אויגעלעך האָבן אַצינד געטאַנצט פריילעכע

פּייערלעך — אָפּשפּיגלונגען פון דער זשידאָווסקער שרפה. נאָר אין זיין נישט־ניכטערן קאָפּ האָט זיך דאָס צוזאַמענגעגאָסן אין א סך צו־להכעיס־געלעכטערלעך, געלעכטערלעך, געלעכטערלעך. צוזאַמענגעגאָסן זיך מיט אלע פאַרדאַכטן קעגן יידישע שטיקלעך, ווי דער „קאָנטראָליאָר" האָט אין אים אריינגערעדט... איז ער דערפאַר אויף דעם נייעם נגיד אָנגעפאַלן, נישט געענטפערט אים אפילו אויפן גוט־אָוונט:

— און ווער האָט אונטערגעצונדן? דו—ו! זאָג?

דעם נייעם נגידס אויסגעצויגענע באַקן האָבן זיך נאָך מער אויסגעצויגן. א צעטומלטער האָט ער א ווײַלע געשוויגן, ווי געשלאָגן מיט דעם פּריסטאַוו'ס שאַשקע איבערן קאָפּ. און דערנאָך קוים־קוים ארויסגעשטאַמלט:

— יאָ? ניע... ניע זנאַיו!... ני... ניקאַק ניע זנאַיו! — האָט ער זיך באַלד אליין פאַריכט, ווי א זעלנער פאַר אן אָפיציר.

— ניע זנאַיעש? — האָט אים דער פּריסטאַוו גיפטיק איבערגעפרעגט און א דריי־געטאָן איין דראָטענע וואָנסע, — כאַ־כאַ! און פאַרסטראַכירט ביסטו?

— פאַרסטראַכירט.

— שוין לאַנג, אז דו האָסט זיך פאַרסטראַכירט, סוקין־סין?

דער נייער נגיד האָט א טראָט געטאָן אויף צוריק. שוין גאָר „סוקין־סין"? (הינטישער זון). ער האָט זיינע נגידישע אויערן נישט געגלויבט. זינט ער איז געוואָרן דער „נייער נגיד" אין שטעטל האָט אפילו נאַטשאַלסטוואָ געהאַט פאַר אים דער ערשטער די היטל אויסטאָן. האָט ר' חיים א הויב געטאָן א ביסל דעם קאָפּ, נגידיש א ציגעטאָן מיט דער נאָז און אין טיף־רוסיש שטאָלץ א פרעג געטאָן:

— קאַק־טאַק?...

ס'הייסט: ווי אזוי דערוועגסטו זיך אָנרופן מיך מיט אזא נאָמען?

— וואָט־קאַק? — האָט דער פּריסטאַוו א קריץ געטאָן מיט די חזיר'ישע ציין און א דריי געטאָן די צווייטע וואָנסע. — מאָלטשאַט, זשידאָווסקאַיאַ מאָרדאַ, ווען איך רייד!... ווער האָט אונטערגעצונדן?

— איך ווייס נישט. — האָט דער נייער נגיד קאַלט געענטפערט. — איך קום ערשט פון אָרשאַ מיטן שליטן. דער באַלעגאָלע איז אויך דאָ. ער ווייסט...

— אזוי?... — האָט אים דער פּריסטאַוו איבערגעקרימט, — ערשט געקומען פון אַרשע? פּאָנימאַיעם! (מיר פאַרשטייען). איז וועמען האָסטו געהייסן אונטערצינדן?

ר׳ חיים האָט געמאַכט א שאַרפע באַוועגונג. א טראָט געטאָן פאָרויס. נאַר יידן ארום האָבן אים א ביסל אָפּגעקילט:

— האַלט אייך איין, ר׳ חיים! דער אָדון איז בגילופין... איר זעט דאָך!...

אָבער אינגאַנצן האָט זיך שוין דער נייער נגיד נישט געקענט איינהאַלטן. דער נגידישער האַנאָר האָט אין אים אָנגעשפּאַרט:

וואָשע בלאַגאָראָדיע! נאַ קאַקאָם אָסנאָוואַניע? ווי אזוי רעדט איר דאָס עפּעס אזוינס? איך... איך... איך...

דעם פּריסטאַווס שיכורער פּנים איז אינגאַנצן ברוין געוואָרן. א שוים האָט אים ארויסגעשפּאַרט פון אונטער די דראָטענע וואָנסעס:

— קאַ—אַק? — האָט ער זיך הייזעריק צעקוויטשעט און א שפּאַן געטאָן צום נייעם נגיד.

און יידן האָבן דערזען, ווי דעם פּריסטאַווס שווערע האַנט, אין דער ווייסער איינגעשמירטער הענטשקע, האָט זיך אויפגעהויבן אין דער לופטן און אראָפּגעלאָזט זיך... אָבער נישט דערגרייכנדיק ביז צום נייעם נגידס באַק, האָט די דאָזיקע האַנט פּלוצלונג א שפּרונג געטאָן אַן א זייט, ווי אַן אָפּגעוואָרפענער שטיק האָלץ. א צווייטע האַנט האָט איר איבערגעקרייצט דעם וועג, נישט דערלאָזן צום פּאַטש.

די צווייטע האַנט האָט געהערט נח פאַנדרען.

3.

געשען איז דאָס אזוי: אויפן נייעם טומל איז פאַנדרע אָנגע־לאָפן פון נייעם נגידס הויף א פאַרשוואַרצטער פון רויך, א צעפּאַ־טלטער, א מידער, מיט א צעקראַצטער באַק פון דער בהמה׳ס קאַ־פּיטע. אין א בייזער מינוט איז ער אָנגעלאָפן און דערזען, אז דער שיכורער פּריסטאַוו וויל גאָר שלאָגן זיין קונה, זיינעם א „שודאָק״... און וועמען? נישט קיין אנדערן, ווי ר׳ חיימען, דעם נייעם נגיד פון שטאָט. ווייי געשריען!

יידן ארום זענען געשטאַנען און געגלאָצט, אָבער פאַנדרע האָט

נישט דערלאָזן. ער האָט נאָר איין קאָפּעלע אָפּגעשטויסן דעם פּריס־טאַווס האַנט, איז זי געפּלויגן אַן א זייט ווי א טרוקענע שפּאָן. פּאַנדרע אליין האָט מיט תחנונים אריינגעקוקט אין דעם פּריסטאַווס שיכורע אויגן:

— וואַשע בלאַהאָראָדיע! עטאָ וויעד חיים! (אייער בלאַהאָראָ־דיע, ס׳איז דאָך חיים!).

געמיינט, אז דערמיט וועט ער דעם פּריסטאַוו גאָר־גיך אויס־ניכטערן, עפענען אים די שיכור׳ע אויגן זיינע, ער זאָל זען, וואָס ער טוט. דער פּריסטאַוו אָבער דער המן, איז גרוי־בלאָס געוואָרן, ווי זיין שינעל. א פארוואונדעטער האָט ער א קוק געטאָן אויף זיין אייגענער האנט, וועלכע איז אָפּגעשפּרונגען, א קוק געטאָן אויף פּאַנדרעס פארדרויכערטן פּנים, מיטן האק אין באַלעגאָלעשן גארטל, און פאַרסקאָליעט די פאָדערשטע ציין, ווי א הונט אויפן קייט.

—טי־טי־טי־טי!.. — האָט ער פון גרימצאָרן גענומען דריבנע שיטן אויף פּאַנדרען, זאַאיקען און קוויטשען פון הייזעריקן האלז ארויס. ער האָט געפילט, אז אזא מין סאָרט קוויטשען איז גאָר נישט מעשה־הערשער, און ענלעך צו ניקאָלאַי דעם ערשטן איז עס אודאי נישט. און דאָס האָט אים נאָך מער צערייצט. האָט ער א טאַפּ געטאָן דעם ארבל פון דער אָפּגעוואָרפענער האַנט און נישט אָנגעטאָפּט דעם יונישן קנאָפּ מיטן צוויי־קעפּיקן אָדלער, וועלכער איז דאָרטן געווען אָנגענייט. דאָס האָט אים אינגאנצן געראטעוועט די מערכה...

ער האָט זיך גלייך אויסגעצויגן, ווי א סאָלדאט, וואָס דערזעט א באַגרעבעניש פון א גענעראל, און האָט הויך און פייערלעך אויסגערופן:

— אָפּגעריסן מיר א פּאָפּאָגע!

מיטן אייביקן באַהאַלטענעם שרעק פאר א בלבול, האָבן יידן דערפילט מיט וואס דאָס שמעקט, און פּאַוואָליע גענומען אָפּרוקן זיך פון פּריסטאַוו די גאַנצע מענטשן־ראַד איז געווען באַלויכטן מיט דעם לעצטן אָפּשיין פון דער שרפה. און צוריקווייכנדיק איז אויף איר דער רויטלעכער גלאַנץ אויסגעלאָשן געוואָרן. נאָר פּאַנ־דרע אליין איז געבליבן שטיין אינמיטן דער באַלייכטונג, נאָענט צום פּריסטאַוו, און ווי א באַצויבערטער געקוקט צו אים מיט אויסגעלו־פּעטע אויגן. ער האָט קלאָר נישט פארשטאַנען, וואָס דער המן

מיינט מיט זיין „אָפּגעריסענער פּאַפּאַנע״, און װ ע מ ע ן ער מיינט...

מיט איין פארשמירטן פינגער פון דער ווייסער הענטשקע האָט דער פּריסטאַוו אָנגעוויזן אויף נחן, און זיין הייזעריקער האַלב־שיכורער קול האָט אצינד געקלונגען נאָך פייערלעכער ווי פריער:

— א־רעס־טאָ־וואַט יעווא!

געציילטע חברות... קענטיק, אז דער ערל פרעגלט זיך פאר הנאה, וואָס אצינד האָט ער דאָ דערטאַפּט די אמתע עבירה, דעם וואָרצל פון אַל־דאָס־בייז ביי יידן און האָט א גרונט פאר וואָס צו קאָכן זיך מיט הייליקן צאָרן.

די צוויי שלימזלדיקע דעסיאַטניקעס „ליקסיי״ און הרישקא, האָבן זיך,פלאָנטערנדיק אין די נייע שינעלן, צוגעשאַרט מיט א זייטל צו פאַנדרען. און נישט זיכער, ווי צוויי צעשראָקענע אונטער־פירער, אָנגענומען אים פארביידע אָרעמס. ווער פאַנדרע איז און וואָס פאר א גבורה דער דאָזיקער ייד טראָגט אין זיך, האָבן זיי גוט געוווּסט.

פון איבעראַשונג איז פאַנדרע געבליבן שטיין א פארגליווער־טער. אָבער באַלד האָט ער דערפילט די גויעשקע לאַפּעס אויף זיי־נע לעדערנע אַרבל. נישט אויסגעשלאָפן און פאַרהאָרעוועט, ווי ער איז געווען, איז אים דערפון אָנגעגאַנגען א חלשות. האָט ער א דריי געטאָן מיטביידע פּלייצעס, אָפּצעשאָקעלן זיך פון דער נישט־גוטער באַרירונג. און באַלד זענען ביידע סטראַזשניקעס געלעגן אויסגעצויגן אויף דעם צעטראָטענעם שניי.

— פאַנדרע! — האָבן אים דערשראָקענע יידלעך גענומען וואָ־רענען פון אַלע זייטן.

— הויב זיך נישט אָן מיטן אדון!

— דו זעסט דאָך ער איז בגלופין!

— שטעל זיך נישט אַקעגן!

— עס איז גאָרנישט, פאַנדרע! מ י ר זענען עדות...

— דעם יונישן קנעפּל האָט ער גאָר פריער אָפּגעריסן...

— ער איז געפאַלן איבער דער קאַנאַווע... דאָרטן...

— אצינד טשעפּעט ער זיך... פּאַניע!

— פאַנדרע, זיי א מענטש!

דער פּריסטאַוו האָט אָבער איבערגעריסן אַלע יידישע גוטע

עצות:

— מאָלטשאַט, זשידאָווסקי־מאָרדי! — האָט ער א טופּ געטון מיטן לאקירטן שטיוול, — וואָס גאלאגאָטשעט איר דאָ? איר ווייסט וואָס דער זשיד האָט אָפּגעטאָן?

אָנגעשריען אויף אלעמען, האָט ער זיך א קער געטאָן צו פאָנ־דרען, פאָכענדיק מיט ארבל פון שינעל:

— אך, טי סוקין־סין! רייסן פּאָפּאָנעס ביי נאטשאלסטווע! שלאָגן פּאָליציי בשעת זי פירט אויס איר „אָביאזאנאָסט״! (פליכט). וואַ־אַ־רט!...

סטראשנדיק אזוי האָט ער נאָך ארויסגעכאפּט זיין שאַשקע פון שייד און צעברומט זיך אויף זיינע סטראזשניקעס:

— הרישקאָ! אלעקסיי! שטייט אויף, סווינִיאטשע מאָרדעס! ארעס־טאָ־וואַט יעוואָ!

— פאנדרע האָט אראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ ווי א שמשון־הגבור, וואָס לאָזט זיך פּענטן, ווען קהל היסט...ביידע ארבל האָבן זיך אים שוין ווייטער אָנגעהאָנגען די ביידע דעסיאטניקלעך. דאָס מאָל האָט זיך געלאָזן.

פונעם גאנצן געמורמל ארום דערהערט זיך מיט אמאָל דעם נייעם נגידס בנעימותדיקער קולכל:

— צוליב וואָס?... נישט געדארפט זיך אָנהויבן מיט נאטשאל־סטוואָ...

ענטפערן אים גלייך, אויפן שטעל, אנדערע קולות, עזות־פּנימער, אפּנים:

— ער האָט זיך אָנגעהויבן? ווער האָט זיך אָנגעהויבן?

— איר האָט זיך אָנגעהויבן!

— פאר אייך גייט ער אין סטאָן!

— שוין גאָר פאר מיר?

— פאר אייך!...

פאַנדרע האָט אויפגעהויבן זיין פאַררויכערטן פּנים און שארף אָנגעקוקט דעם נייעם נגידל אין זיין טייערן פוטער. אָט פאר דעם צעקראָכענעם נפשל האָט ער זיך דאָס איינגעשטעלט, איינגעלייגט דעם לעבן פאר זיין בהמה און פאר אים אליין... מיט א כמורנעם קוק האָט ער ארומגענומען דאָס גאנצע רעדל יידן און דערפילט מיטאמאָל, אז מען ארעסטירט אים פ א ר ז י י א ל ע מ ע ן... צו

אים אליין לאָזן זיך אויס אלע צרות פון הייגטיקער נאַכט. אפשר גאָר א ריס־טאָן זיך און צעפּאַטשן אלעמען, אז בערד און נעזער זאָלן פליען אין דער לופטן?... ניין, פּאַנדרע! מאַך נישט קיין מחזקות! נאַטשאַלסטוואָ און יידן הייסן גיין — טאָ גיי!...

פון דער טומלדיקער ראָד מיט מענטשן, אויפן גרונט פון דער טליהענדיקער שרפה, האָט זיך אָפּגעריסן א קופּקעלע און געגומען שפּאַנען אין דער נאכט אריין. פּאנדרע, א ריזיקער, אן אָנגע־פּעלצטער, אַ פארוויכערטער, א מגושמדיקער, האָט זיך געלאָזט פירן פון צוויי קליינע סטראַזשניקלעך אין סטאַן. און פון הינטן, ווי א בייזער רוח, איז נאָכגעגאנגען דער פּריסטאַוו מיט זיין בלויזער שאַשקע, כדי צו מאכן וואָס מער איינדרוק אויפן אַרעסטירטן און אויף אלע יידן, וועלכע זענען געבליבן פון הינטן.

א בארג פון פרעמדע ווילנס האָבן פּאנדרען צוגעדריקט... פון דעם קאלטן טאָפּ פּאַסאָליעס, וואָס ער האָט מיט א שעה צוריק אזוי געשמאק ארייגעגעסן, האָט אים איצט אויפגעשלאָגן א ביי־טער־זויער טעם אין מויל. דאָס האָט אים דערמאָנט אָן שטוב, אָן מערען, זיין ווייב, וועלכע איז איצט אויף דער צייט, איינע אליין אין בעט... איינע אליין — מערינקע

א פינצטערניש איז אויף אים מיטאמאָל אָנגעפאלן. אן איינע־ווייניקסטע פינצטערניש האָט זיך צוזאמענגעגאָסן מיט דער קאלטער פינצטערניש פון דער נאכט ארום אים. וואָס ווייטער פון דער שרפה, אלץ שווערער איז אים געוואָרן אויפן הארצן. ס'האָט זיך אים געגומען דוכטן, אז אזוי גיך וועט ער מערען, סענדערן און די פערדלעך נישט זען...

— מאַרש, מאַרש! — האָט אים דער פּריסטאַוו אונטערגעטריבן פון הינטן. אויף זיין בלויזער, אויפגעהויבענער שאַשקע האָט גע־ברענט דער לעצטער אָפּשיין פון דער יידישער שרפה.

אונז צו לאַנגע יאָר!

.1

צווישן שקלאָווער משוגעים פאַרנעמט חיה־שרה׳קע דעם אויבנ־אָן. ערשטנס דערפאַר, ווייל זי איז אַן אייגנעבירגערטע משוגענע. איר מאַמע, זאָגט מען, איז אויך געווען משוגע און אַרומגעלאָפן אויף דער עלטער א נאַקעטע איבער די גאַסן. האָט די טאָכטער אירע א חזקה אויף משוגעת. און צווייטנס: האָט מען אין שקלאָוו א ביסל פּחד פאַר איר געזאַנגעלע, ווי פאַר א בייזער נבואה. אַלעמאָל איז דאָ א פאַרשטעקטער מיין אין די קורצע שורה׳לעך, וואָס זי זינגט אויס. א ווונק אויף שלעכטע זאַכן, וואָס זענען געשען, וואָס וועלן נאָך געשען. ניין, קיין גוטס וועט חיה־שרה׳קע נישט אָנ־זאָגן. דאָס ווייסט מען שוין פון לאַנג אָן. פענצטער שליסן זיך, ווען מען דערהערט איר נגונדל. נאָר עס העלפט נישט. אירע פּאַס־קודנינקע ווערטערלעך ווערן כמעט אַלעמאָל מקוים.

שטאַמען שטאַמט זי פון א באַלעבאַטיש הויז און משוגע, זאָגט מען, איז זי געוואָרן נאָך א שווערן קינפּעט. איר מאַן, זוסיע דער מילכיקער, פאַרקויפט נאָך עד־היום קעז און פוטער אין זיין הילצערנער קרעמעלע אין מאַרק. ער האָט שוין לאַנג חתונה געהאַט א צווייטן מאָל מיט א שווייגנדיקער שוואַרצער יידענע. אָבער חיה־שרה׳קע האָט נאָך דעם „גנאָד פון זיין יוגנט” נישט פאַרגעסן. טויט־משוגע ווי זי איז, שטעלט זי זיך נאָך אָפטמאָל אוועק, אין א מאַרק־טאָג, אַקעגן זיין קרעמעלע, אַנטבלויזט איר ווייסן אָפּגע־האַנגענעם בוזעם און זינגט אים אויס א לידעלע פון בענקשאַפט און משוגעת.

פֿאַר די קעז און פֿאַר די פּוטער.
דאָ, אויכעט דאָ.
„ניטשיינע״ *) האָב איך א כאַפּ געטאָן
דאָ, אויכעט דאָ.
פֿאַר דער באָרד און פֿאַר דער פּערינע
דאָ, אויכעט דאָ...

האלב מארק לויפט זיך צוזאמען אויפֿן בייז־ווונדער. און חיה־שרה׳קעס געוועזענער מאַן, זוסיע דער מילכיקער, ווארפט זיין געוועזענער ווייב אין קאָפּ אריין שטיקער פארשימלטע גאָמולקעס, שאָלעכץ פון אייער, און וואָס עס מאכט זיך אים אונטער דער האנט. אָבער פארטרייבן זי קען ער נישט.

אמאָל, זאָגט מען, איז זי געווען א שיינע, א געזעצטע ווייבל, נאָר אצינד איז דאָס א האלב־נאקעטע באשעפעניש מיט א לאנג־לעכער שווערער געמבע און מיט א סך לאך־קנייטשלעך ארום די אויגן. קוקנדיק אויף איר, דאכט זיך, אז זי האָט זיך יאָרן לאנג, אָן אויפהער, געקאטשעט פאר געלעכטער און דאָס לאכן איז איר, אויף דאָס גאנצע לעבן, פארגליווערט געוואָרן אויפן אָפּגעברענטן פנים. טונקען זיך אירע גרויע, כיטרעוואטע אויגלעך אינעם פאר־גליווערטן געלעכטערל, ווי בלויע טראָפּנס וואסער אין שמאַלץ. זי דארף זיך נאָר עפּעס דערמאָנען, מען ברויכט זי נאָר א קיצל טאָן — לעבט אָפּ דאָס פארגליווערטע לאכן. די שטאַרע לאך־קנייטשן צעוויגן זיך און צעשפּילן זיך, און פון האַלז רייסט זיך דער פּאַרטאַיעטער „כי־כי־כי״ מיטן באקאנטן געזאנגעלע צוזאמען:

פֿאַר די קעז און פֿאַר די פּוטער
דאָ, אויכעט דאָ...

צעעפענען זיך אירע פליישיקע תאוה׳דיקע ליפּן, און אירע ווייסע שיטערע ציין שטארצן ארויס, און עס אנטפּלעקן זיך אירע שטארקע ראָזעווע יאַסלעס. דאָס איז אלץ, וואָס עס איז איר גע־בליבן פון אמאָליקע צייטן, ווען זי איז נאָך געווען „קלאָר״, ווען זי איז נאָך געווען זוסיע דעם מילכיקערס ווייב.

אין שפּיטאָל האָט מען איר אמאָל אָפּגעשניטן די האָר. מען האָט נאָך דאן געהאָפּט, אז זי וועט געזונט ווערן. דערנאָך האָט

---

*) אומגערן.

מען זיך פון איר מיאש געווען און ארויסגעלאָזן זי, מיט איר מאנס־בילש־געשוירענעם קאָפּ און מיט איר משוגעת, אויף גאָטס וועלט, איינע אליין. זענען איר די האָר אָפּגעוואקסן אין טרוקן־שווארצע משונה׳דיקע גרויזן. נאָך מיט א סך יאָרן צוריק, איידער מען האָט נאָך אפילו געטראכט פון דער מאָדע אַ־לאַ־גאַרסאָן, האָט שוין חיה־שרה׳קע געטראָגן אזא קאָפּ האָר. דערצו נאָך צעפּאַטלט און אויפגעברויזט, ווי מען זעט אָפט ביי משוגעים. אונטער אָט די דאָזיקע גרויזן האָבן אירע שטארקע ציין געבליאַסקעט מיט א באזונדער הונגעריקער ווייסקייט. און, אַפּנים, אז איר משוגענער קאָפּ האָר, אירע מילך־ווייסע ציין און גראָבע נעגער־ליפּן האָבן נאָך געפונען א סך געהיימניספולע בעלנים. וואָרום, נישט קוקנדיק אויף אירע טראַנטעס און אויף איר שווערער משוגעת, איז זי יאָר־איין יאָר־אויס געוואָרן טראָגעדיק. דער איבערפלוס פון ליידנשאפטן קאָכט אין די שטילע שטעטלעך, אין די הינטער־גאסן, ביי די אויסגעהונגערטע גראָבע־יונגען. ווי א שווארצער סם, אין געשלאָסענע קעסלען, קאָכט אָט די ליידנשאפט. דער יצר־הרע אליין מישט זי, און אירע פינצטערע כוחות עסן־אויף און פארדייען אלץ; אזוי ווי באַלאַגערטע, אין א פעסטונג, עסן־אויף און פארדייען מייז און האלב־געפּגרטע קעץ... עס האָבן זיך שטענדיק געפונען בעלנים, וואָס האָבן חיה־שרה׳קען פארשלעפּט אין ר׳ ישיעלעס חורבה, אין וואלד, צווישן שייערן. און ווען די שפּעט־געלאָפענע בהמות קעלבן זיך אָפּ און ווען די וואָראָבייטשיקעס הויבן אָן לייגן זייערע אייעלעך, לייגט זיך אויך חיה־שרה׳קע אוועק אין קינפּעט און האָט א קינד. עס געפינען זיך שוין גוטהארציקע גבאיטעס, וואָס באזאָרגן זי, ווי א יולדת, א וואָך אָדער צוויי. דערנאָך לאָזט מען זי ארויס, זי זאָל גיין וווהין די אויגן טראָגן זי. גייט חיה־שרה׳קע ארויס מיט א געלעכטערל אויף דער פרייער קויטיקער גאס. פון איר פּעקל שמאַטעס, וואָס זי טראָגט מיט זיך שטענדיק ארום, שטעקט אצינד ארויס א קעפּעלע פון א מענטשלעכער באשעפעניש — חיה־שרה׳קעס נישט כשרע קינד. הוידעט די משוגענע מאַמע דאָס פּעקעלע אויף די אָרעמס, די באָרוועסע פיס טאָפּטשען אין בלאָטע, דאָס אָרעמע קעפּעלע איבערן פּעקל שאָקלט זיך און קוויטשעט, און א משוגענע לידל באַרואיקט דאָס קוויטשענדיק קעפּעלע:

„ניטשיינע" האָב איך א „האָב"־געטאָן
דאָ, אויכעט דאָ.
פאַר דיין קעפּל, פאַר דיין פיסל
דאָ, אויכעט דאָ.
פאר דער הון און פאַר דער יאַיכל
דאָ, טאָקע דאָ.

זאָגן יידן־למדנים, אז געבוירן ווערט דאָס קינד א געזונטע. נאָר, אז סע זויגט ביי דער מאמען די משוגענע מילך ווערט עס אויך משוגע. וואָלט געווען א יושר, מען זאָל דאָס קינד אָפּנעמען און געבן זויגן פון א ראָזשיק. אזוי זאָגן שקלאָווער יידן און צופּן זיך די בערד מיט חכמה, ווי אמתע גמרא־קעפּ, וואָס ווייסן אלץ, אפילו דאָקטאָריע... נאָר אָפּנעמען דאָס קינד ביי דער משוגענער נעמט קיינער נישט אָפּ. נישטאָ אויף דעם קיין בעלנים.

דערווייל צעשמעלצט זיך דאָס לעצט ביסל שניי אין די קאַנאָוועס, עס עפענען זיך אויף און וואקסן אויס די ארומגעפרוירענע ברונימער. און פאר די ברונימער ווערן אוועקגעשטעלט גרויסע קאָריטעס צום פּאָיען פערד. ווייל דער זומערדיקער יאַריד דערנענטערט זיך און עס ווערט א דוחק אין וואסער און אין עמערס פאר אלע אָנגעקומענע פערד. באנוצט זיך, די ערשטע, חיה־שרה'קע די משוגענע מיט די אָנגעגאָסענע קאָריטעס, באָדט דאָרט און ריינ־ניקט איר פּיצל קינד. קוויטשעט דאָס קליינע באשעפעניש מיט קולי־קולות פאר קעלט און חיה־שרה'קע טוקט זי און וואשט זי: די דיבגט איר דאָס געשמאַק־לידעלע און אירע אויגן שווימען אין לאַכעדיקע קנייטשעלעך. זי פרעגלט זיך פאַר נחת, די משוגענע מאמע: שטייען בארעמהאַרציקע יידענעס ארום דער קאָריטע ביים ברונים, די וואָלענע פאַטשיילעס איבער די קעפּ און נעז, זיפצן פאר גרויס צער... און זאָל זיך דאָס כאָטש איינע פון זיי אָננעמען פאר דאָס געפייניקטע קינד. דאָס זעט זיי עפּעס אויס, ווי א קו וואָלט געריייניקט איר קעלבל מיט דער לאנגער צונג. אזוי, הייסט דאָס, מוז עס שוין זיין און אנדערש קען עס נישט זיין.

איינמאָל און צווייטאָל געלינגט חיה־שרה'קען אויסצובאָדן דאָס נפשל און דערהאלטן דאָס ביים לעבן. און דאָס דריטע מאָל דער־טרינקט זי עס, באָדנדיק אין קאָריטע. אָדער דאָס קינד אליין גייט איר אויס פאר קעלט אונטער די משוגענע הארטע הענט. און זאָל

דאָס איין באַרמהאַרציקע יידענע לאָזן פאלן א טרער. גאָרנישט. אזוי, אַפּנים, מוז עס שוין זיין...

דערטרונקען דאָס קינד — פארקנעפּלט חיה־שרה׳קע איר ווייסן אָפּגעהאַנגענעם בוזעם און ווערט ווידער א פרייער מענטש. אצינד גיט זי זיך אָפּ מיט שטאָט. טאָפּטשעט ארום מיט באָרוועסע פיס אין אלע גאסן און טראָגט, זינגענדיק און טענצלענדיק, פארנאנדער, „די פּאָטשט", מיט ווינקען, מיט מינעלעך, מיט געלעכטערלעך, און שטאָט, ברוך־השם, ווייסט שוין, אז קיין גוטס וועט חיה־שרה׳קע נישט אָנזאָגן. דער גלגול, וואָס לאכט אין איר, רעדט מיט האלבע ווערטער, ווי דער פארצייטיקער אָראַקול. נאָר ווייסן ווייסט מען שוין, אז ערגעץ־ווו איז געשען א צרה.

2.

אויף די גאסן האָט שוין א בלאָז געטאָן מיט פרילינג. אין די

הייזקעס האָט שוין גענומען שמעקן מיט זויערן שצאַוו. נאָר ביי סענדער דעם באלעגאָלע אין שטוב איז נאָך חושך. די ווינטערדיקע אָפּגעלאָזנקייט ליגט נאָך אין אלע ווינקעלעך. פּאנדרע זיצט פעסט אין אָסטראָג און וואַרט אויף זיין משפּט. און קיינעם ליגט נישט אין קאָפּ ארייַנצולאָזן דעם וויעסנע־וועטער אין שטוב. אומזיסט קלאפּן די אָנגעשוואָלענע צווייגלעך פון דער בעריאָזקע ביי סענדערס פויערישער פענצטערל, צימבלען די אויפגעשפּאָלטענע קנאָספּן אין די קליינע שייבלעך: „שוין צייט ארויסנעמען די דאָפּלטע פענצטער"!... קיינער הערט זיי נישט, קיינער פּאָלגט נישט. די באַלעבאָטים ליגן פארנורעט אין די ווינטערדיקע שאָטנס און וואַרטן, וואַרטן...

ערשט היינט, נאָכן אָנבייסן, האָט זיך מערע, פּאַנדרעס ווייב, געמאכט הארץ. זי איז אין זעקסטן חודש און די שווערע שטוב־ארבעט קען זי מער נישט טאָן, האָט זי זיך גענומען פאר א גרינגערע מלאכה. אויפן טרפה׳ן בענקל איז זי ארויפגעקלעטערט און שניידט ארום, מיט א שפּיץ־מעסער, דאָס צייטונג־פּאַפּיר ארום די ארומגעקלעפּטע טאָפּלטע ווינטער־פענצטערלעך. שרייט צו איר סענדעריכע, איר קלייניקע מאַמעלע, אז זי זאָל נישט פארגעסן, אז זי איז אין די הויכע חדשים, אז זי זאָל נישט קריכן אויף בענק־

לעך. ענטפערט איר מערע: נח זאָל אזוי, רבונו־של־עולם ארויס גאַנץ פון די גויעשע הענט, ווי זי וועט בלייבן גאַנץ...

סענדער פאַרדאָן זיצט דערביי און מישט זיך נישט אריין. ער קוקט אין זיין אלטן תהילימל, דורך די מעשענע שפּאַקולן, און מאכט מיט די ליפּן. זינט מען האָט פאַנדרען, זיין איידעם, אַרעס־טירט, אויף דער שרפה ביים נייעם נגיד, זאָגט ער אלע אינדערפרי תהילים, פ אַ ר אָנבייסן אויפן ניכטערן הארצן און נאָכן אָנבייסן. ער זאָגט און זאָגט און קיין ישועה איז נאָך אלץ נישטאָ. עס האָט זיך פארפּלאָנטערט א פּלאָנטער מיט גויעשע עדות, מיט בלבולים, מיט שדים ווייסן וואָס... עס העלפט נישט, וואָס א סך יידן האָבן געזען, ווי דער האלב־שיכורער פּריסטאַוו האָט זיך, במחילה, אליין אויסגעגליטשט אויפן בריקל איבער דער קאַנאַווע, און האָט, מסתמא פאלנדיק, אָפּגעריסן א יונישן קנאָפּ פון ארבל... דער פּריסטאַוו מיט זיינע דעסיאַטניקעס, מיט נאָך עפּעס פארדעכטיקטע שיכורע גויעצלעך האָבן זיך אָנגעזעצט: איינמאָל פאר אלעמאָל: פאַנדרע און פאַנדרע! ער, הייסט דאָס, האָט דאָס דעם פּריסטאַוו געשלעפּט פאַרן ארבל, ע ר האָט אָפּגעריסן... פון פאַנדרעס אָפּשטויסן דעם פּריסטאַווס אָרעם, ער זאָל נישט שלאָגן דעם נייעם נגיד, איז אויס־געוואַקסן א קרימינעלער פּראָצעס, מיט א משפט אין אָקרוזשנאַי־סוד אין מאָהליוו, און דער משפט שלעפּט זיך ווי פון פעך, און ווערט אָפּגעלייגט פון חודש צו חודש.

מיט תהילים־זאָגן אליין איז ר׳ סענדער פאַרדאָן נישט יוצא געווען. ער האָט אויפגעהויבן א געוואַלד אין ליובאַוויטשער בית־מדרש: ס׳טייטש, יידן, ס׳איז דאָך סדום! מען זאָל לאָזן פאַנדרען זיין איידעם פארפוילט ווערן אין אָסטראָג, פאר וואָס, פאר ווען? דערפאר וואָס ער האָט זיך איינגעשטעלט פאר א יידן!... געוואַלד געשריען!

האָבן זיך חשובע באַלעבאַטים א נעם געטאָן קלייבן געלט, אויף אן אדוואָקאַט, אויפן בעסטן אַדוואָקאַט אין מאָהליוו. האָבן יידן אָפּגעשטעקט אין דער רויטער פאַטשיילע, יעטוועדערער וויפל ער קען. נאָר אז מען איז געקומען נאָך א נדבה צום נייעם נגיד אליין, צוליב וועלכן פאַנדרע איז אריינגעפאַלן אין גויעשקע הענט, האָט זיי די זויערע נגידיכע ארויסגעטראָגן פון שלאָף־צימער א פּאַפּירע־נעם דריי־רובלדיקע און געזאָגט, אז ר׳ חיים דער נייער נגיד פילט

זיך נישט מיט אלעמען... האָבן די גבאים דאָס דריי־רובלדיקע נישט אָנגענומען און געזאָגט, אז זיי וועלן קומען אן אנדערש מאָל. זענען זיי געקומען אן אנדערש מאָל און א דריטן מאָל, ביז וואנען זיי האָבן דעם נגיד דערטאפּט ביי אַ פּרעפּיראַנס מיטן אַפּטייקער, מיטן קאַזיאָנעם־ראַבינער און מיטן שטאָט־פעלדשער. אלע אָן היטלען, מיט פארשוויצטע פּליכן. זייער פאַרהאַוועט. „אזוי און אזוי, ר' חיים, איז די מעשה. פאנדרע זיצט. עס פעלט געלט פארן אדוואָקאט...״ האָט זיי דער בייער נגיד מיט א טרוקענער מינע דערלאנגט דעם זעלבן דריי־רובלדיקן, וואָס זיי האָבן שוין איינמאָל צוריקגעשיקט. ס'טייטש, ר' חיים, האָבן די גבאים געטענה'ט, צוליב אייך זיצט ער דאָך, דער פאַנדרע, פאר אייך האָט ער זיך דאָך איינגעשטעלט !...

— און ווער האָט אים געבעטן ? — האָט דער בייער נגיד א הויב געטאָן מיט די פּלייצעס און גענומען זיך פארן בלייפען, ווי א פארנומענער, ווי גאָר א פארנומענער מענטש.

האָבן אים די גבאים ווייטער אריינגערעדט :

— ס'טייטש, ר' חיים! די בהמה אייערע, וואָס פאנדרע האָט געראַטעוועט פון פייער, איז דאָך שוין אליין אלץ ווערט א וועלכינע פערציק־פופציק קארבן, שוין אָפּגערעדט פון אייער כבוד —

האָט זיך דער בייער נגיד א קרים געטאָן, ארויסגענומען נאָך א דריי־רובלדיקע פון קאָן דערלאנגט די גבאים און בארעכנט אזוי :

איז נאָך א דרייערל... „איטאָוואָ״ — זעקס רובל. גענוג !

און געבעטן מען זאָל אים מער נישט דולן א קאָפּ. און, כדי צו באווייזן ווי פארנומען ער איז, האָט ער זיך צו זיינע קאָרטן־חברים געווענדעט בזו־הלשון :

— יע, איז ווו האַלטן מיר אין דיר „פולקע״ ?...

מען האָט ווי־נישט־איז צוזאמענגעשלאָגן א ביסל געלט. אָבער וואָס מער מען האָט ביים מאָהליווער אַדוואָקאַט איינגעלייגט, אלץ מער האָט ער פאַרלאַנגט. כ'מיין, יאָ. ער פארשטייט די לאגע... אָן אָרעמאן !... נאָר וואָס זאָל ער טאָן ? טעלעגראַמעס, פורלעך, הוצאות, דאָס, יענס...

סענדער פון זיין זייט האָט צוגעזאָגט פופציק רובל. אזא שווערע מטבע האָט ער גערעכנט אויסשלאָגן פון פארקויפן „דזשיר־

קעליכען״, זיין געטרייי קליאַטשע, זיין ציטערדיקע בת־יחידקע, להבדיל, אויף אירע עלטערע יאָרן. נאָר ער האָט דאָס אָפּגעלייג־ פון טאָג צו טאָג. ער האָט דאָס אַלץ אָפּגעלייגט אויף דער לעצטער מינוט, כאָטש זען האָט ער געזען אז די שטוב גייט אונטער, אז איין סוס אָדער צוויי סוסים שטייען אַצינד אַלעמאָל אין שטאַל און פרעסן אומזיסט האָבער. און קושקע־בראַנד, זיינער און פאַנדרעס קאָנקורענט אין באַלעגאָלישן צעך, דער רירעוודיקער, דער נואף, דער פרעסער, כאַפּט ביי אים אויס אלע „שודאַקעס״... מען טאָר נישט זינדיקן — אָבער וואָס אמת איז אמת! סענדער אליין קען זיך מער נישט ספּראַווען, קען מער נישט האַווירן אַזוי ווי פריער זיינע אַלטע קונדן. זינט פאַנדרע דער גבור איז געוואָרן זיין איידעם, האָט ער זיך אָפּגעוווינט פון שווערע באַלעגאָלישע ארבעט. דאָפּלט שווער קומט אים אַצינד אָן צו שפּאַנען זיינע פּירפּיסיקע „קעסט־קינדער״. די סוסים אַליין, מיט זייער פערדישן חוש, האָבן איבער זיך גלייך דערפילט א שוואַכערע האַנט, און גענומען בריקען זיך. „שמענדריקע״ טרייבט שטיקלעך, כאַפּט אָן און רייסט פארן ארבל; „שמאַרעוואָז״ שנאָרכט און וואַרפט פון זיך דעם האַלב־אָנגעטאָנענעם כאָמעט. און קוקנדיק אויף זיי כראַבּרעט זיך אויך „דזשירקעליכע״, די יענטעוואַטע קליאַטשע, מאַכט זיך ייִנגער ווי זי איז, און שטיפט און שטייט נישט איין אויף אן אָרט... פון שטענדיקן צער און האַרצווייטיק און האָרעוואניע, האָט זיך נאָך ביי ר׳ סענדערן צעשפּילט דער אַלטער פעלער זיינער, דאָס „געבריך״, נישט פאַר קיין יידן געדאַכט. און גיט ער א הויב דעם צעעפּנטן, שווערן כאָמעט איבער „שמאַרעוואָזן״ — זיין שטאַרקסטן פערד — אַזוי פילט ער, ר׳ סענדער, אז עס עקט זיך אים דאָס חיות; ווי מיט א טעמפּן מעסער טרעפט דאָס אים אין בויך ביז איבערן גאַרטל.

האָט סענדער געוואָלט לויפן זוכן הילף ביים מורא־הוראה. צו זיינע שיך און זאָקן וועט ער צופאַלן: „געוואַלד, רביניו, ראטעוועט! דעם מיטל־צייל פון מיין הויז האָט מען מיך אוועקגענומען, פאַלט איין, יעדינקן טאָג, א נייער שטיק שטוב איבער מיין אַלטן קאָפּ...״

אָבער אפילו צו דערלייכטערן זיין ביטער האַרץ האָט זיך סענדערן נישט איינגעגעבן. זינט מען האָט דעם אַלטיטשקן מוראה־

הוראה געמאכט די „רעפּעראַציע" אין מאַהליוו, איז ער אַראָפּ פון זיינע לעצטע כוחות. חסידישע תורה צו שלש־סעודות זאָגט ער נישט מער. אין זיין חיבור, מיט אַלטע בלויע פּאַפּיר מיט קעלבערנע אָדערן דורכגעניייט, שרייבט ער נישט מער אריין. זיין געניזענע פעדער שטייט אַן אויסגעטריקנטע, א פאַריתומטע אין ווינקל פון פענצטער. און אָט, שוין באַלד פיר שבתים, אַז ער איז נישט געקו־מען דאַוונען אין ליובאַוויטשער בית־מדרש. נאָר דעם גבאי לאָזט מען צו אים צו, מער קיינעם נישט. קומט ישראל דער גבאי פון רבין צו מנחה און בייסט זיך די אונטערשטע אויסגעקראָכענע ליפּ.

„וואָס הערט זיך?" — פאַלן צו אים צו א מנין חסידים, בשעת יענער ווישט זיך נאָך די הענט צו „אשר יצר" —

— אָך! — מאַכט ישראל דער גבאי און שאָקלט מיטן קאָפּ, — נקבים־נקבים! חלולים־חלולים!... אָך־אָך!...

ווייסן שוין חסידים, אַז מיטן מוראה־הוראה האַלט עס זייער שמאָל. פרעגן זיי נישט מער, זיפצן אָפּ און פאַרגייען זיך אין א טרויעריקן מנחה־ניגון פון „אשרי־יושבי־ביתך"...

וואָלט נאָך סענדער דער באַלעגאָלע איינגעהאַלטן אין זיך זיין ברענענדיקן צער און וואָלט צום מורא־הוראה נישט געגאַנגען. בילכערע חסידים, שמויסענע שטריימלעך לאָזט מען צו אים נישט צו, היינט וואָס זאָל ער זיך גיין שטופּן מיט זיין באַלעגאָלישן בייטש־שטעקל?... איז אָבער פון אָסטראָוו אָנגעקומען א ביטערער בריוול. פאַנדרע איז ביי זיך, פאַרן משפט, זייער געפאַלן. בעט ער, ר' סענדערן זיין שווער, ער זאָל, למען־השם, אריין צום מורה הוראה בעטן א ברכה פאַרן יום־הדין אין מאַהליווער אָקרושנאַי־סוד. דעם רבינס ברכה, אַזוי שרייבט פאַנדרע, האָט אים שוין איינמאָל געראַ־טעוועט, פון פאַניעס הענט ביים פּריזיוו, און וועט אים אַצינד פונעם פּריסטאַוו בלבול אויך ראַטעווען... דאָס בריוועלע איז געווען גע־שריבן פאַרשטעלט, די גויעשע אויגן וואָס טאַפּן אים דורך, איידער ער גייט פון טורמע אַרויס, זאָלן אים נישט פאַרבראַקירן. אָבער סענדער און מערע האָבן שוין פאַרשטאַנען וועמען מען מיינט דאָ — און וואָס מען מיינט דאָ.

האָט זיך סענדער געמאַכט הארץ, אָנגעטאָן זיין פאַרגרינטע שבת'דיקע קאַפּאָטע און אַוועקגעלאָזן זיך צום קראַנקן מורה־הוראה מיט פאַנדרעס בריוו אין האַנט. זאָלן יידן זען און רחמנות־האָבן.

דעם שוועל פון רבינס שטוב איז ער נאָך נישט אריבערגעטראָטן — גייט שוין ארויס ישראל דער גבאי, אים אנטקעגן, און מאכט מיט ביידע הענט, אויף אים און אויף זיין בריוו:

— ששששאַ־אַ! דער דאָקטאָר האָט נישט געהייסן...

דערנאָך גייט ארויס די רביצין:

— ששששאַ־א! דער דאָקטאָר...

דערנאָך דער שמש. ער זידט אויף דורך די צעפוילטע ציין.

— ששששאַ־אַ!

אָן א שום דערקלערונג. גלאט אין דער וועלט אריין: „ששא!"

גייט ר' סענדער אוועק, מיט פאנדרעס בריוו אין האנט. און אין די אלטע אויגן שטייען אים טרערן. אין די אויערן שיפּעט עס אים. אים דאכט זיך, אז אויף דעם מורה־הוראה'ס שוועל האָבן זיך שלאנגען צוזאמענגעקנוילט. זידן אלע מיט די בייזע צינגער, אים אָפּצושרעקן, נישט צוצולאָזן צום קוואל פון ברכה און בטחון...

מערע מיטן קיילעכדיקן בויך אונטערן פארטוך גייט אים ארויס אנטקעגן:

— טאטע... נו?

— ששששאַ! — מאכט ר' סענדער — אלע מאכן ששששאַ, טאָטער!... אלע אין איין קול: ששששאַ...

און אויסטאָענדיק אין שטוב די שבת'דיקע קאפּאָטע רעדט סענדער, נישט צו זיך אליין, נישט צו מערן:

— פארפאלן... מ'עט שוין מוזן פארקויפן די קליאטשע...

.3

מערע האָט פאוואָליע ארומגעשניטן די צוגעקלעפּטע פּאסן פון צייטונג־פּאפּיר ארויסגעשלעפּט די איינגעקלעמטע ווינטער־פענצטערל, ארויסגענומען די גלעזעלעך מיט עסיק און די „פּימפּערלעך" מיט זאלץ, וואָס זויגן איין די פייכטקייט, ארויסגעקערט דעם מאָך אָפּגעקייטלט און אויפגעמאכט די צוויי האלבע ראמען פון זומער־פענצטערל.

אין סענדערס הייזקע האָט זיך גלייך אריינגעריסן א שפּילעוודיקער ווייסנע־ווינטל, א צוויטשעריי פון וואָראָבייטשיקלעך און א הירזשען פון סענדערס געפּענטעטע פערד, וואָס פיטערן זיך דאָ נישט

ווייט, אויף א פוסטן פאַרוואַקסענעם פלאַץ ביי דער אָזערע.

— אה־ה! א מחיה! — האָט סענדער מפסיק געווען אינמיטן תהילים־זאָגן און א ריב געטאָן זיך די צעכראַשצעטע ברוסט. עס האָט אים א שמעק געטאָן, דעם אָפּגעפּאַרענעם אלטן באַלעגאַלע, מיט ברייטע שליאכן, מיט סאָסנעס, מיט היי און דיעגעכץ אין די שענקען...

האָט ער ארויפגערוקט די מעשענע שפּאַקולן אויפן שטערן און מיט א דאנקבארן שמייכל אויסגעדרייט דעם קאָפּ צו מערן, זיין טאָכטער. דאָס האָט ז י אים פארשאַפט אזא פארגעניגן.

— אה! — מאכט ער — טאָכטערקע...

און איז אינמיטן שטיין געבליבן. ווייל צוזאמען מיטן פריילעכן הירזשען פון זיין „שמענדריקן", האָט סענדער דורכן געעפנטן פענצטערל דערהערט א ווייטן געזאנגעלע, א באַקאַנטן ניגונדל פון חיה־שרהקע דער משוגענער; און עס האָט אים א טיאַכקע געטאָן אין הארצן. פון דער פּראַקטיק האָט ער געוווּסט, אז ווו חיה־שר׳הקע — דאָרטן איז א צרה. אונטער די פענצטערלעך האָט אים חיה־שרה׳קע, סוף־ווינטער, באַזונגען די שריפה ביים נייעם נגיד, דעם פריסטאַווס אָפּגעריסענעם קנאָפּ פון ארבל, דאָס אוועקשיקן דעם ארעסטירטן פאנדרען קיין מאָהליוו... און אויך ד אָ ס מ אָ ל וועט זי אים, מסתמא, קיין גוטס נישט אָנזאָגן. נישט געדארפט מפסיק זיין אינמיטן תהילים־זאָגן. ווייל אזוי שטייט אין די הייליקע ספרים: „ווער עס איז מפסיק אינמיטן לערנען און זאָגט: ווי שיין איז דער בוים, ווי שיין איז דאָס פעלד! ברענגט ער אויף זיך א סכנה..."

חיה־שרה׳קעס ניגונדל איז דערווייל אָנגעוואַקסן און זיך דער־טראָגן צום אָפענעם פענצטערל. אָנגעהויבן האָט זי, ווי אלעמאָל, אלעגאָריש, מיט ווייטע זכרונות פון איר אַמאָליקן לעבן ווען זי איז נאָך געווען קלאָר, ביי זוסיע דעם מילכיקן אין שטוב:

„פאר די קעז און פאר די פוטער
דאָ, אויכעט דאָ.
פאר די מאַסלינקע און ברינדזשע
דאָ, טאַקע דאָ."

דערנאָך איז שוין געגאנגען דאָס נישט־גוטע:

„גיטשיינע" האָב איך א קוק געטאָן

דאָ, אויכעט דאָ –
פאַר דעם רב און פאַר דער רביצין —
אונז צו לאַנגע יאָר –
אויס שבתים און יום־טובים
דאָ, טאַקע דאָ!...

— מערע, דו הערסט? — איז סענדער אויפגעשפּרונגען און צוגעמאַכט דאָס תהילימל — דער רב — זאָגט זי. אפּנים דער מורה הוראה —

מערע איז בלאַס געוואָרן. זי האָט געוואַרט אויפן מורה־הוראה׳ס ברכה נישט ווייניקער פאַר פאַנדרען — איר מאַן. דערפאַר האָט זי אַצינד אַרויסגעשטעקט איר באַטיכלטן קאָפּ־האָר פון פענצטערל און גענומען מאַניען חיה־שרה׳קען צום שטוב:

— חיה־שרהקע, חיה־שרהקע, נאַדיר אַ קאָפּיקע!

חיה־שרהקע די משוגענע איז גלייך צוגעלאָפן מיט איר אייבי־קן ברודנעם פּעקעלע אין האַנט און מיט איר פאַרשטאַרטער לאַכע־דיקייט אַרום די פאַרקנייטשטע אויגלעך.

— ווו האַלטסטו דיין געלט? — האָט זי מערע אַ פרעג געטאָן פון הינטן אַרום.

— כע־כע, כ׳ווייס נישט! — האָט זיך חיה־שרהקע צעלאַכט און גענומען זוכן אַרום זיך, טאַפּן די באָרוועסע פיס. און וואָס מער זי האָט געזוכט, אַלץ מער פאַרזאָרגט איז איר משוגענער פּנים גע־אַרויסגעפאָרן אירע גראָבע חיה־ליפּן.

— אָט האָסטו דאָך דיין פּעקעלע אין האַנט! — מאַכט צו איר מערע גוטמוטיק און דערלאַנגט איר אַ גראָשן — שטופּ אַריין אין פּעקעלע, חיה־שרהקע!

— אין פּעקעלע, אין פּעקעלע, אין פּעקעלע! — האָט זיך חיה־שרהקע דערפרייט, ווי אײנע, וואָס האָט צוריקגעפונען איר פאַרלוי־רענעם אוצר.

— און וואָס איז עפּעס דאָרטן... ביים רב? — גיט זי מערע האַסטיק אַ פרעג.

חיה־שרהקעס צעשטרויטער פּנים ווערט גלייך געשפּאַנט, אין אירע משוגענע אויגן צינדט זיך אָן אַ כיטרער פייערל. די לאַכע־דיקע קנייטשעלעך צעוויגן זיך און צעשטראַלן זיך, און פון האַלדז רייסט זיך איר אַ מטורפדיקער כאַ־כאַ און כי־כי... ס׳הייסט: ווילסט

ביי מיר עפּעס דערגיין? וועסט ביי מיר גאָרנישט דערגיין!... און אָפּרוקנדיק זיך פון פענצטערל, אויף הינטן, ביזקל מיטן גאָס, הויבט זי אָן ווידער צו ציען איר גודנעם ניגונדל:

„ביטשיינע" האָב איך אַ קוק געטאָן
דאָ, אויכעט דאָ!
פאר דעם רב פאר דער רביצין
אונז צו לאנגע יאָר!...

— דערלאנגט מיר די שטיוול! — איז סענדער נאָך אומרואיקער געוואָרן — כ'וועל לויפן... ס'איז נישט קיין גלאַטע מעשה.

.4

קיין גלאַטע מעשה איז עס באמת נישט געווען. וואָרום, אַז סענדער איז צוגעלאָפן צום מורה־הוראהס שטוב, איז שוין די גאַס געווען שווארץ פון מענטשן... ער האָט שוין מער נישט פאַנאַנדערגעפרעגט; ער האָט זיך נאָר געשטופּט.

— וווהין שטופּט איר זיך, ר' ייד?

— צום מורה־הוראה, יידן... לאָזט מיך

— ער גוססט...

— לאָזט מיך, יידן! לאָזט מיך!

— לאָזט אים, לאָזט אים! פּססס.... אַ קליינינקייט. לאָזט אים!...

מען האָט אים געשטורכעט און געשטויסן, נאָר איינציקע יידן, וואָס האָבן גוט געקענט א י ם און דעם אומגליק זיינעם מיטן איידעם, האָבן אים געהאָלפן דורכצושטופּן זיך:

— לאָזט אים!... אַ ביטער הארץ.

ר' סענדער האָט אליין נישט געוווּסט מיט וועמענס כוח ער האָט זיך דורכגעשלאָגן ביזקל טיר, דערנאָך איבערן שוועל. אפנים, מיטן כוח פון פאַרגעטערונג און טיפן צער. ווי די הרי־חושך האָבן זיך אים אנטקעגן געשטעלט: דער גבאי, דעם רבינס שטוב־מענטשן... ער ווייסט נאָר, אַז ער האָט פּלוצלונג דערזען פאר זיך אַ הויכע וועקסענע ליכט אין אן ערדענעם טאָפּ, דעם שמש פון חברה־לוויה מיט אַ פוכיקער פעדערל אין האַנט און דעם מורה־הוראהס איינגעפאלן געזיכט, געלב־גרוי, ווי מיט ערד געמישט; פארשאַרטע זילבערנע ברעמען אונטער דער יארמעלקע, פארוואונדערטע ברע־

מען... איינגעזונקענע פארמאכטע אויגן, און די לעפלעך איבער זיי זענען טונקל־בלוי... דעם מורה־הוראהס עלטערן זון מענדלען, דעם יורש פון זיין כסא הרבנות, וואָס האָט ערשט דאָ נישט לאנג באקו־מען סמיכה אין ליובאוויטש... די רביצין...

ר׳ סענדער, דער „געבריכיקער״ באלעגאָלע, מיט איידעמס בריוו פון אָסטראָג אין קעשענע, מיט דעם אומגליק פון זיין אייגענער הויז אויף די אלטע פלייצעס, האָט זיך מיטאמאָל דערפילט אזוי קליין, אזוי נעבעכדיק אנטקעגן דאָס גרויסע געשעעניש דאָ. נישט אים אהער אריינגעטראָגן. אין הארצן האָט אים פארקוועטשט, ווי ביי א יידענע פארן חלשן:

— רביניו! — האָט ער א כליפּ געטאָן און אומגערן געטאָן א טראָט צום בעטל.

— ששש! — האָט אויף אים עמעצער גענומען זידן ווי א שלאנג — עם־הארץ!

דער גבאי — הפנים.

אָבער סענדערס אָנגעווייטיקט הארץ האָט זיך מער נישט גע־קענט איינהאלטן.

— ר... ר... רביניו! — האָט ער נאָך שטארקער א כליפּ געטאָן און נאָך א גרעסערן טראָט געמאכט צום בעטל. זיינע באלעגאָלישע שטיוול האָבן זיך אריינגעריסן אין דער הייליקער שטילקייט פון דער גסיסה. אונטער אלעמענס פאראכטנדיקע בליקן האָט דער בייטש־שטעקל אָנגעקלאַפּט אויפן פארשלאָסענעם טויער פון רחמים...

און ס׳איז געשען א נס. אלע ארום זענען פארציטערט געווא־רן. דעם רבינס אראָפּגעפאלענע אויגן־פארטוכלעך האָבן זיך אויפ־געשפּאָלטן, גענומען הויבן זיך, ווי שווערער בליי. א פּאָר מאטע אויגן האָבן אָנגעקוקט דעם כליפּענדיקן באלעגאָלע, אזוי פרעמד און אָפּוועזנד, פון יענער זייט וועלט. דערקענט אים. פון אָפּגעשטאָר־בענעם גוף איז אויפגעשווומען א שוואכער קול:

— סע־עב־דער!

— גיי־צו! — האָט מען אים פון דער זייט, נישט־פארגינעריש, א שושקע געטאָן — נו!...

סענדער האָט ווייטער א סמאָר געטאָן מיטביידע באלעגאָלישע שטיוול.

— ששש־אַ! — האָבן אים בייז־שיפּנדיקע קולות מתרה געווען.

אָבער סענדער האָט שוין מער קיינעם נישט געהערט. ער האָט נאָר געוווּסט, אַז ער שטייט שוין דאָרט ביים פאַרשלאָסענעם טויער וואָס האָט זיך אַצינד קוים־קוים געעפנט פאַר אים. מיט זיין הויכן האַמעטנעם ווּוקס האָט ער זיך איבערגעבויגן איבער דעם מורה־הור־ראה׳ס בעטל און צעיאָמערט זיך ווי א יידענע:

— ר־ר־רביניו! אויף וועמען? אויף וועמען... בה־הו־הו...

משמעות — ער האָט געוואָלט זאָגן: „אויף וועמען פאַרלאָזט איר אונז״ און נישט דערזאָגט.

דעם רבינס האַלב־אָפּגעשטאָרבענע אויגן האָבן זיך נאָך מער אויפגעריסן. עפּעס אַזוי מוראדיק פוסט און פאַרוווּנדערט האָבן זיי אַצינד געקוקט. סענדערן האָבן גלייך די טרערן אויסגעטריקנט. ער האָט זיך דערשראָקן פאַר דעם דאָזיקן קוק. קיין טרייסט איז אים נישט געווען, קיין ברכה, קיין בטחון. אַן אָפּגרונט!...

ווי א מענטש וואָס טרינקט זיך, האָט סענדער אויסגעצויגן דעם האַלדז, כדי צו כאַפּן לופט. אים האָט זיך געדוכט, אַז דער אָפּגרונט ציט אים, רופט אים: „קום, סענדער! מיט מיר, סענדער! מיט מיר צוזאַמען...״

א שטרענגע האַנט האָט סענדערן אָנגענומען פאַרן אַרבל און אָפּגעפירט פון בעטל. די שטיוול, דאַכט זיך גייען און די אויגן ציען זיך אויף צוריק... אַזוי האָט ער זיך פון שמש׳ל, געלאָזט פירן, ווי א קליין קינד, דורך אַלע טירן, ביז איבערן שוועל...

ווייטער א שטופּעניש, א שטורכעניש. נישט־פאַרגינערישע אויגן פון נישט־צוגעלאָזענע, בכבודיקע חסידים. נאָר אַצינד האָט זיך שוין סענדער מער נישט געשטופּט מיט די עלנבויגנס. צוליב וואָס? דער לעצטער אָנהאַלט האָט זיך צעבראָכן, די לעצטע הילף איז פאַרשווּנדן. דעם רבינס האַלב־געשטאָרבענע אויגן האָבן געשוועבט פאַר אים. פאַרוואָס האָבן זיי אַזוי פינצטער געקוקט אויף אים?... „סענדער״, האָט ער צו אים געזאָגט, ווי פון א קבר אַרויס, „סענ־דער!״ און מער גאָרנישט.

אויף דער פרייער גאַס האָט אים שוין אָפּגעוואַרט חיה־שרהקע די משוגענע. די פאַרשוווּמענע אויגלעך אירע האָבן זיך געוואָרפן אין א כיטרען געלעכטערל און אין א נעץ פון קנייטשעלעך. ווי א מיאוסע מחותנתטע וואָס וואַרפט אָפּ די כלה, ווען זי גייט פון מקווה

און זוינטשעוועט איר צו, אזוי האָט אים חיה־שרהקע צוגעזונגען, אָנגעהויבן האָט זיך מיט די בענקעניש פון איר אמאָליקן לעבן, קלאָרערהייט, מיט זוסיע דעם מילכיקן:

דאָ, אויכעט דאָ!
פאר די מאסלינקע און ברינדזע
און פארענדיקט האָט זי מיט א משוגענעם אָנזאָג:
„ניטשיינע" האָב איך א קוק געטאָן
דאָ, אויכעט דאָ!
פאר דעם רב און פאר ר' סענדערן —
אונז צו לאנגע יאָר!...
אויס שבתים און יום־טובים
דאָ, טאקע דאָ.